Ömer Nasuhi Bilmen

AÇIKLAMALI İLM-İ KELÂM DERSLERİ

MUVAZZAH İLM-İ KELÂM

SEMERKAND

AÇIKLAMALI
İLM-İ KELÂM DERSLERİ
MUVAZZAH İLM-İ KELÂM

Ömer Nasuhi Bilmen

Kelâm, en genel anlamda İslâm'ın inanç esaslarını aklî ve naklî delillerle ispat etme çabasında olan bir ilmî disiplin şeklinde tarif edilebilir. İslâm âlimleri erken dönemlerden itibaren kelâm ilminin ilâhiyyat, nübüvvet ve meâd şeklinde özetlenen temel konularını ihtiva eden önemli eserler kaleme almışlardır.

Osmanlı ilim ve düşünce geleneğinin son temsilcilerinden biri olan merhum Ömer Nasuhi Bilmen'in elinizdeki eseri, kelâm ilminin meselelerini güncelleme iradesinin mahsulüdür. Kendisine kadar intikal etmiş olan ilmî mirasa sadakatle bağlı olan Bilmen, Batı dünyasında ortaya çıkan din karşıtı akımların bazı müslüman aydınları etkilediği bir dönemde (1920-1924) kaleme aldığı bu eserinde klasik konulara değinmenin yanında kısmen yeni konulara ve problemlere de dikkat çekmiştir.

Bundan dolayı da çağının en önemli felsefî akımları olan pozitizm, materyalizm, Darvinizm ve Freudizm gibi ateist felsefî akımların iddialarını cevaplandırmaya çalışmıştır. Doğrusu eserini bir ders kitabı mahiyetinde hazırlamasına rağmen yine de delillerinin ve izahlarının ikna edici bir niteliğe sahip olduğunu görüyoruz.

Merhum Bilmen'in eleştiri konusu yaptığı felsefî akımların günümüzde etkisini büyük ölçüde devam ettirmesi ve genç nesiller üzerinde yıkıcı tesirler icra etmesi *Muvazzah İlm-i Kelâm*'ın halen önemini ve değerini sürdürmesine yol açmaktadır.

ISBN 978-605-159-166-7

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

SEMERKAND
İstanbul 2015

SEMERKAND: 276
Ömer Nasuhi Bilmen Kitaplığı: 10
yayin@semerkand.com
ISBN: 978-605-159-166-7

Yazar : Ömer Nasuhi Bilmen
Sadeleştirenler: Salih Sabri Yavuz
Faruk Sancar
Editör : A. Kasım Fidan
Dinî Tashih : Hakkı Mercan
Redaksiyon : Faruk Sancar
Tahriç : Adem Ürün
Arapça Tashih : Adem Ürün
İmla Tashihi : Mehmet Günyüzlü
Kapak : Mehmet Avcı
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi
Birlik Cad. No: 26
Haramidere-Beylikdüzü-İstanbul
Tel: 0212 422 18 34
(yaygın dağıtım)

Aralık 2015, İstanbul
2. Baskı

GENEL DAĞITIM

TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak. No. 3 Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

AVRUPA EROL Medien GmbH Kölner Str. 256 51149 Köln
Tel: 02203/369490 **Fax:** 02203/3694910 www.semerkandonline.de

Ömer Nasuhi Bilmen

AÇIKLAMALI

İLM-İ KELÂM DERSLERİ

[MUVAZZAH İLM-İ KELÂM]

Sadeleştirenler

Prof. Dr. Salih Sabri Yavuz

Yrd. Doç. Dr. Faruk Sancar

SEMERKAND

Salih Sabri YAVUZ

1962 yılında Trabzon ili Çaykara ilçesine bağlı Akdoğan köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu aynı yerde okudu. 1980'de Samsun İmam-Hatip Lisesi'nden, 1984 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1986'da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını, 1995 yılında da doktorasını tamamladı. 1981-1983 yılları arasında Samsun Teknepınar Camii'nde imam-hatip, 1985'te Denizli-Süller'de ve 1987-1989 yılları arasında Şanlıurfa'da öğretmen, 1989-1994 yılları arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Daha sonra 1994 yılında KTÜ Rize İlâhiyat Fakültesi'ne Kelâm Anabilim Dalı araştırma görevlisi atandı. Halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği ve fakülte dekanlığı görevine devam etmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Faruk SANCAR

1977 yılında Samsun'un Bafra ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini aynı yerde tamamladı. 2000'de KTÜ Rize İlâhiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2002'de yüksek lisansını; 2010'da DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamlayan Sancar, Ocak 2011 tarihinde Kelâm Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. Halen aynı anabilim dalında öğretim üyesi, anabilim dalı başkanlığı görevini sürdürmektedir. *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelâm-Tasavvuf Tartışmaları* (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010) isimli telif, Süleyman Turan ile birlikte hazırladıkları *Yeni Dini Hareketler* (İstanbul: Açılım Kitap, 2014) isimli editöryal çalışmaları yanında, Fahreddin er-Râzî'nin *İtikadât* (Rize: STS Yayıncılık, 2011) ve Cüveynî'nin *Kitâbü'l-İrşâd* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010) adlı tercüme kitapları yayımlanmıştır. Halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliğini sürdüren Sancar'ın çeşitli dergilerde neşredilmiş makale ve çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ KISIM

ÜÇÜNCÜ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM
İLÂHİYYAT

İKİNCİ KISIM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLÂHÎ KİTAPLAR

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÜCE MELEKLER

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAZÂ ve KADER

ALTINCI BÖLÜM

AHİRET GÜNÜ

ÖNSÖZ

Allah'a hamd, yüce peygamberi Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem], ailesine, ashabına salât ve selâm olsun.

İslâm düşüncesinin felsefe, tasavvuf ile birlikte üç temel disiplininden biri olan kelâm, İslâm dininin inanç/akaid konularını inceleyen, bu çerçevede gelişen ve aynı zamanda dünya görüşü inşa eden bir ilimdir. İslâm düşüncesinin teorik yönünü ifade eden kelâm, tarihsel süreçte hem müslümanlar arasında ortaya çıkan inanç problemlerini çözmeye, hem de başka din ve fikir mensuplarının İslâm'a yönelttikleri itham ve eleştiriler karşısında makul bir çözüm bulmaya ve bu iddiaları cevaplandırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de ilâhî murada uygunluğu kendisine temel esas kabul etmiştir. Zira inanç alanında meydana gelebilecek bir hatanın diğer bütün alanları etkileme potansiyeline sahip olduğunun farkında olan kelâm âlimleri, bu konuda ciddi bir hassasiyet göstermişler ve bağlayıcı kesin sınırlar koymaya gayret etmişlerdir.

İslâm düşünce tarihi göz önünde bulundurulduğunda kelâm ilminin zengin bir literatür oluşturduğunu ifade etmek gerekir. Bu birikimin tamamı günümüze kadar ulaşmamış olsa da elimizdekilerin dahi büyük bir yekün oluşturduğu görülmektedir. Tamamına yakını Arapça olarak kaleme alınan bu eserlerin anlaşılması ve dilimize kazandırılması adına birçok tercüme ve şerh faaliyetinin yapıldığı mâlumdur. Bu ça-

balar halen de devam etmektedir. Söz konusu bu zengin mirasın Türkçe olarak kaleme alınanları çeşitli sebeplerden dolayı ihmal edilmiş durumdadır. Bu durumun doğmasında Cumhuriyet dönemiyle birlikte baş gösteren Osmanlı ilim ve kültür mirasını yok sayma zihniyetinin etkisinden bahsedilebileceği gibi dönemin eserlerinin latinize edilmemesi ya da latinize edilenlerin günümüz okuyucusunun anlayacağı şekilde sadeleştirilmemesi gibi gerekçelerin tesirinden söz edilebilir.

Osmanlı'nın son döneminde pozitivizm ve materyalizm gibi yaygın felsefî ideolojilerin yıkıcı etkisini ortadan kaldırmak, İslâm akaidini ve müslüman şuurunu bu inkârcı akımların tahribinden korumak amacıyla ciddi çabalar sergilenmiştir. Bu eserlerden bir kısmı doğrudan inanç esaslarının savunusunu yapmayı amaçlarken bazıları da kelâm ilmini dönemin şartlarına göre güncelleyerek yeni nesillere aktarmayı hedeflemiştir. İkinci türden olan eserlerden biri de Ömer Nasuhi Bilmen tarafından kaleme alınan *Muvazzah İlm-i Kelâm* adlı eserdir. Merhum Ömer Nasuhi Bilmen, bir taraftan 20. yüzyılın başlarında gerek İslâm dünyasında gerekse ülkemizde gittikçe etkisini hissettirmeye başladığı bir dönemde aklı ve nakli uyumlu bir şekilde kullanarak inkârcı ve sapkın akımların iddialarını cevaplandırmış, diğer taraftan da kelâm ilminin en temel konularını ele alarak eski geleneği devam ettirmiştir.

Özellikle genç nesilleri bilgilendirmek amacıyla kaleme alınan eser, liselerde uygulanan ders programlarına göre düzenlenmiştir. Hâtimesinden anlaşıldığı kadarıyla da müellif Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye'de kelâm müderrisi iken tamamlanmıştır. Geniş bir girişle altı bölümden ve bir sonuç kısmından oluşan eser, ders kitabı olarak telif edildiği için muhteva doksan dokuz ana başlık altında baştan sona kadar büyük puntolarla yazılmıştır. Daha sonra bu ana başlıkların altında izah başlıkları konularak ana metin açıklanmıştır. Bu izahlar hacimli eserlerin açıklamaları kadar doyurucu görülmeyebilir. Eserin yazılış gayesi göz önünde bulundurulduğunda bu durumun garipsenecek bir tarafı yoktur.

Muvazzah, daha önceden yeni harflerle basıldığı halde dilinin yeni nesillerin istifade etmekte bir hayli zorlanacağı kadar ağır olduğunu itiraf etmeliyiz. Bu itibarla sadeleştirilmesi ve açıklayıcı dipnotlarla zenginleştirilmesi bir zaruret halini almıştı. Eser sadeleştirilirken mümkün mertebe aslına bağlı kalmaya gayret ettik. Ancak daha anlaşılır hale getirmeye çalışırken merhum Bilmen, günümüzde böyle bir kitap yazsaydı hangi cümleler ve kelimelerle meramını anlatırdı şeklinde bir hassasiyeti de gözettik. Ayrıca metin içerisinde geçen âyet ve hadislere dipnotlarda işaret ettik. Eserin sistematiğini orijinal metne sadık kalarak değiştirmedik. Eserin aslında bulunan dipnotların dışında tarafımızdan eklenenleri "nâşir" dipnotu şeklinde belirttik.

Yazıldığı dönemin koşullarında ciddi bir boşluğu dolduran ve günümüzde de bu özelliğini büyük oranda koruyan böyle bir kelâm eserinin, sadeleştirilmek suretiyle günümüz okuyucusuyla buluşmasını sağlayan Semerkand Yayıncılığa, yetkililerine müteşekkir olduğumuzu söylemeliyiz.

Gayret bizden, takdir, okuyucudan, lutuf ve ihsan Allah Teâlâ'dandır.

Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ
Yrd. Doç. Dr. Faruk SANCAR
20. 03. 2015

MUVAZZAH

KELÂM İLMİ DERSLERİ

Bu kitap, müslümanların sahih inançlarını içerir. Genel olarak dinlere ve özellikle de mübarek İslâm dininin yüce mahiyetine dair bir hayli önemli konuları ihtiva eder. İslâm akîdeleri hususunda birçok incelemeyi barındıran, kelâm meseleleriyle ilgisi bulunan birtakım felsefî nazariyeleri bünyesinde barındırır. Zamanımızda tartışma mevzuu olan tarihî ve toplumsal birtakım meseleler hakkında bir hayli mâlumat ve düşünceyi haiz bulunmaktadır. Bu kitap ümmetin fertlerinin maneviyatını yükseltmeye, hakikatleri araştırmaya çalışan genç fikirleri aydınlatmaya, insan toplumunun ruhî ihtiyaçlarını tatmin etmeye hizmet edecek yeni bir tarzda yazılmıştır. Bu hususlarda geçmişlerimizden ve çağdaşlarımızdan birçok şahsın ilmî eserlerinden istifade edilmiştir.

HATIRLATMA

Lise programlarına göre tertip edilmiş olan bu kitabın metin kısmı, başlı başına özet, faydalı bir akaid risalesi mahiyetinde olduğundan bu ders için tahsis edilen saatlerin yeterli olmadığı durumda yalnız bu metin kısmını öğretmekle yetinilebilir. Açıklama başlığı altındaki kısım da bir şerh mahiyetinde bulunmaktadır.

Ömer Nasuhi BİLMEN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

GİRİŞ

Üç Bahisten Oluşmaktadır

BİRİNCİ KISIM

1. Kelâm İlminin Tanımı ve Mahiyeti

Kelâm ilmi, Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatlarından, nübüvvet ve risâlete ait meselelerden ve mebde ve meâd[1] itibariyle yaratılmışların hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir.

Kelâm ilmi, "mebde ve meâd" (başlangıç ve sonuç) kaydıyla müspet ilimlerden, "İslâm kanunu" kaydıyla da felsefeden ayrılır. Çünkü müspet ilimler, duyu organları ile sabit olan kevnî hadiselerden ve bu hadiselerin nasıllığından, madde ve unsurlarından, tâli sebeplerinden ve tâbi oldukları bazı kanunlardan bahseder. Yoksa mebde ve meâd itibariyle kâinatın hallerinden vb. hususlardan bahsetmez.

Müspet ilimler, tecrübe ve his sahasına girmeyen meseleleri incelemeye yetkili değildir. Felsefeye gelince mebde ve meâd itibariyle kâinatın hallerinden, zat ve ilâhî sıfatlara ait bazı yüce meselelerden bahsederse de bu hususta yalnız aklın ilkelerine tâbi olur, İslâm kanununa tâbi olmaz.

---

1 Nâşir: **Mebde** terim olarak Allah'ın mahlûkatı ilk yarattığı sürecin; **meâd** ise dünya hayatının son bulmasıyla ebedî olan ahiret hayatının başlayacağı dönemin adıdır.

AÇIKLAMA

Her ilmin kendine ait bir tarifi vardır ki bu sayede insan o ilme dair genel bir fikir edinir ve o ilmi öğrenmeye, etraflıca düşünüp çalışarak mutlak bir bilinmeze yönelmekten kurtulur. Bununla beraber her ilmin tarifi birtakım kayıtları barındırır ve bu kayıtlar o ilmin çerçevesini tayin ederek diğer ilimleri bu dairenin dışında bırakır.

İşte kelâm ilminin yukarıdaki tarifi de bize bu ilmin yüce mahiyeti hakkında genel bir bilgi vermektedir. İhtiva ettiği kayıtlar da diğer ilimleri bunun kapsamının dışında bırakmaktadır.

Biraz izah edelim: Bu tarifte gördüğümüz "mebde ve meâd" kaydıyla matematik, kimya, tabiat ilimleri gibi müspet ilimler kelâm ilminin kapsamının dışında kalmıştır. Gerçekte bu ilimlerde varlıkların birtakım hallerinden ve tabiat hadiselerinden bahseder. Fakat mebde ve meâd itibariyle bahsetmez. Yani bu hadiseler nereden meydana geliyor? Bunları var eden kimdir? İlk sebebi, ilk illeti nedir? Bunların yaratılışındaki hikmet, nihaî gaye neden ibarettir, gibi açılardan konuyu incelemez. Bu açılar müspet ilimlerin yetki sahasının dışındadır. Bu gibi ilimler ve bilimler, yalnız beş duyu ile hissedilebilir hadiseleri dikkate alır, bu hadiselerin nasıl ve neden meydana geldiğini araştırır, ikinci derecedeki sebeplerini inceler, tâbi oldukları bir kısım kanunları keşfe çalışır. Mesela anne rahmindeki bir ceninin nasıl oluştuğunu, ne gibi aşamalardan geçtiğini inceler, yoksa bunun niçin, böyle olduğunu araştırmaz. Halbuki insan ruhu, bir şeyin yalnız, "nasıl" ve "neden" olduğunu öğrenmekle yetinmez. Başlangıcını ve yokluktan varlık âlemine çıkaranını ve yaratılış hikmetini öğrenmek de ister. Bu arzu fıtrî bir durumdur. İnsan bu hakikatlere muttali olmadıkça ruhî heyecanlardan kurtulması mümkün değildir. İnsanın bu arzusunu, bu ruhî ihtiyacını tatmin etme yetkisi ise kelâm ilmi ve felsefeye aittir. Bununla beraber, "İslâm kanunu" kaydıyla da felsefe, kelâm ilminin sahasının dışında kalmıştır.

Doğrusu felsefe de mebde ve meâd itibariyle mevcudatın hallerinden bahseder. Mevcudatı var eden Allah Teâlâ'nın yüce vasıflarını vb. incelemeye çalışır. Ancak felsefe bu hususta sadece aklın kanununa

tâbi olur, sırf zihnî muhakemelerin üzerine hüküm bina eder, birtakım faraziyelere ve nazariyelere kıymet verir, ulaştığı neticelerin dinî inançlara, şer'î kaidelere uygun olup olmadığını dikkate almaz.

Kelâm ilmi ise böyle değildir. Bu ilim, inceleme konusu yaptığı meselelerde hem aklî düsturlara başvurur hem de İslâm kanunlarına ve şer'î kaidelere riayet eder. Aklî delillerle ispat ettiği pek çok yüce meseleyi naklî delillerle desteklemeyi başarır. Bu sayede hem bütün bahisleri, şer'î usullere uygun bir tarzda meydana gelir, hem de müspet ilimlerin ve felsefenin bahsetmediği, edemeyeceği birçok gerçeği etraflıca araştırır ve inceler.

2. Kelâm İlminin Konusu

Kelâm ilminin konusu o mâlumattır[2] ki onlardan her biri kendisine yüklenen bir şey ile ya dinî bir inancı veya dinî bir inancın esasını oluşturur. Mesela, "Allah Teâlâ birdir", "her cisim hâdistir"[3] önermelerinde "Allah Teâlâ" ile "her cisim" birer mâlumdur ki bunlar kendilerine yüklenen "birdir", "hâdistir" lafızlarıyla birer inanç teşkil etmektedir. Şu kadar ki birinci önerme dinî bir akîde, ikinci önerme ise dinî bir akîdenin temelidir.

AÇIKLAMA

Her ilmin kendine mahsus bir konusu vardır. Bir ilmin diğer ilimlerden ayrılarak müstakil bir nitelik kazanması konusu itibariyledir. Bir ilmin konusu ise "o ilimde kendisinin zâtî özelliklerinden bahsedilen şey" demektir. Mesela kelâm ilminde Allah Teâlâ'nın **kıdem** ve **bekâ**sından, varlıkların **hudûs** ve **fenâ**sından bahsedilir. Kıdem ve bekâ, hudûs ve fenâ ise zâtî özelliklerdendir, yani bu malumata yüklenen ve ispat edilen vasıflardan ibarettir.

---

2 Nâşir: **İlm** kökünden gelen mâlumat, bilinen, bilinmek şanından olan ve kendisine beşer ilminin taalluku mümkün olan şey demektir.

3 Nâşir: **Hâdis/hudûs** sonradan meydana gelmek demektir.

Bir şeye veya aralarında küllî münasebetler bulunan birçok şeyle alakalı olan meselelerin konuları bir ilmin konusunu teşkil eder. Bu şekilde bu meselelerin bütünü başlı başına bir ilim meydana getirmiş olur.

Mesela, "Peygamberlerin mucizeleri haktır", "Kur'ân-ı Mübîn çok büyük bir mucizedir" önermeleri birer meseledir. Bu meselelerde "mucizeler" ve "Kur'an" lafızları özne, "haktır" ve "mucizeler" lafızları da yüklemdir. Bu mevzular ise kelâm ilminin konusunu teşkil eden mâlumat kısmındandır.

Kelâm ilminin konusu hakkında çeşitli görüşler vardır. Başlangıçta kelâmın konusu, "Cenâb-ı Hakk'ın zatından, sıfat ve fiillerinden ibarettir" denilmişti. Sonra bu ilmin sahası genişletilerek mevcudatın hallerinden bahsedilmesine ihtiyaç duyulduğundan "her mevcut sırf mevcut olması itibariyle kelâmın konusunu teşkil eder" denilmiş ve bu şekilde kelâm ilmi, mevcudattan bahseden felsefeye muhtaç olmaktan kurtulmuştur. Fakat daha sonraları kelâm ilmi delillerin hallerinden, kıyasların kısımlarından da bahsetmeye lüzum görüldüğünden bu ilmin mevzuu metinde açıklandığı üzere "mâlumattan ibarettir" denilmiş ve bu şekilde kelâm ilmi, mantık ilmine de ihtiyaç duymaktan kurtulmuştur. Gerçekte kelâm ilminde mâlumatın, yani bilinmesi mümkün olan şeylerin hallerinden bahsedilir. Ve bu mâlumattan her biri kendisine yüklenen ve isnat olunan diğer bir şey ile ya doğrudan doğruya bir dinî inanç teşkil eder: "Allah Teâlâ âlemin yaratıcısıdır", "Peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur" gibi. Yahut bir dinî akîdenin temel esasını meydana getirir: "Cisimler hâdistir", "Cisimler **araz**lardan[4] hâlî değildir" gibi.

Mesela, "Cisimler hâdistir" denildiği zaman bu önerme âlemin hâdis olduğunu ispata sebep olur. Âlemin hudûsunun ispatı ise bir muhdisin, kadîm bir yaratıcının varlığına delildir. Kadîm bir yaratıcının varlığı ise dinî bir akîdedir. O halde, "Cisimler hâdistir" önermesi de bu akîdenin bir temel esası olmuş olur.

---

4 Nâşir: Kelâm ve felsefede **araz,** cevher ve cismin geçici özelliği olup varlığı ancak kendisini taşıyacak başka bir varlıkla mümkün olan, kendi başına boşlukta yer kaplamayan şey anlamında kullanılmaktadır.

3. Kelâm İlminin Meseleleri

Kelâm ilminin meseleleri, kelâmın konularında bulunan ve birer dinî akîde veya dinî akîdeye başlangıç teşkil eden birtakım nazarî hükümlerden ibarettir. Mesela, "Allah Teâlâ birdir", "Âlem hâdistir" önermelerindeki hükümler yani bir tek olmanın zât-ı ilâhîde sabit olduğu, sonradan var olmanın âleme isnat olunması nazarî hükümlerden sayılıp birer kelâmî mesele kabul edilmiştir.

AÇIKLAMA

Her ilmin kendine has birtakım temel esasları (mebâdi) ve gayeleri vardır. Temel esasları arasında sayılan şeyler gayelerin elde edilmesine birer vesiledir. Gayeler ise ilmin hakikatinden ibarettir. İşte her ilmin meseleleri o ilmin gayelerini teşkil eder. Bundan dolayı kelâmın meseleleri de bu yüce ilmin hakikatinden, aslî gayelerinden ibarettir.

Kelâmın meselelerinin nazarî hükümlerden olması, yani fikrî ispat ve istidlale muhtaç olan hükümlerden bulunması geneli itibariyledir. Yoksa bazı kelâmî meseleler vardır ki bedîhiyyâttan[5] sayıldığı için nazar ve burhana ihtiyaç duymaz. "Her insan mahlûktur" gibi.

4. Kelâm İlminin İsimlendirilmesi

Kelâm ilminin isimlendirilmesi konusunda çeşitli görüşler vardır. Kısaca söylenecek olursa bu ilimdeki konuların en meşhuru kelâmullahın, yani Kur'ân-ı Mübîn'in mahlûk olup olmaması meselesi olduğundan kendisine bu isim verilmiştir.

AÇIKLAMA

Kelâm ilmi, itikada dair konularla ilgilidir. Bu açıdan bu ilme önceleri "ilm-i itikad, ilm-i tevhid" denilmişken daha sonraları "ilm-i kelâm" olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmenin çeşitli gerekçeleri vardır.

---

5 Nâşir: Fazla düşünmeden, delile başvurmadan, kendiliğinden ve kaçınılmaz bir şekilde meydana gelen bilgi olan zarûriyyâtın bir çeşididir. Aklın kendisine yönelmesiyle hemen meydana gelen bilgilerdir. Bir şeyin bütününün parçasından büyük olması gibi.

1. Önceleri bu ilme ait konuların en meşhuru Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasında kelâmullah olan Kur'an'ın mahlûk olup olmaması meselesi hakkında cereyan etmiş olduğundan bu itibarla konuların en meşhuru olan kelâm, tağlib[6] yoluyla bu ilmin bütününe unvan olmuştur.

2. Diğer ilimleri tahsil etmek çoğunlukla mütalaa ve tefekkür ile mümkün olur. Halbuki kelâm ilminin bunun dışında hak ettiği şekilde öğrenilebilmesi karşılıklı araştırma ve münazaraya, iki taraftan karşılıklı konuşmaya (kelâm) bağlı olduğundan bu yönüyle kendisine bu isim verilmiştir.

3. Mantık, aklî ilimler ve felsefeye ait meselelerde söz söylemek için insana kuvvet verdiği gibi kelâm ilmi de dine dair konular hakkında söz söylemek için sahibine güç kazandırır. Bundan dolayı mantığın karşılığı olmak üzere kendisine "kelâm" ismi verilmiştir.

5. Kelâm İlminin Gayesi

Kelâm ilminin gayesi sahibini taklitten kurtararak kesin bilginin zirvesine yükseltmek, irşad olmak isteyenleri irşad etmek, inatçıları susturmak, İslâm inançlarını ortadan kaldırmak isteyen birtakım kimselerin ileri sürecekleri şüphelerle sarsıntıya uğramaktan korumak, diğer şer'î ilimlere yardım etme ve bu sayede iki dünya saadetine ulaşmaktır. Bundan dolayı kelâm ilmi dinî ve tecrübî ilimler arasında en yüce, en şerefli mertebeye sahiptir.

AÇIKLAMA

Her ilmin kendine göre bir gayesi, bir faydası vardır. Bir ilmin kıymeti, mertebesinin yüksekliği, gayesinin kıymetiyle, faydasının yüceliği ve önemiyle uyumludur. Bundan dolayı kelâm ilminin gayesi çok yüce, faydası çok mühim olduğundan mertebesi de o nispetle yücedir. Şöyle ki:

1. Kelâm ilmini iyi bir şekilde bilen bir mümin taklitten kurtulur, tahkik mertebesine ulaşır, kalbi kesin bilginin nurlarıyla parlar durur.

6 Bir alakadan dolayı bir kelimeyi, başka bir manayı da içine alacak şekilde kullanma. Baba ile anneye iki baba anlamına gelen "ebeveyn" denilmesi gibi.

2. Bu ilmi güzelce bilen bir mümin, doğru yolu arayanlara rehberlik eder, şüphelenmeye vesile olan meseleleri gerektiği şekilde açıklayıp aydınlatarak hidayete ulaşmayı arzu edenleri irşad etmeye kadir olur. Bilakis sırf inat ve inkârı sebebiyle hakkı teslime, dinî akîdeleri kabule yanaşmayan kimseleri en ikna edici delillerle ilzam eder ve susturur.

3. Bir mümin bu ilim sayesinde dinî inançlarını birtakım inkâr ehlinin, birtakım sapık fikir sahiplerinin kötü telkinlerinden korur. İmanını bir kısım zayıf değerlendirmelerin tehlikeli tesirleriyle sarsılmasına karşı korumaya güç yetirir.

4. Kelâm ilmi diğer şer'î ilimleri teyit, onların hakikat ve yüceliğini takdir ve tesbit eder. Bununla beraber bu faydaların elde edeceği daha önemli bir fayda, bir gaye vardır ki o da iki dünya saadetine ulaşmaktır. Zira bu sayede nezih bir itikada nail olanlar hem dünyada hem de ahirete ait vazifelerini güzelce yerine getireceğinden her iki âlemde de saadete ulaşırlar.

6. Kelâm İlminin Temel Esası ve İlmin Sebepleri

Kelâm ilminin temeli, kâinatın varlığı ve eşyanın hakikatlerinin sübûtu ile şanı yüce hakîm olan yaratıcı Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatlarına istidlal etmektir.

Eşyanın hakikatleri vehimler ve hayallerden ibaret değildir. Bilakis dış dünyada mevcut ve bu hakikatlere insanların ilim ve vukufiyetleri imkânları ölçüsünde ulaşır.

İnsan için ilmi elde etme yoları (esbab-ilim) ise akıl, salim duyu (havâss-ı selime) organları, doğru haber (haber-i sadık) olmak üzere üçtür. Doğru haber de mütevâtir haber ile peygamberlerden gelen haberden ibarettir.

AÇIKLAMA

Kelâm ilmi bu eşsiz ve benzersiz âlemin her zerresinden tecelli eden feyiz ve kudreti dikkate alarak bunların varlığı ile alîm ve hakîm,

mürid ve kadir olan bir hakiki tesir edicinin, yani Allah Zülcelâl hazretlerinin varlığına, ilâhlığına ve rabliğine istidlalde bulunur. Bununla beraber şu gördüğümüz eşya ve manzaraların varlığı ile bir kadîm yaratıcı (fâtır-ı kadîm) ve hikmetli bir müessirin varlığına, kudret ve azametine istidlal edebilmek için bunların birer sabit hakikate sahip olmaları gerekir. Gerçekten bunlar da böyle bir hakikate sahiptir. Mesela yer, gök, taş, ağaç, dediğimiz şeyler dış dünyada mevcut olup kendilerine ait birer mahiyete sahiptirler. Yoksa bunlar birtakım vehim ve hayallerden, onun, bunun itibar ve itikadına tâbi olan şekillerden ibaret değildir. Nitekim bazı felsefî ekollerin mensupları böyle bâtıl bir fikre meylederek âlemde hiçbir kesin gerçekliğin mevcut olmadığını söylemişlerdir.

Velhasıl gördüğümüz şeyler birer sabit hakikate sahiptir. Biz de bu hakikatlere kudretimiz ölçüsünde vâkıf olabiliriz. Hatta bu hakikatleri imkân ölçüsünde tetkik ve tefekkür ederek bunları var eden kutsal zatı tevhid ve tehlil[7] etmekle mükellefiz.

"Teemmel sutûrel kâinâtı feinnema

Minel meleil a'lâ ileyke resâilu"

"Kâinat satırlarını iyice düşün. Çünkü onlar

Melekler âleminden sana gönderilen mektuplardır."

İlmi elde etme yolarına gelince bunlar başlıca üçtür. Akıl, salim duyu organları, doğru haber. Biz insanlar bu sebepler vasıtasıyla bir şeyin varlığına, hakikatine vâkıf olabiliriz.

a) Akıl, ilâhî bir bağıştır. Nefs-i nâtıkaya (insan) mahsus, latif bir kudrettir ki insan bununla ilmi ve bilim elde etmeye, nazariyat ve ilâhiyatı idrake elverişli olur.

Sezgi (hads), vicdan, tecrübe, kıyas (istikrâ) gibi şeyler de ilim ve bilginin elde etme yolarından iseler de bunlar müstakil olmayıp akla dayanmaktadırlar.

---

7 "Lâ ilâhe illallah" (Allah'tan başka ilâh yoktur) sözünü söylemektir.

b) Salim duyu organları: Görme, işitme, dokunma, tatma, koklama denilen beş kuvvetten, beş zâhirî duyudan ibarettir.

c) Doğru haber: İki kısımdır. Birinci kısım, yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun -haddizâtında mümkün ve hissedilebilir olan bir şeye dair- verdiği haberdir. Buna "haber-i mütevâtir" denir. Bu topluluğun sayısı tayin ve tesbit edilmiş değildir. Hadiseye göre değişir.

Görmediğimiz ülkelerin mevcudiyeti ve birçok eski milletin dünyadan gelip geçtiği bilgilerin hepsi mütevâtir haberlerle sabittir ki hiç kimse bunları inkâr edemez.

İkinci kısım, yüce peygamberlerin verdikleri haberlerdir.

Nübüvvete sahip olmayan kişilerin mazhar olacakları ilhamlar, yani sebeplere tevessül etmeksizin Allah tarafından feyiz yoluyla kalplerine atılacak olan birtakım manevi haller kendileri hakkında ilmin sebeplerinden biri olarak delil olabilirse de başkaları hakkında olamaz. Fakat yüce peygamberlerin mazhar oldukları vahiy ve ilham hem kendileri hem de ümmetleri hakkında ilmin sebeplerinden biri olarak delildir.

7. Kelâm İlminin Dönemleri

Kelâm ilminin geçirmiş olduğu safhalar, başlıca üç devreye ayrılır. Şöyle ki itikadî meseleler, Hz. Peygamber'in asrında müstakil bir ilim halinde tedvin edilmiş değildi. Daha sonraları din âlimleri tarafından "ilm-i tevhid, fıkh-ı ekber" adıyla tedvin olunmuş ve bu şekilde birinci devre meydana gelmiştir. Sonraları birtakım bid'at erbabı ortaya çıkarak selef-i sâlihinin mezhebine muhalif ve felsefe ile karışmış olarak "kelâm" unvanıyla bir ilim yazıp neşrettiler. Bunun üzerine din âlimleri, Ehl-i sünnet'e mahsus olmak üzere başka bir kelâm ilmi tedvin ederek ehl-i bid'atın[8] kötü neşriyatına engel oldular. Bu şekilde de ikinci devre meydana geldi. Daha sonraları İslâm muhitinde felsefenin

8 Bid'at: Asr-ı saâdet'ten sonra dinde sonradan ortaya konulan şeydir. Sahâbe-i kirâm ve tâbiînin yapmadıkları ve şer'î delillerin gerektirmediği sonradan ortaya konulan her dinî iş bid'at kabul edilir. Ehl-i sünnet'in dışındaki çeşitli İslâm mezheplerinin müntesiplerine "bid'at ehli" denir. Bid'at ehli, küfre sürükleyici olan fiil ve sözlerden uzak oldukça ehl-i kıbleden sayılır ve tekfir edilmezler. Ehl-i kıble, İslâm dinini zarûrât-ı diniyyeyi kesin olarak tasdik eden ve iki şehadet kelimesini söyleyen kişilerdir.

çok fazla yayılması üzerine İslâm âlimleri felsefî teorilerin İslâm inançlarına aykırı olan kısmını kelâm ilminde tetkik ve tenkit ederek gerek filozofların bir yığın bozuk fikirlerini ve gerek onların peşinden giden bir kısım sapkın fırkanın zayıf inançlarını cerhederek reddettiler. Bu şekilde de üçüncü devre meydana gelip bir "hikmet-i İslâmiyye" olmak üzere bugünkü kelâm ilmi teessüs etmiştir.

Bu ilme dair birçok kıymetli eser telif edilmiştir. *Kitâbü't-Tevhîd, el-Erbaîn, Ebkârü'l-Efkâr, Tavâli', Şerh-i Mevâkıf* bunlar arasındadır.

AÇIKLAMA

Kur'ân-ı Mübîn ile Hz. Peygamber'in hadisleri itikâdî hükümlerimizin birer kaynağıdır. Biz bütün itikadî meselelerimizi bu muazzam kaynaklardan elde etmekteyiz. Mesela, Kur'ân-ı Azîm'de, "*Allah Teâlâ birdir*", "*Cenâb-ı Hak ölüleri diriltecektir*" gibi birçok itikadî meseleler vardır. Sonra bu meseleleri ispat edecek birçok âyet-i kerime de vardır ki bunlar şer'î delillerden olmakla beraber aynı zamanda aklî delillerden de sayılır. Bundan dolayı itikadî meselelerimiz hususunda en birinci müracaat kaynağımız, Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Peygamber'in hadisleridir. Ancak bu itikadî meselelerin başlıca bir ilim halinde tedvini, ümmetin âlimleri tarafından ifa edilmiştir.

A) KELÂM İLMİNİN TARİHÇESİ

Kelâm ilminin tarihine dikkat edilecek olursa başlıca üç devreyle karşılaşılır. Şöyle ki: İslâm'ın başlangıç dönemlerinde Hz. Peygamber'le birlikte olmanın bereketiyle ümmetin fertlerinin akîdeleri pak, vicdanları nezih, aralarında uyum ve birlik mevcuttu. Şüphelendikleri meseleleri Resûl-i Ekrem Efendimiz'e, ondan sonra ise Hulefâ-yi Râşidîn hazretleriyle diğer büyük sahabeye müracaat ederek hallederlerdi. Bu zamanda dinî inançlardan bahseden kelâm ilminin tedvinine ihtiyaç görülmemişti. Fakat aradan bir hayli müddet geçip de peygamberin huzurunda bulunarak o ilâhî nurun taşan ışığından istifade etmiş olan kimseler azalınca durum değişti. Bir kısım müslümanların akîdelerindeki temizlik, fikirlerindeki metanet, aralarındaki uyum ve samimiyet azalmaya yüz

tuttu. Artık din âlimleri, bu kötü gidişin önünü almak maksadıyla itikadî hükümleri delilleriyle bildirmek üzere "ilm-i tevhid, fıkh-ı ekber" adıyla bir ilim tedvinine lüzum gördüler. Bu konudaki eserlerin en meşhuru İmâm-ı Âzam hazretlerinin *Fıkh-ı Ekber* adlı kitabıdır. İşte kelâm ilminin birinci devresi bu şekilde meydana gelmiştir.

Sonra Hz. Peygamber'in hicretinin birinci asrının sonunda zuhur eden birtakım fırkalar tarafından Ehl-i sünnet'e muhalefet maksadıyla itikadî konularla ilgili kitaplar yazılmaya başlandı. Vâsıl b. Atâ (v. 131/148), Ebü'l-Hüzeyl (v. 235/850), İbrahim en-Nazzâm (v. 231/845), bu sahada kitap telif eden Mu'tezile imamlarındandır. Bid'ata bulaşmış bu eserler bir yığın bâtıl inançları, bozuk fikirleri içerisinde bulunduruyordu. Bunlar bu yolda tedvin ettikleri ilme, "kelâm" adını verdiler.

Ehl-i sünnet âlimleri ise insanları bu kelâmla iştigal etmekten menedip sakındırıyordu. İşte ulemanın büyüklerinden ve bilhassa Mu'tezile mezhebinin yayılma zamanında ortaya çıkan dört müctehidden kelâm ilminin kötülenmesi ve tahsil edilmesinin meni hakkında rivayet edilen sözler bütün bu bid'at ehli tarafından tedvin edilen kelâm ilmine aittir. Bu bid'at ehlinin kötü telkinleri ve yayınlarına mani olmak üzere Ehl-i sünnet âlimleri de tevhid ilmine dair eserler tasnif ediyorlardı. Nihayet Hz. Peygamber'in hicretinin üçüncü asrının başlarında mütekellimlerin meşhurlarından Abdullah b. Said el-Küllâb (v. 240/854) hazretleri, Ehl-i sünnet yolunu ihyaya ve ehl-i bid'atı reddetmeye ve görüşlerini çürütmeye başlayarak bu hususta bir hayli eser telif etti.

1. ABDULLAH b. KÜLLÂB

Ebû Muhammed Abdullah b. Said el-Küllâb et-Temîmî, Mu'tezile mezhebinin yayıldığı, Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) gibi Ehl-i sünnet'in büyüklerinin eza ve cefaya uğradığı bir tarihte ortaya çıkarak ehl-i bid'atı susturmaya çalışmış, Halife Me'mûn'un meclisinde vuku bulan kelâm tartışmalarında Mu'tezile'yi perişan ve rezil etmiştir. Bu zat, söz konusu hasımlarıyla yaptığı münazaralarda fevkalâde bir kuvvet ve metanete sahipti. Kendisiyle münazaraya cesaret edenleri ilmî gücüyle

kapıp tarafına çekmesinden dolayı İbn Küllâb diye anılmıştır. Kendisi Basralıdır. Vefatı 240 (854) tarihlerinden biraz sonradır.

İbn Küllâb'dan itibaren bir de Ehl-i sünnet'e mahsus olmak üzere bir kelâm ilmi teessüs etti. Lâkin ehl-i bid'at da bir taraftan mezheplerini yaymaya ve desteklemeye çalışıyor, zaman zaman bazı devlet büyüklerinin himayelerine mazhar oluyorlardı. Felsefe kitapları Me'mûn'un emriyle Arapça'ya tercüme edildiğinde Mu'tezile taifesi mezheplerini felsefî nazariyelerle desteklemeye ve eski filozofları taklide çalışmış; İslâm adı altında yaşayan birtakım fırkalar ise müslümanları inkâra sevketme arzusunda bulunmuştu. İşte bu sıralarda Ebü'l-Hasan el-Eş'arî hazretleri İbn Küllâb'dan itibaren oluşan Ehl-i sünnet kelâmına başka bir güzellik ve kuvvet vererek Mu'tezile mezhebinin kıymetini düşürdü. Zamanının ehl-i bid'atını acziyet ve ümitsizliğe düşürdü.

2. EBÜ'L-HASAN el-EŞ'ARÎ

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (v. 324/935), fıkıhta Şâfiî mezhebine mensuptu. Kelâm ilminde Ehl-i sünnet'in imamıdır. Önceleri Mu'tezile mezhebi içerisindeydi. Mu'tezile taifesinin reislerinden Cübbâî'nin dersine devam ediyordu, sonra bir ilâhî hidayet eseri olarak Mu'tezile mezhebini terkederek Ehl-i sünnet mezhebine girdi. İslâmiyet'in sahih inançlarını yayma ve müdafaa hususunda çok büyük hizmetler yaptı. O zamana kadar hürmete mazhar olan Mu'tezile mezhebini yüksek tartışma kabiliyeti sayesinde mağlup ve perişan etti. Kendisi Basralıdır. 260 (874) yılında doğup 324'te (935) Bağdat'ta vefat etmiştir.

İmam Eş'arî'nin mezhebi ümmetin selefinin mezhebiyle neredeyse tam olarak örtüşmektedir. Ancak bazı noktalarda, özellikle delillerin elde edilmesi fikir ve istidlal yolunda bazı yeni görüşlere sahip olmuştur. Eş'arî'nin mezhebi Şam'da, Mısır'da, Mağrib'de ve diğer birçok İslâm beldesinde yayılmıştır. Fakat o sırada Mâverâünnehir'de ümmetin selefinin mezhebine daha fazla uygun olan Mâtürîdiyye mezhebi yayılmıştı.

3. İMAM MÂTÜRÎDÎ

Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Hanefî mezhebine mensuptu. Kelâm ilminde Ehl-i sünnet'in şan ve şöhreti çok büyük olan bir imamıdır. Mu'tezile, Karmatîler, Râfizîler ile birçok tartışmada bulunmuştur. *et-Tevhîd, el-Makâlât, Te'vilâtü'l-Kur'ân* eserlerinden bazılarıdır. Doğumu 280 (894) yılına rastlar. 336'da (947) Semerkand'da vefat etmiştir.[9]

İşte faziletli bu şahısların meydana çıkardıkları birçok önemli eser de kelâm ilminin ikinci devresini oluşturmuştur.

Daha sonra İmam Gazâlî'den itibaren kelâm ilmi başka bir şekil kazandı. İddiayı ispat hususunda eski kelâmcıların kabul etmedikleri mantık usulü kabul edildi. Önceki kelâmcılar zamanında o kadar yaygınlık kazanmamış olan felsefî meseleler, Gazâlî döneminde tamamıyla yayılmaya başlamıştı. İnsanların bir kısmı filozofların sözlerini tamamen inkâr eder; diğer bir kısmı da felsefeye çok büyük bir düşkünlük göstererek filozofların bütün sözlerini hakikatin kendisi olarak telakki ederdi. Gazâlî ise filozofların sözlerini tarafsız bir şekilde tetkik etmiş, dinî hükümlerimize zıt olmayanlarını kabulde mahzur olmadığını, bilakis yakînî delillerle sabit olan bir kısım felsefî meseleleri inkâr etmenin din hakkında pozitif ilimlerle uğraşanların kötülemesine ve ayıplamasına kapı aralayacağını beyan etmiştir. Fakat filozofların birtakım önemsiz nazariyelerini, değerlendirmelerini de gayet ikna ve ilzam edici delillerle reddedip çürüterek o tarihte fevkalâde revaçta bulunan Yunan felsefesine büyük bir darbe vurmuştur.

4. İMAM GAZÂLÎ

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (v. 505/1111), önce doğduğu bölge olan Tûs'ta, ondan sonra da Nîşâbur'da tahsilde bulunmuş ve birçok yere seyahat etmiştir. Bağdat'ta Nizâmülmülk'ün meclisinde âlimlerle münazarada bulunarak hepsini ilzam edip susturmuş; ilmî yetkinliğini böyle parlak bir şekilde ispat etmesinden do-

9 Nâşir: Son yapılan çalışmalarda vefat tarihi olarak 333 (944) senesi verilmektedir.

layı sorumluluğu altına Nizâmiye Medresesi müderrisliği verilmişti. Bir müddet sonra Hicaz'a gitti. Biraz Şam'da, bir müddet de Kudüs ve İskenderiye'de ikamet ettikten sonra doğduğu yere dönerek tasavvufa girmiş, aradığı ruhî zevkleri zühd ve takva yolunda bulmuştur.

Gazâlî, İslâm toplumuna güzellik veren ümmetin büyüklerinden biridir. Filozofların ilâhiyata, tabiat felsefesine ait birtakım teori ve delillerini tenkit maksadıyla *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eseri telif etmiştir. İlâhiyat ve ahlâkiyat hakkında yazdığı *İhyâü Ulûmi'd-Dîn, Mîzânü'l-Amel* isimli kitapları birçok yabancı dile tercüme edilmiştir. *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, el-Makâsıd fi'l-İ'tikâd, İlcâmü'l-Avâm fî İlmi'l-Kelâm* adlı kitapları da meşhurdur. 450 (1058) yılında doğup 505'te (1111) vefat etmiştir.

Fahreddin er-Râzî, Âmidî, Kadı Beyzâvî de İmam Gazâlî'nin yolunu takip ederek bu mesleğe başka bir değer katmış, kelâm ile felsefeyi daha da mezcederek ilim sahasında çok büyük bir başarı göstermişlerdir.

5. FAHREDDİN er-RÂZÎ

Muhammed b. Ömer et-Teymî, Arabî ilimler ile usul ilmini Hatîbü'r-Rey diye meşhur olan babasından Taberistan'da tahsil etmiş, diğer dinî ve pozitif ilimleri ise farklı farklı şahıslardan öğrenmiştir. Son derece âlim ve o nispette zühd ve takva ile muttasıftı. Sürekli Mu'tezile mezhebi mensuplarıyla kelâmî tartışmalarda bulunurdu. Mâverâünnehir'e giderek orada Mu'tezile ile münazarada bulunmuştu. Sultan Şehâbeddin Gavrî ve Sultan Alâeddin-i Hârizmî'nin fevkalâde saygısına mazhar olmuştur. Râzî, son derece düzgün bir konuşma yeteneğine sahipti, vaaz ve nasihat esnasında kendisine vecd ve istiğrak arız olurdu. En mühim konuları en açık bir şekilde yazmak kendisine has bir meziyettir. İlmî eserleri okuyanların mütalaa şevkini artırır. *Tefsîr-i Kebîr*'i çok meşhurdur. *Metâlibü'l-Âliye, Nihâyetü'l-Ukûl, Kitâbü'l-Erbaîn* isimli kitapları ilâhiyata, kelâm ilmine dair yazdığı büyük eserlerdendir.

Adı geçen âlim, en çok eleştiri ve tenkitlerine hedef olan Kerrâmiyye fırkası tarafından bir yol bulunarak zehirlenmiştir. 544'te (1150) Rey şehrinde dünyaya gelmiş ve 606 (1210) yılında vefat etmiştir.

6. ÂMİDÎ

Ali b. Ebû Ali b. Muhammed es-Sa'lebî, Şâfiî mezhebine mensuptu. Irak'a giderek orada cedel ve münazara ilimlerini tahsil etmiş. Kerh'te bazı yahudi ve hıristiyan muallimlerinden kadîm ilimleri öğrenmiştir. Ondan sonra Mısır'a yolculuk yaparak bu ilimlere ait eserlerini orada neşretmiştir. *el-Bâhir fî İlmi'l-Avâil, el-Hakâik fî Ulûmi'l-Evâil* adındaki kitapları meşhurdur. Âmidî, kelâm ilmine büyük hizmetlerde bulunmuştur. Kelâma dair yazdığı *Ebkârü'l-Efkâr* isimli kitabı dört ciltir. 550'de (1155) doğmuş, daha sonra Şam'a yerleşmiş ve 631'de (1233) vefat etmiştir.

7. KADI BEYZÂVÎ

Nâsırüddin Ebü'l-Hayr Abdullah, Şîraz'da kâdılkudâttı. Tebriz'de ulema ile münazarada bulunarak sahip olduğu yetkinlikle herkesi hayrete düşürmüştür. Tefsiri çok meşhur ve muteberdir. *Tavâli'* isimli eseri kelâm ilmine aittir. Daha başka eserleri de vardır. Şîraz'da Beyza köyünde doğmuş ve 641 (1243) yılında Tebriz'de vefat etmiştir.

İşte kelâm ilminin üçüncü evresini vücuda getiren de, bu muktedir şahısların kelâm ilmine dair olan eserleridir. Şimdiye kadar elimizde istifade ettiğimiz *Şerh-i Mevâkıf, Şerh-i Makâsıd* gibi en meşhur akaid kitapları bunların metotları üzere telif olunmuş muteber eserlerdendir.

Şüphe yok ki dinî inançlarımız zaman itibariyle değişmez. İslâm akaidi bundan on dört asır evvel ne ise şimdi yine odur. Ancak dinî ve müspet ilimlerin genişlemesi, felsefî anlayışların çeşitlenmesi ve yenilenmesi sebebiyledir ki kelâm ilmi böyle farklı devirlerde birer yeni kisveye bürünmüş; birtakım yeni konularla, delillerle donanmıştır.

Evet, her asırda İslâm âlimleri zamanın ruhî, manevi ihtiyaçlarını nazarı dikkate almış; halkın genelinin zihinlerini meşgul eden meseleleri açıklamaya çalışarak İslâm muhitini bir kısım zararlı fikirlerin, bâtıl nazariyelerin kötü tesirinden korumaya muvaffak olmuştur. Bundan dolayı çağımızdaki İslâm âlimleri de bu zamanın insanlarının zihinlerini rahatsız eden birtakım yeni felsefî nazariyeleri nazarı dikkate

alarak bu bakış açısından hareketle kelâm ilminde bir yenilik eseri göstermek mecburiyetinde bulunmaktadırlar.

8. İslâm Fırkaları

Hz. Peygamber'in yaşadığı saadet dönemini takip eden yıllarda İslâm coğrafyasında birtakım dinî fırkalar zuhur etmiştir. Bu fırkaların en büyükleri fırka-i nâciye ile Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürcie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe fırkalarıdır. Fırka-i nâciyeden olanlar, bid'attan berî, Hz. Peygamber'in sünnetine layık olduğu şekliyle bağlı, dinî hükümleri kendi arzularına göre tevil ve tahriften uzak duran, müslümanlar arasına tefrika sokmaktan sakındıkları için kendilerine "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" denilmiştir.

AÇIKLAMA

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] vefat zamanına kadar bütün müminler bir akîde, bir yol üzereydiler. Ondan sonra bazı ictihadî hususlardan dolayı ihtilafa düştüler. Daha sonra hicret asrının sonlarına yakın ilmî ve siyasî bazı sebepler dolayısıyla birtakım dinî fırkalar, mezhepler ortaya çıkmaya başladı. Zaten Peygamber-i Zîşan Efendimiz, *"Ümmetinin az bir müddet sonra yetmiş üç fırkaya ayrılacağını ve bu fırkalardan yalnız Hz. Peygamber ve ashabı kiramının yolu üzere bulunanların kurtulacağını ve bunun dışındakilerin azaba müstahak olacaklarını"*[10] açık bir mucize olmak üzere daha önce haber vermişti.

Bu fırkaların ortaya çıkışı İslâm düşüncesinin birçok tartışma ve münazarayla aydınlanmasına, genişlemesine ve birtakım dinî hakikatlerin meydana çıkmasına yardım etmiş ise de maalesef şahsî ictihadlara, nazariyelere tâbi olan bir kısım fırkaların varlığı müslümanlar arasında tefrika doğmasına, temiz inancın azalmasına sebep olmuş ve asırlarca süren münakaşalar ve mücadeleler yüzünden İslâm birliği bir hayli sarsılmıştır.

İslâm fırkalarının en büyükleri sekizdir.

---

10 Ebû Davud, Sünnet, 1; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/129; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 4883, 7836.

A) FIRKA-i NÂCİYE

Fırka-i Nâciye: Kitaba, Sünnet'e ve Kitap ile Sünnet'e uygun olan aklî delillere tâbi olanlardır. Bunlar Selefiyye, Mâtürîdiyye, Eş'ariyye şeklinde üç gruba ayrılır.

1. Selefiyye

Ümmetin selefinin ve tâbiîn âlimlerinin yolundan gidenlerdir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Peygamber'in hadislerinin ihtiva ettiği naklî ve aklî delillerle İslâm akaidini ispat eder, göklerin, yerlerin ve bunlardaki sayısız mahlûkatın varlığıyla âlemin yüce yaratıcısının varlığına, birliğine, ulûhiyyet ve mâbudiyetine istidlalde bulunurlar.

Müteşâbihattan[11] olan âyetlerin manalarını ilm-i ilâhîye havale ederek bunları tevilden sakınırlar. Kitap ve Sünnet ile sabit ve ashâb-ı kirâmın ittifaklarının olmadığı meselelere dalmazlar. En sağlam olan yol da budur.

2. Mâtürîdiyye

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî hazretlerini itikadî konularda imam kabul edenlerdir. Hanefî mezhebine mensup olanların büyük kısmı Mâtürîdî'dir. Hanefîler'in ilk dönem âlimleri Selefiyye mezhebine mensuptu.

3. Eş'ariyye

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî hazretlerini itikadî konularda imam kabul edenlerdir. Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde bulunanların çoğu Eş'arî'dir. Bunların ilk önderleri Selefiyye mezheplerine mensuptu. Hanbelî mezhebine mensup olanların büyük kısmı Selefî, bir kısmı da Eş'arî'dir.

---

11 Müteşâbih âyetler, kendilerinden ne gibi bir mana kastedildiğini bilme ümidinin ümmet için söz konusu olmadığı âyetlerdir. Müteşâbih iki türlüdür: Birincisi kendisinden hiçbir şey anlaşılmayan lafızlardır. Sûrelerin başındaki "الر" "الم" gibi. Bunlara "müteşâbihü'l-lafz" denir. İkincisi, zâhirî manasını kastetmek aklen imkânsız olan lafızlardır. *"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"* (Feth 48/10) âyet-i kerimesindeki "el" lafzı gibi. Bunlara da "müteşâbihü'l-mana" denilir.

Mâtürîdiyye ile Eş'ariyye arasındaki ihtilaflar, dinin asılları konusunda değil cüz'iyyâta dair ve çoğu lafzî çekişmelerden kabul edilir. Bunlardan hiçbiri diğerini dalâlete nispet etmez. Hepsi hidayet üzeredir.

B) MU'TEZİLE

Mu'tezile: Vâsıl b. Atâ'ya uyan kimselerdir. Dalâlete düşmüş fırkaların birincisini bunlar teşkil eder. Vâsıl, Hasan-ı Basrî'nin öğrencisiydi. Büyük günah işleyen bir kimsenin mümin olup olmaması meselesinden dolayı hocasına muhalefet ederek ders verdiği meclisi terkederek itizal etmiştir.

Vâsıl'ın itikadına göre büyük günah işleyen bir kimse ne mümin ne de kâfirdir. Bu kimse tövbe etmeden ahirete giderse ebedî olarak cehennemlik olur. Mu'tezile mensupları, "İnsanlar kendi ihtiyarî fiillerini yaratırlar" diyerek bu fiillerde kazâ ve kaderin etkisini inkâr ettikleri için kendilerine "Kaderiyye"de denilmiştir.

Mu'tezile'den birçok kol ayrılmıştır. "Câhiziyye" ve "Cübbâiyye" bunların meşhurlarındandır.

C) ŞÎA

Şîa, Hz. Peygamber'den sonra imametin Hz. Ali'yle onun kıymetli evlatlarına ait olduğunu iddia eden kimselerdir.

Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine müslümanlar iki kısma ayrıldı. Bunlardan Hz. Ali'ye meyleden ve onun gerçek imam olduğunu ileri sürenlere Şîa-i Ali denilmişti. Bu kimselere "Şîa-i ûlâ" da denir ki Ehl-i sünnet inancındaydılar. Daha sonra Ehl-i sünnet'e muhalif birtakım kimseler ortaya çıktı ki bunlar İmam Ali'nin çocuklarını diğer Hulefâ-yi Râşidîn'den üstün görür ve bu hususta çok ileri giderlerdi. İşte Şîa ismi daha sonraları bunlara tahsis edilmiştir.

Şîa temelde Gâliyye, Zeydiyye, İmâmiyye adıyla üç kola ayrılır.

1. Gâliyye

İmamları nebî veya ilâh kabul eden kimselerdir. Bu kola mensup olanlar hulûlü yani Cenâb-ı Hakk'ın insan bedeninde tecelli etmesini; ibahayı yani haram kılınmış hususların mübahlığını kabul etmiş ve zorunlu olarak İslâm dışında kalmışlardır.

Abdullah b. Sebe Gâliyye'dendir. Kendisine mensup olanlara "Sebeiyye" denir. Söz konusu kişi yahudi asıllı iken sonra müslüman olduğunu iddia etmiştir. Hz. Osman'ın şehadetine sebep olmuş, İmam Ali'nin ulûhiyyetini iddiaya, üç halifeye sövüp saymaya cüret etmiştir.

2. Zeydiyye

Zeynelâbidin hazretlerinin oğlu Zeyd'e mensubiyet iddiasında bulunanlardır. Bunlar imameti Hz. Fâtıma'nın evladına hasrederler; büyük sahabilerin ebedî olarak cehennemde olduğunu kabul ederler. Bugün inanç noktasında Mu'tezile ekolüne intisap etmişlerdir. Birçok fer'î meselede Hanefî mezhebinin görüşlerini benimserler. Yemen taraflarında bulunurlar.

3. İmâmiyye

Hz. Ali'nin imâmetine açık bir nasla hükmeden ve ashâb-ı kirâmdan bazılarını tekfire cüret eden kimselerdir. Bunlar birkaç kola ayrılmışlardır.

Bunlardan İmam Ali ile on bir evladının imâmetini kabul edenlere "İsnâaşeriyye" denir. Bu kimseler imamın masum, yani söz ve davranışları itibariyle hatadan korunmuş olmasını şart olarak kabul ettiler.

İmâmiyye mensupları daha sonra Mu'tezile ve Müşebbihe mezheplerine intisap etmişlerdir. Esasen Şiîlik siyasî bir maksada binaen teessüs etmiş, birçok kimsenin amaçlarına alet olarak renkten renge girmiştir. Hatta Safevî olan Şah İsmail de kendi saltanat ve hükümranlığını güçlendirmek için İran'da Şiîliği desteklemeye ve yaymaya çalışarak bu mezhebi siyasî emellerine alet etmiştir.

D) HAVÂRİC/HÂRİCÎLER

Hâricîler, İmam Ali hazretlerine [kerremallahu vechehû] karşı ayaklanan kimselerdir. Bunlar hidayet yolundan çıktıkları (mürûk) için kendilerine "Mârika" ismi de verilmiştir. Bu taife, müttaki olmayanları ve Hz. Osman ile Hz. Ali'yi ve bunlara tâbi olanları mümin saymazlar. Bunlara göre Kur'ân-ı Kerîm'e muhalefet edenler her durumda kâfirdirler. Velev ki muhalefetleri hatayla meydana gelmiş olsa da haklarındaki hüküm değişmez.

İmam Ali'ye karşı ayaklananlar, Sıffîn Savaşı'nda kendisiyle beraber bulunan birtakım kimselerdir.

Havâric fırkası, Muhakkime-i Ûlâ, İbâzıyye gibi kollara ayrılmıştır. Uman ile Afrika'da İbâzıyye mezhebi mevcuttur. Özellikle Zenzîbar hükümetinin resmî mezhebi İbâzıyye mezhebidir. İbâzıyye'den doğan "Yezîdiyye" mezhebi de Musul civarında yaygındır. Yezîdiyye mensupları kendilerini İslâm'a nispet ederlerse de gerçekte müslüman değildirler. Şeytana "Melek Tâvus" derler. İbâzıyye fırkaları bile bunlardan yüz çevirirler.

E) MÜRCİE

Ebü's-Salt es-Semân isimli şahsa tâbi olan kimselerdir. Mürcie mezhebini Ebü's-Salt kurmuş, Hassân b. Bilâl adlı şahıs da Basra civarında yaymaya çalışmıştır.

Mürcie fırkası amellerin, derece bakımından niyet ve itikaddan sonra geldiği görüşünü kabul etmelerinden dolayı bu ismi almıştır. Çünkü ircâ, "tehir etme" manasına gelmektedir. Mürcie fırkası Mürcie-i Havâric, Mürcie-i Şîa, Mürcie-i Cebriyye, Mürcie-i Hâlisa isimleriyle dört kola ayrılır.

Mürcie-i Hâlisa: Yunus adlı şahsa tâbi olan kimselerdir ki bunlara Yunusiyye denir. Bunların itikadında iman, ancak Allah Teâlâ'yı bilmek ile O'na buyun eğmek ve kalben muhabbetten ve Cenâb-ı Hakk'a karşı kibirlenmeyi terketmekten ibarettir. Kendisinde bu hasletleri bu-

lunduran kimse kâmil bir mümindir. Günah işlemiş bile olsa durum böyledir.

F) NECCÂRİYYE

Neccâriyye Muhammed b. Hüseyin el-Neccâr'a tâbi olan kimselerdir. Bunlar fiillerin yaratılması meselesinde Ehl-i sünnet ile beraberdirler. İlâhî sıfatları inkâr, rü'yetullahı[12] ret ve Allah'ın kelâmının hâdis olduğunu iddia hususunda Mu'tezile ile hemfikirdirler. Bu fırka da üç kola ayrılmıştır.

G) CEBRİYYE

Mutlak bir cebri savunan ve Cehm b. Safvân isimli şahsa tâbi olan kimselerdir. Bu fırkanın bakış açısı, kazâ ve kader meselesinde Kaderiyye'nin bakış açısına tamamen muhaliftir. Cebriyye'ye göre insanlar hiçbir şeye kadir değildir. Âdeta cansız varlıklar gibidir. Kulların bütün fiilleri, kazâ ve kaderin tesiriyle meydana gelir, kulun ne tesir meydana getiren bir kudreti ne de "kudret-i kasibe"si (kesb/elde etmeye mâlik bir güçleri) vardır. Bunlara Cebriyye-i Hâlisa ve Cehmiyye de denir (5. baba bakınız).

Kul için etkisi olmayan kudret-i kâsibeyi kabul eden Eş'ariyye ile Neccâriyye'ye, "Cebriyye-i Mutavassıta" (ılımlı Cebriyye) denilmektedir.

H) MÜŞEBBİHE

Allah Teâlâ'yı mahlûkata benzetip hâdis varlıklara benzeten, O'nun arş üzerinde oturduğuna inanan kimselerdir.

Müşebbihe fırkası bir asırda -Allah ikisinden de razı olsun- Hz. Ali ile Hz. Muâviye gibi- iki imamın bir arada bulunmasını yani aynı anda imâmetini câiz görürler. Müşebbihe'nin bir bölümü Kerrâmiyye grubudur ki bunlar Ebû Abdullah Muhammed b. Kerrâm'ın takipçileridir.

---

12 Rü'yetullah: Allah Teâlâ'nın ahirette cenneti hak eden müttaki müminler tarafından görülmesini ifade eden bir kavramdır.

Bugün İslâm âlemini oluşturan bireylerin büyük kısmı Ehl-i sünnet mezhebindendir. Sîa ve Hâricîler gibi siyasî maksatlar takip eden birkaç fırka daha mevcuttur. Sadece ilmî maksatlar takip etmiş olan diğer fırkalar ise çok önceleri ortadan kalkmıştır.

Bununla beraber ortadan kalkmış bu fırkaların tarihe karışmış bulunan sesleri halen İslâm ufuklarının temiz havasında bazı acı dalgalanmaları meydana getirmekten hâlî değildir. Bundan dolayı bu zararlı dalgalanmaların kötü yansımalarından dimağlarımızı korumamız gerekmektedir.

9. İslâm'ın Hakikatlerinin Ortaya Çıkması İçin Yapılan Çalışmalar

Ehl-i sünnet uleması İslâm'ın hakikatlerinin ortaya çıkmasını sağlamak için gerek farklı İslâm fırkalarıyla ve gerek diğer din ve felsefe ekollerine mensup şahıslarla asırlarca ilmî tartışmalarda bulunmuşlardır. Bu sayede İslâm'ın sahih inançları korunmuş bir halde kalmış, İslâm dininin yüceliği mükemmel bir şekilde tecelli etmiş, bu apaçık dinin sahip olduğu hidayet ışığı dünyanın doğusunu ve batısını aydınlatmaya devam etmiştir.

AÇIKLAMA

İslâm dininin hükümlerini muhafaza etmek, yüce hakikatlerini dünyaya anlatmak, bu din-i mübîn hakkında meydana gelecek yanlış düşünceleri düzeltmeye çalışmak ve bu hususta gerekirse tartışmada, güzel bir şekilde mücadelede bulunmak müslümanlar için dinî bir görevdir. İşte bunun için Ehl-i sünnet uleması yanlış inanışlarından dolayı dalâlete düşmüş olan birtakım İslâm mezheplerinin müntesipleriyle asırlarca tartışmalarda bulunmuş ve bu sayede İslâm muhitini birçok bâtıl inançların kötü tesirinden korumayı başarmıştır. Yine aynı şekilde dinimizi tanımayan, mukaddesatımıza hakaret nazarıyla bakan birtakım bâtıl veya muharref dinlerin erbabıyla da zaman zaman münazarada güzel bir şekilde bulunmuşlardır.

Özellikle 240'ta (854) doğan, 328 (940) senesinde İspanya'da Kurtuba şehrinde vefat eden İmam Kurtubî[13], Latince'yi tahsil ederek Hıristiyanlığa ait ilimleri incelemiş, ondan sonra birçok papaz ile dinî münazaralarda bulunmuştur. *İkdü'l-Ferîd* adlı kitabı bu münazaraların özetini içermektedir.

Meşhur âlimlerden İbn Teymiyye'nin telif etmiş olduğu *el-Cevâbü's-Sahîh li-men Beddele Dîne'l-Mesîh* isimli dört ciltlik eser de bu hususta çok önemlidir.

Hint ulemasından meşhur Rahmetullah Efendi de *İzhârü'l-Hak* adlı kitabıyla günümüz Hıristiyanlığın mahiyetini açıklayarak İslâm dinini çok parlak bir surette müdafaa etmiştir.

Bununla beraber diğer dinlerin mensupları kendi dinlerindeki birçok ahkâmın makul bir esasa dayandığını aklî delillerle gösteremedikleri için İslâm âlimleriyle ilmî ve aklî bir şekilde tartışmalara devam edememişlerdir.

İslâm uleması öteden beri zamanlarında yaygın olan farklı felsefe ekolleri hakkında da çok derin araştırmalarda bulunarak bu ekollerin görüşlerine vâkıf olmuş ve tarafsız bir şekilde tenkit etmiş, filozofların sapık fikirlerini en kuvvetli delillerle meydana koymuşlardır. Bu sayede felsefî nazariyeler ile İslâm dininin ihtiva ettiği hakikatler arasındaki fark ortaya çıkmış, filozofların en parlak nazariyeleri İslâmiyet'in yüce hakikatleri yanında çok sönük kalmıştır.

---

13 Nâşir: Müellifin bahsettiği Kurtubî'nin büyük müfessir Kurtubî (v. 671/1273) ile karıştırılmaması gerekir. Burada söz konusu edilen kişi Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdürabbih el-Kurtubî'dir. Kendisi daha ziyade *İkdü'l-Ferîd* isimli eseriyle tanınmaktadır.

A) FELSEFE EKOLLERİ[14]

Felsefe ekolleri, çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Başlıcaları şunlardır:

1. İlâhiyyûn Ekolü: Bunlar, mahsûsât[15] ve ma'kûlâtı kabul edip Cenâb-ı Hakk'ı tasdik ederler. Fakat kendi akıllarının, kendi ilimlerinin yeterli bir vasıta olduğuna inanarak yüce peygamberlere ve şeriatlara tâbi olmazlar.

2. Ruhâniyyûn (Rûhiye) Ekolü: Bunlar, dış dünyadaki varlıklardan daha ziyade ruhî mefhumlara önem verirler. Bunlara göre Cenâb-ı Hak bu âlemden asıl itibariyle ayrı bir ruhanî şahıstır.

3. Akliyyûn Ekolü: Bunlar akıl ile tetkik edilmeyen veya akla, âdete zıt görülen şeyleri reddederler. Hârikulâde olayları, mucizeleri tevile çalışarak bunlara tabii birer şekil vermek isterler.

4. İhsâsiyye (Hissiyyûn) Ekolü: Bunlar yalnız duyu organları ile bilinen hususları ve dış dünyadaki varlıkları kabul ederler. Duyu organları veya tecrübî bir yolla sabit olmayan bir şeyin varlığını kabul etmezler. Bunlara göre bilginin elde edilme yolları, duyu organları ve tecrübeyle sınırlıdır. Fizik ötesi (metafizik) yoktur. Bu ekolden "Maddiyye" doğmuştur.

5. Maddiyyûn Ekolü: Bunlar maddeden başka bir hakikatin mevcudiyetini kabul etmezler. Esîr[16] gibi eczâ-i ferdiye[17] gibi şeylerin, varlıkların ilk illeti olduğuna inanırlar, kâinatın ezelîliğini iddia ederler.

6. Vücûdiyye Ekolü: Bunlar sonlu olanla sonsuz olanı bir kabul edip, yaratıcı ile varlıkları da tek bir cevher sayarlar. Bunlara göre âle-

---

14 Meslek-i felsefî: Bir veya birden çok temel ilkeye dayanan felsefî dayanaklarının toplamıdır.
Mekteb-i felsefî: Belli bir felsefe ekolü reisinin görüşünü taklit ederek aynı ekolü öğreten kişilerin bütünüdür.

15 Nâşir: *Mahsûsât*, varlığı beş duyu organı ile anlaşılan hususları ifade eden bir kavramdır.

16 Nâşir: Uzayı doldurduğu, yıldız ve felekleri oluşturduğu kabul edilen havadan hafif, saydam ve esnek madde (Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, "Esîr", *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 81).

17 Cismin bölünemeyen en küçük parçası (Topaloğlu-Çelebi, "Cevher-i Ferd", *a.g.e.*, s. 59-60).

min müstakil bir yaratıcısı yoktur. Sınırlı olan şeyler ise evham ve hayallerden ibarettir.

7. Hisbâniyye Ekolü: Mensupları şek/şüphe içinde yaşarlar, insanların bir hakikate ulaşabileceklerine inanmazlar. Bunlara göre âlemde kesin bir hakikat yoktur. Bunlar ne duyu organlarıyla bilenebilenleri ne de akıl vasıtasıyla bilebilenlerin varlığını kabul ederler. Bu ekolün zıddı olan felsefe ekolüne "ikâniyye" denilir.

8. İkâniyye Ekolü: Bunlara göre hem dış dünyadaki varlıkların hakikati vardır, hem de metafizik varlıkların hakikati vardır. İnsanların eşyanın hakikatlerini idrak etmesi mümkündür.

9. İktitâfiyye (Telfîkiyye) Ekolü: Mensupları, çeşitli felsefî düşüncelerden aralarında telif edilmeleri mümkün olan fikrî unsurları iktibas ederek genel bir ekol ortaya çıkardılar.

10. İslâmî İlimlerin Tedvin Edilmesi

Saadet asrının ardından İslâm coğrafyasında yüz gösteren birtakım dinî ihtiyaçlara ve ortaya çıkan muhtelif ictihadlara ve nazariyelere binaen İslâm âlimleri tarafından İslâmî ilimler tedvin edilmiştir.

İslâmî ilimler: Âlî/yüce ilimler ve âlî/alet ilimler kısımlarına ayrılır.

Yüce ilimler: Kıraat, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, fıkıh usulü, hilâfiyat, ahlâk, tasavvuf ve diğerleri.

Âlet ilimler: Yüce ilimleri tahsil etmeye vesile olan sarf, nahiv, belâgat ve diğer ilimlerden ibarettir.

İslâmî ilimlerin tedvin edilmesi hususunda din âlimlerinin çok büyük hizmetleri geçmiş, bu ilimlere dair pek çok kıymetli kitap telif etmişlerdir.

AÇIKLAMA

Asr-ı saâdet'te İslâmî ilimleri müslümanlar arasında sadırdan sadıra yani şifahen nakledilir ve rivayet olunurdu. Daha sonra İslâm ül-

keleri yayılıp müslümanların sayısı çoğalınca bu ilimler sadırlardan satırlara nakledilmiş ve bu suretle birçok ilim tedvin olunmuştur. Bir kısmı aşağıda olduğu gibidir:

A) KIRAAT İLMİ

Kur'ân-ı Kerîm'in mübarek kelimelerinin bazıları birkaç vecihle okunabilir. Bu vecihlerden yedisi risaleti bünyesinde taşıyan Resûlullah Efendimiz'den tevâtüren nakledilmiştir ki bunlara yedi kıraat (kıraat-i seb'a) denir. Bu kıraatlere, Hz. Peygamber'den sahih senet ile nakledilmiş olan, üç kıraat şekli daha ilave olunmuştur ki tamamına on kıraat (kıraat-i aşere) ismi verilir. Bunlardan başka bazı kıraat vecihleri daha vardır ki bunlar, muteber kabul edilebilecek bir silsileyle Resûl-i Ekrem'e [sallallahu aleyhi vesellem] ulaşamadığından "garîb, şâz" adıyla anılır.

İşte Kur'an'ın kelimelerinin eda tarzına ve vecihlerden hangilerinin muteber olup hangilerinin muteber olmadığına dair "kıraat ilmi" adıyla önemli bir ilim tedvin edilmiş ve bu ilme ait birçok kitap yazılmıştır. İmam Şâtıbî'nin meşhur manzumesi bu cümledendir.

B) TEFSİR İLMİ

Sahâbe-i kirâm hazretleri, Kur'an âyetlerinin manalarını, nüktelerini ve üstün vasıflarını, nâsih ve mensuhunu, nüzûl sebeplerini çok güzel bir şekilde bilirlerdi. Bilmedikleri bir mesele bulunursa onu da Hz. Peygamber'den sorar öğrenir, bu konudaki bilgilerini diğer müslümanlara şifahen nakledip rivayet ederlerdi. Fakat daha sonra bu yüce şahsiyetlerin sayıları azalmaya başladığından Kur'an'ın hakikatlerinin yazılmak suretiyle şerh ve izah edilmesine ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaç sebebiyle tefsir ilmi tedvin edilerek bu ilme dair birçok kitap yazılmıştır.

Tefsire ait ilk kitap yazan zat 103'te (721) vefat eden Mücâhid b. Cebr hazretleridir. *Mefâtîhu'l-Gayb, Envârü't-Tenzîl, Tefsîru Ebü's-Suûd, Rûhu'l-Meânî* meşhur, muteber tefsir kitaplarımızdandır.

C) HADİS İLMİ

Yüce Kur'an'ın latif manalarını hak ettiği şekliyle anlatmak için çok defa Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyelerine müracaata gerek görülür.

Resûl-i Ekrem'in mübarek sözlerine "kavlî sünnet", fiillerine "fiilî sünnet", ümmetten sâdır olan bir söz veya fiili gördüğü halde karşı çıkmayarak sükût buyurmalarına "takrîrî sünnet" denildiği gibi bunlara ve bilhassa akvâl-i nebeviyyeye yani onun sözlerine "hadîs-i şerif" de denilmiştir.

Hz. Peygamber'in sünneti, şer'î delillerin önemli bir aslıdır. Dinî hükümlerimizin yüce kaynaklarından biridir. Bundan dolayı sahâbe-i kirâm hazretleri Hz. Peygamber'in sünnetlerini çok dikkatli bir şekilde ezberlemiş ve bunları tâbiîne naklederek rivayet etmiştir.

Bununla beraber İslâm coğrafyasının genişlemesi üzerine sahâbe-i kirâm her tarafa dağıldı, bunlardan birinin hafızasını süsleyen bir hadis-i şerife diğerleri muttali olmayabilirdi. Bu açıdan bazan bir hadis-i nebevîye ulaşmak için çok uzak yerlere kadar seyahat etmeye katlanan şahıslar bulunurdu.

Daha sonra "muhaddisîn" (hadisçiler) denilen bir kısım İslâm uleması Hz. Peygamber'in sözlerini rivayet zinciri ve muntazam bir isnat ile -an'anesiyle- bir araya getirmeye ve düzenlemeye çalışarak İslâmiyet'e çok büyük hizmetlerde bulundular. Doğrusu büyük muhaddislerin bu husustaki hizmetleri akıllara cidden hayret verir. Bu muhterem şahıslar, Resûl-i Ekrem'in sözlerinin lafızlarını zabt, manalarını şerh, vürûd sebeplerini beyan, râvilerinin biyografilerini çok mükemmel bir surette tetkik etmiş; râvilerin ilim ve anlayış derecesini, ezber ve zabt şeklini, adalet ve fazilet mertebesini Asr-ı saâdet dönemine yakınlık ve uzaklığını dikkate alarak hadis-i şerifleri ona göre tasnif etmişlerdir.

İşte Allah Teâlâ'nın takdir edeceği çaba ve gayret sayesinde "ilmü rivâyeti'l-hadîs, ilmü dirâyeti'l-hadîs, ilmü tabakâti'l-muhaddisîn" ve benzeri isimlerle birçok ilim meydana gelmiş, Peygamberimiz'in sahih hadisleri âşikâr bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber'in hadislerini ilk önce tedvin eden zat, İbn Şihâb ez-Zührî'dir (v. 124/742). Ondan sonra hadis ilmine dair birçok kitap yazılmıştır. Özellikle hicrî 3. yüzyılda yetişen büyük muhaddisler hadis ilmini çok güzel düzenlemiş ve tanzim etmiş, hadis-i şerifleri birtakım bölümlere ayırarak bu hususta pek muteber kitaplar telif etmişlerdir. Bunların arasında İmam Muhammed Buhârî'nin (v. 256/870) *Sahîhu'l-Buhârî* ismindeki kitabı ve İmam Müslim'in (v. 261/875) *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseri son derece genel bir kabule mazhar olmuştur. Bu iki kitaba *Sahîhayn* denilir. *Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn Mâce* de en muteber hadis kitaplarındandır. *Sahîhayn* ile beraber bu dört kitaba *Kütüb-i Sitte* denilir.

HADİS-i ŞERİFLERİN KISIMLARI

Hadis-i şerifler, râvilerinin sayısına göre üç kısma ayrılır:

1. Mütevâtir Hadis: Yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün görülmeyen toplulukların birbirlerinden ve ilk topluluğun da bizzat Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadis-i şeriftir. Yakînî (kesin) bir bilgi ifade eder. Artık bu hadis acaba Hz. Peygamber'den sâdır olmuş mudur, diye bir tereddüde imkân kalmaz.

2. Meşhur Hadis: İlk asırda haber-i âhâd kabilinden iken 2. asırda meşhur olup yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün görülmeyen bir topluluk tarafından rivayet edilen hadis-i şeriftir. Kesin (yakînî) bilgi derecesine yakın bir şekilde kalbe itminan verir.

3. Âhâd Hadis: Bir iki veya daha fazla şahıs tarafından nakl ve rivayet edilip meşhur olma sınırına ulaşamayan hadis-i şeriftir.

Şartlarını topladığı takdirde zann-ı gâlib ifade eder. Bundan dolayı amelî meseleler hususunda delil olup gereklerine göre amel etmek vâcip olur. Fakat itikadî meseleler hususunda delil olmaz.

D) FIKIH İLMİ

İslâm dini sayesinde faziletli bir medeniyet, âdil bir yönetim kurulmuş, herkes dinî, dünyevî birtakım vazifelerle sorumlu tutulmuş ve birtakım haklara kavuşmuş olduğundan insanların hak ve vazifelerini belirlemek; medenî, içtimaî, siyasî işleri düzenlemek için bağımsız bir ilmin tedvinine gerek görülmüştür. Bundan dolayı dört delilden yani Allah'ın kitabı, Hz. Peygamber'in sünneti, ümmetin icmâı ile fukahanın kıyasından[18] birçok şer'î hüküm alınmış ve çıkarılmış, bu şekilde bütün İslâm âleminin umumi kanunu olmak üzere yüce fıkıh ilmi oluşmuştur.

Fıkıh ilmine vâkıf olan İslâm âlimlerine önceleri "kurrâ", sonra "fukahâ" unvanı verilmiştir. İlk fukahâ (fakihler), Hulefâ-yi Râşidîn ile İbn Mesud, İbn Abbâs, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer gibi bazı büyük sahabilerdir. Allah onların hepsinden razı olsun.

Fıkıh ilmini şimdiki tertip üzere ortaya koyan İmâm-ı Âzam hazretleridir. Fıkhî meseleleri muhtasar bir şekilde bir araya getirerek tedvin eden zat da İmam Muhammed'dir. Daha ikinci, üçüncü hicrî asır geçmeden tedvin edilmiş eserlerimiz mükemmellik mertebesine erişerek İslâm coğrafyasında çok geniş bir hukuk ilmi meydana gelmiştir.

Dünyada fıkıhtan daha yüce, daha adaletli bir kanun yoktur. Bunun yüksek hükümlerine tamamıyla riayet edildiği takdirde insanlığın çok büyük bir huzur ve saadete kavuşacağı şüphesizdir.

Vaktiyle Avrupalılar'ın elde etikleri ve özellikle Napolyon'un Mısır'dan Avrupa'ya naklettiği birçok kıymetli fıkıh kitabımızdan Batılı hukukçular çok fazlasıyla istifade etmişlerdir.

---

18 İcmâ-i ümmet: Bir asırda bulunan İslâm müctehidlerinin şer'î bir mesele hakkında ittifak etmeleridir.

Kıyas-ı fukahâ: Bir şey hakkında bir illete dayanarak sabit olan şer'î bir hükmün benzerini o illetin benzerine sahip olan diğer bir şeyde ictihad yoluyla ortaya çıkarmaktır.

FIKIH MEZHEPLERİ ve İCTİHAD

Büyük fıkıh âlimlerimiz ibâdâta, muâmelâta, ukûbâta müteallik bazı şer'î meseleler hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu şekilde birçok fıkıh mezhebi meydana gelmiştir. Şöyle ki: Şer'î delillerin esası olan Kur'ân-ı Mübîn ile hadis-i şeriflerin bazı lafızlarından muhtelif manaların anlaşılması fukaha arasında ihtilaflara sebep olduğu gibi rivayet olunan bir hadisin hakikaten Hz. Peygamber'den sâdır olup olmaması ve zâhiren birbirine zıt görülen iki delilden hangisinin tercih olunacağı meselesi de bu ihtilaflara sebep olmuştur. Bununla beraber tabiattaki olaylar sonsuz olması ve örf ve âdete dayanan bazı hükümlerin zaman ve mekânın değişmesiyle değişmesi gerektiğinden ve her olay hakkında kati bir nas mevcut olmaması da ihtilaflara sebebiyet vermiştir. Bu gibi meşru sebepler dolayısıyla ortaya çıkan muhtelif fıkhî görüşler neticesinde de Ehl-i sünnet'e mahsus olan muteber fıkıh mezhepleri teessüs etmiştir.

Bununla beraber bu mezheplerden şartlarını tamamıyla birleştiren, müslümanların ihtiyaçlarını tatmin etmeye yeterli ve herkesin kabulüne mazhar olan dört mezhep kalıcı olmuştur ki bunlar İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, İmam Ahmed b. Hanbel hazretlerinin mezhepleridir. Diğer mezhepler ise ya ilk ortaya çıkmaları esnasında tâbileri kalmayarak yok olmuşlardır. Abdullah b. Şübrüme, Muhammed b. Ebû Leylâ mezhepleri gibi. Yahut tâbileri zaman zaman ortaya çıkarak İslâm dünyasının sınırlı bir kısmına münhasır kalmıştır. Davud ez-Zâhirî mezhebi gibi.

Hakkında kati nas bulunmayan hususlarda fukahanın şer'î usuller dairesinde ictihad etmeleri şer'an câizdir.[19] Bu ictihadın meşruiyeti İslâm âlemi için bir ilâhî rahmet olmuştur. İctihadın meşru olması, toplumsal işlerin güzelce düzenlenmesini ve medenî gelişmenin süratle sağlanmasını gerektirici, muazzam İslâm şeriatının hikmet ve maslahat üzerine kurulduğunu ve her asırda, her yerde tatbik edilebilir olduğunu ispat etmektedir. Fakat ictihadın birçok önemli şartları vardır.

19 İctihad: Fürûattan olan bir şer'î hükmü şer'î delillerinden istinbat ve istihrâc hususunda bütün ilmî gücü sarfetmektir.

Öyle herkes ictihada muktedir olamaz. Hele İslâmî ilimler ile hakkıyla donanmış olmayan, dindarlığı ve fazileti herkesçe kabul edilmeyen kimselerin ictihada kalkmaları, birçok dinî mahzurlara yol açacağından, müslümanların arasında beyhude yere ihtilafa sebep olacağından asla cevazı mümkün olamaz.

E) FIKIH USULÜ İLMİ

Selef-i sâlihin, Arapça lafızların inceliklerine dil melekesi ve yaratılıştan olan kabiliyetleri sayesinde tamamen vâkıftılar. Bu lafızlardan hüküm çıkarmak için ilim halinde tedvin edilmiş birtakım kaide ve usule muhtaç değildiler. Bundan dolayı onların zamanında şer'î delillerden dinî hükümleri istinbat ve istihrâc için müstakil bir ilim yoktu. Lâkin sonradan gelenlerin büyük kısmı bu güce ve yeteneğe layığıyla sahip olmadıkları için böyle bir ilme ihtiyaç görüldüğünden âlimlerimizin büyükleri tarafından fıkıh usulü ilmi tedvin edilmiştir. Bu ilim sayesinde dört delilin durumu ve bu delillerden şer'î hükümlerin ne gibi muntazam usul ve metoda uygun olarak çıkarılacağı pek güzel bilinir.

Hukuk, ceza, siyaset ve diğer meselelerle alakalı olan fıkhî hükümlerimiz, usul ilmi kaidelerine tatbik edilerek şer'î delillerden çıkarılmıştır. Bunlardan hiçbiri başka milletlerin medenî hukukundan ve diğerlerinden alınmış değildir. Bu durum yalnız İslâm'ın şer'î kanunlarına mahsus, müstesna bir meziyettir.

Fıkıh usulsüne dair kitap yazan ilk kişi İmam Şâfiî'dir (v. 204/820). Fıkıh usulünü esasen İmam Ebû Yusuf (v. 182/798) vaz etmiş, diğer Hanefî fakihleri de bu ilmin meselelerini genişletmiş ve düzenlemişlerdir. Hele Hanefîler'in meşhurlarından Ebû Zeyd ed-Debûsî (v. 430/1039), usul ilmini kemal mertebesine yükseltmiştir. Sonraki dönem Hanefî âlimlerden olan Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin (v. 482/1089) usul kitabı ile bunun şerhi olan *Keşfü'l-Esrâr* bu konudaki meşhur kitaplardandır.

F) HİLÂFİYAT

Büyük müctehidler, haklarında nas bulunmayan birtakım meseleler hakkında ihtilafa düşmüş ve her birinin bu konudaki ictihadı bir kısım delillere ve usule dayanmıştır. İşte bu zatların ihtilaf ettikleri meseleleri ve bu hususta hangi delil ve kaidelere dayanarak hüküm çıkardıklarını göstermek ve çıkarılan hükümleri muhaliflerin ret ve tenkitlerine karşı delilleriyle müdafaada bulunmak üzere "ilm-i hilâf, hilâfiyat" ismiyle bir ilim tedvin edilmiştir. Bu ilim bir nevi mukayeseli İslâm hukuku ilmi demektir. Hilâf ilminin ilk kurucusu Ebû Zeyd ed-Debûsî'dir. Adı geçen bu zatın *Kitâbü't-Ta'lîka*'sı, İmam Gazâlî'nin (v. 505/1111) *Kitâbü'l-Makâsıd*'ı ve Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1210) *el-Meâlim*'i, İbn Rüşd'ün (v. 595/1198) *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* adlı kitabı bu ilme dair yazılan en güzide eserlerdir.

G) AHLÂK İLMİ

Ahlâk ilmi, insanın hayatını düzenlemeye, hal ve gidişatını güzelleştirmeye hizmet eden bir ilimdir. Öteden beri her milletin uleması, filozofları ahlâka özen göstermişlerdir. Bu açıdan ahlâk ilmi milletler arası ortak bir ilim sayılabilir. Fakat müslümanlar, kendilerine has başka bir ahlâk ilmine sahiptirler. Eski filozoflar tarafından tedvin edilen ahlâk ilmi çoğunlukla felsefî ekollerin esaslarına dayanmıştır. İslâm ahlâk ilmi ise esasen, Kur'anî naslara, Hz. Peygamber'in açıklamalarına, İslâm âdabına dayanmış olup başka bir yüceliğe sahiptir.

Bizde ahlâka dair yazılan ilk kitaplardan biri Abdullah b. Mübârek'in *Kitâbü'z-Zühd*'üdür. Daha sonra İslâm filozofları tarafından telif edilen ahlâk kitaplarında felsefe metodu da dikkate alınmıştır. İbn Sînâ'nın *el-Bir ve'l-İsm* isimli kitabı bu kabildendir. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* ve *Ahlâk-ı Alâî* muteber ahlâk kitaplarımızdandır.

H) TASAVVUF İLMİ

Tasavvuf ilmi ruhun terbiyesi, kalbin tasfiyesi, seyr ve sülûk[20] ve manevi zevklerle ilgili meselelerden bahseder. Tasavvuf,

رَبْطُ الْقَلْبِ اِلَى اللهِ وَقَطْعُ الْعَلَاقَةِ عَنْ مَا سِوَى اللهِ

diye tarif edilmiştir. Yani tasavvuf Allah Teâlâ'ya kalben bağlanmak, O'nun dışındaki şeylerle alakayı kesmektir.

Diğer bir tarife göre tasavvuf şeriat âdabıyla zâhiren ve bâtınen süslenmenin neticesi olarak insanda ortaya çıkan Hz. Peygamber'in feyzinin kemalinden ibaret bir haldir.

İslâmiyet'in ilk devrelerinde nefis mücadelesiyle, ibadet ve taatle meşgul olan zatlara âbid, zâhid denirdi. Daha sonra bu gibi zatlara sûfî, mutasavvıf denilmiştir. Tasavvuf, Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) hazretleri zamanında muntazam bir şekil almış, birtakım usul ve ıstılahlara sahip bulunmuştur.

Tasavvufun kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm ile hadis-i şeriflerden ve İmam Ali gibi sahabenin büyüklerinin bazı yüce sözlerinden ibarettir. Bu bereketli kaynakların ümmetin büyüklerine verdiği ruhanî neşve sayesinde İslâm tasavvufu meydana gelmiş, bu neşve ile *Mesnevî* gibi, *Ma'nevî* gibi hikmetleri barındıran kitaplar yazılmıştır. Yoksa tasavvuf müslümanlara diğer milletlerden intikal etmemiştir. Böyle bir kanaat İslâm hakikatlerine vâkıf olmamaktan kaynaklanır.

Tasavvuf neşvesiyle ümmetteki ruhî kabiliyetin inkişaf etmiş olduğu inkâr olunamaz. Fakat sonraları tasavvufun yanlış anlaşılması yüzünden maddi, manevi bir hayli kötü neticeler de meydana gelmiştir.

Vaktiyle tasavvuf erbabından olanlar âlim, ârif ve şeriat ilimlerini bilen zatlardı. Kendilerine has birtakım tabirler ve ıstılahlar vardı ki bunların ruhuna ancak kendileri gibi manevi zevklerden hissesi olanlar muttali olabilirlerdi. Halbuki daha sonra birçok cahil taklitçi ortaya

20 Manevi yürüyüş.

çıktı, tasavvuf büyüklerinin sözleri yanlış tefsirlere maruz kaldı, tasavvuf âdeta bir işrak felsefesi kisvesine büründü. Hale ait olan tasavvuf, sözden ibaret kaldı. Şer'-i şerife muhalif olan bir kısım sözler ve fiiller tarikattan ve hakikatten sayıldı.

Mutasavvıfların en büyüklerinden olan Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretlerinin *el-Burhânü'l-Müeyyed* isimli kitabından bereketlenmek kastıyla iktibas edilen şu ulvî sözlere dikkat edilmelidir. Adı geçen mutasavvıf diyor ki: "Tarikat, şeriatın aynı; şeriat da tarikatın aynıdır. İkisinin arasında olan fark lafzîdir. Maddi ve manevi olarak netice birdir. Şeriatın reddettiği her hakikat zındıklıktır. Efendiler hiç durmadan Bâyezid böyle dedi, Hâris şöyle söyledi, Hallâc bu sözlerde bulundu, deniliyor. Bu nasıl sözdür? Bu lakırdılardan önce İmam Şâfiî, İmam Mâlik, İmam Ahmed, İmam Nu'mân bunlar ne dedi? Ona bakmalısınız. Kulluk vazifelerini bu şahısların görüşleriyle düzeltmelisiniz, ondan sonra diğer sözlerle ilgilenebilirsiniz. Ebü'l-Hâris ve Bâyezid'in dedikleri ile bir şey artıp eksilmez, ancak İmam Şâfiî ve Mâlik'in sözleri en güzel ve en yakın yoldur. İlim ve amel ile şeriatın direklerini destekledikten sonra ilim ve amelin derinliklerine hizmetinizi yükseltiniz." Ne güzel nasihat! *Taarruf* ve *Avârifü'l-Maârif* meşhur tasavvuf kitaplarındandır.

İKİNCİ KISIM

11. Dinin Mahiyeti

Din Allah Teâlâ tarafından konulmuş apaçık bir kanundur ki insanları yaratılıştaki gaye ve hikmetten haberdar eder. İnsanlara hidayet ve saadet yollarını gösterir, insanları "akıl sahiplerini" kendi güzel tercihleriyle bizzat hayır olan işlere sevkeder. Bu apaçık kanunu büyük peygamberler Allah tarafından vahiy yoluyla alarak insanlara tebliğ buyurmuşlardır. Bundan dolayı dinin hakiki kurucusu, Cenâb-ı Hak olup, aslî kaynağı vahiy ve peygamberliktir.

Son asırlarda bazı filozofların "tabii din, tabii diyanet" adı ile uydurmak istedikleri birtakım esaslara ve Câhiliye devirlerinden kalma bir kısım bâtıl mezheplere kesinlikle din adı verilemez. Bunlar hiçbir şekilde dinin ulvî mahiyetine sahip olamazlar. "Din-i tabiî" denilen şey nihayet bir felsefî ekolden ibaret olabilir. Cahil kavimlerin bağlı oldukları mezhepler de "bâtıl dinler" ismiyle anılır. Ruhlara, bazı basit maddelere, bir kısım bitkilere ve hayvanlara, yıldızlara, insanlara, putlara ibadet eden kavimlerin gitmiş oldukları yollar bu kısımdandır.

AÇIKLAMA

Din hakkında birçok tarif vardır.[21] Biz metindeki tarifle yetiniyoruz. Ancak bu tarifin bazı bölümlerini biraz açıklayacağız. Şöyle ki:

1. Din, "Allah tarafından konulmuş apaçık bir kanundur." Bundan dolayı insanlar tarafından konulan kanun ve düzenlemeler ve diğer ilmî, sınaî (teknik) müesseseler dinin mahiyetine sahip olamazlar.

2. "Din insanları yaratılıştaki gaye ve hikmetten haberdar eder." Malum olduğu üzere insanlar boş yere yaratılmamışlardır. İnsanın yaratılışında bir ilâhî hikmet bulunmaktadır. İnsanların yaratılışı çok ulvî bir gayeye yöneliktir. Nitekim,

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

"Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etmeleri için yarattım" (Zâriyât 51/56) âyet-i celilesi bu gayeyi ifade etmektedir.

İşte din, insanları bu yaratılıştaki gaye ve hikmetten haberdar eder, insanlara ilk yaratılış (mebde) ve son (meâd) hakkında pek mükemmel mâlumat verir. İnsanlara dinî, dünyevî vazifelerini öğretir.

3. "Din insanlara hidayet ve saadet yollarını gösterir." Bu bölüm, önemli bir hakikati göstermektedir. Şöyle ki: Din hakiki bir mürşiddir. İnsanlara kurtuluş yolunu, saadet caddesini gösterir. İnsanların bir yükseliş sahasına erişmelerinin yolunu gösterir. Yoksa insanları ellerinden tutup da hemen hidayet ve saadete ulaştırmaz. Bilakis insanlar, ilâhî dinin kutsal hükümlerine riayet, gösterdiği yolu takibe gayret etmelidirler ki bilfiil hidayet ve saadete ulaşabilsinler.

4. "Din, insanları, akıl sahiplerini kendi güzel tercihleriyle bizzat hayır olan işlere sevkeder."

Bu bölümden anlaşılıyor ki insanların ilâhî dinin sevketmesiyle şu anda ve gelecekte hayra, felah ve kurtuluşa ulaşmaları için o dini ken-

21 Din sözlükte "âdet, sîret, hüküm, ceza, taat, rey ve siyaset" gibi manalara gelir.

di güzel tercihleriyle kabul etmeleri gerekir. Yoksa meydana gelecek cebir ve zorlama veya gizli bir maksatla dini, görünüşte kabul edip de kalben inkâr edenler "münafık" gibi kötü bir ismi alacaklarından bu gibi şahıslar, dinin sevketmesiyle hayır, felah ve salaha ulaşamazlar.

5. "Dinin hakiki kurucusu, Cenâb-ı Hak olup aslî kaynağı vahiy ve nübüvvettir." İnsanlar bizzat din kurucusu olamazlar. Hatta yüce peygamberler yalnız dinî hükümleri tebliğle memurdurlar. Hakiki manada hiçbiri bir din kurucusu değildir. Kendilerine din kurucusu, hüküm koyucu denilmesi mecazidir. İnsanların kuracakları din, meydana getirecekleri felsefe insanlığın hidayetini, ahiret mutluluğunu temin edemeyeceği gibi dünya saadetini sağlamaya, şahsî ve sosyal hayatını güzel bir şekilde düzenlemeye de yeterli değildir. Şöyle ki:

Birinci olarak: İnsanlar Allah Teâlâ tarafından vahiy yoluyla tesis edilen apaçık bir dine nâil olmadıkça bilinmesi gerekli olan birçok hakikati öğrenemezler. Hele Allah'ın rızasına mutabık olacak ibadet ve taatlerin nelerden ibaret olduğunu asla keşfedemezler. Allah'ın rızasına mazhar olma şerefi kazanılmadıkça da insanlık için hidayet ve mutluluğa ulaşmak mümkün olmaz.

İkinci olarak: İnsanların ortaya koyduğu her şey birçok eksik yöne sahiptir. Eksik şeyler ise dinden beklenilen yüce maslahatları temin etmeye yeterli olmaz.

Üçüncü olarak: İnsanların oluşturdukları bir din veya bir felsefe hiçbir zaman hata ve bâtıllıktan berî, insanın tabiatında gizli olan zorbalık ve baskının ortaya çıkaracağı izlerden kurtulmuş olamaz. Bu mahiyette olan bir şey ise insanlığın tamamını kurtuluşa nâil kemal gayesine ulaştıramaz.

Dördüncü olarak: İnsanlar din kurucu olabilseler insanlığın düşüncesindeki farklılığa dayanarak birçok ve muhtelif dinler meydana gelir. Bu muhtelif dinler ise insanlığı bir birlik dairesine çekecek hususları tüm insanlığın mutluluğunu temin edecek kabiliyete sahip olamaz.

Beşinci olarak: İnsanların kuracakları din hiçbir vakit insanlığın ruhunun derinliklerine nüfuz edemez. İnsanların her bir ferdinin böyle bir dine itaat ve boyun eğmesi samimi bir kalple olamaz. Arzu ettikleri gayelerine zıt bir durumun ortaya çıkması böyle bir dine karşı isyan etmelerine yeterlidir.

İnsanlar ancak Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına boyun eğmeye vicdanen rıza gösterirler. Kendileri gibi insan özelliklerini hâiz kişilerin din adına ortaya koyacakları şeyleri ilâhî bir kanun mesabesinde kabul ederek ona itaat için kendilerinde vicdanî bir mecburiyet hissetmezler. Bu itaat temin edilmedikçe de hiçbir zaman umumi mutluluk meydana gelmez.

Bundan dolayı birtakım dinlerin asırlardan beri birçok mütefekkir tarafından güzel bir şekilde kabul edilmeleri ve bunların hükümlerine her asırda mümkün olduğu kadar itaat olunagelmesi bu dinlerin esas itibariyle birer ilâhî dine râci olduğuna şehadet eder. Zaten hiçbir millet yoktur ki kendilerine vaktiyle bir peygamber gönderilmiş olmasın. Nitekim,

وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾

"Her millet için bir uyarıcı bulunmuştur" (Fâtır 35/24) âyet-i celilesi bunu ifade etmektedir.[22] Ancak asırların geçmesiyle birçok millet ilâhî dinlerini tahrife uğratarak hakikat caddesinden çıkmıştır. Böyle olmakla beraber yine aralarında ilâhî dinlerinin bir kısım yüce izleri bâki kalmıştır. Yoksa esasen ilâhî bir dine dayanmayıp da insanların ortaya koyduğu bilinen dinlerin kalıcı olabilmesi, farklı insan topluluklarının kalplerini etkileyebilmesi ilmî ve tabii olarak mümkün değildir.

Gerçi birtakım bâtıl dinler vardır ki bunların kaynağı zan ve hurafelerden ibarettir. Böyle olmakla beraber bu bâtıl dinlere birçok insan kitlesi inanmış bulunmaktadır. Şu kadar var ki bu gafil insanlardan her biri din namına kabul ettiği yolu ilâhî bir din olmak üzere kabul

---

22 Amerika'nın eski sakinleri bu kıtaya Asya'dan göçmüş olmalarından zamanında onlara da peygamber gönderilmiş olduğunda şüphe yoktur.

etmiş, bu bâtıl yolların insanların ortaya koyduğu şeylerden olduğunu anlamamıştır. Bununla beraber bâtıl dinler ilâhî dinlerin sahip olduğu yüksek fikirlerden mahrum olduğundan düşünen insanları kendi dairesine çekememiştir.

TABİİ DİN

Son zamanlarda Batı filozoflarından bazıları "tabii din-diyanet-i tabiiyye" isminde bir din kurmaya cüret etmişlerdir. Jean-Jacques Rousseau, Lamartine, Ernest Renan gibi meşhur filozoflar bu tabii dinin en önemli taraftarlarındandır. Avrupalı felsefeciler kendi çevrelerindeki tahrif olmuş, bâtıl dinlerin ilmî kaidelere, aklî burhanlara zıt olduğunu gördükleri ve diğer taraftan din, insan fıtratının gereklerinden olup din duygusunun yok olmasının mümkün olmadığını anladıkları için akıl ve fen üzerine tesis edilen bir dinin gerekli olduğu kanaatine vardılar. Halbuki böyle bir dinin var olduğundan haberdar olmadıklarından ilmî kaideler üzerine kurulmuş, insanlığın ruhî, manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeye yeterli, tabiata uygun olmak üzere bir din kurmaya kalkıştılar. Bunların kurmak istedikleri tabii dinin esaslarını şu gibi ilkeler teşkil ediyordu.

1. Kâinatın kemal sıfatlarıyla muttasıf olan bir yaratıcısı vardır.

2. Kâinatın yaratıcısına ibadet etmemiz lazımdır.

3. Vazife ve sorumluluk üzerine kurulmuş bir ahlâk kanunu mevcuttur.

4. Cisimden başka, müstakil, yok olmaktan korunmuş bir ruh vardır.

5. Ahirette mükâfat ve ceza haktır.

Eğer tabii din taraftarları din-i mübîn-i İslâm'ı diğer dinlere kıyas etmeden bu fıtrî dinin hakikatlerini güzelce incelemeye çalışmış olsaydı şüphe yok ki kendilerinin -yine ilâhî dinden mülhem olan- bu gibi prensiplerini İslâm dininin daha mükemmel, daha kutsî bir şekilde ihtiva etmiş olduğunu görür de öyle kendi kendilerine bir din kurmaya

kalkmazlardı. Bunların böyle "din" diye ortaya koymaya çalıştıkları şey, nihayet bir felsefî ekolden ibaret olabilir. Yoksa -açıklandığı üzere- dinin yüce mahiyetine asla sahip olamaz.

DİNLERİN TARİHÇESİ

1. TEVHİD DİNİ

İnsanlığın ilk dini, tevhid ve tenzihtir. Çünkü insanlığın babası olan Hz. Âdem, mazhar olduğu vahiy ve Allah'ın öğretmesi sayesinde tevhid dinine nâil olmuş ve sahip olduğu peygamberliğe binaen bu yüce dini kendi çocuklarına ve torunlarına da tebliğ etmiştir. Bundan dolayı insanlar o tarihten itibaren tevhid akîdesine sahip olarak bir yüce yaratıcıya ibadet etmişlerdir. Ancak bir müddet sonra âdemoğulları arasında cehalet belirtileri yüz göstermiş, gitgide birtakım bâtıl inançlar türemiştir.

Nitekim,

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi" (Bakara 2/213) âyet-i celilesi gösteriyor ki insanlar başlangıçta tek bir ümmet olup her biri selim fıtrata, güzel bir itikada sahipti, daha sonra ihtilafa düşerek bir kısmı imanını muhafaza etmiş, bir kısmı da küfür ve isyan vadisine düşmüştür. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah iman ehlini sevap ile müjdelemiş, küfür ehlini azap ile uyarmak için zaman zaman peygamberler göndermiş, insanlar arasında ortaya çıkan ihtilafları halletmek ve çözüme kavuşturmak için de onlara kitaplarını göndermiş, bu şekilde de tevhid üzerine bina edilmiş olan, esasen bir olan ilâhî dinler meydana gelmiştir.

Her yüce peygamber gönderilmiş olduğu çevreyi aydınlatmaya çalışırdı. Lâkin birer hidayet nuru olan bu şahısların beşerin ufuklarından kaybolup gitmelerinin akabinde insanlığın çevresi, karanlıklar içerinde kalmaya başlıyor, dünyayı kuşatan cehalet bulutları gitgide yoğunluğunu artırıyor, öncekilerden sonrakilere birtakım efsane ve hurafeler intikal ediyor, sonradan gelenlerin güzel tefekkür ve muhakemeden mahrum olmaları kendilerini birçok karanlık inançları kabul etmeye sevkediyordu. İşte bu şekilde de birtakım bâtıl dinler meydana gelmiştir.

Velhasıl insanlığın din bakımından ilk başlangıç halleri tevhid ve tenzihe dayandığından bir kemalden ibaret bulunmuştur. Yoksa bazı dinler tarihi müelliflerinin iddia ettikleri gibi mutlak bir vahşetten, bir fikrî sapkınlıktan ibaret değildir.[23]

TETEBBUÂT-ı RİC'İYYE[24] NAZARİYESİ[25]

Bir kısım dinler tarihi müellifleri "tetebbuât-ı ric'iyye" denilen bir nazariyeye dayanarak insanlığın başlangıcını mutlak bir vahşet içinde farzediyorlar. Bunların görüşlerine göre insanlık, tarih öncesi zamanlarda mutlak bir vahşet halinde yaşıyordu. Toplum ve aile hayatından mahrum, isteklerini ifade etmekten acizdiler. Doğal olarak bu zamanda dinî bir yaşantıdan eser yoktu. Daha sonra yavaş yavaş medeniyete, cehaletten fazilet ve dindarlığa intikal etmiş, artık medeniyetin gelişmesi insanlığın iradesi dışındaki çalışması sonucu olarak dinler tekâmül edebilmiştir. Şöyle ki insanlar derecelerine göre ruhlara, basit maddelere, hayvanlara ve bitkilere, insanlara, put ve heykellere, gök

23 İslâm âlimlerinden bazıları dinler ve mezhepler hakkında *el-Milel ve'n-Nihal, el-Fark Beyne'l-Fırak, Kitâbü'l-Bed ve't-Târih* gibi bazı kitaplar yazmışlardır. Bunlar dinler ve mezhepler tarihi hakkındaki eserlerdir. Lâkin son zamanlarda Avrupa filozofları dinler tarihine başka bir önem vermişlerdir. Eski eserlerin keşfedilmesi bu konudaki çalışma sahasını genişletmiştir. Bununla beraber bu filozofların bir kısmı ilâhî dinlere inanmadıklarından hem kendi fikirlerini desteklemek hem de dinlerin müntesiplerini şüpheye düşürmek için dinlerin başlangıcı hakkında birtakım teoriler ortaya atmışlardır ki bunların bazılarının gerçekte hiçbir kıymeti yoktur.

24 Nâşir: "Geçmişin İncelenmesi Nazariyesi" şeklinde sadeleştirilebilir.

25 Bir şeyi sonradan kazandığı tekâmüllerden soyutlayarak önceki haline döndürmek.

cisimlerine, tabiat kuvvetlerine ve nihayet tekâmül neticesi olmak üzere bir yüce yaratıcıya kulluk etmişlerdir.

Tetebbuât-ı ric'iyye taraftarları diyorlar ki: Bugün tekâmül derecesinde bulunan deniz taşıtları, sanayi aletleri, savaş vasıtaları gibi şeylerin başlangıcını anlamak için mâziye doğru bakarsak bunların ne kadar basit, ilkel bir halde bulunmuş olduğunu görürüz. İşte dinler, hakkında bu yolla hareket edilirse onların da başlangıçta oldukça ilkel bir halde bulunup daha sonra yavaş yavaş mükemmelleşmiş oldukları anlaşılır.

TETEBBUÂT-ı RİC'İYYE NAZARİYESİNİ TENKİT

Tetebbuât-ı ric'iyye nazariyesi, bir hakikat kokusundan büsbütün mahrum değildir. Biz bununla bir hayli mâlumat elde edebiliriz. Bununla beraber bu nazariyenin her açıdan doğru ve isabetli olduğuna da inanamayız. Biz noksan bir kıyasa dayanan bu nazariyenin genelliğini ortadan kaldıracak birtakım olayların varlığı daima ihtimal dairesindedir.

Hele tetebbuât-ı ric'iyye nazariyesine dayanarak insanlığın başlangıçtaki halini mutlak bir vahşete irca etmek asla doğru değildir. Böyle bir iddia **ilk olarak** semavî kitapların açıklamalarına aykırıdır. Özellikle Kur'ân-ı Mübîn, insanlığın başlangıçtaki dinî durumunu tevhid akîdesine dayanan bir kemal halinde gösteriyor. Hz. Âdem'den itibaren kadîm devirleri şereflendiren bütün yüce peygamberler aldıkları ilâhî vahiy sayesinde ümmetlerini tevhide davet etmişler, kendilerine tâbi olanları zamanlarına, kabiliyetlerine uygun bir şeriata, bir medeniyete ulaştırmışlardır.

İkinci olarak, dil ilmi, ilm-i kıyafet-i beşer[26] ve diğerleri tarafından verilen bilgilere aykırıdır. Bunlar ispat ediyor ki ilk kavimlerden birçokları bir ilk medeniyete sahip iken daha sonra medeniyet beşiklerinden ayrılarak git gide vahşet haline düşmüşlerdir. Gerçekten bugün vahşi bir halde yaşayan birtakım kavimlerin kökenlerine geriye dönüp

---

26 Nâşir: İlm-i kıyafet-i beşer: İnsanın yüzünden, organlarından ve dış görünüşünden, iç vasıflarına, iç hayatına dair hüküm çıkarma bilgisini öğreten ilimdir.

bir bakılırsa şöyle böyle bir medeniyet devresi geçirmiş oldukları müşahede olunur. Özellikle Amerika kadîm (ilk) sakinlerinin Asya'dan göç etmiş oldukları elde edilen eski tarihî eserlerin göstermesiyle ortaya çıkmıştır. Büyük Okyanus'taki adalar doğudan batıya göç eden kavimler için birer konaklama yeri olmuş, birçok insan kitlesi adadan adaya intikal ede ede Güney Amerika'ya kadar varmışlardır. Amerika'nın kuzeyindeki Meksika eski yerlilerinin medeniyet izleri müşahede olunduğu gibi Güney Amerika'nın eski sakinlerinden olan Perulular'ın da medeniyetini ispat edecek eserler ele geçirilmiştir. Bunların Hint ve hatta Çin kavimlerine mensup olduklarını gösteren bir hayli eser vardır. Halbuki daha sonraları Amerika keşfedildiği zaman ahalisi vahşi bir hayat tarzı sürer bir halde bulunmuştur.

Kısacası tarihî zamanlar, tetebbuât-ı ric'iyye görüşünü benimseyenlerin iddia ettikleri derecede mutlak bir vahşet içinde kalmış bir insan topluluğu göstermiyor. Tarih öncesi dönemlere ait eski eserler ise tarih öncesi kavimlerin medeniyetlerinin alametlerini göstermektedir.

Üçüncü olarak, tetebbuât-ı ric'iyye nazariyesi beşerî kurumlar hakkında uygulanması mümkün ise de ilâhî konulardan olan dinler hakkında uygulanması mümkün değildir. Çünkü insanlık, kendi çalışmasına bağlı olan maddi meseleler hususunda derece derece yükselmiş olduğundan bu hususta meydana getirdiği eserlerde doğal olarak bu yükselişle uyumlu bir halde gelişebilmiştir. Gerçek dinler ise vahiy ve nübüvvet yoluyla insanlığa tebliğ edilmiş olduğundan onun ihtiva ettiği inanç esasları hakkında bu nazariyeyi uygulamaya imkân yoktur. İlâhî konuları, beşerî kurumlarla karşılaştırmak, "kıyas maa'l-fârık"tır.[27]

Dördüncü olarak, insanlığın manevi yükselişini, maddi yükselişiyle mukayese etmek doğru değildir. Bugün sabit bir hakikattir ki İslâm muhitinde felsefe, tabiat ötesi fikirleri, müspet ilimler, maddi gelişmelerden önce meydana gelmiştir. Halbuki eğer manevi gelişmeler maddi gelişmelerle beraber bir halde bulunması gerekseydi bu gibi

---

27 Nâşir: İslâm hukukunda, asıl ile fer arasında sebep ve illet benzerliği bulunmaksızın yapılan kıyası ifade eden bir terimdir.

yüce fikirlerin müspet ilimlerden, maddi gelişmelerden sonra bunların bir neticesi olarak meydana gelmesi icap ederdi.

Kısacası insanlar başlangıçta tevhid akîdesine, kabiliyetleriyle uyumlu bir medeniyet ve cemiyete sahip iken daha sonra içlerinden birçokları toplu göç ve diğer birtakım tabiat olaylarının zorlamasıyla sahih akîdelerini kaybetmiş, dinî hükümleri unutmuş, medeniyetten vahşete düşmüşlerdir. Bununla beraber birçok cahil topluluk da zaman zaman gönderilmiş yüce peygamberler sayesinde aydınlanarak dindarlık ve fazilete kavuşmuş, dinî ve medenî işlerinde bir yükselme meydana gelmiştir.

DİNLER ARASINDA TEKÂMÜL SÖZ KONUSU MUDUR?

Şüphe yok ki ilâhî dinler, inanç esasları konusunda bir olduğundan bu noktadan bakarak bunlarda tekâmülün vuku bulduğu düşünülemez. Fakat şer'î/amelî hükümler itibariyle bir nevi tekâmül mevcuttur.

Şöyle ki yüce peygamberlerden bir kısmının tebliğ etmiş olduğu şer'î hükümler bir dereceye kadar sınırlı olduğu halde diğer kısmının tebliğleri birçok şer'î hükmü ihtiva etmiştir. Bu tebliğlerdeki farklılık ise zaruri olarak zaman ve mekânın değişmesinden, ümmetlerin kabiliyet ve idraklerindeki farklılıktan kaynaklanmıştır. İşte ilâhî dinler ancak bu yönüyle birbirinden ayrılmış, bu itibarla aralarında bir tekâmül meydana gelmiştir (15. fıkraya bakınız!...). Yoksa ilâhî dinlerde medeniyetin yükselmesi, insanlığın iradeleri dışındaki çalışmaları sonucu olarak bir tekâmül meydana geldiği iddia edilemez. Böyle bir iddia hem tarihî hakikatlere aykırı hem de vahiy ve ilham yolunu inkâra yol açar. Ne hacet! İslâm dininin ne gibi bir cehalet muhitinde birdenbire doğduğu, hiçbir medeniyetin yükselmesi neticesi olmadığı tarihî olarak bilinmektedir. Halbuki kendisi tekâmülün zirvesinde olup pek yüce bir medeniyetin kurulmasına sebep olmuştur.

Bâtıl dinlere gelince bunlar zanlara ve hurafelere dayandığından inananlarının medeniyet derecelerine uyumlu bir şekilde bir yükseliş

eseri göstermiş olabilirler. Bununla birlikte bu dinlerle de medeniyetin yükselmesi daima birbirleriyle uyumlu bir halde bulunmamıştır. Dinler tarihi yazarlarının beyanına göre Mısır'ın eski kavimleri "evvel ve âhir, zâhir ve bâtın" olan bir Rabbü'l-âlemin'e inanıyorlardı. Putların bizzat ilâhlık vasfına sahip olduklarına inanmazlardı, soyut yaratıcı kudretin birer örneğinden ibaret sayarlardı. Halbuki daha medenî olan İsrâiloğulları ile hıristiyanlar arasında Allah'ın birliği inancının Mısırlılar'dan daha aşağı kaldığı görülür. Çünkü İsrâiloğulları yüce yaratıcının yeryüzüne inip İbrahim ve Yakub aleyhimesselâm ile görüştüğünü ve onlarla yiyip içtiğini iddia ediyorlar. Hıristiyanlar ise teslise inanıyor; ulûhiyyet vasfına sahip olan bir zatın sıradan insanlar tarafından çarmıha gerildiğine inanıyorlar, birtakım tasvirlere âdeta tapınıp duruyorlar.

2. RUHLARA TAPINMA (ANİMİZM)

Dinler tarihi müelliflerinin beyanına göre cahil kavimlerden bazıları bu âlemin ruhların toplanma yeri olduğuna inanmış olarak bu ruhlara tapınmışlardır. Şöyle ki: Bunlar hayat sahibi her mahlûkta bir ruhun bulunduğunu hissettiklerinden otlarda, ağaçlarda, dağlarda, kayalarda, güneş ve ayda, şimşekte, yıldırımda ve kâinatın diğer parçalarında da birer ruhun bulunduğuna inanmış ve bu ruhları iyi ruhlar ve kötü ruhlar kısımlarına ayırmışlardır.

Bu kavimler birtakım kevnî hadiseleri bu ruhların keyif ve iradesine, gazap ve intikamına dayandırıyorlar; mesela gök gürlemesini, zelzeleyi bazı kötü ruhların hiddet ve infialine, güzel havaları, ürünlerdeki bolluk ve bereketi de iyi ruhların yardım ve iltifatlarına bağlıyorlar. Artık kötü ruhların şerrinden emin olmak için ona buna hediyeler veriyor, kurbanlar kesiyorlar; iyi ruhların yardım ve iltifatlarına mazhar olmak için de onlara tapınıp duruyorlar. Kendi dedelerinin ruhları da bu iyi ruhlardan sayılmıştır.

Bugün Afrika'da, Amerika'da, Avustralya'da ve Büyük Okyanus adalarında yaşayan birçok vahşi kavimlerin inancı işte bu ruhîlik esasına dayanmaktadır.

3. BİRTAKIM MADDELERE TAPINMA (FETİŞİZM)

Cahil kavimlerden bir kısmı da canlı olsun olmasın bazı madde ve eşyalara tapınmışlardır. Bu madde ve eşya kendilerine tapınanlara göre de bizzat mâbud değildir. Bunlardaki kutsiyet, kendilerine hulûl etmiş veya kendilerinde bedenlenmiş olduklarına inanılan ruhlardan kaynaklanmaktadır.

Bu cahil kavimlere göre mesela bir kaya parçası, bir garip hayvan kutsal olmaya layık bir şeydir; bunlar bir kısım eşyada hârikulâde bir kuvvet bulunduğuna inanıyorlar; en âdi bir mahlûku meydana getirdiği bir hadiseden dolayı tapınmaya layık görüyorlar. Mesela insanı bir kere sokmakla zehirleyen bir böceği esrarengiz bir kuvvete sahip zannederek onu ilâh kabul ediyorlar; sonra böceği avlayarak yiyen bir kuşu takdis ederek kendisine ibadette bulunuyorlar.

Güney ve Orta Afrika'da yaşayan birçok kabilenin inancı bu minvaldedir.

4. ÇEŞİTLİ HAYVAN VEYA BİTKİLERE TAPINMA (TOTEMİZM)

Vahşi kavimlerden bir kısmı da hayvanları yahut birtakım eşya ve bitkileri kabilelerinin dedesi olduğuna inanarak onlara tapınmışlardır. Bu şekilde inandıkları hayvanları ve diğer eşyayı hürmete layık sayar, kendilerinin koruyucusu tanır, onlardan yardım bekler, onların adına kurban keser, ziyafetler verirler.

Kabilenin dedesi tanıdıkları hayvanın resmini bedenlerine dövdürür, bu hayvanın hareketlerini taklit etmeye çalışırlar. Dinî merasimlerin dışındaki vakitlerde bunun etini yemek yasaktır.

Kuzey Amerika ile Avustralya'da, Afrika zencileri arasında bu mezhep yaygındır.

5. GÖKYÜZÜNE ve YILDIZLARA TAPINMAK

İnsanlar öteden beri kudret sahibi bir yaratıcının varlığına inanmışlardır. Ancak bu yaratıcı kâinatı akıllarıyla tayin etmek hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunlardan bir kısmı yeryüzündeki hadiselerin gökyüzündeki varlıklara bağlı bulunduğuna inanarak gök cisimlerine yaratıcılık isnat etmiştir. Bu gafil insanlar bu büyük cisimlerin zekâ ve iradeye, ezici bir kuvvete sahip olduğunu zannederek onlardan her birine bir ilâhlık payı ayırmış ve bu şekilde çeşitli tanrı ve tanrıçalara kullukta bulunmuşlardır. Mesela her sabah yaydığı parlak ışıklarıyla ufukları aydınlatan, yeryüzünde oturanların hayatlarının kaynağı olan, ekinleri, meyveleri olgunlaştıran parlak güneşi tanrı kabul etmişler. Geceleri, doğması ile gök kubbeye başka bir renk veren ayın tanrıça olduğuna inanmış, her gece gök görüntüsünü (levha-i sema) süsleyen altın saçıcı yıldızların cezbedici güzelliklerine tutularak o latif yıldızları da ilâhların aile fertleri sanmışlardır.

Bu hayalperest insanlardan bir kısmı her gün doğan güneşi ve diğer yıldızları bir gün evvel doğan güneşten, yıldızlardan başka zannederek bunların başka başka ilâhlar olduğuna inanmışlardır. Özellikle yazın doğan gök cisimlerinin güzel günleri, renkli renkli çiçekleri meydana getirdiğini görüyor. Bilakis kışın doğan gök cisimlerinin en hüzünlü günlerin meydana gelmesine sebep olduğunu, en güzel çiçekleri soldurduğunu müşahede ediyorlar ve bunların başka başka özelliklere sahip birer ilâh olduğuna inanıyorlar.

Bir kısım insanlar da yeryüzünde her saadet ve ikbali bir felaket ve talihsizliğin takip etmekte olduğunu nazarı dikkate alarak kâinatta iki yüce yaratıcının bulunduğuna inanıyor, bunlardan birine hayır yaratıcısı, diğerine de şer yaratıcısı adını veriyor, gökyüzünü bu iki kudret sahibi yaratıcının yüce dergâhı olarak hayal ediyor. Artık hayrın yaratıcısını samimi bir kalple severek kendisine son derece büyük bir şevkle ve sevinçle ibadet ediyor, dans edip şarkı söylüyorlar. Şerrin yaratıcısına da korkusundan dolayı tapınıyorlar, onun şerrinden emin olmak için ağlıyor, matem tutuyorlar, kendisine insanları kur-

ban olarak hediye ediyorlar. Bu gafil insanlardan bir kısmı da gökleri, güneşi ve diğer büyük gök cisimlerini tanrı ve tanrıçaların ulûhiyyet karargâhları olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar gökyüzünde yaşayan tanrılarının yeryüzüne inmesine ve hatta tenezzülde bulunarak insanlar içine karışıp onlara alıştığını ve evlendiğini benimsemişler, yüksek dağların tepelerini, bu ilâhların ikamet yeri olduğuna inanmışlardır. Hatta Fenikeliler göklerde oturanların ikamet etmesi için mâbedlerini yüksek yerlerde yaparlardı.

Hâşâ Allah'ın oğlu dedikleri Hz. İsa'nın Allah Teâlâ ile beraber gökyüzünde yaşadığı şeklindeki Hıristiyanlık inancı işte bu gökyüzüne tapınma inancının bir diğer şekli demektir.

Cahil insanlar, tanrı kabul ettiği yıldızlar ve burçlar ile aynı isimde bulunan bir kısım hayvan ve bitkilere de tapınmışlardır. Şöyle ki: İlkel kavimler yıldızların efradını ve kümelerini birbirlerinden ayırmak için onların her birine bir sebepten ötürü yeryüzündeki cisimlerden birinin ismini vermiş, mesela öküzün sabana koşulduğu dönemlerde yıldızlara "sevr" (boğa), kuzuların doğduğu mevsimdeki yıldızlara "oğlak" (haml), zehir gibi şiddetli rüzgârların estiği mevsimdeki yıldızlara "akrep", hasat zamanındaki yıldızlara "sünbüle" (başak) ismi verilmiştir. Daha sonraları yeryüzündeki şu mahlûkatı da isimlerini verdikleri yıldızlar ile aynı tabiat ve özellikte olduğuna inanarak bunlara da tapınmaya başlamışlardır.

Mısırlılar'ın tam olarak ilâhlığa sahip olduğuna inanarak tapındıkları "Apis" öküzü gökyüzündeki öküzün yeryüzündeki bir timsalinden ibaret sayılmıştır.

Yıldızlara tapınma ilk önce Mısır kavimleri içinde ortaya çıkarak, "Sâbiî" mezhebine esas olmuştur.

6. İNSAN PERESTLİK

Eski zamanlarda bazı hükümdarların, kahramanların fevkalâde zekilikleri ve kuvvetleri müşahede olunmuş olduğundan bunlar hal-

kın tazimlerine mazhar olmuş, adlarına heykeller dikilmişti. Fakat git gide bunlarda bir ilâhî kudretin bulunduğu farzedilerek haklarındaki tazimler, ibadet derecesine çıkarılmıştır. Gafil insanlık! Bu haşmet sahibi adamların hurafelerle dolu tarihî hallerini kafalarındaki hayal hanesinde büyüte büyüte bunların ilâhlığa sahip olduğuna inanmış, artık birden çok, çeşitli ilâhların, tapınılacak şeylerin varlığına inanmışlardır. Garipsenecek bir durumdur ki maddi olarak şu kadar gelişmişliğe mazhar olmuş Batılılar bugün bile Hz. İsa'nın ulûhiyyetine inanmaktadırlar.

7. PUTPERESTLİK

Cahil kavimerden bir kısmı da kâinatın yaratıcısı ile kendi aralarında bir vasıta olmak üzere kendi elleriyle yaptıkları, şekilleri farklı totemlere, putlara tapınmış, Cenâb-ı Hakk'ın bu putlara hulûl ettiğine inanmışlardır. Putlar çoğunlukla insan şeklinde yapılırdı. Yunanlılar tanrılarını güzel insan şeklinde, tanrıçalarını da birer dilber kadın şeklinde çok sanatkârane bir tarzda imal ederlerdi. Bununla bereber tanrılarını güzel ahlâka sahip bir şekilde göstermezlerdi. En büyük tanrılarından Venüs ve diğer başkalarını son derece çapkın ve zinakâr bir halde göstermişlerdir.

Mısırlılar da tanrılarını genellikle insan yüzlü, hayvan bedenli bir şekilde yaparlardı. Hz. Peygamber'in gönderilmesi esnasında Kâbe-i Mükerreme'nin içinde 360 put bulunduğu rivayet edilmektedir. Arap kabileleri bu putlara tapmaktaydılar.

Sözün özü ilkel zamanlardan beri birçok insan kütlesi yüce peyamberlerin yolundan çıkmış, ilâhî dinlerin yüce hükümlerini unutmuş, birtakım vehim ve zanlara tâbi olmuş olduğundan dolayıdır ki insanlık muhitinde bu kadar karanlık mezhepler meydana gelmiştir.

Gerçekten beşerî fikirler bazan bir yükseliş eseri göstererek dalâlet bulutlarını parçalamak, bu bulutların kapattığı bir hakikat güneşinin, taşan ışığından faydalanmak için çırpınmış, tabiat eserlerini, gökyüzündeki varlıkları araştırmakla uğraşarak kâinatın gizliliklerini keşfet-

mek için en yüksek tabakalarda uçmak istemiş, bu şekilde de birtakım felsefî anlayışlar meydana gelmiştir. Ne yazık ki, "Ukulün ezellehâ bârihâ"[28] tecellisine erişmiş olan bu nurlu fikirler de istediği hakikatleri keşfedememiş, birtakım bâtıl zanların tesiri altında kalarak tabiat kuvvetlerine, "esîr"[29] gibi, madde gibi birtakım latif varlıklara veya kâinatın bütününe kudsî yaratma sıfatını isnat edecek kadar düşük bir inanca tutulmuşlardır.

12. İnsanların Dine İhtiyacı

İnsanlar hem maddi hem manevi açıdan dine muhtaçtır. İnsanların ilmî, edebî, içtimaî, siyasî bakımdan gelişmesi hususunda dinden daha yüce, daha önemli bir etken olamaz. Hele din, insanlık için öyle bir ruhî ve manevi ihtiyaçtır ki bu ihtiyaç tatmin edilmedikçe insan için kalp temizliğine, vicdanî rahatlığa, ruhî yükselişe kavuşması düşünülemez. Bundan dolayı din duygusu, insanlık için fıtrîdir. Her fert yaratılış itibariyle dinî hislere sahip, ruhen, kalben, dinin ilâhî kuvvetine kapılmıştır. Eski dönemlerden bugüne kadar insanlığın genel itibariyle dindar oluşu, din hususundaki ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışması, dinin ne kadar fıtrî, ne kadar zaruri olduğunu ispat etmeye yeterlidir.

AÇIKLAMA

İnsanlar maddi manevi birtakım ihtiyaçlar içinde yaşarlar ki bu ihtiyaçları karşılanmadıkça esenlik ve mutluluğa ulaşmaları mümkün değildir. Fakat hikmet gereği insanlar sırf maddi, cismanî olan ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade manevi ve ruhanî olan ihtiyaçlarını temin etmeye mecburdurlar. Çünkü sadece maddi ihtiyaçlarını karşılayamayan bir şahıs, sonunda dünyevî hayatından ve mutluluğundan mahrum kalır. Halbuki manevi ihtiyaçlarını temin etmeyi başaramayan kimse ebedî hayattan, ebedî mutluluktan mahrum kalır ki bir insan için bundan daha büyük bir felaket düşünülemez.

28 "Allah Teâlâ nice akılları kaydırmıştır."

29 Nâşir: Aslı "ether" kelimesinden Arapça'ya intikal eden ve uzayı doldurduğu, yıldız ve felekleri oluşturduğu kabul edilen havadan hafif, saydam ve esnek madde. Aristo esîri ezelî ve ebedî saymaktadır (bk. Topaloğlu-Çelebi, "Esir", *a.g.e.*, s. 81).

İşte din de insanların her yönden gelişmeleri hususunda en büyük bir etken olmakla beraber insalık için öyle ruhî ve manevi bir ihtiyaçtır ki bu ihtiyaç temin edilmedikçe insan için hayatın zevkine, ruhî yükselmeye, ebedî saadete ulaşma imkânı düşünülemez.

DİN DUYGUSU FITRÎ ve ZARURİDİR

İnsan için din duygusu fıtrî ve zaruridir. Hiçbir devirde yaşayan insanlar dinden, din fikrinden soyutlanmamışlardır. İnsanlar öteden beri kendi varlıklarını, kendisini kuşatan kâinatın şaşaasını, azametini düşünmüş, bütün varlıkların nereden ve kimin tarafından meydana getirildiğini, nereye gideceğini, bu gelip gitmedeki hikmeti tefekkür etmiş, bu alandaki sorularını ancak din sayesinde çözebilmiştir. İnsanda fıtraten bulunan din duygusudur ki insanın en üzüntülü anında yardımına yetişir, topraklar içinde parçalara dönüşeceğini düşünen insanlık için teselli vermiş olur. İnsanı, hayatın gerçek zevklerinden faydalandırır, insan zekâsını kemalat nurlarıyla parlatır, akl-ı selim sahiplerini her türlü ruhî yüceliklere ulaştırır.

Kısacası kâinatın bütün zerreleri, birtakım kanunlara, kuvvetlere tâbi ve kapılmış olduğu gibi insanlığın genel vicdanı da din denilen ilâhî bir kanuna, ilâhî bir kuvvete fıtraten boyun eğmiş ve kapılmıştır. Ancak bir kısım şahıslar vardır ki bunlar sadece kötü terbiye ve telkinler yüzünden bu manevi kapılışı idrak etmekten mahrum kalırlar da aslî yaratılışlarına zıt hareketlere cesaret ederler. Bir kısım insanlar da dinin hakikatine inanıp, din duygusuna sahip oldukları halde sırf içinde yaşadıkları muhitin ve diğer sebeplerin etkisiyle hak dine nail olamayarak, tahrif edilmiş bâtıl dinlere mensup olmakla yetinirler. Yoksa insanların dinden, din fikrinden büsbütün soyutlanmalarına yaratılışları müsait değildir. Nitekim,

فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

"İnsanlar Cenâb-ı Hakk'ın kendilerini yarattığı aslî yaratılışa, iman hakkındaki kabiliyeti benimsesinler, Allah Teâlâ'nın yarattığı şeyde değişme yoktur. Allah Teâlâ'nın koyduğu ve takdir buyurduğu dinde değişiklik yoktur. Dosdoğru din de odur, fakat insanların birçoğu bilmezler, bu hakikati idrak etmezler" (Rûm 30/30) âyet-i celilesi bu mealde olup insanların fıtraten dini kabul etmek üzere yaratılmış olduklarını söylemektedir.

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

"Her doğan İslâm fıtratı üzerine doğar, sonra anne babası onu yahudi, Mecûsî ve hıristiyan yapar"[30] hadis-i şerifi de bütün insanların İslâm fıtratı üzerinde doğmakta olduklarını açıklamaktadır.[31]

13. Din Olgusunun Fıtrî Oluşu

Ahlâkın esası, medeniyetin en birinci dayanağı dindir. Din olmadıkça güzel ahlâktan eser görülemez. Ahlâkî faziletlerden mahrum olan bir muhitte ise medenî yetkinlikler, toplumsal güzellikler ortaya çıkmaz. Dindar olmayan toplumlar büyük bir güce, parlak, muhteşem bir hâkimiyete sahip bulunsalar bile bu hal geçicidir. Bu gibi topluluklar birçok toplumsal kötülük içinde kalarak en sonunda yok olma çukuruna düşüp giderler. Nitekim dünya tarihi buna şahittir.

AÇIKLAMA

Şüphe yok ki ahlâkî faziletin, erdemli bir medeniyetin en önemli esası, en büyük dayanağı dindir. Bir toplum ki ulûhiyyet fikrine sahip, ahiret mesuliyetine inanmış bulunmaz, bir toplum ki din duygusuyla vicdanını süslemez, bencilliğini düzeltmez o toplumu kötülüklerden, rezilliklerden menedecek, faziletlere, güzel ahlâka sevkedecek ne gibi kutsî bir kuvvet bulunabilir?

---

30 Buhârî, Cenâiz, 91.

31 Her çocuk doğduğunda İslâm fıtratı üzere doğar, hak dini kabul etmeye elverişli bulunur. Sonra o çocuğu anne babası kendi dinlerine döndürür. Mesela yahudi iseler onu da yahudi yaparlar. Mecûsî ve hıristiyan iseler onu da Mecûsî veya hıristiyan yaparlar.

Bu gibi insanî olgunluklardan nasibi olmayan bir toplumda ise fazilet üzerine kurulmuş, ulvî gayelere yönelik bir medeniyetten nasıl eser görülebilir? Şüphe yok ki böyle bir toplum manevi olgunluklardan, iffet, istikamet, yardımlaşma ve tenasur gibi yüce meziyetlerden pay sahibi olmaz. Bilakis her türlü gelişmelere kabiliyetli olan aslî yaratılışını zayi ederek çok koyu bir karanlık düşünce içinde kalır, akla hayale gelmedik kötülükleri işlemeye cesaret eder. Bu durumuyla hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşerek geri kalan hayatına feci bir şekilde son verir gider.

Kur'ân-ı Mübîn,

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

"Sizden önce nice ilâhî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın âyetlerini) yalan sayanların âkıbeti ne olmuş görün" (Âl-i İmrân 3/137) gibi birçok apaçık âyet ile bizim dikkatli bakışlarımızı bizden önce gelip geçen ümmetlerin tarihî hallerine çekiyor; Allah'ını peygamberini inkâra, birtakım rezillikleri işlemeye cüret etmiş kavimlerin ne acı sonuçlara uğradıklarını haber veriyor.

DİNSİZLİK AKIMININ KAVİMLER HAKKINDAKİ VAHİM SONUÇLARI[32]

Herhangi millet arasındaki birtakım mülhidler ortaya çıkarak dinsizlik akımının genişlemesine sebebiyet vermişlerse o milletin ahlâkı bozulmuş; örf ve âdetleri, mukaddesatı birçok saldırıya uğramış, medeniyet ve siyaset bakımından sahip olduğu parlaklık ve azameti yok olmaya yüz tutmuş, nihayet pek acı bir halde sönüp gitmiştir. İşte tarihten birkaç örnek:

---

32 Burada muhtelif şekildeki dinlerden belli birini kastetmiyoruz. İlâhî din, yüce müstesna yerinde dursun, tahrif edilmiş bâtıl bir din bile müntesiplerine ulûhiyyet fikrini, uhrevî ceza ve mükâfat inancını telkin etmesi yönüyle dinsizliğe tercihe daha layık olduğu gibi ahlâk ve toplum bakımından özel bir öneme sahiptir.

1. İsrâiloğulları

Bilindiği üzere Hz. Yakub'un çocuk ve torunlarına İsrâiloğulları denir. Bunlar Mısır'a göç ettikten sonra orada çoğalmış ve git gide önceki konumlarını kaybederek firavunların esaretinde kalmışlardı. Daha sonra Hz. Musa'nın tebliğ ettiği ilâhî din sayesinde yeni bir hayata kavuşarak hürriyetlerini elde ettiler. Uzun bir süre istiklal ve hâkimiyet nimetine nail oldular. Fakat birçok sefaletten sonra kavuştukları bu nimetleri takdir edemediler. Birtakım dinsizlerin sözlerine bakarak din yolundan sapmaya yüz tuttular, maddi menfaatleri uğrunda ahiret hayatlarını feda ettiler. Ettiler de bu yüzden tekrar türlü türlü zilletlere, felaketlere duçar oldular. Asırlarca Keldânîler'in, Romalılar'ın esaretleri altında kalarak bir daha o eski millî hâkimiyete nail olamadılar.

2. Yunanlılar

Yunanlılar vaktiyle ahiret fikrine sahip, vatanperver, emanete riayet eden kimselerdi. Bu sayede parlak bir medeniyete ulaşmışlar, sağlam bir siyaset takip ederek koca Fars hükümetine galip gelmişlerdi. Fakat daha sonra içlerinde ortaya çıkan Epikür[33] ve taraftarları gibi birtakım inkârcıların kötü telkinleri yüzünden dinî ve ahlâkî terbiyeleri bozuldu, aralarında eski onurlarından, yiğitlik ruhundan, sağlamlık ve siyasetten eser görülmez oldu. Sonunda Romalılar'ın ellerine esir düştüler.

3. Romalılar

Tarihin beyanına göre Roma'yı gayri meşru nesilden ve haydut takımından iki kardeş kurmuştur. Bundan dolayı komşu kavimler Romalılar'la münasebette bulunmaktan, onlardan kız alıp vermekten sıkılırlardı. Fakat Romalılar kısa bir süre sonra haydutluğu terkedip sağlam, insanlık terbiyesine riayet eder oldular. Bu sayede büyük bir toplumsal yapı meydana geldi. Gerek hükümette ve gerek halkta gayret, sevgi, fazilet duygusu tamamıyla gelişti. Roma soyluları bile zevk ve eğlenceye düşkünlükten kaçınıp fakir bir halde yaşamayı bir şeref sayarlardı.

---

33 Epikür, Cenâb-ı Allah'ı tasdik ederdi. Fakat ilâhî kudreti, ruhun ebedîliğini, ahiret âlemini inkâr eder, şahsî menfaati, huzur ve rahatı, eğlenceyi tavsiye ederdi.

Roma kadınları son derece iffetliydiler. Romalılar arasında kadınlara düşkünlük lakırdıları olmazdı. Hâsılı Romalılar'ın medeniyetlerinin olgunluğu öyle bir dereceye gelmişti ki en büyük hükümdarlar bile Romalı unvanı ile anılmalarını kendilerine bir şeref kabul ediyorlardı. Fakat ne zaman ki Yunanistan fethedilip de oradaki dinsizlik cereyanı Roma'yı istila etti, artık Romalılar'ın o eşsiz benzersiz olan ahlâkı bozuldu, eski fazilet yerine zevk kaim oldu, aile hayatı kokuşmaya uğradı. Kadınlar ile erkekler umuma açık yerlerde toplanır, hamamlarda beraber yıkanır, her türlü ahlâksızlığı açıkça işler oldular. Sonuçta bu gibi toplumsal rezillikler yüzünden o muazzam Roma Devleti kuvvetini kaybederek Cermen barbarlarının hücumu ile yıkılıp gitti.

4. Farslılar (İranlılar)

Farslılar dindar bir kavimdi. Doğruluk ve emanet ile, ahde vefayla, vatan sevgisiyle şöhret bulmuşlardı. Namusa, hukuka riayet ederlerdi. Vadesi geldiğinde eda edememe, vermiş oldukları sözü tutamama korkusuyla borç yapmaktan çekinirlerdi. Aşiret halindeyken dindarlıkları sayesinde medenîleşmiş, doğunun en muazzam bir milleti konumuna geçmişlerdi. Fakat daha sonra Kubâd Şah zamanında Mazdek isimli şahıs ortaya çıkarak haram şeyleri mubaha, dinî kanunları ortadan kaldırmaya, malların ve eşlerin ortaklığını yaymaya çalıştığından İran'da zulüm ve azgınlık yayıldı, hayvanca yaşama hali insanlığa galip oldu. İç çekişmeler yüz gösterdi. İran Devleti'nin azametli yıldızı sönmeye başladı. Gerçi Nûşirevân Mazdek ile takipçilerini öldürerek halkın ahlâkını ıslaha çalışmışsa da bunların ekmiş oldukları fesat tohumunu İran'dan silememiştir. İşin sonunda İran orduları İslâm mücahidlerinin yiğit kılıçlarıyla hezimete uğramış, memleketleri İslâm topraklarına dahil olmuş, o büyük toprak parçası İslâmiyet sayesinde yeniden hayat bulmuştur.

5. İslâm Milleti

Müslümanların İslâm dini sayesinde ne kadar yükselmiş, ne kadar harikalar göstermiş oldukları mâlumdur. Doğunun o zamana kadar bilinmeyen bir köşesinden doğan İslâmiyet güneşi derhal bütün ufuk-

ları aydınlatmış, kısa bir süre içinde müslümanların sayısı milyonlara ulaşmış, İslâm ülkelerinin sınırı doğuda Çin'e, batıda Atlas Okyanusu'na dayanmış, İslâm coğrafyası ahlâkî ve içtimaî her türlü fazilet ve kemalat bakımından büyük bir gelişmeye tanıklık etmişti. Fakat ne zaman ki dördüncü hicrî asırda birtakım dinsizler ortaya çıkarak Bâtıniyye adı altında İslâmiyet'in saf havasını zehirlemeye başladılar **dâî**lerini[34] İslâm beldelerinin her tarafına ve özellikle de İran'a göndererek dinsizliklerini yaymaya çalıştılar, artık İslâm ufuklarında birçok karanlık bulutlar yüz göstermeye başladı. Bu dinsizler İslâm şeriatının nuruyla nurlanan müslümanların kalplerini kolay kolay kendilerine çekemeyeceklerini bildikleri için lânetli maksatlarını gizliyor, bazan kendilerini Şîa'dan gösteriyor; bazan tasavvuf veya felsefe elbisesine bürünüyor; bazan da, "Şeriat ve İslâmiyet bizim dediğimiz gibidir" diyerek dinî hükümleri kendi görüşlerine göre tevil etmeye çalışıyorlardı. Böyle bir yolla avlayabildikleri temiz kalpli kimselere önce birtakım şüpheler bırakıyor, sonra da kendilerinden dinî yükümlülüklerin düştüğünü haber vererek çaresiz kimseleri inkâr vadisine sevkediyorlardı. İşte bu kötü cereyanın neticesi olmak üzere İslâm âleminde birtakım fitneler zuhur etti. Müslümanlar arasındaki İslâm bağında bir hayli gevşeklikler meydana geldi. Sonunda bu durumdan istifade eden Batılılar İslâm ülkelerine saldırmaya başladılar. Suriye civarı asırlarca din düşmanlarının dolaşıp durduğu yer oldu. "Tavâifü'l-mülûk" adıyla ortaya çıkan İslâm devletleri ise bu din düşmanlarına karşı İslâm hukukunu hep beraberce savunacakları yerde birbirleriyle uğraşıp duruyorlardı. Halbuki müslümanların arasında kardeşlik ve din bağı bu kadar bozulmadan önce Garplılar kendi memleketlerindeyken bile İslâmiyet'in güç ve kudretinden titriyorlardı. Kısacası günümüzde de Doğu ve Batı toplumlarının medenî, siyasî hayatını tehdit eden, birçok büyük devletin kudret ve şan yıldızını söndüren şey, güzelce tetkik edilirse aralarında yayılan dinsizlik cereyanından başka değildir.

---

34 Nâşir: Genel olarak propagandacı manasına gelen dâî özelde Hasan Sabbâh'ın fedaileri için kullanılan bir isimdir.

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ

"Bir topluluk kendini değiştirmedikçe Allah da o kavmi değiştirmez" (Ra'd 13/11).

14. Beşerî Sistemler Dinin Yerini Dolduramaz

İnsanlığın mutluluğunu temin edebilmek için din gereklidir. Gerek fertlerin ve gerek toplumun mutluluğu, ahengi, düzeni, yükselmesi ancak din sayesinde hakiki anlamda gerçekleşir. Bu mutluluk ve ahengi temin için ahlâkî terbiye, kamuoyu, vicdan, konulmuş kanunlar gibi şeyler din yerine konulamaz. Çünkü bütün yüksek olgunlukların temel dayanak noktası, bütün insanî faziletlerin en önemli yaptırım gücü dindir. Bundan dolayı din bulunmadıkça ahlâkî terbiye ve diğer hususların da arzu edilen derecede gelişmesine imkân bulunamaz.

AÇIKLAMA

Din çok büyük bir nimettir. İnsanlar bu sayede mutluluğa, olgunluğa ulaşır. Birbirinin hukukuna, vazifelerine karşılıklı olarak riayet ederek muntazam bir toplum halinde yaşarlar. İlk devirlerden beri gelip geçen milletlerin tarihî durumları tetkik edilirse görülür ki herhangi bir millet ki dine sarılmış, dinin gösterdiği adalet ve istikamet yolunu takibe devam etmiş ise o millette toplumsal mutluluk ve medenî, siyasî yükselmeler gelişmiş, o milletin hayatî işlerinde bir düzen ve yükselme ahengi ortaya çıkmıştır.

DİN YERİNE BAŞKA BİR ŞEY KONULAMAZ

Şüphe yok ki gerek fertlerin ve gerek fertlerden teşekkül eden toplumların mutluluk ve düzene kavuşmaları için kudsî, ilâhî bir kuvvete ihtiyaç vardır. Bu kuvvet ise dindir. Bunun yerine ahlakî terbiye ve diğer hususlar konulamaz.

Mâlumdur ki bir toplumun asayişe, refaha, maddi manevi yükselmeye nail olabilmesi için o toplumu meydana getiren fertlerin iffetli, vazifesine bağlı, hukuka riayet eden kimseler olması gereklidir. Halbuki insanlar dindar olmadıkça, insanların kalbi Allah korkusuyla titremedikçe, insanların ruhunda Allah sevgisi parıltıları parlamadıkça bu gibi yüce meziyetlerin insanlık ufuklarında gelişmesi mümkün olamaz.

AHLÂKÎ TERBİYE

Bir kere ahlâkî terbiyeyi dikkate alalım. Şüphe yok ki bu terbiyenin önemini inkâr etmek mümkün değildir. Fakat bu ahlâkî terbiyeyi destekleyecek ve bu terbiyenin hakkıyla meydana gelmesini temin edecek bir kuvvete ihtiyaç vardır.

Bazı ahlâk kitaplarında açıklandığı üzere ahlâkın şahsî, toplumsal, maddi-manevi bir kısım müeyyideleri vardır. Mesela, insan sıhhatini kaybetmemek için sarhoş edici şeylerden sakınır, içinde yaşadığı toplumun beğenisini kazanmak için iffetli bir halde yaşar, kanunların belirlediği cezalara uğramamak için birtakım suçlardan kaçınır, vicdan azabı çekmemek için başkalarının hukukuna dokunmaz. İşte bunlar ahlâk için birer yaptırım kuvvetidir. Fakat böyle olmakla beraber bunlardan hiçbiri maksadı hakkıyla temin edemez. Bu hususta kutsiyet sahibi olan başka bir yaptırıma ihtiyaç vardır ki o da dindir.

Evet... İnsan başka bir âlemin varlığına, o âlemde görülecek mükâfat ve cezaya inanmış, başka birtakım yüce hislere sahip bulunmalıdır ki ahlâkî terbiyesini her türlü sarsıntıya karşı koruyabilsin. Bu inanç, bu yüce duygu ise ancak din sayesinde meydana gelir. Bununla beraber insanlığa ahlâkı ilk öğreten ve telkin eden kimseler, yüce peygamberlerdir. Esasen ilâhî dinin ilâhî nuruyla nurlanmayan muhitlerde nezih bir ahlâkî terbiyenin gelişme imkânı bulması olası değildir. En dinsiz görülen bir şahıs bile mutlaka içinde yaşadığı muhite feyiz yaymış olan bir dinin nurundan istifade etmiştir de zavallının haberi yok!

KAMUOYU

Bir kere de kamuoyunu tetkik edelim. Gerçi kamuoyu o milleti teşkil eden fertlerin kötü hareketlerini düzeltebilir. Mesela içinde yaşadığımız toplum, bizim fiil ve hareketlerimizi daima gözlemler, biz bu fiil ve hareketlerimizden dolayı o cemiyetin ya beğenisine ve takdirine mazhar oluruz yahut da kötüleme ve kınamasına maruz kalırız. Birçok cani kanunun pençesinden yakalarını kurtardıkları halde toplumun küçümseyici bakışlarından kurtulamazlar. Bununla beraber toplumun genel görüşü daima isabet etmez; insanların düşünceleri çoğu kere görünüşe aldanır, bir şeyin hakikatine nüfuz edemez, çoğunlukla güzel bulma ve kötülemede ifrat ve tefritten kurtulamaz.

Şu da unutulmamalıdır ki zamanında bir dinin güzelliklerinden faydalanamayan bir çevrede temiz düşünceden eser görülemez ki o çevrenin kamuoyu, fertleri kötülükten menedebilisin. Herhangi bir çevrenin kamuoyunda ve ahlâkî yapısında toplumsal faziletlerden bir eser görülüyorsa şüphesiz ki bu da bir ilâhî dinin latif neticelerindedir.

VİCDAN

Biraz da vicdanı incelemeye çalışalım. Mâlum olduğu üzere vicdan ilâhî bir vergidir. Hayır ve şerri ayırt etmek insanı doğru yola sevkeden manevi bir kuvvettir. Biz yaptığımız fiil ve hareketlerden dolayı vicdanen ya bir zevk duyarız yahut bir azap hissederiz. Bu ruh hali ise bizi faziletlere sevkederken rezilliklerden de alıkoyar. Bununla beraber herkes bu vicdana aynı derecede sahip midir? Hele bu ruhî ilâhî verginin birçok kimsede sadece kötü örneklerle, kötü telkinlerle ne kadar saptığı, ne kadar değiştiği görülmüyor mu? Eğer her şahıs temiz bir vicdana sahip olsaydı insanlık âleminde şu kadar yürek parçalayan faciaları işleyecek bir kimsenin bulunmaması gerekirdi. Halbuki öyle canilere rastlanmaktadır ki kendilerinde oluşan alışkanlık neticesinde vicdanî duyguları tamamen sönüp gitmiştir. Artık bunlar işledikleri en büyük cinayetlerden bile asla üzüntü duymuyorlar. Ancak dinî terbiyeden az çok faydalanmış olan kişilerin vicdanlarıdır ki kendilerini kötülüklerden menetmeye, fazilet ve hidayet yoluna sevketmeye neden olur.

BEŞERÎ KANUNLAR

Beşerî kanunlara gelince şüphe yok ki bir memleketin âdil ve hikmetli bir biçimde düzenlenmiş olan kanunları güzelce uygulandığı takdirde o memleketin yükselmesine, düzen ve asayişine çok büyük hizmet eder. Bununla beraber beşerî kanunlardan birçoğu ahlâka uygun olma niteliğinden mahrumdur. Hele hiçbir kanun insanı birtakım ahlâkî vazifeleri yerine getirmeye zorlamaz. Özellikle kanunlar daima değiştiği ve çoğu defa galip gelen bir kuvvetin tesirine tâbi olduğu için hiçbir zaman medenî mutluluğun, toplumsal faziletin tam bir dayanağı olamaz. Hele kanunlar kötü kabul edilen fiiller hakkında birtakım ağır cezalar belirlemişse de beğenilen filler hakkında o oranda mükâfat tayin etmez. Pek çok cani ise şeytanlıkları sayesinde kanunun pençesinden yakalarını kurtardıkları halde birçok günahsız, birtakım emarelerin toplanmasına dayanılarak cezaya çarptırılmaktan kurtulamazlar.

Bununla beraber bir memleketin kanunlarını yapanlar, şüphe yok ki bir ilâhî dinin yüce hükümlerinden fikrî olarak faydalanmışlardır. Bundan dolayı beşerî kanunlarda insanların ahlâkını kuvvetlendirecek, toplumsal faziletleri temin edebilecek maddeler mevcut olursa bu da dinî hükümlerin gizli bir görünümünden ibaret olmuş olur.

Kısacası gerek ahlâkî terbiye ile kamuoyu olsun ve gerek o kadar parlak görülen vicdan ile beşerî kanunlar olsun insanların mutluluğunu temin etmeye, manevi ve ahlâkî ihtiyaçlarını tatmin etmeye, davranış tarzını layık olduğu şekilde belirleyecek ve düzenleyecek niteliğe sahip değildir. Mesela bir insan kanunî hükümlere ne kadar riayet ederse etsin zaman olur ki kanunların göremeyeceği bir yerde kanunî olarak yasaklanmış bir suçu hiçbir mahzur görmeksizin işlemeye cüret eder. Fakat güzel bir dinî terbiyeye sahip olan bir kimse en ücra bir yerde bile bir suçu işlemeye cesaret edemez. Fiil ve hareketlerinden Cenâb-ı Hakk'ın haberdar olduğunu aklına getirir, Allah korkusu ile donanmış olan akıl kuvveti kendisini Allah'ın rızasına zıt bir harekette bulunmaktan meneder, bu sayede nefsinin her türlü isteklerine karşı koyarak iffet ve istikametten ayrılmaz. İşte bunun içindir ki Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللهِ

"Hikmetin başı Allah korkusudur"[35] buyurmuştur.

15. Şeriatların Değişmesindeki Hikmet

İlâhî dinler, genellikle Allah'ın birliği inancına dayalı, temel inanç esaslarında, yani Allah'ın zatına, yüce meleklere, indirilmiş kitaplara, peygamber ve resûllere, ahiret gününe ilişkin temel meselelerde ortaktır. Bu açıdan aralarında asla bir ihtilaf mevcut değildir. Ancak şeriatları itibariyle aralarında bir fark vardır. Şöyle ki zaman ve mekânın değişmesi, toplumların ve şahısların farklılaşması gibi bazı sebeplere binaen bir kısım fer'î hükümlerde bir hikmetten ötürü kaldırma (nesih) ve değişiklik gerçekleşmiş ve bu şekilde ilâhî dinler arasında bir farklılık meydana gelmiştir.

AÇIKLAMA

İlâhî dinler, ilâhî vahye dayanan, ilâhî bir yüceliğe sahip olduğundan nâzil olmuş dinler, semavî dinler adıyla anılır.

Bütün ilâhî dinlerin koyucusu Allah Teâlâ olduğundan bunların arasında esasen ihtilaf olması düşünülemez. Bu açıdan bütün yüce peygamber ve resûller de birbirlerini tasdik etmiş olup aralarında asla bir ihtilaf meydana gelmemiştir. Bu durum ise ilâhî dinlerin hakikati ve yüceliği hususunda bir başka delildir. Halbuki felsefe ekollerinin erbabı öteden beri birbirlerini yalanlamış ve hatalı görmüş, aralarında çok büyük ihtilaflar meydana gelmiştir. İlâhî dinlerin görünüşte birden fazla olması ve yenilenmesi geçmiş ümmetlerden birçoklarının dinî hükümlerini değiştirip tahrif ederek birtakım efsane ve hurafelere, bâtıl inançlara tâbi olmaları üzerine çeşitli yüce peygamberlerin gönderilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Mesela Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] tebliğ etmiş olduğu ilâhî dinin yüce hükümleri zamanın geçmesiyle unutulmuş olduğundan Hz. Musa [aleyhisselâm] yeni bir şeriat

35 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 744; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5873.

ile İsrâiloğulları'na gönderilmiştir. Daha sonra Hz. Musa'nın tebliğ ettiği şer'î hükümler de tahrif ve değişikliğe maruz kalmış, İsrâiloğulları esaret dönemlerinde putlara tapmış, içlerinden Zerdüşt mezhebini kabul edenler bile bulunmuştur. Hatta bu kavim daha Hz. Musa hayattayken geçici bir süre ortadan kaybolması üzerine Mısırlılar'ın tanrısı olan "sevr-i semavî"nin heykeline yani altın buzağıya tapmışlardır. Daha sonra İsrâiloğulları'na Hz. İsa gönderilmişse de o yüce peygamberin tebliğ ettiği dinî hükümler de aradan çok zaman geçmeden büsbütün değişmiş ve tahrif olmuştur. Bir halde ki Hz. İsa'nın şeriatı tamamen ilâhî safiyetini kaybetmiş, İsevîler arasında tevhid akîdesine karşılık Mısır ve Hint toplumlarının mezhepleri olan teslis-i ulûhiyyet inancı ortaya çıkmıştır.

Artık dünyanın diğer bölgeleri de böyle karanlık, cahilce akîdeler, âdetler içinde kalmıştı ki peygamberlerin ve resûllerin sonuncusu olan Peygamber Efendimiz bütün insanlığı hak dine davet için gönderilmiş, tebliğiyle görevlendirildiği nurlu şeriat ilâhî koruma altında kıyamete kadar değişim ve tahrif edilmekten korunmuştur.

İşte ilâhî dinler arasında bu itibarla görünüşte birden fazlalık meydana gelmiştir. Yoksa bütün yüce peygamberlerin tebliğ ettikleri yüce ilâhî din esasında birdir. Aralarında itikadî esaslar itibariyle farklılık mevcut değildir. Nitekim,

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا وَصّٰى بِه۪ نُوحًا وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِه۪ٓ
اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى وَع۪يسٰٓى اَنْ اَق۪يمُوا الدّ۪ينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا ف۪يهِ

"Ey ümmet-i merhume! Allah Teâlâ'nın size din olarak koyduğu şey vaktiyle Nuh'a tavsiye ettiği şeydir. Habibim! *Din olarak koyduğum şey, şimdi sana vahiy ve ilham ve önceden İbrahim'e, Musa'ya, İsa'ya tavsiye eylediğim şeydir ki o da dini muhafaza ediniz. Din hususunda* -Allah'ın birliği- peygamberlerin tasdik edilmesi gibi itikadî esaslarda- *ayrılığa düşmeyiniz, emir ve nehyinden ibarettir"* (Şûrâ 42/13) mealindeki âyet-i kerimesi bu gerçeği ifade etmektedir.

ŞERİATLARIN FARKLILAŞMASI ve NESHİN MAHİYETİ

Şu kadar var ki yüce peygamberlerin Allah Teâlâ tarafından aldıkları, ümmetlerine tebliğ ettikleri şeriatlarda, yani ibadetlere, muâmelâta ve ukûbâta ait şer'î hükümlerde zaman, mekân ve ümmetlerin farklı olmaları itibariyle bazı yenilikler ve değişimler mevcuttur. Bir ümmetin mükellef olduğu fer'î hükümlerden bir kısmının kaldırılmasıyla yerine başka hükümlerin getirilmesi vâkidir ki buna dinî ıstılahta **nesih** denir. Nitekim bir kısım akrabanın nikâhı İbrahim veya Musa aleyhisselâmın şeriatında câiz iken Hz. İsa'nın şeriatında ve İslâm şeriatında haram kılınmıştır. "Nesih, haddizâtında bir dinî hükmün ezelî olan Allah'ın ilminde mâlum olan müddetinin son bulunduğunu beyan demektir. Bundan dolayı bu durum her ne kadar bize göre bir dinî hükmün sonraki bir delil ile değişim ve dönüşüm edilmesi şeklinde ortaya çıkıyorsa da Allah Teâlâ'ya göre böyle bir değişim ve dönüşüm mevcut değildir."[36]

Nesih hikmet ve maslahatın gereklerindendir. Mizacın, mekân ve zamanın farklılaşmasıyla tedavi usulleri değiştiği gibi zaman ve mekânın, sosyal şartların değişmesi farklı olması dolayısıyla bazı şer'î hükümler Allah Teâlâ'nın emriyle değişebilir. Bunda imkânsız görülecek herhangi bir durum yoktur. Nitekim zaman ve mekânın farklı olması, şahısların ruhî durumları itibariyle kanunlar da değişir. Bu yön dikkate alınmaksızın konulan kanunlar, uygulanabilme yeteneğine sahip olamaz. Bu hikmetten dolayıdır ki İslâm şeriatında muâmelâta ait bir kısım şer'î meselelerin hükümleri açıkça beyan edilmeyerek din âlimlerinin ictihadına, zaman ve mekâna göre değişecek olan örf ve âdetin akışına bırakılmıştır.

Nesih yalnız emir ve yasaklardan ibaret olan fer'î hükümlerin bir kısmına mahsustur. Yoksa inanç esaslarında, kısas ve kıssalar ve haberlerle ilgili ahkâmda nesih geçerli olamaz. Bunlar zaruri olarak zamana, mekâna ve şahısların durumlarına tâbi değildir. Bununla beraber Hz. Peygamber'den sonra hiçbir şekilde nesih imkânı kalmamıştır.

36 Nâşir: 1959 tarihli sadeleştirmede ifade şöyle geçmektedir:"Nesih, haddizâtında bir dinî hükmün daha sonraki bir delil ile değişim ve dönüşüm edilmesi şeklinde ortaya çıkıyorsa da Allah Teâlâ'ya göre böyle bir değişim ve dönüşüm mevcut değildir" (s. 53).

16. İslâm Dininin Özellikleri

İslâm dini, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa'nın Allah tarafından tebliğ etmekle görevlendirildiği yüce bir din olup semavî dinlerin sonuncusu ve şer'î hükümleri itibariyle hepsinden daha tam ve mükemmeldir. Bütün yüce peygamber ve resûller ile indirilmiş kitapları tasdik edici ve geçmiş şeriatları neshedicidir. İnsanlık âleminin fıtrî ve umumi dini olma şerefine sahip, yüce hükümleri kıyamete kadar bâkidir.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ

"Allah katında din İslâm'dır" (Âl-i İmrân 3/19).

AÇIKLAMA

İslâm dini, dinlerin en mükemmelidir. Çünkü insanlığın akıl ve muhakeme itibariyle ulaştığı bir tekâmüle erme devresini aydınlatmış, insanlık âleminde çok mutlu, benzersiz bir devrim meydana getirmiş, en geniş, en mükemmel hüküm ve esasları bünyesinde bir araya getirmiştir. Bütün insanları tevhide, ortak bir gayeyi tekip etmeye davet eder. Temiz ruhlu kişileri meleklik derecesine ulaştırmak gayesini hedefler. Bundan dolayı bütün dinlerin en tam ve mükemmeli olduğunda şüphe yoktur.

İSLÂM DİNİ KENDİNDEN ÖNCEKİ ŞERİATLARI NESHETMİŞTİR

İslâm dini bütün semavî dinlerin telkin ettiği tevhid akîdesinin unutulduğu, bütün milletlerin dindarlık nurundan mahrum kaldığı bir zamanda insanlığın ufuklarına hidayet ışıklarını yağdırmıştır. İslâm dini insanlara en temiz inançları, en yüce hükümleri tebliğ etmiş, önceki kitapların hak olduğunu tasdik etmek ve sağlamlaştırmakla beraber asırların geçmesiyle türlü türlü tahrifata uğratılarak aslî hakikatleri bilinmezlik karanlıkları içinde kalmış olan bu kitaplar ile artık

amel olunamayacağını beyan ederek önceki şeriatları neshetmiş ve değiştirmiştir.

İSLÂM DİNİ FITRÎ ve UMUMİ BİR DİNDİR

İslâm dini fıtrî bir dindir. Çünkü bütün yüce hükümleri, insanlığın fıtratına uygundur. Her insan bu din ile mütedeyyin olma kabiliyetinde yaratılmıştır. Dış tesirlerden korunmuş her akıl sahibi mutlaka kendisini yaratılıştan gelen bir sevk ile İslâm dininin mübarek hükümlerine tâbi tutar.

İslâm dini umumi bir dindir. Çünkü kutsal hükümleri bütün insanlığı kapsamaktadır. Mâlum olduğu üzere önceki peygamberlerden her biri bir millete, bir cemaate gönderilmiş olduğu için tebliğ ettiği dinî hükümler de yalnız bir millete, bir cemaate yönelik bulunmuştur. Halbuki son peygamber olan Resûlullah Efendimiz,

وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَآفَّةً لِلنَّاسِ

"Biz seni bütün insanlığa gönderdik" (Sebe' 34/28) âyet-i kerimesinin ifade ettiği gibi bütün insanlığa gönderilmiştir. Bundan dolayı tebliğ etmekle görevlendirildiği İslâm dininde bütün insanlık âlemine ait, bütün insanları kendi yüce dairesine çekecek vasıflara sahiptir.

İslâm dini bütün yüce peygamberler ve semavî kitapları tasdik ve tevsik eder, bu şekilde bütün milletlerin kalplerini hoşnut etmeyi temin eder. Bundan dolayı bu din-i mübîne mensup olanlar da bütün yüce peygamber ve resûller ile semavî kitapları tasdik ve hürmet eder. Nitekim Kur'ân-ı Azîm'de,

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ

"Peygamberler Rabb'i tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman

ettiler" (Bakara 2/285) buyrulmuştur. Halbuki diğer din mensupları yüce peygamberler ile semavî kitaplardan bir kısmını tasdik ettikleri halde diğerlerini tasdik etmezler.

İSLÂM DİNİNİN HÜKÜMLERİ KIYAMETE KADAR BÂKİDİR

İslâm dini öyle bir yüce dindir ki bunun ne şekilde meydana geldiği, ne şekilde yayıldığı bütün açıklığıyla tarih sayfalarını süslemektedir. Bu yüce din-i mübînin yüce hükümleri ilâhî korumaya mazhar olarak tahrif edilmekten korunmuş, bütün ayrıntılarıyla kaydedilmiştir. Halbuki İslâm dininden başka hiçbir din, hiçbir mezhep yoktur ki kaynağı, meydana geliş şekli tamamen bilinsin, ihtiva ettiği hükümlerin büyük kısmı bozulmaya maruz kalmış olmasın. Bununla beraber İslâm dini öyle hikmet dolu bir dindir ki en temel esas olan hükümler ile en mühim kaideleri, asıl delilleri kendisinde bulundurmuş; fer'î konularla ilgili bulunan bir kısım hükümlerin tayinini ise ehliyet sahibi olan şahısların ictihadına, örf ve âdetin akışına bırakmıştır. Artık zaman ve mekânın değişmesi, millet ve toplumların özel durumlarına binaen kıyamete kadar farklı şekilde meydana gelecek olan medenî ve toplumsal olayların hükümlerini tayin ve tesbit bu sayede mümkün olmuştur. Kısacası din-i mübîn-i İslâm, fıtrî ve umumi bir din olup yüce hükümleri dünyanın son gününe kadar devam edecektir.

17. İslâm Dininin Yüceliği

İslâm dini, ilim ve hikmet üzere kurulu ve en yüce bir mahiyete sahiptir. İlâhiyat ve ibadetlerle ilgili yüce hükümleri, insan ruhunu feyizlere daldıracak kutsiyeti ihtiva etmektedir. Toplum ve ahlâk hakkında en yüce kaideler ve usulleri barındırır ve insanlar arasında hukuk bakımından eşitliği temin etmektedir.

İlim ve hikmetin yüce kıymetine, ilâhiyata ve diğer hususlara dair Kur'ân-ı Kerîm ile hadis-i şeriflerin ihtiva ettiği yüksek deliller bu hakikati ispata yeterlidir.

AÇIKLAMA

İslâm dininde ilmin, hikmetin çok seçkin bir yeri vardır.

هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَۜ

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer 39/9) âyet-i celilesi ilim erbabının değerini yükseltmektedir.

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُو۫تِىَ خَيْرًا كَث۪يرًاۜ

"Kendisine hikmet verilene çok hayır verilmiştir" (Bakara 2/269) âyet-i kerimesi de hikmet ehlinin birçok hayra ulaştığını ifade etmektedir.

İslâm dini, ilim ve hikmet üzerine kurulu olduğu içindir ki insanları sürekli ilim tahsiline, tedebbür ve tefekküre sevkeder. Gerçekten bütün ilim ve fenler, İslâm dininin hakikat ve yüceliğini ispata hizmet eder. Bütün ilmî keşifler, İslâmiyet'in hakikatlerini daha fazla yayılmasını temine vesile olur. Eğer İslâm dini, ilim ve hikmete zıt olsaydı mahiyetinin meçhul kalmasını temin için bağlılarının nazarı dikkatini ilim ve fen sahasına çekmezdi. Halbuki bu din-i mübîn, müslümanlara ilim tahsilini farz kılmıştır.

Bilindiği üzere diğer dinlerde "teslis" gibi "Hz. Âdem'e nispet edilen bir günahın âdemoğluna sirayet etmesini engellemek için hâşâ Allah'ın oğlunun hayatını feda etmesi" gibi birtakım inançlar vardır ki bunlar akla, ilim ve hikmete tamamen aykırıdır. Din adamları bu gibi inançları "dinin sırları" adıyla insanlara telkin ederek bu gibi büyük sırların akıl ile fikir ile idarak edilemeyeceğini iddiada bulunurlar. Ruhbanlar sınıfının akıl ve hikmetle uzlaşması mümkün olmayan bu gibi garip iddialarını Batı'da öğrenen birtakım bilim adamları ise, "İnsanların hidayet ve mutluluğa kavuşabilmeleri için aklî ve fikrî güçlerini kullanmaları lazımdır. Halbuki ruhbanlar sınıfı insanları aklî ve fikrî muhakemelerden menetmekte, akıl ve fikrin gelişmesine engel olmaktadırlar" diyerek bütün dinlere karşı saldırıya geçmişlerdir. Ger-

çekten bilim adamlarının bu konudaki itirazları makul olmayan esasları ihtiva eden birtakım din ve bunları müdafaa eden ruhbanlar sınıf hakkında çok zikredilmiştir. Öteden beri birtakım kilise babaları yüce fikirleri söndürmek, Hak dinin yayılmasına mani olmak için "engizisyon" mahkemeleri, "Haçlı savaşları" vasıtasıyla ne kadar zulüm yapmışlardır ki dünya tarihi buna şahittir. Fakat yüce İslâm dini, akıl ve hikmete çok büyük bir kıymet vermiş, maneviyat ile maddiyatın arasını uzlaştırmış, müntesiplerini hakiki mutluluğa kavuşturacak ilmî düsturları ihtiva etmiş olduğu için bilim adamlarının itirazlarına hedef olmaktan yücedir. Nitekim bu yön, İslâmî hakikatleri incelemeye çalışan bir kısım insaflı müsteşrikin de itiraf ettikleri hususlardandır.

İSLÂM DİNİNDE İLÂHİYAT ve İBADETLER

İslâm dini, Cenâb-ı Hakk'ın varlığına, birliğine, yaratıcılığına ve ilâhlığına, hikmet ve kudretine ve diğer yüce sıfatlarıyla mülkünün genişlik ve büyüklüğüne dair öyle mükemmel bilgiler vermiştir ki bu husustaki İslâmî talimatın yüceliği en münevver, en mütefekkir filozofları bile hayretler içinde bırakır.

İslâm dininin emrettiği ibadetler ise o kadar yüce, o kadar hikmet ve maslahatları kendisinde toplamıştır ki, insanlığın ruhunun yükselmesini, hayatın temizliğini o kadar temin edicidir ki insan bunları güzelce düşündükçe bu din-i mübînin kutsiyetini yüceltmekten kendini alamaz.[37]

İSLÂM DİNİNDE TOPLUM ve AHLÂK

İslâm dini, toplum ve ahlâk hususunda pek mesut bir dönüşüm meydana getirmiştir. Arap yarımadasının Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmesinden önceki haliyle sonraki halini düşünmek bile bu konuda insanı aydınlatmaya yeterlidir.

---

37 Dinî hükümlerimizin ihtiva ettiği hikem ve maslahatlardan bahsetmek üzere "hikmet-i teşrî'" adında bir ilim tedvin edilmiştir.

İslâm dini, toplum halinde yaşamak fıtratında bulunan insanların refah ve selâmetini, hayatın düzenini temin için her birini birtakım medenî, insanî vazifelerle mükellef tutmuş, mukabilinde de kendilerine birtakım haklar bahşetmiştir.

İslâm dininde, adalet, emanet, istikamet, iffet, şefkat, yardımlaşma ve birbirine destek olma, sebat ve metanet gibi yüce vasıflar dinin şiarlarındandır.

Bilakis zulüm, istibdat, hıyanet, düşmanlık, yalan, kibirlenmek, sefahat, tembellik ve uyuşukluk gibi kınanan haller de şeriatın yasaklamış olduğu hususlardır.

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَآئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor" (Nahl 16/90) âyet-i celilesi toplum ve ahlâkın ruhunu, en temel esasını çok güzel bir şekilde ihtiva eder.

İSLÂM DİNİNDE HUKUKÎ EŞİTLİK

İslâm'a göre bütün insanlar yaratılış itibariyle aynı ve bir aileden çoğalmışlardır. Hiçbir ırkın diğer bir ırk üzerine tercih edilmesine yol açacak bir üstünlüğü yoktur. Cinsiyet ve kavmiyet ile övünmek yasaktır, insanların Allah katında en değerlisi Allah'tan en çok korkanıdır.

Nitekim,

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُوا
اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ خَب۪يرٌ ﴿١٣﴾

"Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en

değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır" (Hucurât 49/13) âyet-i kerimesi bu gerçeği ifade etmektedir. Müslümanların arasında zadegânlık[38] unvanına, imtiyazına sahip bir özel sınıf yoktur. İnsanlar yaratılış itibariyle eşit oldukları gibi hukukî olarak da eşittir. Bir hükümdar ile halktan bir fert arasında hukukça bir fark mevcut değildir. Mahkeme huzurunda her ikisi aynı bulunmaya dinî olarak mecburdurlar.

اَلنَّاسُ سَوَاسِيَةٌ كَاَسْنَانِ الْمُشْطِ

"İnsanlar birbirine tarak dişleri gibi eşittirler" [39] mealindeki hadis-i şerif İslâm dininin adalet ve eşitliğe ne kadar riayetkâr olduğunu ispat etmeye yeterlidir.

18. Ruhbanlığın Yasaklanması, Köleliğin Kaldırılması ve Cihadın Hikmeti

İslâm dininde ruhbanlık yasaklanmış olup ruhanî ve cismanî adıyla iki toplumsal sınıf mevcut değildir. Müslümanlardan her biri aynı haklara sahip, aynı sorumluluklar ile mükelleftir. İslâm muhitinde herkesin şahsî hürriyeti, düşünce ve ilmî hürriyeti meşru bir şekilde korunmuştur.

İslâm şeriatı, kadîm devirlerden beri geçerli olan kölelik müessesesini ıslah etmiş, köleliğin kaldırılmasını temin edecek birçok hüküm koymuştur.

İslâm şeriatında cihadın meşruiyeti de Allah'ın dinini yüceltme, İslâmiyet'in varlığını müdafaa, İslâm medeniyetini yayma ve genelleştirme gibi hikmet ve maslahatlara, hayatın ihtiyaçlarına dayalı bulunmuştur. Yoksa insanlığın sulh ve salah dairesinde yaşaması esasen İslâm dininde pek gereklidir. Nitekim,

---

38 Nâşir: Soylular sınıfı, meşhur ve belli aileler sınıfı.

39 bk. Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 6882; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 24822, 24823; Münâvî, *Künûzü'l-Hakâik*, nr. 8234.

وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O, işitendir, bilendir" (Enfâl 8/61) âyet-i celilesi bu hakikati ifade etmektedir.

AÇIKLAMA

İslâm dininde,

لَا رَهْبَانِيَّةَ فِى الْاِسْلَامِ

"İslâm'da ruhbanlık yoktur"[40] hadis-i şerifinin ifade ettiği gibi ruhbaniyet yasaklanmıştır. Birtakım kimselerin dünyadan tamamen soyutlanarak nefislerine eziyet etmeleri câiz değildir. Her şahıs meşru şekilde hayatın zevklerinden faydalanabilir. Hele İslâm muhitinde ruhbanlık saltanatı asla geçerli değildir. Hiç kimse başkalarının vicdanına, itikadına musallat olmaz. Herkes dinî vazifelerini bizzat yapabilir. Her şahıs yaptığı günahtan dolayı tövbe ve istiğfar edebilir. Bu hususta başkalarının aracılığına muhtaç değildir. İslâm âlimlerinin vazifesi yalnız insanlara dinî hükümleri tebliğ ve öğretmekten, vaaz ve nasihatleriyle halkı irşada, aydınlatmaya çalışmaktan ibarettir.

RUHANİYET ve CİSMANİYET

İslâm dininde insanlar ruhanî, cismanî diye iki zümreye ayrılmış değildirler. İnsanların mesleklerindeki, kıyafetlerindeki farklılık, zatlarının hakikatini değiştiremediği gibi kendilerini ruhaniyet ve cismaniyet itibariyle iki zümreye de ayıramaz. İnsanlardan bir zümrenin yalnız ruhanî işlerle iştigal edip cismanî işlerle ilişkisini kesmesi, diğer bir zümrenin de yalnız cismanî işlerle alakadar olup ruhanî işleri terketmesi -insanlar arasında hukukî eşitliği tesis eden, ayrılık meydana

---

40 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 3154; ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/226.

gelmesine sebep olacak şeyleri yasaklayan- İslâm dininde kesinlikle câiz kabul edilemez.

İslâm dini yalnız ruhanî, yalnız cismanî bir din olmadığından bu din-i mübîne mensup olanların üzerlerine gerekli olan vazifeler de yalnız ruhanî, yalnız cismanî değildir. İslâm şeriatı, hem ruhaniyeti hem de cismaniyeti kutsiyet dairesine alarak yükselmeye nail kılmak ister. Bu hikmetten dolayıdır ki ibadetlere, vicdana ait vazifelerimizi bize öğrettiği ve telkin ettiği gibi, idarî, sosyal, iktisadî vazifelerimizi de göstermiş ve tayin etmiştir. Bundan dolayı bazı kimselerin, "Din yalnız vicdanî konulara aittir" demeleri İslâmî hakikatleri bilmemekten kaynaklanmaktadır.

İSLÂM'A GÖRE HÜRRİYET

İslâm dinine göre herkes bu dünyaya hür olarak gelir. Şahsî hürriyete, düşünce ve ilmî hürriyete sahip bulunur. Bir kimse başkasının hürriyetine haksız yere taarruz edemez. Fakat insanların bu hürriyeti, kendilerinin mükellef olmaktan kurtulmuş olmaları demek değildir. Zaten kâinatta tamamen hareket serbestliğine sahip, birtakım kanunlara boyun eğmeyen tek bir zerre bile yoktur. İnsanlar ise aklî melekelere sahip, tabiatı itibariyle medenîdir. Diğer varlıklardan daha çok, Allah Teaâlâ'nın verdiği ihsanlardan faydalanmaktadırlar. Bu bakımdan kendilerine dünyevî, uhrevî birtakım vazifeler yönelir. Bu da yine kendi menfaatlerinin gereğidir. İşte bu hikmetten dolayı insanlığın hareket serbestliği kısmen sınırlandırılmıştır. Yoksa hürriyet hakları her açıdan şer'an korunmuştur. Müslümanların on dört asırdan beri sahip oldukları bu hürriyet hakkına Avrupalılar son zamanlarda kısmen nail oldukları için ne kadar sevinç gösterisinde bulunacaklarını şaşırmış, sevinçlerinden âdeta deli olmuşçasına hareketlere cesaret etmişlerdir. Gerçekten Hıristiyanlık âleminde reisler ile ruhban sınıfının zorbalığı sebebiyle hıristiyanlar asırlarca şahsî hürriyetlerinden mahrum kalmışlardır. Hatta nice hükümdarlar papaların aforozlarına yakalanarak uzun müddet mahrumiyetler içinde yaşamışlardır. Ruhanî reisler, is-

tediklerini cennete gönderir, istemediklerini cehenneme yollar. Kendi aracılıkları olmadıkça hiç kimsenin hidayete nail olamayacağını iddia eder dururlar. Akılla, fikirle dinî sırlara muttali olunmasının mümkün olamayacağını iddia ederek insanların dine körü körüne bağlanmalarını ister, bir ilâhî vergi olan akıl cevherinin değerini düşürmeye, insanlardaki düşünme özelliğini durdurmaya lüzum görürler. Bu adamlar sadece kendi özel imtiyazlarını muhafaza, dinlerinin mahiyetini gizlemek için okuma, yazma özelliğini yalnız kendilerine tahsis etmiş, diğer şahısları asırlarca ilmî hürriyetten mahrum bırakmış, filozoflardan ve âlimlerden nice kimseleri ateşlere atarak yakmışlardır.

Halbuki İslâm âleminde bu gibi facialardan asla bir eser görülemez. İslâm dininde ise herkes kendi ameline göre mükâfat ve ceza görür. Hatta Efendimiz Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] bile istediğini bizzat hidayete ulaştıramaz. Dilediğine hidayet eden ancak Allah Teâlâ'dır. Nitekim,

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

"Muhakkak ki sen sevdiğin kişiyi hidayete ulaştıramazsın. Fakat Allah dilediğini hidayete ulaştırır" (Kasas 28/56) âyet-i celilesi bunu ifade etmektedir.

İslâm'a göre akıl ve fikrin büyük bir kıymeti vardır. "Ahiret gününde müminlerin aklî dereceleri nispetinde yüksek mertebelere nail olacakları" bir hadis-i şerifte beyan buyrulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, dinî hükümleri idrak, kâinattaki olayları anlamak için aklî ve fikrî kuvvetlerini kullanmayanları أَفَلَا تَعْقِلُونَ *"Akletmez misiniz?"* (Bakara 2/44) أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ, *"Tefekkür etmez misiniz?"* (En'âm 6/50) gibi birçok yüksek yüce beyanlarıyla kınamakta ve kötülemektedir.

İslâm dininde ilimler ve fenler bir sınır ile sınırlanmış bir zümreye mahsus değildir. Her müslüman kadın ve erkek için gerekli olan ilim ve fenleri tahsil etmek dinî bir vazifedir. Artık İslâm dinine hücum eden hasımlar, bu hikmet dolu dinin yüce mahiyetini görüp de biraz sıkılmalıdır.

İSLÂM'A GÖRE ESARET

Esaret yöntemi ilk asırlardan beri olagelmiştir. Vaktiyle milletler arasında aslî hal harp haliydi. Bu sebeple her millet eline geçirdiği esirleri idam ederdi. Daha sonraları bu yöntem biraz değişikliğe uğradı. Artık esirlerin tamamı idam edilmiyordu. Bir kısmı ziraat işlerinde ve diğer meşakkatli işlerde çalıştırılıyordu. Bununla beraber esaret yöntemi yalnız harp esirleriyle sınırlı değildi. İlkel kavimlerden, Habeşistan'dan birtakım insanlar satın alınıp köle ve câriye edinilirdi. Borcunu veremeyen veya oynadığı kumarı kaybeden kimseler de köle edinilebilirdi. Eflatun gibi, Aristo gibi birçok filozof esaret yöntemini güzel görülmeye layık görmüşlerdir.

İşte İslâmiyet esaret müessesesini bu halde buldu. Bunu derhal ortadan kaldırmayı hikmet ve maslahata uygun görmedi. Lâkin bu hususta birçok âdil hüküm koyarak bu müesseseyi ıslah edip sınırladı.

Şunu kesin olarak bilmelidir ki İslâmiyet'in kabul ettiği esaret yöntemi yakın zamanlara kadar Batı'da geçerli olan esaret yöntemiyle asla kıyas edilemez. Medenî Avrupalılar (!) esirlerini hayvanların bile yapamayacakları ağır işlerde kullanır, onları her türlü insan haklarından mahrum bırakırlardı. 18. yüzyılın son günlerine kadar zavallı zencilerin reva gördükleri zulümler en katı kalpleri bile acımaya sevkedecek derecede feci olmuştur. Bugün esaret yöntemi kaldırılmış olduğu halde medenî geçinen Batılılar'ın sömürgelerinden getirip sadece kendi millî ve siyasî hayatlarını korumak için savaş meydanlarında bol bol harcadıkları binlerce zencinin, Hintliler'in maruz kaldıkları dayanılmaz muameleler de eski esaret yönteminin yeni bir tarzı değil midir?

Halbuki müslümanlar vaktiyle köle edindikleri esirleri kendi aile fertleri gibi korurlar, medreselerde, üniversitelerde okutur, liyakat gösterenleri en yüksek devlet görevlerinde istihdam etmekten çekinmezlerdi.

Hz. Ömer'in, "Ebû Huzeyfe'nin âzatlısı Salim sağ olsaydı onu veliaht tayin ederdim" dediği meşhurdur.

Kur'ân-ı Kerîm'de, وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ "*... Sahip olduğunuz kölelere iyilik edin*" (Nisâ 4/36) âyet-i kerimesiyle köle ve câriyeler hakkında merhamet ve iyilikle muamele edilmesi tavsiye edilmiştir. Şefkat dolu Peygamber Efendimiz de,

اِتَّقُوا اللّٰهَ فِيمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَاْكُلُونَ وَاكْسُوهُمْ مِمَّا تَلْبَسُونَ وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُونَ

"*Köle ve câriyeleriniz hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara yediğinizden yediriniz, giydiğinizden giydiriniz, kendilerine güç yetiremeyecekleri işleri yüklemeyiniz*"[41] buyurmuştur.

Bununla beraber İslâmiyet'te köle âzat etmek en büyük ibadetlerden sayılıp, köleliği ortadan kaldırmayı gerektiren birçok sebep ve hüküm mevcuttur. Özellikle hatayla adam öldürmek, ramazan-ı şerif orucunu kasıtlı olarak bozmak, yemini bozmak gibi şeyler köle âzat etmeyi gerektiren şer'î sebeplerdendir.

İSLÂM DİNİNDE CİHAD

Mâlumdur ki Resûl-i Ekrem Efendimiz kâfirleri senelerce güzel öğütle, şefkat ve yumuşaklıkla hak yoluna davet etti. Kâfirler ise nasihat dinlemediler. Bilakis Hz. Peygamber'in hayatına, dinine, ashâb-ı kiramına suikast edip durdular. Nihayet hicretin birinci veya ikinci senesinde idi ki müslümanlara cihad izni verildi. Mademki mukaddes bir hakkın, ulvî bir gayenin muhafaza ve müdafaası olanca barışı arzu etme ve bu hususta gayret göstermelerine rağmen kuvvet kullanmaksızın mümkün olamaz. O halde kuvvete müracaat etmekten daha meşru ne olabilir?

Bazı Batılılar cihad hakkında şer'î hükümlerimize bakarak İslâm dininin kılıç kuvvetiyle yayıldığını, Hıristiyanlığın ise bilakis sulh ve barış dairesinde genişlediğini iddia ederler. Bu iddia tamamen hakikate aykırıdır. İslâm dininin esasen hikmet ve nasihat üzerine tesis edildiği,

41 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 9/440; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/301.

ادْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ

"Sen insanları hak yoluna, İslâm dinine hikmet ve güzel öğütle çağır ve onların inatçılarıyla en güzel bir yolla mücadele et" (Nahl 16/125) âyet-i celilesiyle sabittir. Acaba Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmesinin ardından birçok münevver kişinin hemen müslüman olmaları hangi kuvvete dayalıydı? Acaba Habeşistan Hükümdarı Necâşî'nin İslâm dinini kabul etmesine ne gibi maddi bir kuvvetin tesiri söz konusudur? Acaba müslümanlar asırlardan beri zorlama ve baskı uygulayabilecek bir durumda olmadıkları halde bugün dünyanın her tarafında ve özellikle de Batı ve Orta Sudan'da binlerce insanın İslâm dinini kabul etmesi hangi kuvvete dayanmaktadır? Hayır hayır! İslâmiyet'in yayılması sadece İslâmiyet'in sahip olduğu hakikat ve yüceliğinden başka bir şeye dayanmamaktadır.

Bununla beraber İslâm dini, evrensel bir dindir. Bu sayede büyük bir İslâm devleti meydana gelmiştir. Böyle bir dinin savaş ile ilgilenmemesi, savaş hakkında birtakım hükümleri ihtiva etmemesi nasıl hikmete uygun olabilirdi?

Şüphe yok ki insanlar yaşadıkça aralarında savaş eksik olmayacaktır. Birçok hırsın mağlubu olan insanlar, hiçbir vakit o olgunlaşma devresine ulaşamayacaklardır ki aralarında yaşam mücadelesinden asla bir eser görülmesin. Böyle bir ümide düşmek şairane tatlı bir hayalden ibaret kalır. Yeter ki kaçınılması mümkün olmayan bu mücadelelerin meydana gelmesi birtakım ahlâkî, insanî kural ve esaslarla sınırlandırılmış ve belirlenmiş olsun. İşte İslâm dini bu yönü dikkate almış, savaş hakkında birtakım yüce ahlâkî hikmetler koyarak bu şekilde savaşın facialarını hafifletmiştir.

Hıristiyanlık'ta cihadın bulunmaması, Hıristiyanlığın barış ve anlaşma dairesinde genişlemesi konusuna gelince bu iddia dikkate değerdir.

Birinci olarak, Hz. İsa [aleyhisselâm] dünyada bulundukça kendisini çok kimse tasdik etmişti. O halde bu yüce peygambere cihad izni ve-

rilmesi zaten düşünülemezdi. Bununla beraber, "İsâ aleyhisselâm, Hz. Musa'nın şeriatını neshetmemiştir" diye de iddiada bulunuluyor. Bu takdirde Hz. Musa'nın şeriatında bulunan cihadı Hz. İsa'nın da kabul etmiş olması gerekmez mi?

Acaba barışsever bir dine mensup olduklarını iddia eden hıristiyanların, milât tarihinden bu ana kadar savaşsız bir asır geçirdikleri var mıdır?

İkinci olarak, Hıristiyanlığın yayılmasında kılıcın çok büyük bir etkisi görülmüştür. Siyasî bir maksada dayanarak Hıristiyanlığı kabul eden Kostantin'in kılıcı sayesinde Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı tarihî bir hakikat değil midir? Son olarak Saksonyalılar'ı zor kullanarak hıristiyan yapan Şarlman'ın da bu hususta bir hayli çalışması görülmemiş midir?

19. İslâm Hurafe Efsane ve Bâtıl Akîdeleri Reddeder

İslâm dini efsane ve hurafelerden berî, bâtıl inançlardan uzaktır. Bu din-i mübîn, hayata düzen, fikre yücelik, akla nuraniyet vermiş, müntesiplerini tembellikten, sefaletten, zan ve vehimlerden kurtarmıştır. İnsan, İslâm dini sayesinde maddi ve manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeye, hayatın sıkıntılarını hafifletmeye ve kolaylaştırmaya muvaffak olur. İslâm ahkâmındaki saflık ve temizlik, genişlik ve kolaylık, hikmet ve maslahat buna şahittir.

AÇIKLAMA

Esâtîr, geçmiş kavimlerin düşünerek icat ettikleri sadece hayallerden ibaret birtakım efsanelerdir. Hurafeler de hayal ile karışmış, değiştirilmiş birer tarihî vâkıadır. Efsane ve hurafeler genellikle tabii kanunların, ilmî hakikatlerin yanlış anlaşılmasından ve yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Yeryüzünde normal tesirleri görülen veya vehmolunan gök cisimlerine ulûhiyyet isnat edilmesi, denizler tanrıçası, güzellik tanrıçası diye birtakım vehmolunan tanrı ve tanrıçalara inanılması, vaktiyle saygı duyulmuş olan bazı zatlara ait heykellerin daha sonra

tanrı kabul edilmesi, bazı zatların vefatı veya bazı olayların meydana gelmesi için ay ve güneşin tutulması, yerkürenin bir hayvan üzerinde bulunması, yeryüzünü Kaf denilen bir dağın çepeçevre kuşatmış olması, geçmiş kavimlerden bazılarının olağan üstü büyük olmaları sebebiyle gözleri, kulakları içinde hayvanların yuvalar yapması, Zühre ismindeki günahkâr bir kadının göğe yükselmesi ile yıldız şekline dönüşmesi, bazı kuşların ötüşünden veya uçuşmasından birtakım hükümler çıkararak uğursuzluk kabul edilmesi, nazar değmesin diye elbiseye nazar boncuğu takılması, cahil falcılara, kâhinlere müracaat edilmesi bu türdendir.

İşte İslâm dininin yüce sahası bu gibi efsane ve hurafelerden, bâtıl inançlardan berî ve her yönüyle uzaktır. İslâm nuruyla aydınlanan kalplerde bunlar kabul yeri bulamaz. Bu gibi uydurma hikâyeler, hurafeler, tuhaf inançlar Keldânîler'den, Asurlular'dan, Mısırlılar'dan, kadîm İranlılar'dan, Romalılar'dan, İsrâiloğulları'ndan ve putperest Araplar'dan kalma şeylerdir ki rivayet edile edile İslâm muhitinde de maalesef kısmen yayılmıştır. Bununla beraber bunların bu kapkaranlık mahiyeti müslümanlarca bilinmektedir.

1. İslâm dini hayata intizam vermiştir. Bu sayede hayatın vazifeleri, hukuku belirlenmiş, kıymet ve ehemmiyeti anlaşılmıştır.

İslâm dininde düello gibi, intihar gibi hayatı yok edecek şeyler yasaklanmış, hayatın vakitlerini boş yere zayi etmek günahlardan ve musibetlerden sayılmıştır. Güzel bir İslâm terbiyesine sahip olanlar çok düzenli mutlu bir hayata, azim ve metanete mazhar olur, tembellik ve sefaletten kurtulur.

2. İslâm dini fikirlere yücelik vermiştir. Bu sayede bir yığın efsane ve hurafe müessesesi yıkılmış, garip garip mezheplerin ve inançların altında ezilmekte bulunan milyonlarca insan kitlesi birdenbire ruhî bir yükselmeye nail olmuş, karanlık düşüncelerden, yanlış değerlendirmelerden kurtularak kudretin eserlerini tefekkür etmeye, kâinatın eşsiz güzelliklerini düşünmeye başlamıştır.

3. İslâm dini akla nuraniyet vermiştir. Bu sayede milyonlarca insan zan ve vehimlerden kurtulmuş, ilim ve irfan nuruyla aydınlanmış, kendilerindeki ve dış dünyadaki ilâhî delilleri düşünmek ve anlamak suretiyle bir olgunluk gayesine yönelmiştir.

4. İslâm dini sayesinde hayatın sıkıntıları hafiflemiştir. Evet, bu apaçık dinde hayatın zorluklarını, geçim sıkıntılarını hafifletecek ve kolaylaştıracak maddi ve manevi çeşitli yollar gösterilmiştir. Bu hikmet dolu dinde umumi maslahatları düzenleyecek birçok yüce hüküm mevcuttur. İslâm şeriatında zorluklardan kurtulmak için işlerde tedbirli davranmaya dikkat edilir. Zaruret zamanında mahzurlu görülen çeşitli şeyler helâl görülür. Bir işte darlık, meşakkat görülünce ruhsat ve genişlik gösterilir. Umumi menfaatler, hususi menfaatlere tercih edilir. Zararı daha fazla olanı defetmek için daha hafif zarar tercih edilir. Fakirlerin ve zayıfların ihtiyacını kolaylaştırmak için zenginlerin, mallarından zekât adıyla belirli bir miktarını tasadduk etmeleri gerekir. Fertlerin birbirlerine zorbalık etmelerine meydan verilmez. Artık bu şekilde de hayatın zorlukları hafifler, İslâm muhitinde kargaşa hali meydana gelmez, toplumun huzuru bozulmaz.

Asırlarca cehalet ve meçhuliyet içinde kalmış, dağınık bir halde yaşamış olan Arap yarımadası ahalisi ile diğer birtakım kavimlerin İslâm dini sayesinde derhal ne kadar muntazam bir hayata sahip olduğu, fikren ve ruhen ne kadar yükseldiği, ilim ve irfan açısından ne kadar şaşaalı bir konuma kavuştuğu; hayatın zorluklarını tam bir başarıyla göğüsleyerek ne kadar mutlu bir şekilde yaşamış olduğu bu iddiamızı ispat için en canlı bir delildir.

20. İslâm Dini İnsanlığı Her Bakımdan Yüceltir

İslâm dini, insanlığın maddi, manevi yükselişine kefildir. Bir toplumun maddi yükselişi öncelikle iktisadî ve siyasî kuvvetiyle orantılıdır. Manevi yükselişi de ruhen olgunluğa ulaşmasına yani ilim ve irfana, fikrî aydınlığa, dinî, ahlâkî güzel bir terbiyeye nail olmasına bağlıdır.

İşte İslâm dini bunları tamamen yüce sahasına alarak bu konuda gereken etken ve sebepleri göstermiş, öğretmiştir. Dinî kitaplarımızın yüce muhtevası ve İslâm tarihinin geçmiş devreleri bu hakikati ispat etmeye yeterlidir.

AÇIKLAMA

İslâm dini öyle yüce bir dindir ki insanlığın dünyada da ahirette de mutluluğa ve yükselmeye nail olmasını hedefler. Bundan dolayı bu apaçık din, insanlığın maddi ve manevi yükselmesine kefil olmuş, her yönüyle yücelmesini üstlenmiştir. Yeter ki yüce hükümlerine tamamıyla sımsıkı sarılınmış olunsun.

1. İnsanlığın maddi yükselişi: Mâlumdur ki bir toplumun maddi yükselişi öncelikle iktisadî ve siyasî kuvvetiyle orantılıdır. İktisadî gücün meydana gelmesi ise çaba ve gayrete, tabii kuvvetlerden istifade etmeye, sermaye denilen şeylerin varlığına bağlıdır. Siyasî kuvvet de düzenli, milletin varlığını korumaya gücü yeten, gerekli vasıtalarla donanmış, âdil bir idarenin varlığına muhtaçtır.

İşte İslâm dini bu yönleri tamamen dikkate almıştır. Bir kere iktisadî boyutunu düşünelim. İslâm dininde tembellik ve miskinlik kınanmış, herkes gücü çerçevesinde çalışmakla emrolunmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Azîm'de,

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

"Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir" (Tûr 52/21).

اَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى ﴿٣٩﴾

"Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur" (Necm 53/39) buyrulmuştur.

Yine Kur'ân-ı Azîm'de insanlığın menfaatine hizmet eden nehirlerden, denizlerden, bulutların yağdırdığı rahmet damlalarından,

rüzgârlardan ve diğer tabii kuvvetlerden (yaratılışta hibe edilen) bahsedilmiş, bunlardan istifade edilerek kerim olan yaratıcıya şükranda bulunulması emredilmiştir.

İslâm dininde sanat, ticaret, ziraat gibi muhtelif iktisadî meslekler hakkında birçok yüce teşvikler vardır. Nitekim Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ

"Allah Teâlâ sanatkâr olan mümin kulunu sever";[42]

تِسْعَةُ أَعْشَارِ الرِّزْقِ فِى التِّجَارَةِ

"Rızkın onda dokuzu ticarettedir";[43]

اِلْتَمِسُوا الرِّزْقَ فِى خَبَايَا الْأَرْضِ

"Rızkı toprakta saklı olan şeylerde, ziraatta, madenlerde arayınız"[44] buyurmuştur. İslâm dininde sermayenin temel esası olan nakit para gibi şeyler de övülmüştür. Nitekim bir hadis-i şerifte,

نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ

"Salih bir insan için salih mal ne güzeldir";[45]

"Yakında ümmetime bir zaman gelecek ki insan o zaman dinine, dünyasına ait işleri yerine getirebilmek için altına, gümüşe muhtaç olacaktır" buyrulmuştur. Nitekim biz böyle bir zamanda bulunuyoruz.

---

42 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/238; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1237; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 9239.

43 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 3296; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 9342.

44 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/491; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1234.

45 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/197; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/236; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1248.

Bundan dolayı müslümanların çalışma ve gayrette de bulunmaları, tabiat âlemindeki kuvvetlerden, o tükenmez hazinelerden istifadeye çalışarak sanatla, ticaret ve ziraatla meşgul olmaları, servet ve zenginliğe sahip olmaları dinlerinin gerektirdiği yüce sorumluluklardandır.

Gerçi dünya mallarının kötülenmesi hakkında bazı şer'î beyanlar vardır. Fakat bu yön genel değildir. Bir mal ki meşru olmayan bir şekilde kazanılır, bir mal ki insan toplumunun zararına olacak biçimde sınırlı kişilerde birikir, bir mal ki sahibinin ahlâkının kötü olmasına sebep olur, bir mal ki sahibinin kalp katılığına sebebiyet vererek dinî ve insanî görevlerini yerine getirmesine mani olur, artık o malın hakikat nazarında ne kıymeti olabilir ki şeriatın diliyle kötülenmesin? İşte İslâm'ın kötülediği servet ve zenginlik bu gibi şeylerdir.

Biraz da siyaset yönünü ele alalım. İslâm dini bu hususa dair çok yüce hükümleri barındırmaktadır. Özetle bir İslâm hükümetinin varlığı, müslüman cemaati idare eden kişilerin adalet çerçevesinde hareket etmesi, milletin işlerini ehline ve erbabına verilmesi, müslümanların haklarının korunması ve savunulması için gereken kuvvetin, kurumların hazırlanması gerekli olan şer'î görevlerdendir. Nitekim Kur'ân-ı Mübîn'de,

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adalet ve hakkaniyetle hükmetmenizi emrediyor" (Nisâ 4/58);

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

"Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kuvveti ve diğer harp vasıtalarını hazırlayınız!" (Enfâl 8/60) buyrulmuştur.

2. İnsanlığın manevi yükselişi: Bir toplumun manevi yükselişine gelince bu da o cemiyeti teşkil eden fertlerin ruhî olgunluğa kavuşmasıyla meydana gelir. Fertlerin bu olgunluğa erişmesi ise ilim ve irfana

sahip, aydınlık bir fikre ulaşması ve dinî, ahlâkî güzel bir terbiyeye muvaffak olmasıyla ortaya çıkar.

İşte İslâm dini bu yönlere fevkalâde ciddi bir önem vermiştir. İslâm dininde ilim nur, cehalet karanlıktır; her müslüman ilim elde etmekle mükelleftir. Nitekim bir hadis-i şerifte,

اُطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ

"İlmi beşikten mezara kadar talep ediniz"[46] buyrulmuştur.

İslâm dini insanlığı tefekküre davet eder. İnsanlığın düşüncelerini aydınlatmak için dikkatli bakışlarını yaratılış levhalarına, yaratılış sahasını süsleyen rengârenk kudret eserlerine çeker. Nitekim Kur'ân-ı Hakîm'de,

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ

"Göklerin ve yerin hükümranlığına, büyüklük ve genişliğine, Allah'ın yarattığı bütün şeylere bakmıyorlar mı?" (A'râf 7/185) buyruluyor.

Bir hadis-i şerifte de,

تَفَكُّرُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ

"Bir saat düşünmek bütün geceyi ibadetle ihya etmekten hayırlıdır."[47]

İslâm dini, Allah'ın birliği temiz inancına dayanan en yüce ahlâk kaidelerine sahip olduğundan müntesiplerine dinî ve ahlâkî en güzel bir terbiye verir, müntesiplerinin ruhunu, vicdanını iman nuruyla, ahlâkın feyziyle süsler.

---

46 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 5/325.

47 Süyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, 4/114 (nr. 10521); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5711.

Nitekim Kur'ân-ı Mübîn'de,

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ

"Allah'a ibadet ediniz, O'na hiçbir şeyi ortak koşayınız. Anne ve babaya, yetimlere, fakirlere, yakın uzak komşulara, arkadaşlara, yolculara, köle ve câriyelerinize ihsanda bulununuz" (Nisâ 4/36) buyrulmuştur. Bir hadis-i şerifte de,

اَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ اِيمَانًا اَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

"Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâk bakımından en güzel olanıdır"[48] buyrulmuştur.

Kısacası İslâm dini her yönüyle insanlığın yükselişine kefildir. Bu apaçık dinin ihtiva ettiği hükümler ve tavsiyeler sayesindedir ki "millet-i İslâmiye" denilen muazzam, muhteşem bir millet, bütün dünya sathını şereflendirmiş, kısa bir zaman zarfında örneği görülmemiş bir yükselişe mazhar olarak hâkim bulunduğu yerleri mükemmel birer çiçek bahçesine dönüştürmüştür. Nitekim İslâm tarihinin yüksek devirleri buna şahittir. Bugün birçok müslümanın yükselişten mahrum olmaları, birtakım darbelere maruz kalmaları ise şüphe yok ki mensup oldukları bu yücelikle dolu dinin kutsî hükümlerini layık olduğu şekilde tatbik edip hareket etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Yoksa insanlığı bu kadar fazilet ve mükemmelliğe sevkeden bir dinin yükselmeye engel olduğunu kim iddia edebilir? İnsanların yükselmelerini fazilet ve temizlikle uzlaşması olmayan davranış ve hareket sahalarında arayan hevâ düşkünleri müstesna!

48 Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, Radâ', 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/250.

21. İslâm Sayesinde Kurulmuş Medeniyetler

İslâm dini, insanlığın saadetine sebep olacak öyle muazzam, fazilet ve adalet üzerine kurulmuş yüksek bir medeniyet meydana getirmiştir ki dünya tarihi bir daha bu kadar yüce, güzellikleri seven bir medeniyete şahit olmamıştır. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] gönderilmesinin ardından Medine-i Münevvere'de ve daha sonrada dünyanın her tarafında kurulan İslâm hükümetlerinin tarihî halleri, bu faziletli medeniyetin yüce derecesini göstermeye kâfidir.

İslâm dini sayesinde müstakil, yükselmeyi seven hakiki bir medeniyet meydana gelmiştir. Medeniyeti yalnız maddiyat sahasında görenler, medeniyeti sadece bir dakika zarfında koca şehirleri tahrip eden, insan kitlelerini yok eden, savaş vasıtalarından ibaret zannedenler; medeniyeti sadece zevk ve eğlence imkânlarının artmasından ibaret sayanlar İslâm medeniyetinin yüceliğini layık olduğu şekilde takdir edemezler.

Medeniyeti toplumsal faziletlerin gelişmesinden, ahlâkî olgunlukların açıkça tecelli etmesinden ibaret sayanlar ise İslâm medeniyetinden daha yüce bir medeniyetin var olmasına imkân veremezler. Hz. Peygamber'in gönderilmesinin ardından kurulan bir İslâm hükümetinin şan şeref dolu tarihi zannederim bu hususta fazla söz söylemeye ihtiyaç bırakmaz. Yalnız şu düşünülmelidir ki asırlarca medenî, ilmî teşkilattan mahrum bulunan bir kavim, İslâmiyet sayesinde derhal aydınlanıyor, en ince bir hâlet-i rûhiyyeye, toplumsal bir birliğe kavuşuyor; ilmen, ahlâken, siyaseten en parlak bir konuma yükseliyor; gelişme ve yükselmelerine engel olan bütün engelleri parçalayarak hızla akan bir nehir gibi yeryüzünü feyizden pay sahibi yapmaya başlıyor; aradan çok zaman geçmeden Şam, Irak, Mısır, Kirvan, Endülüs, Afganistan, Belh, Semerkant, Hârizm, Hindistan, Anadolu gibi memleketler, iklimler birer medeniyet merkezi kesiliyor; hiçbir millette benzeri görülmemiş miktarda âlimler ve edipler yetişiyor, birçok ilim tedvin ediliyor; birçok ilim de ikmal edilerek güzel bir tarza konuluyor; ticaret için yollar açılıyor, haritalar yapılıyor, pusula icat ediliyor; İslâm

memleketlerinin her tarafında en muntazam mâbedler inşa ediliyor; "Elhamra" gibi, "Medînetüzzehrâ" gibi en muhteşem eşsiz bir mimariye sahip saraylar meydana geliyor; Endülüs vasıtasıyla, Şam yoluyla Avrupa'ya İslâm medeniyetinin parıltıları yansıyor; bu iki medeniyet merkezinden yayılan ilim ve marifet ışığından birçok millet asırlarca faydalanıyor. Bunlar öyle birer tarihî hakikattir ki hiç kimse tarafından inkâr olunamaz. Nitekim birçok yabancı da bu hakikati itiraf etmektedir. Özetle *Arap Medeniyeti* isimli eserin yazarı Gustave le Bon, İslâm medeniyetinin şanının yüceliği hakkında pek çok açıklamada bulunmuştur. Amerikalı filozoflardan John William Draper de *Avrupa'da Aklî Tekümmülün Tarihi* adlı eserinde İslâm medeniyetine dair değerlendirmede bulunmuş, İslâm dininin ne kadar insaflı, yükselme ve ilerlemeye düşkün olduğunu ispat için birçok tarihî olay göstermiştir. Fazilet, düşmanların bile şahitlik yaptığı şeydedir.

Ne yazık ki daha sonra İslâm muhitinde birçok karanlık fikir, zararlı mezhep meydana geliyor; Câhiliye dönemine ait bulunan birtakım şom ağızlı davetçiler tekrar uğursuz çehresini gösteriyor; dinî hükümlere layık olduğu biçimde riayet edilmiyor; zamanın hakiki ihtiyaçları dikkate alınmıyor; şahsî menfaatler umumi menfaatlere tercih olunuyor; tembellik ve cehalet revaç buluyor; birçok kimse zevk ve sefaya dalıyor; bir taraftan da yabancı milletler müslümanların fikirlerini zehirlemeye, İslâmiyet'in varlığını yok etmeye çalışıyor; müslümanlar ise tehlikeyi takdir edemiyorlar;

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın" (Âl-i İmrân 3/103) ilâhî emrine uyarak aralarındaki birliği, dayanışmayı kuvvetlendirmeye çalışacakları yerde ayrılıktan bir türlü kurtulamıyorlar, müslümanlar arasında din kardeşliği duygusu azalıyor, İslâmî birlik ve beraberlik bağı çözülmeye yüz tutuyor, neticede bu gibi kötülükler yüzünden İslâm âlemi eski kuvvet ve parlaklığını kaybediyor, İslâm medeniyetinin parlak çehresini kesif ve karanlık bulutlar örtüp duruyor. Fakat ilâhî lutuftan umulur

ki bir gün bu karanlık bulutlar parçalanarak İslâm medeniyeti güneşi yine olanca güzelliğiyle, olanca yüceliğiyle insanlığın bütün ufuklarını aydınlatmaya muvaffak olacaktır. Yeter ki biz halimizi ıslaha çalışalım.

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

Hayırlı âkıbet takva sahibi kimseler içindir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

22. Dinî Hükümler

Şer'î/dinî hükümler üç kısımdır. İtikadî, amelî, ahlâkî hükümler.

1. İtikadî hükümler: İman ve itikadla ilgili olan hükümlerdir.

2. Amelî hükümler: İbadetler, muameleler ve cezalarla ilgili hükümlerdir.

3. Ahlâkî hükümler: Ahlâkı güzelleştirme, vicdanı terbiye etme ve güzel edebe ait olan hükümlerdir.

İslâm dininin ihtiva ettiği yüce hükümler üç kısma ayrılır.

Birinci kısım: İman ve itikadla ilgili olan hükümlerdir.

İtikad, bir şeye gönülden bağlanmak, bir şeyin varlığına veya yokluğuna kalben karar vermektir. Bir itikadî hüküm, Allah Teâlâ vardır, Hak Teâlâ'nın şeriki yoktur gibi varlığına veya yokluğuna kalben karar verilen dinî meseleler demektir.

İnsanın kalbindeki itikad meselesine **akîde** denir. Çoğulu **akaid**dir. Bu lafız ile itikadî hükümler kastedilir.

İkinci kısım: Amelî ve fer'î meselelerle ilgili olan hükümlerdir. İdarî, içtimaî, medenî, kazâî, siyasî hükümler bu kısma dahildir. Amelî hükümlerin bütününe **şeriat**, **şer'-i şerif**, çoğuluna da **şerayi** denir.

Üçüncü kısım: Ahlâkla, vicdanla ilgili hükümlerdir ki insan bu sayede nefsini birtakım edep ve güzelliklerle süslemeye muvaffak olur.

23. İman

İman, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Allah'tan alıp tebliğ ettiği kesin bir şekilde mâlum olan iş ve hususların hepsinde kesin olarak tasdik etmektir.[49] Bu şekilde tasdik eden kişiye "mümin", tasdik edilen şeye de "mümenün bih" denir.

AÇIKLAMA

İman, sözlükte "bir şeye inanmak, bir kimseyi veya bir haberi tasdik etmek, onun doğru, vâkıaya mutabık olduğunu itiraf etmek" manasındadır.

Dinî ıstılahta, Peygamber Efendimiz'i Allah'tan alıp tebliğ ettiği kesin olarak bilinen her hususta tereddüt etmeksizin kesin olarak tasdik etmektir. Resûl-i Ekrem her ne tebliğ etmiş ise mutlaka Allah'tan alıp bildirmiştir. Onun her kelâmı ilâhî vahye, rabbânî bir terbiyeye dayanmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Mübîn'de,

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾

"Peygamber kendi hevâsından söz söylemez. Onun beyan ettiği şey ilâhî vahiyden başka bir şey değildir" (Necm 53/3-4) buyrulmuştur.

Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği temel esaslar Allah Teâlâ'ya, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kazâ ve kadere imandan ibarettir. Bunların altısı İslâm akaidinin temelini teşkil eder. Nitekim Peygamber Efendimiz, "İman nedir?" sorusuna,

---

49 Bunlara zarûrât-ı diniyye denir. 28. fıkraya bakınız.

اَنْ تُؤْمِنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى

"Allah Teâlâ'ya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna ve kadere inanmandır"[50] diye cevap vermiştir.

24. İslâm

İslâm: Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği şeyleri zâhiren ve bâtınen kabul edip güzel bularak Cenâb-ı Hakk'a itaat ve boyun eğmektir.

AÇIKLAMA

İslâm, sözlükte "ihlâs, boyun eğme, itaat etme" manalarına gelir. Dinî ıstılahta ise, "Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği her şeyi bütün yönleriyle kabul edip güzel görerek Cenâb-ı Hakk'a itaat ve boyun eğmektir."

İman ile İslâm, sözlük manaları itibariyle birbirinden ayrılırlarsa da şer'î hüküm itibariyle aynı manaya gelirler. Her mümin, müslümandır ve her müslüman mümindir. Bunların hakkında başka başka hükümler yoktur.

İslâm lafzı din manasına gelir. Nitekim şeriat, millet lafızları da bu anlama gelirler.

İslâm lafzı imanın alameti, meyvesi olan namaz, oruç, hac gibi salih ameller için de kullanılır.

İslâm lafzı bir de (kalbî) tasdikle beraber olmayan görünüşteki (dildeki) kabule denilmiştir ki bu, sözlük manasına göre İslâm olup dinî ıstılahtaki İslâm'dan sayılmayıp Allah katında makbul değildir.

---

50 Müslim, İmân, 1; Tirmizî, İmân, 4.

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا اَسْلَمْنَا

"Bedevîler iman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz, İslâm olduk deyin..." (Hucurât 49/14).

25. İkrar ve Şehadet

İkrar ve şehadet, dünyada İslâmî hükümlerin uygulanması için şarttır. Bundan dolayı bir kimse Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliğini kalben tasdik ettiği halde dil ile ikrar ve itiraf etmezse durumu müslümanlar arasında bilinmeyeceğinden hakkında İslâmî hükümler uygulanamaz.

AÇIKLAMA

Muhakkik İslâm âlimlerine göre iman kalp ile tasdikten ibarettir. Kalben tasdik eden bir kimse kendisine teklif vâki olmadığı için dil ile ikrar ve şehadette bulunmamış olsa bile yine Allah katında mümin olmuş olur. İmanın kalbe ait bir sıfat olduğu,

وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ

"...ve kalbi iman ile mutmain olduğu halde..." (Nahl 16/106);

اُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ

"...İşte onların kalbine Allah imanı yazmıştır..." (Mücâdile 58/22) gibi Kur'ân-ı Kerîm'in naslarından anlaşılmaktadır.

Şu kadar ki tasdik, gizli olan ve kalple ilgili bir iştir. Bunun insanlar arasında bilinmesi görünür bir delile bağlıdır. Bu delil ise ikrar ve şehadetten ibarettir.

Bundan dolayı ikrar ve şehadette bulunmayan bir kimsenin müslüman olduğunu bilmek mümkün olamayacağından hakkında İslâmî

hükümler uygulanamaz. Mesela kendisi müslüman bir kadınla evlendirilemez, vefat ettiğinde müslüman mezarlığına defnedilemez.

Bununla beraber Hanefî imamlarından Şemsüleimme es-Serahsî (v. 483/1090) ve Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî (v. 482/1089) gibi bazı şahıslara göre iman, tasdik ile ikrardan oluşmaktadır. Yalnız kalbin tasdikiyle iman hâsıl olmaz. Ömründe bir defa olsun ikrar ve şehadette bulunmayan kimse Allah nezdinde de mümin sayılmaz. Şu kadar ki konuşmaya güç yetiremeyen kimse bunun dışındadır. Bunun hakkında tasdik yeterlidir. Nitekim öldürülmek gibi, şiddetli bir şekilde dövülmek gibi bir şekilde meydana gelen zorlamadan dolayı ikrarı terkederek kalbin tasdikine aykırı olarak küfrü gerektiren bir söz söyleyen bir kimse de mazurdur. Bununla imanına halel gelmez.

26. Salih Amel

Salih ameller, imanın kalpteki güzellik ve aydınlığını artırır. Müminin ahiret azabından kurtulmasına, ilâhî lutuflara kavuşmasına vesile olur. Bilakis tembelliğinden veya nefsinin hevâsına tâbi olmasından dolayı salih amelleri terkederek günah işleyen kimse günahkâr olup ilâhî azaba müstahak olur.

Dinî emirlerden birini hafife alan veya şeriatın haram gördüğü şeylerden birini helâl kabul eden şahıs ise iman dairesinden çıkar.

AÇIKLAMA

İman, kesin ve yakîn derecesinde bulunan kalbin bir tasdikinden ibaret olduğuna göre zaruri olarak artma ve eksilmeyi kabul etmez. Bununla beraber zühd ve takva erbabı ile fâsık ve günahkâr kimselerin imanındaki güzellik ve aydınlık da şüphe yok ki bir derecede değildir. Salih ameller sayesinde kalp nurlanır, itikad kuvvet bulur, imanın temizliği ve parlaklığı daha fazla ortaya çıkar. Nitekim,

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا

"...Onlara Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artırır..." (Enfâl 8/2) âyet-i celilesi gibi imanın artmasına delalet eden şer'î deliller imanın parlaklık ve aydınlık bakımından artacağına delildir. Bilakis kötü ameller yüzünden kalp kararır, itikad gevşer, iman letâfet ve nuraniyetini kaybetmeye başlar, bu halin devamı ise -Allah'a sığınırız- kötü bir sona yani imansız ölmeye sebep olabilir.

Bundan dolayı en büyük nimet olan imanı güzel bir şekilde muhafaza etmek için ilâhî emirlere riayet, yasak olan şeylerden sakınmak her mümin için kesinlikle gereklidir. Hatta ulema ve muhaddislerin birçoklarına göre salih ameller kâmil imanın bir cüzüdür. Bundan dolayı dinin farzlarından birini terkeden veya yasakladıklarından birini işleyen bir kimse iman dairesinden çıkmaz ise de imanın kemalini kaybederek onu tehlikeye düşürmüş olur. Nitekim maddi hususlarda da böyledir. Mesela, insanın parmakları, ağacın yaprakları, dalları onların kemalinden birer cüzdür. Bununla beraber bu cüzlerin yok olması onların derhal mahvolmasını gerektirmez, belki güzellik ve kemalini izale ederek onları ölmek ve korumak tehlikesine bırakmış olur.

Gerçekten insan yasaklanan şeylerden sakınıp dinî emirlere sarılmalıdır ki kendisinde kâmil iman ortaya çıksın.

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖى خُسْرٍ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir)" (Asr 103/1-3) âyet-i celilesinde iman ile beraber salih amellerde bulunan insanların ziyana uğramayacakları beyan edilmiştir.

Bir kere düşünmelidir! Bir insan ki kulluk duygusuna sahiptir, bir insan ki ahiret âlemine, uhrevî sorumluluğa inanır, bir insan ki Allah Teâlâ'nın mutlak adaletine iman eder, artık nasıl olur da dinî vazifelerini terketmeye ve yasak şeyleri işlemeye cesaret eder.

Hele Allah'ın rızasını elde etmenin, insan için en büyük bir gaye olması gerekmez mi? Halbuki kulluk vazifelerini terkedenler bu yüce gayeden ne kadar uzaklaşıyorlar.

Bizim mükellef olduğumuz birtakım bedenî ve malî ibadetlerin faydaları şüphe yok ki yine bize aittir. Dinî vazifelerini ifa edenler dünyada övülmeye, ahirette sevaba nail olurlar. Bu yüce vazifeleri terkedenler ise dünyada kınanmaya, ahirette azaba müstahak olurlar. Bununla beraber kâmil mümin olanlar dinî vazifelerini ne övgü ve methedilmek için ne de sevap ve mükâfata mazhar olmak için yaparlar; belki sadece Allah'ın rızasını elde etmek için ifa ederler, sadece Cenâb-ı Allah'ın zatı layık olduğu için bir tek olan zatına kullukta bulunurlar. İşte ibadet ve taatin en mükemmeli, en yüce derecesi de budur.

اِلٰهِى اَنْتَ مَقْصُودِى وَرِضَاكَ مَطْلُوبِى

"Ey Allahım! Sen benim gayemsin ve sinin rızan da benim isteğimdir."

27. İcmâlî ve Tafsîlî İman

İman, icmâlî ve tafsîlî ismiyle iki kısma ayrılır.

İcmâlî iman: Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilen şeylerin tamamına inanmak, yani "her ne tebliğ edildiyse hepsi haktır" diye tasdik etmektir.

Tafsîlî iman: Peygamber Efendimiz tarafından tebliğ edilen şeylerin her birini ayrı ayrı bilip tasdik ve itiraf etmektir.

AÇIKLAMA

Akıl sahibi herkese öncelikle icmâlî iman, ondan sonra da dinî hükümleri öğrenmesi nispetinde tafsîlî iman farz olur. Bununla beraber yalnız icmâlî imana sahip olan kimse de mümin olup küfür dairesine girmekten kurtulur. Mesela bir gayri müslim, "Son peygamber olan Hz.

Muhammed'in tebliğ ettiği şeylerin tamamı haktır" diye ayrı ayrı belirtmeksizin tasdik edince hemen icmâlî iman ile mümin olur. Sonra namaz, oruç, hac ve diğerleri hakkındaki dinî hükümleri öğrenip bunlardan her birini ayrı ayrı belirterek tasdik edince de tafsîlî iman ile mümin olmuş olur. Kısacası icmâlî iman, tafsîlî imanın başlangıcıdır. İnsan icmâlî iman yoluyla İslâm dairesine girer, tafsîlî iman vasıtasıyla kemalatı elde eder.

28. Zarûrât-ı Diniyye

Zarûrât-ı diniyye: Hz. Peygamber tarafından tebliğ edildiği kesin bir şekilde bilinen hükümlere, haberlere denir.

Her müminin bunları tamamen tasdik etmesi gerekir. Bunlardan herhangi birinde tereddüt ve şüpheye düşmek iman şerefinden mahrum olmayı gerektirir. Bunların kesin bir şekilde bilinmesi ise ya Hz. Peygamber döneminde bulunarak bizzat onun dilinden işitmek veya Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] tevâtüren nakledilmesi suretiyle olur.

AÇIKLAMA

Zarûrât-ı diniyyeden olan şeyleri tasdik etmek, her mümin için gereklidir. Mesela Kur'ân-ı Mübîn Allah'ın kelâmıdır, Peygamber Efendimiz'e nâzil olmuş ve ondan bize tevâtüren nakledilmiştir. Bundan dolayı bunun tereddüt edilmeden tasdik edilmesi gerekir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Azîm'in kesin ve açık bir şekilde ifade ettiği bütün hükümleri, haberleri ve kısaca Resûl-i Ekrem'in risaletini; haşrin cismanî vuku bulacağını; namaz, oruç, zekât ve haccın farz olduğunu; hırsızlık, zina ve içki içmenin haram olduğunu şüphe etmeden tasdik etmek zorunludur. Bunlardan herhangi birini tasdik etmeyen şahıs, derhal iman şerefinden mahrum kalır.

29. İmanın Kabul Olması İçin Gereken Şartlar

İmanın sahih ve kabul olması için üç şart vardır.

Birincisi: İman ümitsizlik halinde olmamalı.

İkincisi: Tasdik eden kimse zarûrât-ı diniyyeden bir şeyi inkâr veya yalanlama alametlerinden bir şeyi tercih etmemelidir.

Üçüncüsü: Dinî hükümlerin tamamını kabul edip güzel bulmalı ve hiçbirinin yerine getirilmesinde inat ve kibir göstermemelidir.

AÇIKLAMA

İmanın sahih ve kabul olması metinde beyan edildiği üzere üç şartın bulunmasına bağlıdır. Birinci şarta göre bir kâfir, can çekişme esnasında, ilâhî azap gözlerinin önünde tecelli ettiği anda iman etse bu imanı makbul olmaz.

فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا

"Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermez..." (Mü'min 40/85) âyet-i kerimesi bunu ifade etmektedir.

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ

"Onlar gayba iman ederler..." (Bakara 2/3) âyet-i kerimesinin beyanına göre gayba iman edenler hidayete nail olurlar. Azabı görme halinde ise gayba iman kalmaz.

İkinci şarta göre bir kimse Allah Teâlâ'yı ve bütün peygamberleri tasdik ettiği halde yalnız Hz. Muhammed'in peygamberliğini yahut farz olduğu kesin olarak bilinen bir şer'î hükmü inkâr etse veyahut kendi tercihiyle puta tapmak, zünnar[51] bağlamak gibi kendisinde bir yalanlama emaresi ortaya çıksa derhal kâfir olur. Çünkü iman bölünmeyi kabul etmediği için zarûrât-ı diniyyeden herhangi birini inkâr tamamını inkâr etmek demektir.

51 Nâşir: Hıristiyan rahiplerin bellerine taktıkları bir tip kuşaktır. Hz. Ömer döneminde, gayri müslimlerin müslümanlardan ayırt edilebilmesi için zünnar takmaları zorunlu tutulmuştur. Bundan dolayı o dönemlerde zünnar, gayri müslimlerin alameti haline gelmiştir. Bundan hareketle klasik fıkıh kitaplarında zünnar takanların kâfir olacağı kaydedilmiştir.

Üçüncü şarta göre bir kimse namaz, oruç gibi bir şer'î emri beğenmese veya Cenâb-ı Hakk'ın emrine muhalefet amacıyla bir şer'î hükmü terketse veya yasağına karşı inat ederek bir haramı işlese artık çok değerli olan mümin unvanını almaya hak kazanamaz.

30. İmanın Son Ana Kadar Muhafaza Edilmesi Gereklidir

Gereken şartları taşıyan imanın, sahibini ahiret azabından kurtarması, ebedî saadete ulaştırması için ömrünün sonuna kadar devam etmesi zorunludur. Çünkü itibar son anadır. İmanını hayatının sonuna kadar muhafaza edemeyen kimseye önceki imanı asla fayda vermez.

AÇIKLAMA

Bir kimse senelerce sahih bir imana sahip olduğu halde ömrünün sonunda -Allah muhafaza- bir sebeple imandan çıksa ebediyen ilâhî azaba müstahak olur. Vaktiyle sahip olduğu iman, yerine getirdiği ibadetler ve taatler kendisine fayda vermez. Bilakis bütün günleri küfür ve günahla geçmiş olan bir şahıs, hayatının sonunda, iman şerefine nail olup da o hal üzere vefat ederse ebedî saadete mazhar olur. Daha önceden işlediği küfür ve günahlar kendisine zarar vermez.

İMANIN KORUNMASI ELDE EDİLMESİNDEN DAHA ZORDUR

İmanı yok edecek birçok sebep bulunduğu için imanın korunması kazanılması ve elde edilmesinden daha zordur. Mesela Kur'ân-ı Azîm'e, dinî kitaplara, dinin esaslarından birine ihanet etmek, haram olduğu kesin olarak bilinen bir şeyi helâl, helâl olan bir şeyi haram kabul etmek, dinî hükümlerden herhangi biriyle alay etmek, gelecekte dinden döneceğine şimdiden niyet etmek, bir müminin din ve imanına sövmek imanı yok eden sebeplerdendir. Çünkü bunlar imana zıt olduğundan onunla bir arada bulunamazlar. Bundan dolayı her mümin daima imanını güzel bir şekilde korumaya gayret etmeli, kendisini bu

ebedî mutluluktan mahrum bırakacak olan fiil ve sözlerden son derece uzak tutmalıdır. Şayet kendisinden imana aykırı bir durum ortaya çıkarsa derhal imanını yenileyerek (tecdîd-i iman) tövbe ve istiğfarda bulunmak ve her zaman korku ve ümit (havf ve recâ) içinde Allah Teâlâ'nın korumasına sığınmalıdır.

31. Nazar ve İstidlal, İmanın Sıhhati Açısından Zorunlu Değildir

İmanın sahih ve makbul olmasında nazar ve istidlâl şart değildir. Taklît yoluyla olan iman da sahih ve Allah katında makbuldür. Şu kadar var ki gücü nispetinde nazar ve istidlâlde bulunmak farz olduğundan bunu terk eden bir mümin günahkâr olur.

AÇIKLAMA

Nazar, bir şeyin delilini incelemek ve araştırmaktır. İstidlal, zihnî gücün eserden müessire ve müessirden esere intikal etmesidir. Taklit ise başkasının sözünü delilsiz bir şekilde kabul etmektir. Anlaşılması nazar ve istidlale muhtaç olan şeylere "nazariyyât, istidlâliyyât" denilir.

Her müminin kalp ile tasdikini delille beraber kılması, itikadî meselelerini delilleriyle beraber öğrenmesi gereklidir. Bununla beraber, bir kimse dinî hükümleri böyle nazar ve istidlal ile değil de sadece taklit yoluyla -mesela babasından, öğretmeninden, sözüne güvendiği diğer kimselerden işitmek suretiyle- bilip kesin olarak tasdik etse yine imanı sahih ve bununla mükâfatı hak etmiş olur. Nazar ve istidlalden haberi olmayan bedevîler Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna gelerek yalnız iki şehadet kelimesini telaffuz etmeleriyle mümin olmuş olurlardı. Şu kadar var ki nazar ve istidlal farzdır. Herkes gücü ölçüsünde nazarda bulunmakla mükelleftir. Bundan dolayı nazar ve istidlali terkedenler günahkâr olur.

Nitekim meşhur *Kasîde-i Nûniyye*'de,

وَلِلْمُقَلِّدِ اِيمَانٌ يُثَابُ بِهِ وَاِنْ يَكُنْ عَاصِيًا بِتَرْكِ اِمْعَانِ

"Mukallidin de imanı vardır, bununla sevaba nail olur, her ne kadar derinlemesine bir araştırmayı, istidlali terketmesinden dolayı günahkâr olursa da" denilmiştir. Nazar ve istidlalin farz olması, İslâm dininin yüceliğini, ilim ve hikmet üzerine kurulu olup müntesiplerini körü körüne kabule sevketmediğini ispat eder.

32. Aklî Hükümler

Aklî hükümler üçtür: Vücûb, imtinâ, cevaz. Akıl her şey hakkında mutlaka bu üç şeyden biriyle hükmeder.

1. Vücûb-i aklî: Bir hükmün varlığının zaruri, yokluğunun ise mümkün olmamasıdır. Böyle hükme **vâcib-i aklî** denir. İkinin dördün yarısı olması, bu âlemin bir yaratıcısının bulunması gibi.

2. İmtinâ-i aklî: Bir hükmün yokluğunun zaruri, varlığının ise mümkün olmamasıdır. Böyle olan hükme **mümteni-i aklî** ve **müstahîl** denir. Dört sayısının on sayısının yarısı olması, âlemin yaratıcısının bir ortağının bulunması gibi.

3. Cevâz-ı aklî: Bir hükmün hem varlığının hem de yokluğunun mümkün olmasıdır. Böyle olan hükme **cevâz-ı aklî** denir. Havanın bulutlanıp yağmur yağması, demirin altına dönüşmesi gibi.

AÇIKLAMA

Bir kısım kelâm meselelerini güzelce anlamak için her şeyden önce bu üç aklî hükmü bilmek gerekir. Bu hükümlerden her biri için getirilen iki misalden birincisi **bedîhî,** ikincisi -delil ve burhana muhtaç olduğu için- **nazarî**dir. Mesela, iki sayısının dördün yarısı olması bedîhîdir, herkes bunu delile ihtiyaç duymaksızın bedîhî olarak bilir. Lâkin âlemin bir yaratıcısı olduğu delille sabit olduğundan nazarîdir. Herkes bunu bedîhî olarak bilemez. Aynı şekilde yağmur yağması mümkün

ve bu yolda ilâhî kanun geçerli olduğundan bedîhîdir, bunun câiz oluşu akla uzak görülemez. Fakat demirin altına dönüşmesi veya cansız varlıkların konuşması aslında mümkün olmakla beraber meydana gelmesi hakkında ilâhî kanun geçerli olmadığından nazarîdir. Bundan dolayı bunlara **hârikulâde** ve **câizât-ı gayr-i âdiye** denir.

Hârikulâde denilen şeylerin bir kısmı hiç vuku bulmamış, bir kısmı da çok nadir olarak meydana gelmiş olduğundan bunlar ilk bakışta garip ve akla uzak görülebilirler. Fakat bunların imkânsızlığı aklen ispat edilemez. Yüce peygamber efendilerimizin göstermiş oldukları mucizeler genelikle bu câizât-ı gayr-i âdiye türündendir. Kâinatta görülen birtakım benzersiz ilâhî eserler vardır ki bunların varlığı hârikulâde denilen şeylerden daha fazla gariptir. Mesela, bir damla sudan bu kadar mükemmel duyu ve kuvvetle donanmış olan insanların yaratılışı. Bir cins topraktan şu kadar latif, rengârenk çiçeklerin, meyvelerin ortaya çıkması, bazı cisimlerden elektrik denilen görülmeyen bir kuvvetin, latif bir harikanın meydana gelmesi ne kadar hayret vericidir!... Ancak bunların meydana gelmesi alışılmış ve sürekli tekrar ettiğinden garip karşılanmamaktadır. Bundan dolayı insan bir şeyin varlığını ilk bakışta tuhaf görmekle hemen inkâra kalkışmamalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLÂHİYYAT

33. Allah Teâlâ'ya İman

Allah Teâlâ'ya iman farzdır. Bu iman, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve zât-ı ilâhîsinde vâcip, mümteni, câiz olan diğer sıfatları bilip tasdik etmekle gerçekleşir.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ hakiki bir varlıktır. İlâhî zatına layık olan bütün kemal sıfatlarıyla nitelenmesi zorunlu (vâcip), herhangi bir noksanlık sıfatıyla nitelenmesi imkânsız (mümteni), imkân dairesinde bulunan her şeyi yaratıp yaratmaması ise mümkindir (câiz). Bundan dolayı zat-ı ulûhiyyetini bu yönüyle bilip tasdik etmemiz lazımdır.

34. Allah Teâlâ'yı Bilmek (Marifetullah)

Akıl sahibi herkes için Allah'ı bilmek (marifetullah) farzdır. Hatta bulûğ çağına ulaşmamış olsa bile. Kâinatın bütün zerreleri, Allah'ın varlığına şehadet edip dururken akıl sahibi olan bir insanın bundan gafil bulunması câiz olamaz. Allah'ı bilmenin yolu ise sahih bir nazardır. Kâinatı dikkatli bir şekilde temaşa eden her akıl sahibi şüphe yok ki yüce yaratıcının varlığına ulaşır. Bu hikmetten dolayı Kur'ân-ı

Mübîn'in birçok âyeti insanlığı düşünmeye, Allah'ın yaratmış olduğu ilâhî levhaları dikkatli bir şekilde seyretmeye davet etmektedir.

AÇIKLAMA

Akıl sahibi herkes için Allah'ın varlığını gücü nispetinde bilmek farzdır. Ancak bu bilme hangi yolla elde edilebilir? Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki: Bilmenin yolu filozoflara göre ilhamdır. İnsan ilhama ulaşamadıkça Allah'ı bilmeye nail olamaz. Sûfiyye'ye göre kalbin tasfiye edilmesidir. İnsan riyâzet ve mücâhede sayesinde kalbini temizlemelidir ki Allah'ı bilme nimetine kavuşabilsin. Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre ise sahih nazardır. İşte Allah'ı bilmenin asıl ve umumi yolu budur. Çünkü sahih nazar bulunmadıkça, kâinatın eşsiz ve benzersiz eserleri hakkında derinlemesine düşünülmedikçe her insan ruhî bir yükselişe mazhar olamaz ki ilhamlara, kalp temizliğine ulaşabilsin. Fakat insan Cenâb-ı Hakk'ın yüce zatına delalet eden bu kadar yaratılmış varlıkların hallerini, ahenk ve düzenini inceleyip derinlemesine düşünürse elbette bunların kudret ve azamet sahibi bir müessire muhtaç olduklarını anlayarak marifetullaha yani Allah'ın varlığına ulaşır, kâinatın yaratıcısının şerefli varlığına ikna olur.

İşte bunun içindir ki,

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"De ki: Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın)" (Yunus 10/101) gibi birçok Kur'an âyeti, herkese nazar yolunu emretmektedir.

35. Fetret Ehlinin Durumu

Fetret devrinde yaşayan ve kendilerine peygamber sesi ulaşmayan kimseler de Allah Teâlâ'ya iman ile mükelleftirler. Çünkü akıl kuvvetleri, selim yaratılışları kendilerini tevhide, Allah'ı bilmeye sevkedicidir. Fakat bunlar diğer şer'î (dinî) hükümlerle mükellef olmazlar. Zira

bu gibi hükümler, yüce peygamberler tarafından tebliğ olunmadıkça akılla idrak edilemez.

AÇIKLAMA

Fetret, "kesiklik" manasına gelmektedir. Peygamber gönderilmemesi sebebiyle ilâhî vahyin kesildiği zamana denir. Hz. İsa ile son peygamber Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] arasındaki zamana denilmesi yaygındır. Böyle bir zamanda yaşayan insanlara fetret ehli ismi verilir.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] gönderilmesinden sonra dünyaya geldikleri halde sadece yüksek dağlarda veya yeryüzünün bilinmeyen bir kıtasında yaşadıkları için kendilerine İslâm'ın sesi ulaşmayan kişiler de fetret ehli hükmündedir.

Bundan dolayı bunlar bu yönüyle mazur olduklarından namaz, oruç gibi şer'î hükümler ile mükellef olmazlar. Ancak Allah Teâlâ'ya imanın bunlara farz olmaması hususunda ihtilaf vardır. Eş'arîler'e göre sadece akıl ve nazar Allah'ı bilmek için yeterli değildir. Her durumda Cenâb-ı Hakk'a imanın zorunlu olması şer'-i şerif ile sabit olur. Fetret ehli iman etmemesinden dolayı cehennem azabına müstahak olmaz.

Nitekim,

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

"Biz bir kavme peygamber göndermedikçe azap etmeyiz" (İsrâ 17/15) âyet-i kerimesi de bunu ifade etmektedir. Fakat Mâtürîdiyye mezhebinin imamları derler ki: Allah Teâlâ'ya iman etmek yaratılışın gereğidir. Herkes aklen Allah'ın birliğinin güzel olduğunu idrak edebilir. İnsanlar Allah'ın birliği ile yaratılmış oldukları için ruhen Allah fikrini kabule meyilli olurlar. Her insanın selim yaratılışı Allah'ın varlığına tanıklık eder. Bir insan nerede ve hangi zamanda bulunursa bulunsun daima dikkatini çeken binlerce eşsiz ve benzersiz mahlûkatı görüp dururken bunların yüce yaratıcısının varlığına aklen istidlal yoluyla ulaşamaması câiz görülemez.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] yüksek gök cisimleri ile Allah Teâlâ'nın varlığına aklî istidlal yoluyla ulaşması ve yüce peygamberlerin kavimlerine,

أَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'ın varlığında mı şek ve şüphe var?" (İbrahim 14/10) diye hitap etmeleri aklın Allah'ı bilme hususunda yeterli olduğuna delildir.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

"Biz bir kavme peygamber göndermedikçe azap etmeyiz" (İsrâ 17/15) âyet-i kerimesiyle kaldırılan azaptan maksat ise dünya azabıdır, ahiret azabı değildir. Yahut bu âyet-i kerimenin bildirdiği azabın olmaması, akıl ile idraki mümkün olmayan şer'î hükümlerin yerine getirilmemesi haline aittir. Yoksa aklen mümkün olan Allah'ın bilinmesi konusunu kapsamamaktadır. Bundan dolayı Allah'ın bilinmesi konusunda akıl sahibi hiç kimse mazur olamaz.

FETRET EHLİNİN KISIMLARI

Bazı âlimlere göre fetret ehli üç kısımdır.

Birincisi: Fetret döneminde yaşadıkları halde akıl ve düşünceleriyle Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik edenlerdir. Bunlar cennet ehlidir. Kus b. Sâide, Adî b. Zeyd gibi.

İkincisi: Cenâb-ı Hakk'a ortak koşanlardır, bunlar da cehennemliklerdir. Amr b. Luhay gibi.

Üçüncüsü: Gaflet üzere olup ulûhiyyet fikrinden gafil olanlardır. İşte ihtilaf bu kısım hakkındadır.

36. Allah Teâlâ'nın Künhünü İdrak

Hak Teâlâ'nın künhünü, zatının hakikatini aklımızla, duyu organlarımızla idrak edemeyiz. Bu konu yaratılmışların gücünün ötesindedir. Çünkü Allah'ın hakikati mümkün varlıkların hakikatinden farklı olup onlarla aynı cinsten olmaktan ve onlara benzemekten yücedir. Artık kendi zatını bile anlamaktan aciz olduğunu itiraf eden, duyu organlarıyla bilinebilen hususlarda, maddi konularda bile birçok hataya maruz kalan insan, nasıl olur da Allah'ın hakikatini idrak edebilir? Bundan dolayı biz bu hususu idrakle mükellef değiliz. Biz ancak yüce Allah'ın varlığını, kutsî sıfatlarını bilir, yüce zatını bir kabul edip, O'nu bütün noksanlıklardan tenzih ederiz.

AÇIKLAMA

Allah'ın hakikatini idrak etmek aklen mümkün müdür, meselesinde ulema ve filozoflar ihtilaf etmişlerdir. İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî (v. 478/1085) ile Gazâlî (v. 505/1111) ve filozoflar ile sûfîlerin büyük kısmı bunun imkânsızlığı görüşünü kabul etmişlerdir. Kelâmcıların cumhuru ise mümkün olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bunlara göre bir ilâhî yardım olmak üzere ilham ve mükaşefe yoluyla bazı seçkin şahıslar için böyle bir idrakin meydana gelmesi imkânsız değildir. Ancak bunun dünyada meydana geleceği görüşünde değildirler. Böyle büyük bir nimetin dünyada bir ferde nasip olduğunu kabul etmemektedirler. Ahiret yurdunda rü'yetullahtan sonra böyle bir marifetin meydana geleceği hususunda ise tereddüt etmişlerdir. Çünkü geleceğe ait olan bu konuyu şimdiden keşfe delil yoktur.

Kısacası biz dünyada aklımızla, duylarımızla ilâhî hakikati idrak edemeyiz, bizim nazar ve istidlalimiz bu ilâhî hakikati idrak etmeye yeterli değildir. Bu hikmetten dolayı ki Kur'ân-ı Mübîn'de,

وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

"Allah'ın zatını ilmen kuşatamazlar" (Tâhâ 20/110) buyrulmuştur. Yüce Peygamberimiz de [sallallahu aleyhi vesellem],

تَفَكَّرُوا فِى آلَاءِ اللّٰهِ تَعَالَى وَلَا تَفَكَّرُوا فِى ذَاتِهِ فَإِنَّكُمْ لَنْ تَقْدِرُوا قَدْرَهُ

"Siz Allah Teâlâ'nın nimetlerini, kudretinin eserlerini düşününüz, zatını tefekküre dalmayınız, çünkü ona güç yetiremezsiniz"[52] buyurmuştur.

İnsanlar kendi mahiyetlerini, kendi ruhlarını bile hakkıyla anlayamadıkları halde Allah'ın hakikatini nasıl olur da idrak ve ihata edebilirler? Allah Teâlâ'nın zatı hiçbir şeye benzemez, o halde O'nu birşeye kıyas ve benzetmek suretiyle sınırlandırmak da (tayin ve tahmin etmek) mümkün olamaz.

كُلُّ مَا خَطَرَ بِبَالِكَ فَاللّٰهُ بِخِلَافِ ذٰلِكَ

"Kalbine, zihnine her ne gelirse Allah Teâlâ ondan başkadır."

Bundan dolayı akıl sahipleri Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, ilâhî sıfatlarını bilir, idrak ederler. Yoksa zatının künhünü idrak edemezler. Bir zatın sırf hakikati bilinemediği için varlığını inkâr etmek mümkün olamayacağı gibi sırf bazı eserleri ve vasıflarını bilmek de hakikatini bilme sonucunu doğurmaz. Nitekim eşsiz ve benzersiz bir tarzda inşa edilmiş bir bina gördüğümüz zaman bunun muktedir bir mimarın maharetinin eseri olduğunu derhal anlarız. Lâkin bu anlayışımızla o mimarın zatını, mahiyetini teşhis etmiş olmayız. Aynı şekilde elektrik denilen bir kuvvetin ışık, hareket ve ses gibi eser ve özelliklerini daima görüp duruyoruz, bununla beraber hâlâ bu kuvvetin mahiyetine vâkıf değiliz.

37. Allah Teâlâ'nın Sıfatları

Yüce Allah vücûd, kıdem, bekâ, muhalefetün li'l-havâdis, kıyam bizzât/bi-nefsihî, vahdâniyyet, hayat, ilim, irade, kudret, semî', basar, kelâm, tekvin gibi yüce sıfatlarıyla muttasıftır.

---

52 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* 9/193; ayrıca bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 120; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr,* nr. 3346; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl,* nr. 5707.

AÇIKLAMA

Cenâb-ı Hakk'ın bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğuna gerek aklî gerek şer'î deliller şahittir. Ancak bu sıfatlardan her biri metinde beyan edilen on dört yüce sıfattan birine döner.

Bazı kelâm kitaplarında, bunlardan vücûd sıfatına "sıfat-ı nefsiye", kıdem, bekâ, muhâlefetün li'l-havâdis, kıyâm bi-nefsihî, vahdâniyyet sıfatlarına "selbî, manevi, tenzihî sıfatlar" denilmiş, geri kalan sekiz sıfata da "sübûtî, zâtî, vücûdî sıfatlar" ismi verilmiştir.

38. Vücûd

Vücûd: Cenâb-ı Hakk'ın varlığı demektir. Allah'ın zatında bu sıfat vâcip (zorunlu); zıddı olan adem (yokluk) ise imkânsızdır.

Yüce Allah, "vâcibü'l-vücûd"dur, yani bizzat kendi zatından dolayı vardır. Var olması başkasından değildir. Allah'ın varlığını, vâcibü'l-vücûd olduğunu ispat hususunda birçok yol vardır. Hudûs yolu, imkân yolu, ibdâ yolu, gaye (hikmet) yolu da bu türdendir.

Bu dört yol şu şekilde anlatılabilir.

1. Bu âlem hâdistir. Her hâdisin bir muhdisi vardır. Bundan dolayı bu âlemin de bir muhdisi vardır. O muhdis ise sonradan meydana gelmekten münezzeh olan Allah Teâlâ'dır.

2. Bu âlem mümkindir. Her mümkin ise kendisini var edecek bir var ediciye muhtaçtır. O var edici ise zatı ile mevcut olan yüce Allah'tır.

3. Bu âlem eşsiz ve benzersiz güzellikler topluluğudur. Eşsiz ve benzersiz güzellikler topluluğu olan her şey ise kudretli ve irade sahibi bir sanatkârın eseridir. Bundan dolayı bu âlem de bir kudretli ve irade sahibi bir sanatkârın eseridir. O sanatkâr ise Allah Teâlâ'dır.

4. Bu âlem bir hikmetler ve gayeler manzumesidir. Hikmet ve gayeler manzumesi olan her şey ise hakîm ve alîm bir yaratıcının eseridir. O yaratıcı ise Hak Teâlâ'dır.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ'nın yüce varlığı marifet ehli olan ümmete göre o kadar açıktır ki onu ispat için delillere, burhanlara asla gerek görülmez. Kâinatın bütün zerreleri, Allah'ın varlığına şahittir. Bütün yüce fikirler, O'nun birliğinin nuruyla aydınlanmaktadır. Bundan dolayı bu hususta getirilecek burhanlar sadece gaflete düşmüş olan insanları uyandırma gayesine yönelik bulunmaktadır. İşte bu delillerden bir kısmını sunuyoruz.

1. Hudûs Yolu

Öncelikle şunu bilelim ki hudûs iki kısımdır. Biri "hudûs-i zamânî"dir ki bir şeyin sonradan var olması, diğer bir ifadeyle yok olduğu bir zamanın bulunması demektir. Böyle sonradan var olan şeye de "hâdis-i zamanî" denir. Diğeri "hudûs-i zâtî"dir ki bir şeyin var olmak için başkasına muhtaç olması demektir. Hatta sonradan var olmuş olmasa da. Böyle başka bir varlığa muhtaç bulunan şeye de "hâdis-i zâtî" denilir. Hâdis, mutlak olarak zikredilince çoğunlukla "hâdis-i zamânî" kastedilir. "Hudûs-i zâtî" görüşü filozoflara aittir. Şimdi bu görüşü anlatalım.

Şöyle ki:

Bu âlem şekliyle, bütün parçalarıyla hâdistir. Her hâdisin ise zorunlu olarak bir muhdisi vardır. Bundan dolayı bu âlemin de bir muhdisi vardır. Bu muhdis ise hâdis olamayacağından zaruri olarak vâcibü'l-vücûddur (varlığı zorunlu ve kendinden olan). Çünkü hâdis olsa teselsül meydana gelir. Teselsül ise bâtıldır. Teselsül, varlığı kendinden öncekinin varlığına bağlı olan, sonsuz şeylerin ezele doğru uzanması demektir. Bu teselsülün bâtıl olması ise aklî deliller ile ve özellikle de tafsilatlı kitaplarda anlatılan "burhân-ı tatbik ve tezâyüf"[53] ile sabittir. Günümüz felsefesi de bunun aklen imkânsızlığını itiraf etmektedir. Âlemin hudûsuna gelince bu burhan ile sabittir. Çünkü âlem a'yân

---

53 Farazî olarak düşünülen iki ma'lûl zincirini çakıştırma anlamına gelen bu delil teselsülü iptal etmek amacıyla kullanılır (bk. Topaloğlu- Çelebi, "Burhân-ı Tatbîkî", *a.g.e.*, s. 51).

ve arazdan oluşmaktadır. Yani, cisimler gibi bizzat kendi başına var olamayıp, var olmak ve yer kaplamak için başkasına tâbi olan şeylerden meydana gelmiştir. A'yân ve araz ise hâdis olduğundan zorunlu olarak âlem de hâdistir. Bir kere bütün arazlar hâdistir. Şu kadar ki bunlardan bir kısmının hâdis oluşu delil ile sabittir. Mesela, sükûndan sonra hareketin, sıcaklıktan sonra soğukluğun, ışıktan sonra karanlığın meydana gelişi müşahedeyle sabittir. Biz bunları daima görüp duruyoruz. Lâkin hareketten önce olan sükûnun var oluşu "tareyân-i adem" delili ile yani bu hareketin ona gelmesiyle sabit oluyor. Çünkü bu sükûn eğer kadîm olsaydı yok olup da yerine hareket gelmezdi. Zira kadîm olanın yok olması aklen imkânsızdır.

A'yâna gelince, bu da hiç şüphesiz hâdistir. Çünkü a'yân, madde ile cisimden ibarettir. Madde, sükûn ve hareketten uzak olmadığı için zaruri olarak hâdistir. Zira bir şey hâdislere mahal teşkil etsin de kendisi hâdis olmasın bu olamaz. Ayrıca onunla var olan hâdisin de kadîm olması gerekir. Halbuki bir şey hâdis olunca kadîm olamaz. Cisimler ise maddelerin birbirleriyle birleşmesiyle meydana geldiği için o da şüphesiz hâdistir.

Âlemde her şey sürekli olarak bizzat hareket etmektedir. Hiçbir şey sükûn halinde bulunamaz ki hareket ve sükûnun madde ve cisimlere gelmesiyle âlemin hâdis oluşuna istidlal mümkün olsun, diye meydana gelecek bir itiraz büyük bir kıymete sahip değildir.

Birinci olarak, maddelerin ezelden beri hareket halinde olduğu kabul edilemez. Çünkü maddenin şu andaki hareketi önceki hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Bu hareketlerin geçmişe doğru sonsuz bir şekilde devam etmesi ise mümkün değildir. Zira teselsül aklen imkânsızdır. Bundan dolayı bu hareket zincirinin bir başlangıcı vardır ve maddeye bu hareketi veren bir ezelî müessir (yaratıcı) mevcuttur.

İkinci olarak, her şeyin bizzat kendisinin hareket ettiği iddiasını maddelerdeki atalet (durgunluk) özelliğiyle örtüştürmek mümkün değildir. Çünkü bilimsel olarak sabittir ki eşyayı meydana getiren maddede atalet özelliği vardır. Yani, maddenin hareket ve sükûna nispet

edilmesi eşittir. Madde bir hareket ettirici bulunmadıkça hareketli; durduran bulunmadıkça hareketsiz olamaz. O halde mademki madde hareketlidir, elbette onu harekete geçiren bir dış etken vardır. Artık maddelerden müteşekkil olan her şeyin hareketi de bir dış etkene muhtaç olmaz mı? Bu halde maddenin hareketi faraza ezelî ise ona etki eden de ezelîdir ve bu hareket o etkene muhtaç olduğundan hudûs-i zâtî ile hâdistir. Halbuki hareketin ezelî olması bâtıl olup mekanik fizik disiplinine aykırıdır. 40. fıkranın izahına bakınız.

Bununla beraber maddenin, kuvvet ve hareketin ezelî olduğunu söyleyenler de bütünüyle âlemin hikmetli bir yaratıcıya ihtiyaç duymadığını iddia edemezler. Çünkü tek tek parçaların bir araya gelmesinden cisimlerin meydana gelmesi ve bu şekilde de gayet muntazam, üslubu benzersiz, hikmet dolu bir âlemin varlık sahasına gelmesi zorunlu olarak hâdis olduğundan elbette alîm ve hikmetli bir muhdisin, kudret sahibi bir yaratıcının varlığına muhtaçtır. Bu yüce vasıflara sahip olan bir muhdis, bir yaratıcı ise "Allah" yüce ismi ile anılan vâcibü'l-vücûd hazretlerinden başka kim olabilir?

2. İmkân Yolu

Mümkin, "varlığı ve yokluğu câiz olan, kendi başına var olmayıp var olmak için başkasına muhtaç olan şey" demektir. Kelâmcılara göre her mümkin hâdistir. Filozoflara göre ise mümkin iki kısma ayrılır. Bir kısmı hâdistir, günlük olaylar gibi; diğer kısmı kadîmdir, anâsır (unsurlar) gibi. Filozoflara göre anâsır, kadîm olmakla beraber kendi başına var olmayıp bir ilk illete ihtiyaç duyduğundan mümkindir.

Şimdi bu görüşü anlatalım:

Bu âlem mümkindir. Her mümkin ise kendisini var edecek bir etkene muhtaçtır. Öyleyse bu âlem de bir etkene muhtaçtır. Bu etken ise mümkinler zincirine dahil olamayacağından zorunlu olarak vâcibü'l-vücûddur.

Evet, bu âlem mümkindir. Zira âlem var olmakla beraber varlığı zorunlu değildir. Âlemin yokluğu hiçbir çelişki söz konusu olmaksı-

zın düşünülebilir. Mademki birtakım parçalardan oluşmuştur, daima değişime uğramaktadır, bu âlemin bütün kısımları birbirine eklenmiş ve birbirine bağlıdır. Artık âlemin kendi başına var ve kadîm olması mümkün olamaz. Çünkü kendi başına var olan bir şey kendi zatından başka bir şeye bağlı olmaz. Bu durumda âlemin varlığını yokluğuna tercih eden bir var edici, bir etken vardır. Bu var edici ise zorunlu olarak vâcibü'l-vücûddur.

Evet... Bu yüce etkenin (müessirin) vâcibü'l-vücûd olması zorunludur. Çünkü bir kere mümkin varlıkların var edicisi ve müessirinin olmaması imkânsızdır. Bu mümkün değildir. Zira bir şey mevcut olmadıkça başkasını var edemez. Aynı şekilde varlığı mimkin de olamaz. Çünkü böyle farzedildiği takdirde üç ihtimal ortaya çıkar. Şöyle ki:

Bu müessir, ya âlemin tamamıdır, yani âlemin tamamında müessir olan yine kendisidir veya âlemden bir parçadır. Yahut mümkin olan varlıklar zincirinin sonsuza kadar birbirinin sebep ve sonucu (illet ve ma'lûl) olmasıdır. Birinci ve ikinci ihtimal bâtıldır. Zira bir şey kendisinin müessiri ve varlığının sebebi olamaz. Üçüncü ihtimal de bâtıldır. Çünkü mümkin varlıklar silsilesi ezele doğru sonsuza dek devam edemez.[54] Teselsül, kesin delillerle bâtıldır. Bundan dolayı bu mümkin varlıklar zincirinin ezelî, ebedî ve kendi başına var yani vâcibü'l-vücûd olan bir ilk yaratıcıya, kudret sahibi bir müessire ulaşması zorunludur ki o da Allah Teâlâ'dan başkası olamaz.

3. İbdâ' Yolu

İbdâ', "bir şeyi örneği, benzeri olmaksızın güzel bir tarzda meydana getirmek" demektir. Bu görüş şöyle anlatılabilir.

Bu âlem güzellikler ve şaheserler topluluğudur. Güzellikler ve şaheserler bileşimi olan her şey ise büyük bir sanatkârın irade ve kudret sahibi bir yaratıcının eseridir. Bundan dolayı bu âlem de bir büyük sanatkârın irade ve kudret sahibi bir yaratıcının eseridir.

54 5. baba bakınız.

Gerçekten bu âlem fevkalâde eşsiz ve benzersiz güzelliklerle doludur. Bir kere baktığımızda bizleri hayrete düşüren şu dış dünyadaki manzaraları düşünelim. Bunlar mahiyet itibariyle bir olan ayrı parçaların birleşmesinden ve uyumundan var olduğu halde her birinde ne kadar farklı, çeşitli eşsiz eserler, faydalı özellikler ortaya çıkmaktadır.

Gök kubbeyi aydınlatan milyonlarca gök cisimlerinin her birinin kendine has bir kimliği, bir durumu, bir dönme miktarı ve gökyüzünde kendine ait bir özelliği vardır.

Yeryüzünü süsleyen binlerce latif çiçeğin sahip olduğu çeşitli kokular, renkler, özellikler ne kadar hayrete düşürücüdür! Artık bu kadar güzellik ve şaheser barındıran âlemin tamamını ibdâ' (var) eden zatın kudret ve irade sahibi, büyüklük ve rab olma vasfına sahip olduğundan nasıl şüphe edilebilir.

4. Gaye Yolu

Gaye, sözlükte "bir şeyin sonu" demektir. Istılahta "bir fiilin üzerine terettüp eden hikmet ve fayda"dan ibarettir. Bu yol da şöyle anlatılabilir.

Bu âlem hikmetler ve gayeler manzumesidir. Hikmet ve gayeler manzumesi olan her şey ise hikmetli bir müessirin eseridir. Öyle ise bu âlem de hikmetli bir müessirin, alîm bir yaratıcının eseridir.

Gerçekten âlemin bütün zerreleri kusursuz bir intizama sahip, birer hikmet ve maslahata dayalı, birer yaratılış gayesini ihtiva etmektedir.

Yerküreyi aydınlatan gök cisimleri, hayatımızın devamını temin eden tertemiz havayı, bütün kâinatta bulunan her şeye hayat veren suları, temel geçim kaynağımız olan bitkileri ve ağaçları, özellikle insanoğlunun donanmış olduğu maddi ve manevi kuvvetleri düşünelim; bunlardan hiçbirini görmeyiz ki boş yere var olmuş, bir maksadı, bir hikmeti barındırmamış olsun.

Artık bu kadar hikmet ve maslahatları bulunduran, bu kadar fayda ve gayeleri ihtiva eden âlemin varlığı nasıl olur da tesadüfe, irade ve şuurdan yoksun bir kuvvetin vehmedilen etkilerine bağlanabilir?

Artık şüphe yok ki bu âlemin var olması hikmetli bir fâilin, alîm bir yaratıcının yüce bir eseridir. Bu hikmetli ve alîm zat ise Allah Teâlâ'dır.

گرْ حَكِيمِى نِيسْتْ اِينْ تَرْتِيبْ چِيسْتْ

وَرْ حَكِيمِى هَسْتْ چُونْ فِعْلَشْ تَهِيسْتْ

"Eğer hikmetli bir yaratıcısı yoksa kâinatta görülen bu tertip ve intizam nedir?

Ve eğer hakîm bir yaratıcı var ise onun fiili, nasıl hikmetsiz ve gayesiz olabilir?"

İbdâ ve gaye metotları Kur'an'ın yoludur. Kur'ân-ı Kerîm'de bu iki yolu ifade eden birçok âyet-i kerime vardır.

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿٢١﴾ اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

"Ey insanlar! Sizi ve sizden evvel gelip geçenleri yaratan Rabb'inize ibadet ediniz ki müttakilerden olabilesiniz. Öyle Rabb'iniz ki sizin için yeryüzünü döşek, gökyüzünü bina kıldı. Buluttan su indirip onunla size rızık olmak üzere çeşitli meyveleri meydana çıkardı. Artık Allah'a ortak koşmayınız. Halbuki siz ilim ve fikre sahipsiniz. Biraz düşünmekle Allah'ın varlığını ve birliğini anlayabilirsiniz" (Bakara 2/21-22) âyet-i kerimesi bu iki yolu ifade etmektedir.

39. Diğer İspat Delilleri

Cenâb-ı Hakk'ın yüce varlığını ispat hususunda önemli iki yol daha vardır ki onlar da metafizik (mâ ba'de't-tabîa) ile ahlâk yoludur.

Bu iki yol, çeşitli delilleri içermektedir. Şu iki delil de bu türdendir.

1. Biz her şeyden daha mükemmel olan bir zat tasavvur etmekteyiz. Bu en mükemmel zat ise bütün kemal sıfatlarıyla muttasıftır. Vücûd yani var olmak bir kemaldir. Öyleyse tasavvur ettiğimiz en mükemmel zat vücûd ile muttasıftır.

2. Bütün insanlık, Allah'ın varlığına fıtrî olarak inanmaktadır. Herkesi kapsayan bu fıtrî inanç ise yalan olamaz. Bundan dolayı Allah Teâlâ vardır ve mevcuttur.

AÇIKLAMA

Felsefenin ilâhiyyata dair olan kısmında Allah'ın varlığını ispat için metafizik ve ahlâk yolu ve başka isimlerle çeşitli yollar vardır.

Metafizik yol, sadece aklî birtakım manalardan çıkartılan delilleri içermektedir.

Ahlâk yolu da ahlâk kurallarından, insan tabiatından çıkarılan delilleri kapsamaktadır.

1. Metafizik Yolu

Metafizik delillerden birini anlatalım. Şöyle ki: Biz her şeyden daha mükemmel bir zat tasavvur etmekteyiz. Bu mükemmel zat her türlü kemal sıfatlarıyla muttasıftır. Vücûd da bir kemal sıfatıdır. O halde tasavvur ettiğimiz mükemmel zat, vücûd ile de muttasıftır. Çünkü vücûd ile muttasıf olmasa her şeyden daha mükemmel olamaz.

Gerçekten aklımız bu mükemmel zatın varlığına hükmetmektedir. Bunu başka türlü tasavvur edemez. Bununla beraber bizim tasavvur ettiğimiz bu mükemmel zat, kendi hayal dünyamızın var ettiği bir zihnî varlıktan ibaret değildir. Zira biz her açıdan kusurlu bir varlığız. Mükemmel olmayan bir varlıktan ise mükemmeliyet meydana gelmez. O halde bize bu tasavvuru hakikaten zihnin dışında mevcut olan mükemmel bir zat ilham etmektedir ki o da tasavvur ettiğimiz zatın kendisidir.

Şimdi bu açıklamanın daha güzel anlaşılması için meşhur filozoflardan Saint Anselm[55] (1033-1109) ile Descartes'ın[56] (1596-1650) bu konudaki sözlerini mealen nakledelim. Saint Anselm diyor ki: "İnkârcıların en akılsızlarının, en gafillerinin bile zihninde mutlaka bütün varlıklardan büyük ve daha mükemmel bir zat tasavvuru vardır. Bu zat yalnız zihnen mevcut değil, zihnin dışında da mevcuttur. Eğer böyle olmasaydı ondan daha büyük, daha mükemmel bir şey tasavvur olunabilirdi. Bundan dolayı üzerinde başka bir şey tasavvur edilmesi mümkün olmayan bu zat hakikaten ve bilfiil var olan şanı yüce Allah'tır."

Descartes da diyor ki: "Mademki ben düşünüyorum, demek ki ben varım, zira düşünmek için var olmak zorunludur. Fakat benim bu varlığım mükemmellikten yoksundur. Çünkü hiçbir şey hakkında şüpheden kurtulamıyorum. Bununla beraber bende son derece mükemmel, sonsuz bir varlık fikri vardır. Bu fikir ise bana bizzat benden gelemez, çünkü ben mükemmel değilim, hiçbir zaman kusurlu olandan mükemmel bir şey ortaya çıkmaz. Bu fikir bana dış dünyadan da gelemez, zira o daha da kusurludur. O halde ortaya çıkıyor ki bu yüce fikir bana bizzat o mükemmel varlık tarafından yani Cenâb-ı Hak'tan ilham olunmaktadır."

Allah Teâlâ'nın varlığı geometride ispat edilen teorilerden daha açık bir hakikattir. Gökyüzündeki yıldızların, yeryüzündeki insanların varlığı Allah'ın varlığı kadar kesin bir hakikat değildir. Zira uyanık iken gördüğümüz bu şeylerle rüyada iken gördüğümüz bu şeylerin arasında ne fark vardır? Allah Teâlâ'nın varlığına ve onun asla aldatmayan kâmil bir varlık olduğuna inanılmalıdır ki uyanık iken gördüğümüz şeylerin rüyada müşahede ettiğimiz şeylerden daha doğru olduğuna emin olabilelim..."

---

55 Meşhur ilâhiyat felsefecilerindendir. Peyük eyaletinde Agüst kasabasında doğmuş ve bir süre ruhban mesleğinde bulunmuştur.

56 Fransız filozoflarından ve matematikçilerinden olup metafiziğe dair felsefesiyle meşhurdur.

2. Ahlâk Yolu

Şimdi de ahlâkî delillerden birini anlatalım. Şöyle ki: Bütün insanlar Allah'ın varlığına fıtrî olarak iman edicidir. Bütün insanlarda bulunan bir fıtrî inanç ise yalan olamaz. Öyle ise Allah Teâlâ mevcuttur.

Gerçekten ilkel devirlerden beri her asırda yaşayan insanlar kâinatın yaratıcısının varlığına inanagelmişlerdir ki bu duruma felsefecilerin dilinde "şehâdet-i umûmiye, ittifâk-ı âmme" denilir. Putlara, ateşlere, yıldızlara tapanlar dahi bunların ötesinde bir büyük yaratıcının var olduğuna inanmış, o büyük yaratıcıya yaklaşmak için taptıkları şeyleri birer vesile edinmişlerdir.

Kısacası ulûhiyet fikri, insanlığın yaratılışının gereklerinden olduğu için her fert bu yüce fikre sahiptir. Bu fikrin bütün insanlarda bulunması ise Allah'ın varlığının en güzel delilidir. Bütün insanlığın bu konuda yaratılıştan getirdiği kanaatini, yalana, hataya dayandırmak nasıl uygun olabilir? Gerçi bütün insanlığın bu yoldaki inancına, vicdanî kanaatine rağmen "maddiyyûn" (gulât-ı tabiiyye) denilen küçük bir azınlık vardır ki bunlar aslî yaratılışlarına muhalefet edeler. Bunlar sadece kâinatın hâlihazırdaki halinden ve özellikle de madde ile maddiyattan bahseden tabiat felsefesiyle uğraştıkları halde bu ilmin meselelerinin dışında olan işlerden de söz ederek maneviyatı, metafiziği inkâra ve bu şekilde de âlemi yaratan Allah Tealâ'yı inkâr etme cüretinde bulunurlar.

Evet... Tabiat ilimleri yalnız madde ve maddiyattan bahseder, bunların dışındaki hususları incelemez. Nitekim tabiatçı filozoflardan bazıları ve bilhassa Letre (1801-1864)[57] diyor ki: "Bizim tabiat felsefemizin kaynağı ancak duyularla idrak edilebilen maddi dünyadır. Biz bu felsefe ile kâinatın aslını, mebde ve meâdını idrak edemeyiz. Artık bu felsefeye dayanarak kâinatın yaratıcısını ne ispat ne de inkâr ede-

---

57 Fransız pozitivizmini temsil eden Auguste Comte'nin talebelerindendir. Pozitivizme göre insanlığın bilgisi izâfîdir. İnsanlar deneye dayanan hakikatleri idrak edebilirler. Deney ile incelenmesi mümkün olmayan *"metafiziği, illet-i ulâ"*yı keşfedemezler. Bundan dolayı pozitivizm tabiat âlemine göre bir *"ikâniyye"*; metafiziğe göre bir *"hisbâniyye"* felsefesi ekolü demektir. Buna *"izâfiye-i âfâkiyye"* adı da verilir.

biliriz. Bizim bu felsefemiz maneviyatı, tabiat ötesini bilmeye vesile olacak mertebeden noksandır. Bu gibi işleri bahis konusu etmek vazife ve yetki dışına çıkmaktır."

Tabiat felsefecilerinin büyük kısmı tabiat ötesini inkâr etmez, bilakis kendi felsefelerini âlemin yaratıcısı Allah Teâlâ'nın varlığını ispat etmek için vasıta yaparlar. Nitekim tabiat felsefecilerinin meşhurlarından Herschel (1738-1822)[58] der ki: "Tabiat ilimleri ve matematiğin her dalı ilerledikçe kudret ve azametinin sonu olmayan âlemin yaratıcısı Allah Teâlâ'nın varlığı hakkında deliller artmaktadır."

Tabiat felsefecilerinden meşhur Kotentil de diyor ki: "Bizim felsefemizin faydaları aklımızın büyük gördüğü şu birtakım değersiz işlerle sınırlı değildir. Aksine tabiattaki varlıklarda tecelli eden kemalatı hissetmek ile fikirlerimizi aydınlatmaya ve bu yolla akıllarımızı kâinatın yaratıcısının bilgisiyle yükseltmek gibi yüce işleri de kapsamaktadır."

Ne yazık ki inkârdan zevk alan aşırı materyalistler, meseleye bu yönden bakma meziyetinden yoksundur.

40. Materyalistlerin Âlemin Meydana Gelişi Hakkındaki Teorileri

Materyalistlerin âlemin yaratılması hakkındaki teorileri ve bu teoriye dayanarak Allah'ın varlığını inkâra kalkmaları çok üzüntü vericidir. Bu teoriye göre tabiat âlemi, şu binlerce eşsiz benzersiz yaratılış bir tesadüf neticesi olarak meydana gelmiştir. Şöyle ki:

Henüz mahiyeti tam olarak anlaşılamayan "esîr"den ibaret olan eczâ-i ferdiyyenin hareket halinde bulunan ezelî ve sonsuz zerrelerin birbirleriyle tesadüfen ve şuursuz bir şekilde birleşmesi üzerine şu gördüğümüz gökyüzü ve yeryüzünün cisimleri şu kadar muhteşem bir intizama sahip olarak meydana gelmiştir. Bundan dolayı âlemin varlığı şu eczâ-i ferdiyyenin bizzat birleşmesi ve kaynaşmasından

58 Sir William Herschel Alman astronomi bilginlerinden olup Zühal'in uydularını ve Uranüs gezegenini keşfetmiştir.

meydana geldiğinden artık başka bir var ediciye bağlı değildir. Ne kadar bâtıl bir düşünce!...

Materyalistlerin ortaya attıkları bu nazariye, duyu ve deneye dayanmayan bir şeyi kabul etmeyecekleri hakkındaki kendi iddialarına zıt, tenakuzu gerektiren, bilimsel kurallara aykırı, delilsiz, ilmî olarak çürütülmüş olduğundan hiçbir kıymeti ve inceleme gereği bulunmayan bir faraziyedir.

AÇIKLAMA

Kâinat sisteminin bir tesadüf eseri olduğunu iddia eden materyalizme göre bütün âlemlerin oluşumuna sebep olan şey madde ile kuvvettir. Bunlar "mebde-i evvel" (ilk unsur) ve "illet-i ûlâ"dır (ilk sebep). Bunların üzerinde bir mebde ve illet yoktur. Madde ve kuvvet, ezelî ve ebedîdir. Bunlar birbirinden ayrılmazlar.

Madde, "esîr"den yani uzayda, boşlukta yer tutan, son derece latif, kasıt ve şuurdan yoksun, elastiki basit bir akımdan ibarettir.[59]

Esîrin henüz ne olduğu tamamıyla bilinmiyorsa da eczâ-i ferdiyyeden (zerrelerden) ibaret olduğu farzedilmektedir. İşte kuvvet de bu sonsuz eczâ-i ferdiyyenin bizzat sahip olduğu sürekli hareketten ibarettir.

---

59 Bugün tabiat felsefecilerinin ıstılahına göre madde, duyu organlarımız üzerinde birtakım belirli duyular meydana getiren veya getirebilen her şeye denir.

Zerre veya cüz-i lâ-yetecezzâ: Bir cismin maddi olarak bölünmeyi kabul etmeyen parçasıdır.

Cüz-i ferd: Birtakım zerrelerin birleşmesinden meydana gelen küçük küçük kümelerdir. Bunlar birer küçük cisim demektir.

Esîr: Cüz-i ferdlerin aralarındaki delikleri doldurdukları kabul edilen gayet ince latif, elastikiyete sahip bir akımdır.

Kuvvet: Hareketsiz bulunan cisimleri harekete, hareketli olan cisimleri sükûnete getirme gücüne sahip olan sebeplere denir ki etki ettiği cisimlerin dışında aranması tabiidir.

Kuvvetin neden ibaret olduğu bilinmeyip kendisi duyuların ötesindedir. Varlığına cisimler üzerindeki tesirleriyle delil getirilebilir. Kuvve-i câzibe, kuvve-i hayvâniyye ve başka çeşitli şekilleri vardır.

Materyalistler bu kâinatın yaratılışı esnasında hazır bulunmuşçasına bir tutum takınarak diyorlar ki: Kadîm olan eczâ-i ferdiyyeden her biri "cazibe" (çekim) ve "dafia" (itme) kuvvetlerini barındırmaktadır. Bunlar şu sonsuz uzayda birbirine temas etmeksizin kendi yörüngelerinde dönme hareketiyle muntazam bir şekilde hareket etmekte iken her nasılsa içlerinden biri dengesini, hareketindeki intizamı kaybederek diğer bir cüz-i ferd ile birleşti. Bunlar birleşince etraflarındaki diğer cüz-i ferdleri de kendilerine çektiler. Nihayet bütün eczâ-i ferdiyye, muntazam hareketlerini kaybederek birçok kümeye ayrıldılar. Her küme diğerinden uzaklaşarak bir mekânda yer tutmak suretiyle harekete başladı. Bu kümelerden "sabite" denilen yıldızlar oluştu. Bunlardan kopan parçalar da birer âlem meydana getirdi. Mesela üzerinde yaşadığımız yerküre de güneşten ayrılarak onun etrafında dönmeye başladı. Zamanında bir ateş topu halindeydi. Fakat kendini kuşatan uzayın soğukluğundan etkilenip, diğer kütleler gibi katılaşma ve kabuk tutmaya devam ederek katmanları oluştu. Eczâ-i ferdiyyesinin hareketi, kaynaşması ve bir tekâmül kanununa tâbi olması neticesinde de derece derece madenler, bitkiler, canlılar meydana geldi.

İşte materyalistler böyle delile, gözleme, dayanmayan sıradan bir teoriye tâbi oluyorlar da bütün âlemlerin varlığını sadece madde ile kuvvete, esîrin zerrelerinden, tesadüfen meydana gelen birleşme ve kaynaşmasına dayandırarak başka bir müessirin varlığına inanmıyorlar!...

MATERYALİSTLERİN ÂLEMİN YARATILIŞI HAKKINDAKİ TEORİLERİNİN ÇÜRÜTÜLMESİ

Materyalistlerin bu bozuk teorileri ilim ve bilim adamları tarafından birçok kuvvetli delille çürütülmüştür. İşte bir kısmını özet olarak getiriyoruz.

1. Materyalistler, duyu ve deneye dayanmayan, delille beraber sunulmayan iddiaların bir değerinin olmadığına inanmaktadırlar. O halde hiçbir vasıta ile görülmesi mümkün olmayan esîrin varlığına, hareket ve titreşimine ve bu şekilde âlemin düzeninin oluşumuna nasıl

inanıyorlar? Bunların, bu kanaatleriyle iddiaları arasında çelişki yok mudur?

2. Eczâ-i ferdiyye ile kuvvet mümkün olan varlıklardandır. Bunlar birbirine muhtaç olup değişim ve dönüşüme uğramaktadırlar. Asırlar geçtikçe eczâ-i ferdiyye kümelerine birçok şekil ârız olmuştur. Bundan dolayı bunlar kendi kendilerine var olmayacağından elbette kendi kendine var olan bir müessire muhtaçtırlar. Artık bunların mebde-i evvel, illet-i ûlâ olduğu nasıl iddia edilebilir?

3. Materyalistler âlemde hiçbir şeyin sebepsiz bir şekilde meydana gelemeyeceğini itiraf etmektedirler. O halde her parçayı aynı derecede çekme ve itme kuvvetine sahip bulunduğu iddia edilen kümelerden bazı parçaların ayrılmasının ve bugün bulundukları yerlere kadar gelip de orada dönmeye başlamalarının sebep ve sevkedicisi nedir? Bunların izah edilmesi gerekmez mi?

4. Bilindiği üzere tercih edici olmadan tercih etme hali bâtıldır. Mesela bir terazinin birbirine tamamen eşit bir durumda bulunan iki gözünden biri üzerine bir cismin düşmesi, havanın çarpması, bir kuvvetin ortaya çıkması gibi bir tercih edici bulunmaksızın bu eşitliği kaybedip de diğer gözden aşağıya veya yukarıya gidemez, bu aklen imkânsızdır. O halde ezelden beri düzenli ve kusursuz bir şekilde harekette bulunan eczâ-i ferdiyye'den gelişigüzel bir parçanın hareketini kaybederek kâinatın oluşumuna sebebiyet vermesini tercih eden şey nedir? Şu sonsuz zerreler içerisinde neden ilk önce bu zerre dengesini kaybederek âlemlerin oluşumuna sebep olmuş da diğerleri olmamış? Hiç aynı derecede çekim kuvvetine tâbi olan zerrelerden bir dış müessir olmaksızın dengesizliğin ortaya çıkması kabul edilebilir mi?

5. Mâlumdur ki zerrelerin tesadüfî olarak mekanik bir şekilde kaynaşmasından cisimler meydana gelemez. Çünkü pozitif bilimlerce sabittir ki mümkin olan zerrelerin gelişigüzel bir şekilde kaynaşması bir cismin meydana gelmesi için yeterli değildir. Bilakis cisimler, belirli bir oranda meydana gelen kaynaşmalarla oluşurlar, başka türlü olamaz.

Demek oluyor ki zerrelerin kaynaşmasıyla cisimlerin meydana gelebilmesi hatasız, değişmeyen birtakım kanunlara ihtiyaç duyuyor. Yoksa gelişigüzel sayıya tesadüf edecek olan mekanik kanunlarla cisimler oluşamaz. Bundan dolayı zerrelerin sadece tesadüfî bir şekilde birleşmesiyle kâinatın düzeninin meydana gelmiş olduğunu iddia etmek pozitif bilimlere aykırıdır.

6. Tecrübeyle sabittir ki bütün eşya, sabit kanunlara uygun bir şekilde meydana geliyor. Sırf tesadüf eseri olarak hiçbir şey oluşmuyor; bitkiler ve hayvanlar daima aynı tohumlar, aynı kökler vasıtasıyla meydana geliyor. Artık, şu kadar farklı âlemlerin sadece zerrelerin gelişigüzel bir şekildeki birleşmesiyle meydana geldiği nasıl söylenebilir?

Vaktiyle materyalistlerin bir kısmı bitkiler ve canlıların bile, bir tür olarak ezelî olduğu görüşündeydi. Fakat daha sonra jeoloji ilmi bu görüşün bâtıl olduğunu ispat etti de sonradan gelen materyalistler, bitkiler ve canlılar zincirinin sonradan meydana geldiğini kabul etti.

Fransız tabiat filozoflarından olan Henri Milne Edwards (1800-1885) der ki: "Hayrete düşüren güzelliği ve eşsiz, benzersiz oluşuyla sanatkârının kemaline, yaratıcısının büyüklük ve kudretine delalet eden bu kâinattaki görülen şeyleri bazı kimselerin tesadüfe hamletmesi veya maddenin özelliklerinin eserlerinden saymaları hakkındaki sözlerinden akıl ve basiret sahibi olan her insan şaşırır ve utanır."

7. Mâlumdur ki ilim ve bilim, tabiat âlemindeki kanunların sabit olması şartıyla gerçekleşir. Halbuki materyalistler, zerrelerin tesadüfî olan kaynaşmalarından âlemlerin oluşmuş olduğunu iddia etmekle tabiat kanunlarının sabit olmadığını, kısmete dönüştüğünü, kura cinsinden sayıldığına inanmış oluyorlar. Artık tabiattaki kanunların güzel akışını, ahenkli düzeninin devamını temin edecek bir şey kalmıyor. Bu halde materyalistler ya, "İlim yoktur" diyecek, bu takdirde tam bir hisbâniyye[60] olarak kendi delillerini kendileri yok etmiş olacaklar. Yahut, "Tabiat kanunları sabittir" diyecek, bu şekilde de kendi gittikleri yollarının gereğine muhalefet etmiş olacaklar.

60 bk. 9 nolu madde.

8. Madde ile hareketin ezelî olması müspet ilimle çürütülmüştür. Fizik gösteriyor ki: "Maddelerde atâlet (durgunluk) özelliği vardır. Maddeler bir hareket ettirici bulunmadıkça kendi başlarına hareket edemezler." Mekanik fizik de ispat ediyor ki: "Hareket halinde bulunan cisimler topluluğu, birbiriyle denkleşmeye gayret eder. Bundan dolayı hareket halinde olan her cisim bir gün zorunlu olarak sükûn haline gelecektir."

Halbuki cisimler topluluğu henüz sükûnet haline gelmiş değildir. Demek ki cisimlerin denkleşme ve sükûnu için gereken zaman hâlâ geçmemiştir. Eğer hareket ezelî olsaydı bu zamanın çoktan geçmiş olması gerekirdi. Çünkü ezelden beri geçen zaman bu denkleşme ve sükûneti temin için fazlasıyla yeterlidir. O halde ortaya çıkıyor ki hareket ezelî değildir. Bu takdirde hareketten hâlî olmadıkları iddia edilen maddeler de ezelî değildir.

Cisimler denkleşme ve sükûnete gelmiş, sonra yine harekete başlamıştır, denilemez. Zira maddedeki atâlet (durgunluk) özelliği buna aykırıdır. Bundan dolayı hareketin bir başlangıcı vardır. Başlangıcı olunca da zorunlu olarak bir illete, bir hareket ettiriciye, bir var ediciye muhtaçtır.[61]

9. Eczâ-i ferdiyyeden her birinin cazibe (çekme) ve dafia (itme) kuvvetine sahip olduğu ve bu iki kuvvetin denkleşmesiyle söz konusu olan parçaların harekete geldiği iddia edilemez. Bu iddiayı ispat için elde bir delil yoktur. Bugün müspet bilimle uğraşan bilim adamlarına göre cüz-i ferdiyyenin çekme kuvvetinin varlığına delalet edecek tek bir emare bile görülmemiştir. Eczâ-i ferdiyyede böyle birbirine zıt iki kuvvetin varlığını varsaymaya götüren sebep, söz konusu ecza arasındaki boşlukların varlığıdır. Halbuki boşluklar, zerrelerin hareketlerine dayanmaktadır.

10. Materyalistlere göre kuvvet, maddenin bir özelliğidir, maddeye tâbidir. Ebedî olan madde ile kuvvet birbirinden ayrılamaz. Halbuki en son bilimsel nazariyeye göre kuvvet, asıldır. Madde, kuvvete tâbidir. Kuvvetin sabit, dengeli bir şeklidir. Nitekim sıcaklık, ışık, elektrik de

61 Bu delile felsefede "hareket delili" deniliyor.

kuvvetin sabit, dengeli olmayan şekillerinden ibarettir. Maddeye isnat edilen özellikler, genellikle kuvvete aittir. Maddeler tedricî olarak çözülerek yine kuvvete dönüşür. Bu şekilde maddelerin varlığı son bulur.

Leipniz Üniversitesi öğretim üyelerinden Doktor Oswald diyor ki: "Madde fikri, kudret mefhumu bilinmediği zaman ortaya atılmıştı. Maddeyi izah için ileri sürülen vasıf ve özellikler genellikle kudretin şekil ve özelliğidir. Bu özellik ve nitelikler, gerçek sahipleri olan kudrete iade edildiği zaman ortada madde adı verilecek bir şey kalmaz."

Bu takdirde materyalistlerin madde hakkındaki teorileri altüst olmuş olmuyor mu?

11. Eczâ-i ferdiyyenin kasıt ve şuurdan yoksun olduğu bilinmektedir. O halde bunların öyle birtakım hükümlere, düzinelere bölünüp, birbirleriyle çarpışmamak için birbirinden uzaklaşarak bu kadar muntazam, kusursuz âlemleri meydana getirmeleri nasıl mümkün olabilmiş? Acaba haddizâtında işitme, görme, akıl ve hikmetten hiçbir payı olmayan bir şey bu kadar eşsiz ve benzersiz âlemleri ve özellikle bu kadar mükemmel özellik ve kuvvetlerle donanmış bulunan insan türünü nasıl meydana getirebilmiş? Hiç eczâ-i ferdiyyenin kasıtsız bir şekilde meydana gelen birleşme ve kaynaşmasıyla ve tabiat sahasında meydana gelmesi farzedilen tekâmül kanunuyla bu kadar çeşitli âlemler, son derece mükemmel bir noktaya ulaşabilir mi?

Meşhur filozoflardan Thomas Reid[62] (1710-1796) der ki: "Var olmaya başlayan şeyler her halde bir illetin eseridir. Eserde tezahür eden kasıt ve zekâ alametleri ise müessirinde akıl ve iradenin varlığını ispat eder."

O halde eserleri arasında insan gibi akıl ve zekâ sahibi bulunan bir müessirin ilim ve irade gibi kelâm vasıflarından mahrum bulunması nasıl mümkün görülebilir?

Gerçekten daha sonraki materyalistlerden bir kısmı şuurdan mahrum olan zerrelerin bu kadar eşsiz ve benzersiz kâinatı meydana getire-

62 İhsâsiyye'ye karşı tepki meydana getiren İskoçya felsefe ekolüne mensuptur. Glaskov Üniversitesinde ahlâk felsefesi dersleri okutmuştur.

meyeceğini anladıkları için olmalıdır ki eczâ-i ferdiyyeden her birinin şuur sahibi olduğunu iddiaya kalmışlardır. Halbuki materyalistlerin delile dayanmayan bu iddiaları da diğer teorileri gibi vehim artığıdır.

Gerçi biz müslümanlar bütün zerrelerin hayata, şuura sahip olduğuna inanabiliriz. Cenâb-ı Hak her zerreye bir çeşit hayat, şuur vermeye kadirdir. Hatta,

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ

"O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur" (İsrâ 17/44) âyet-i kerimesi de bu kanaatimizi destekler. Fakat duyularla algılanamayan ve deneyle tecrübe edilemeyen bir şeye iltifat etmeyen materyalistler için böyle bir iddiada bulunmak bir çelişki oluşturmaz mı?

Bununla beraber varsayalım ki zerreler hayata, şuura sahip olsunlar, bundan ne çıkar? Bilakis bu hal bunların bir yüce yaratıcıya muhtaç olduklarını göstermez mi? Hiçbir zerrenin kendi kendine hayat bulamayacağı, diğer bir tabirle kendi kendine çoğalmanın mümkün olmadığı bugünkü biyoloji ilmine göre bilinmektedir. O halde bu zerrelere hayatı, şuuru kim vermiş? Materyalistler buna ikna edici bir biçimde cevap vermelidirler.

Acaba bölünmeleri mümkün olmayan cüz-i ferdiyyenin her zerresi diğer zerrelerin maksadını hangi vasıta ile anlamış da aralarında meydana gelen istişare neticesinde bu kâinatı bu kadar güzel bir nizam üzere meydana getirmişlerdir?

Acaba bir hayat sahibinin varlığını meydana getiren zerreler kendilerinin gelecekte muhtaç olacakları alet ve kuvvetleri nasıl keşfetmişler de bunlarla donanmış olarak varlık sahasına gelmişler? Eğer bu zerreler bu kadar şuura sahip iseler o halde varlığımızı oluşturan zerrelerden her biri niçin kendi halini bile bilmekten aciz bulunuyor?

12. Farzedelim ki âlemlerin oluşması materyalistlerin hayal ettiği şekilde meydana gelmiş; acaba bundan "esîr" ile "kuvvet"in üzerinde alîm bir müessirin var olmadığı nasıl iddia edilebilir? Materyalistler

hangi aklî ve hissî delille böyle bir müessirin yokluğunu anlamışlar da hakîm olan yaratıcının yüce varlığını inkâr ediyorlar?

Evet... Bunlar diyorlar ki: Kâinatta hiçbir şeyin tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana geldiğini göremiyoruz ki kâinatta tesir meydana getiren diğer bir fâilin, mutlak bir kuvvetin, yani madde ile mukayyet olmayan soyut bir kuvvetin varlığını kabul edebilelim. Müşahede ettiklerimiz genellikle maddi şeylerdir. Bundan dolayı müşahede edemediğimiz şeylerin de maddi olan şeylerden olması gerekir.

İşte materyalistlerin bu iddiaları da kadar boştur!...

Birincisi: Bu iddiaları kendi teorilerine aykırıdır. Zira kâinatın tesadüfî bir şekilde oluşması, tabiatın sabit kanunlarına uygun düşmez.

İkincisi: Hiç görüp bilmeme, bir şeyin yokluğunu gerektirir mi? Kâinatta nice hakikatler vardır ki insanlık bunları görüp bilmeye ve idrak etmeye muvaffak olamıyor. Bütün ilimler ve müspet bilimler birtakım hakikatlerin varlığını tasdik etmekle beraber bugün bunları keşfetmekten ve izah etmekten aciz olduğunu ifade ediyor. Şimdiye kadar müşahede edilemediğinden dolayı varlığı inkâr edilmiş pek çok hakikat vardır ki bugün ilmî gelişmeler sayesinde keşfedilerek herkesin tasdik edebileceği hale geliyor.

Müşahede edemedikleri gerçekleri yok sayanlar, küçük bir pencereden kâinata bakıp da gözlerine çarpan bir iki manzaradan başka dışarıda mevcut varlıkları inkâr eden gafil şahıslara benzerler ki bu hal kendilerini bilim adamı sayan kimseler için çok büyük bir eksiklik teşkil eder.

Üçüncüsü: Materyalistler varlıkları, madde ile maddi şeylere hasretmeleri nâkıs bir istikraya dayanmaktadır. Nâkıs istikrâ ise kesin bir bilgi ifade etmez. Görülmeyen şeylerin de her halde maddiyattan olduğuna hükmetmek görünmeyeni görünene kıyastan ibaret benzetmeler türünden sayılmış olup vehimlere dayalı olduğundan tasvip edilemez.

Dördüncüsü: Kâinatta hiçbir şeyin tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana gelmemesi, neden varlıklar üstü kudret ve hikmet sahi-

bi bir müessirin yokluğunu gerektirsin? Bilakis kâinattaki intizam ve uyum hikmetli bir yaratıcının varlığına çok açık bir şekilde şehadet eder. İşte o kadir ve hakîm olan müessirdir ki kendi kudretinin eseri olan bu kâinata o tabii kanunları yerleştirmiş ve bunlara "sünnet-i ilâhiyye" ismini vermiştir.

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

"Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın" (Feth 48/23).

Şimdi soruyoruz: Şu yaratılış ahengini, şu tabiat kanunlarını, bu koskoca kâinatı yaratan; madenlere, bitkilere ve canlılara şu kadar özellikleri, kabiliyetleri, akıl ve zekâ parıltılarını veren bir müessirin, bilmez, görmez, cansız bir şey olması mı makuldür? Yoksa her şeyi bilen ve hikmetli, irade ve kudret sahibi olan en yüce bir zatın olması mı makuldür? Artık materyalistler, vicdan sahibiyseler biraz insaflı bir şekilde düşünsünler.

ÂLEMİN YARATILIŞI HAKKINDA MÜSLÜMANLARIN GÖRÜŞLERİ

Biz müslümanlar bu kâinatın "esîr"den, eczâ-i ferdiyye"den veya bir gaz bulutundan oluştuğunu ve meydana geldiğini ve bunlarda birtakım kuvvetlerin mevcut olduğunu ne inkâra ne de tasdik etmeye lüzum görürüz. Bunlar esasında mümkün olan hususlardandır. Hatta Fahreddin er-Râzî,

ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ

"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi" (Fussılet 41/11) âyet-i kerimesinin tefsirinde, "Allah Teâlâ önce bölünmesi mümkün olmayan eczâ-i ferdiyyeyi yaratmıştı. Bunlar dağınık, karanlık bir haldeydiler. Bu itibarla bunlara 'duhân' denilmiştir. Sonra bu dağınık cüzleri toplayıp birleştirerek bunlarda gökleri, güneşi, ayı ve diğer yıldızları var etti ve kendilerinde ışık verme özelliğini meydana getirdi" diyor.

Evet... Biz müslümanlar âlemlerin meydana gelişi hakkında kesin naslara aykırı olmayan söz ve teorileri ne ret ne de kabul etmeye dinen mecburuz. Yalnız şuna inanırız ki bütün kâinatın gerçek bir müessiri, yüce bir yaratıcısı vardır. O'nun yüce zatı, materyalistlerin âlemin var edicisi zannettikleri şeylerin hepsinden yücedir. İrade ve kudret, ilim ve hikmet gibi yüce sıfatlarıyla muttasıf olup değişim ve dönüşümden münezzehtir. Bütün âlemleri yüce kudretiyle isteyerek var etmiş ve bütün zerreleri birtakım kanunlara boyun eğecek tabiatta yaratmıştır.

Belirli vakitleri kusursuz bir şekilde gösteren bir saate bakıp da onu o şekilde tanzim eden üstadı görmemek ne kadar yanlış ise âlemde birtakım hadiselerin varlığına alelâde sebep olan tabii kanunları görüp de bu kanunlara o özellikleri veren hikmet sahibi bir yaratıcının varlığını tasdik etmemek de ondan daha yanlıştır.

Eflatun der ki: *"Allah Teâlâ mutlak hakikattir. Ezelî ve ebedîdir. Âlemin düzeni ebedî bir varlığın eseri olduğuna delalet etmektedir. Bütün kâinatı var eden, maddeye, uzaya şekil veren bir yüce Allah'ın varlığı apaçıktır."*

Bugün ilim ve bilimin ve özellikle de tabiat bilimlerinin ilerlemesi insanlık âlemine ulûhiyyet fikrinin daha ziyade gelişmesine hizmet ettiği halde birtakım tabiatçı filozofların insanları inkâr vadisine sürüklemeleri kadar üzüntü verici bir felaket düşünülemez.

Kendi nefislerinin heveslerine tâbi olan bu gaflete düşmüş ve gaflete sürükleyen topluluk bilimsel gerçekleri göremedikleri, daha doğrusu görmek istemedikleri içindir ki bu kadar müthiş bir fikrî sapıklığa düşerek hem kendilerini inkâr vadisine atmış hem de insanlığın mutluluğunu bozmaya, yükselmekte olan düşünceleri yok etmeye çalışmışlardır.

Bereket versin ki birtakım dindar ve hikmet sahibi kişilerin hikmetli bir şekilde savunması sayesinde bu inkâr selinin gürültüsünün şiddetli akışı düzeltilmiş, bir milletin dinsiz olarak yaşayamayacağı hakkında tekrar genel bir kanaat meydana gelmiş, birçok dinsiz bile gittikleri yolun çıkmaz olduğunu anlayarak inançlarını tashih etmiştir.

41. Kıdem

Kıdem, Allah Teâlâ'nın ezelî olması, yani varlığının başlangıcı bulunmaması demektir. Kıdem sıfatı Allah'ın yüce zatında vâcip olup zıddı olan hudûs (sonradan var olma) ise mümtenidir. Çünkü kâinatın yüce yaratıcısı hâdis olsa başka bir yaratıcıya, bu yaratıcı da başka bir yaratıcıya muhtaç olmak ve bu şekilde başlangıcı bulunmayan bir hâdis zincirin ispat edilmesi gerekir ki bunun bâtıl oluşu açıktır.

AÇIKLAMA

Âlemin yaratıcısı olan Allah Teâlâ zatı ile kadîmdir. Allah'ın varlığı zatının gereği olduğundan başka bir var ediciye ihtiyaç duymaktan münezzehtir.[63] Eğer kâinatın yüce yaratıcısı kadîm olmayıp da hâdis olsaydı başka bir yaratıcıya muhtaç olurdu. Zira her sonradan meydana gelen, bir var ediciye muhtaçtır. Bu halde ikinci yaratıcıya sözü naklederiz. Şayet bu yaratıcı, kadîm ise işte âlemin yaratıcısı bu olmuş olur. Yok, bu da hâdistir denirse bunun başka bir yaratıcıya muhtaç olması gerekir, bu tertip üzere sonsuza dek yaratıcılar sayılıp her biri kendinden öncekinden etkilenmiş, kendinden sonrakini etkilemiş olması gerekir. Bu hal ise ulûhiyyetin şanına aykırıdır. Bununla beraber bu takdirde teselsül gerekir. Teselsül ise bâtıldır. Bundan dolayı âlemin yaratıcısının kıdem sıfatıyla vasıflanması ve bütün mahlûkatın, o kadîm yaratıcıya isnat edilmesi zaruri bir durumdur.

Bazı inkârcılar derler ki: Bu âlem yaratıcısız var olmayıp Allah Teâlâ tarafından yaratılmıştır. Çünkü bir şey yaratıcı olmadan meydana gelemez, diyorsunuz. O halde Allah'ın varlığını -hâşâ- kim yaratmıştır? Veya Allah Teâlâ'nın yaratıcısız var olması nasıl mümkün olmuş?

İşte bu itiraz bir mugalatadır. Zira âlemin bir yaratıcıya ihtiyacı bir şeyin yaratıcısız meydana gelememesi delil ile sabit olan hâdis ve mümkin varlık olmasından dolayıdır. Allah Teâlâ'nın ise kıdemi, ken-

---

63 Vücûd: Eş'arîler'e göre zatının aynıdır. Zatın üzerine zâit bir sıfat değildir. Kelâmcıların cumhuruna göre zatın gereğidir. Bundan dolayı zat üzerine zâittir. Filozoflara göre vâcip varlıkta zatın aynıdır; mümkün varlıkta ise zatın dışında bir mana olup zat üzerine zâittir.

di başına kaim oluşu (kıyâm bi-nefsihî) kesin delillerle sabit olduğundan ve hâdis ve mümkin oluşu imkânsız olduğundan onun hakkında başka bir yaratıcıya ihtiyaç duyması tasavvur edilemez.

42. Bekâ

Bekâ, Allah Teâlâ'nın ebedî olması, yani varlığının sonunun olmaması demektir. Bekâ sıfatı, Allah'ın zatında vâcip olup zıddı olan fenâ ve zevali (yok olma) ise mümtenidir. Çünkü kadîm olduğu sabit olan Allah Teâlâ'nın adem ve zevali mümkün olamaz.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ hakiki bir varlıktır ki yüce zatına asla yokluk ârız olmayacak, her zaman,

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ

"O, ilktir ve sondur" (Hadîd 57/3) sırrı ortaya çıkmaya devam edecek. Çünkü kıdemi sabit olduğundan yokluğu imkânsızdır. Şayet yokluğu farzedilse iki ihtimalden hâlî olamaz. Şöyle ki: Ya bizzat kendisi yok olur. Bu ise aklen imkânsızdır. Zira Allah Teâlâ'nın varlığı yüce zatının gereğidir. Zatının gereği olan ise asla tehallüf etmez. Başlangıçta varlığını gerektirdiği halde daha sonra yokluğu gereksin, bu da olamaz. Yahut dış bir etkenin tesiriyle yok olur, bu da muhaldir. Çünkü bu dış etki kadîmdir denilse yüce Allah'ın ezelde var olmaması gerekirdi. Zira aralarındaki zıtlık, birleşmelerine manidir. Halbuki Allah Teâlâ'nın ezelde mevcut olduğu ve kendine zıt olacak başka bir kadîmin mevcut olmadığı kesin delille sabittir. Hâdis denilse, hâdisin kadîm olanı yok etmesi düşünülemez. Çünkü hâdis, kadîme zıt olarak onu defedemez. Bilakis kadîm, hâdisi ortadan kaldırır, yani onu asla var etmez. Bir şeyin ortadan kaldırılması ise defedilmesinden daha kolaydır.

Bununla beraber Allah Teâlâ'nın zatını -hâşâ- yok edecek bir kuvvet olsa, Cenâb-ı Hakk'ın o kuvvete karşı koymaktan aciz olması gere-

kir. Halbuki Hak Teâlâ'nın yüce bir kudretle vasıflanmış olduğu, acziyet ve noksanlıktan berî olduğu kesin bir şekilde sabittir.

وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

"Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin zatı bâki kalacak" (Rahmân 55/27).

43. Muhâlefetün li'l-Havâdis

Muhâlefetün li'l-havâdis, Allah Teâlâ'nın varlıkların hiçbirine zat, sıfat ve özellik itibariyle denk ve benzer olmaması demektir. Bu yüce sıfat, zât-ı ilâhîde vâcip (zorunlu, zıddı olan denklik ve benzerlik ise mümtenidir (imkânsız). Çünkü böyle bir denklik ve benzerlik hakikat itibariyle de denkliği gerektirir. Bu hal ise mahlûkatın zatının gereklerinden olan sonradan meydana gelişte, yok olma ve kaybolmaya maruz kalmada yüce yaratıcının mahlûkata ortak olmasını gerekli kılar. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın kıdem ve bekâ sıfatları buna aykırıdır.

AÇIKLAMA

Yüce Allah vâcibü'l-vücûddur (varlığı zorunlu). Bütün kemal sıfatlarıyla muttasıftır. Bütün kâinatın yaratıcısıdır. Bundan dolayı kâinattan hiçbir şeye, hiçbir açıdan benzemez. Mümkün varlıklarda bulunan araz, cevher, cisim olmak, doğmak, doğurmak, bitişmek, bölünmek, kavuşmak, ayrılmak, sınırlanmak, şekillenmek gibi cisme ait niteliklerden; kalkmak, oturmak, yemek ve içmek, üzüntü ve sevinç gibi insanî fiillerden, nefsanî duygulardan hiçbiri Allah Teâlâ hakkında tasavvur edilemez.

Vâcibü'l-vücûd olan yüce Allah'a gerekli olan vücûb, kıdem, bekâ ve muhtaç olmama hükümleri; mümkün varlıklara gerekli olan ise imkân, hudûs, fenâ ve ihtiyaç hükümlerine aykırıdır. Şayet Allah Teâlâ'nın zatı cisim ve araz olma gibi sıfatlarda, mümkün varlıklardan bir şeye benzer olsa imkân ve hudûs gibi sıfatlarda da ona benzemiş olması gerekir. Çünkü birbirine bazı sıfat ve özelliklerde benzeyen ve ortak olan iki şeyden her biri için câiz olan durum diğeri için de câiz

olur. Cenâb-ı Hakk'ın yüce zatı ise bu gibi kemale zıt olan vasıflar ile nitelenmekten münezzehtir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

"O'nun bir benzeri yoktur" (Şûrâ 42/11).

44. Kıyâm bi-Zâtihî (bi-Nefsihî)

Kıyâm bi-zâtihî, Allah Teâlâ'nın varlığı kendisinden olup başkasından olmaması demektir. Bu yüce sıfat, Cenâb-ı Hak hakkında vâcip, zıddı olan başkası ile var olmak ise mümtenidir. Çünkü başkası ile var olmak, var edecek bir yaratıcıya, var olacak bir mekâna, girilecek bir cevhere muhtaç olmak demektir. Vâcibü'l-vücûd olan yüce Allah ise her türlü ihtiyaçtan münezzehtir.

AÇIKLAMA

Yüce Allah Teâlâ kıyâm bi-zâtihî sıfatıyla muttasıftır. Çünkü kadîmdir, Vâcibü'l-vücûddur, kendisini var edecek bir yaratıcıya, var olacağı mekâna, gireceği bir cevhere muhtaç olmaktan münezzehtir.

1. Cenâb-ı Hak bir var ediciye muhtaç olmaktan münezzehtir. Çünkü ezelî ve ebedîdir, âlemin yaratıcısıdır, kendisinin kıdemi, yaratma sıfatı ile muttasıf olması bir yaratıcıya muhtaç olmadığına delildir. Bununla beraber Allah Teâlâ'nın zatı her yönüyle mükemmeldir. Bir yaratıcıya ihtiyaç duymak ise mükemmeliyete aykırıdır. Bundan dolayı yüce Allah'ın zatının bir yaratıcıya ihtiyaç duyması tasavvur edilemez.

2. Cenâb-ı Hak mekâna ihtiyaç duymaktan münezzehtir. Çünkü ezelîdir, sınırsızdır, cisim, cevher araz olmaktan münezzehtir. Bundan dolayı bir mekânda yerleşmesi, bir yerle var olması mümkün olmaz. Mekâna ihtiyaç duymak, cisim ve cevher olmanın gereklerindedir. Bir yer ile var olmak arazlara ait bir niteliktir. Farzedelim ki Cenâb-ı Hak bir mekânda yerleşse ya mekânın kadîm olması veya Allah Teâlâ'nın

zatının hâdis olması gerekir. Halbuki mekânın hâdis olduğu ve bilakis Allah'ın zatının kadîm olduğu kesin delille sabittir. Artık kadîm olan âlemin yüce yaratıcısı kendi yarattığı bir mekânda yerleşmeye nasıl muhtaç olur?

Gerçi hayal gücü her varlığın mutlaka bir yerde bulunmasına hükmeder, bu hüküm ise sadece maddi varlıkların birer mekânda yerleşmiş olduğunu görmekten kaynaklanıyor. Yoksa akıl gücü her varlığın mutlaka bir mekânda yer tutmasına hükmetmez. Maddi olmayan bir varlığın mekâna muhtaç olmadığı aklen sabittir.

Bir mekânda yerleşmeyi çağrıştıran bazı şer'î deliller ise müteşâbihattan olduğundan bu husus da delil olarak kullanılmaya dayanak olamaz.

Evet... Cenâb-ı Hak, cisim değildir. Zira cisimler cevher-i ferdlerin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Birleşme ve parçalanma özelliklerine sahiptir. Bu özellikler ise hudûs (sonradan olma) alametleridir. Cevher de değildir. Çünkü cevher, mümkün varlıkların kısımlarından sayılır.

Bununla beraber bölünmesi mümkündür veya değildir. Bölünmesi mümkün ise cisimdir. Bölünmesi mümkün değilse bir "cüz-i lâ yetecezzâ"dan (bölünmesi mümkün olmayan en küçük parçacık) ibarettir. Cüz-i lâ yetecezzâ ise eşyanın en değersizidir. Halbuki ulûhiyyetin şanı bu gibi şeylerden münezzehtir.

Araz da değildir. Çünkü arazlar -yani renk, koku, hareket, şekil gibi kendi dışındaki bir şeyle var olan şeyler- değişim ve dönüşüme maruz olduğundan hâdistir. Âlemin yüce yaratıcısı ise bu gibi hallerden zorunlu olarak uzaktır.

3. Allah Teâlâ bir şeye girmekten münezzehtir. Çünkü sonsuzdur, birleşme ve parçalanmadan uzak, her türlü ihtiyaçtan yücedir. Bundan dolayı bir şeye girmesi (hulûl) mümkün olamaz. Nitekim başka bir şeyle birleşmesi, başka bir şeye karışması ve içinde bulunması da asla mümkün değildir. Bu meseleyi biraz açıklayalım, şöyle ki:

1. Allah Teâlâ'nın eşyaya hulûlü mümtenidir.[64] Zira Cenâb-ı Hak bir şeye hulûl etse o şeye tâbi, o şeyle var, o şeye muhtaç olması gerekir. Bu hal ise O'nun kıdemine, yaratıcılığına aykırıdır.

Bununla beraber o şey bölünmeyi kabul eden bir şey ise Allah Teâlâ'nın zatının bölünmeye, birleşmeye, parçalara ihtiyaç duyması gerekir. Bölünmesi mümkün değilse yüce Allah'ın böyle değersiz bir şeye hulül etmesinden dolayı -hâşâ- eşyanın en değersizi olması gerekir. Cenâb-ı Hakk'ın zat-ı ulûhiyyeti bu gibi kusurlardan münezzeh olduğunun ise açıklanmasına gerek bile yoktur.

İşte Allah Teâlâ'nın zatının bir şeye hulûlü mümkün olmadığı gibi yüce sıfatının hulûlü de düşünülemez. Çünkü hulûl ve intikal ancak cisim türünden olan varlıkların özelliklerindendir. Sıfatlarda geçerli olamaz.

2. Allah Teâlâ'nın eşya ile birleşmesi mümtenidir. Bir kere iki şeyin birbiriyle hakiki olarak birleşmesine, yani bir şeyin aynıyla başka bir şey olmasına aklen imkân yoktur.

Apaçık bir gerçekliktir ki iki mahiyet ve hüviyet arasındaki aykırılık ve başkalık zâtîdir. Bu aykırılığın ortadan kalkması düşünülemez. Farzedelim ki iki şey birleşecek olduğunda eğer hüviyetleri yok olur ise artık birleşme kalmaz. Üçüncü bir şey meydana gelmiş olur. Yalnız birinin hüviyeti yok olursa yine birleşme olmaz. Çünkü yok olan var olan ile birleşemez. Her iki hüviyet olduğu gibi mevcut kaldığı takdirde ise zaruri olarak yine birleşme meydana gelmiş olamaz. Artık kâinatın yaratıcısı ile kâinatın birleşmesi nasıl tasavvur edilebilir?

3. Allah Teâlâ'nın zatının eşyanın içine girmiş bulunması mümtenidir. Şüphe yok ki yüce Allah'ın bir şeye karışması ve içinde bulunması ya hulûl ve yerleşme veya birleşme şeklinde farzedilebilir. Halbuki Cenâb-ı Hak'ta hulûl ve yerleşmenin mümkün olmadığı ve

---

64 Hulûl üç çeşittir: **1. Hulûl-i sereyânîdir** ki latif bir sıvının katı ve yoğun bir cismin parçaları arasına nüfuz etmesinden ibarettir. **2. Hulûl-i imtizâcîdir** ki bir sıvının başka bir sıvı ile karışmasından ibarettir. **3. Hulûl-i vasfî - hulûl-i mahallîdir** ki sıfatın vasfedildiği şeyle, bir arazın mahalli ile var olmasından ibarettir.

birleşmenin imkânsız olduğu kesin delillerle ortaya çıkmıştır. Bununla beraber sınır ile son bulma ile vasfedilmekten münezzeh olan Hak Teâlâ'nın zatının sınırlı, sonlu olduğu apaçık bulunan tabiattaki eşyaya girmiş olması tasavvur edilemez.

Kısacası Allah Teâlâ âlemin yaratıcısıdır, ihtiyaç ve sonradan olmayı barındıran bütün vasıflardan münezzehtir. Diğer varlıklar ise hâdistir, Allah'ın kudretiyle meydana gelmiştir, devam ve bekâsı O'nun istemesine bağlıdır. Bundan dolayı biz yüce Allah'ı eşyaya hulûlden, yaratılmışlarla birleşmeden, tabiat âlemindeki varlıklara girmiş olmaktan tenzih ve takdis ederiz. Böyle bir şeyi söylemek Hak Teâlâ'nın müstakil varlığını inkârdan başka bir şey değildir. Tabiat levhalarında görülen kudret eserlerini, ilâhî parıltıları görüp de tabiatı yaratanın tabiata hulûlünü veya tabiatla birleşmiş ve kaynaşmış olduğu görüşünü kabul etmek kadar cehalet ve gaflet tasavvur olunamaz.[65]

سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

"Allah onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yüce ve uludur" (İsrâ 17/43).

45. Vahdâniyyet

Vahdâniyyet, Allah Teâlâ'nın zatında, sıfatlarında, fiillerinde, ulûhiyyet ve ibadet edilen olmasında tekliği, yani ortak ve benzerinin bulunmasından berî olması demektir. Vahdâniyyet sıfatı, Cenâb-ı Hakk'ın zatında zorunlu, zıddı olan birden fazla olma ve ortaklık durumu ise imkânsızdır. Çünkü birden fazla olma ve ortaklık; zat ve sı-

65 İslâm mutasavvıflarından bazılarının söyledikleri "vahdet-i vücûd" yanlış anlaşılmamalıdır. Bu şahıslara göre vücûd (varlık), "Zatı ile var olan, kendi dışındakileri var eden, zatıyla hakiki varlık sahibi, kendisinden başkasına varlık veren" anlamındadır. Bu vasıflara sahip olan varlık ise Allah'tır. Kâinatın varlığı ise hâdis, Allah'ın kudretiyle kaim yok olmaya maruz olduğundan yok konumundadır. Bundan dolayı hakikat nazarında tek varlık vardır ki o da Allah'tır. Yoksa vahdet-i vücûddan maksat -hâşâ- Allah'ın varlığı ile kâinatın varlığının bir olması yahut kâinatın varlığının gerçekten vehim ve hayalden ibaret bulunması demek değildir. Nitekim cahil insanlardan bazıları böyle bir iddiada bulunarak dalâlet vadisine düşmüşlerdir.

fatta birleşme, benzerlik veya ilâhî fiillerde ortaklık şeklinde olur. Halbuki yüce Allah'ın zatının birleşme ve benzerlikten münezzeh olduğu "muhâlefetün li'l-havâdis" sıfatıyla sabit; ilâhî fiillerde ortaklık ise imkânsız olanı ve âlemin düzeninin -bozulmasını gerektiren, âlemdeki yaratılış düzenine, yaratılış kanunlarındaki uyum ve insicama aykırı olduğundan kesin delil ile bâtıldır.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ her yönüyle yüce vahdâniyyet sıfatına sahiptir.

1. Vâcibü'l-vücûd olması itibariyle zatında bir tektir. Çünkü ilâhî zatı diğer zatlar gibi parçaların bir araya gelmesiyle oluşmuş değildir. Parçaların bir araya gelmesiyle oluşan şey parçalarına, parçaları da birbirine ve kendilerini diğerlerine bağlayacak bir kuvvete muhtaçtır. Halbuki Allah Teâlâ'nın zatının varlığı, zatının bir gereği olmasından dolayı bu gibi ihtiyaçlardan berîdir.

2. İlâhî sıfatları itibariyle bir tektir. Zira yüce sıfatlarından hiçbirinin bir dengi diğer zatlarda mevcut değildir. Mesela Cenâb-ı Hak ilim sıfatı ile muttasıftır, yarattıklarında da ilim sıfatı vardır. Fakat Allah Teâlâ'nın ilmi ezelî ve ebedîdir, bütün cüz'iyyât ve külliyâtı kuşatmaktadır. Yaratılmışların ilmi ise hâdistir. Daima değişmeye ve yok olmaya maruz ve çok az sayılı şeylerle sınırlıdır.

3. Fiil ve yaratıcılığında bir tektir. Çünkü bütün âlemleri var eden ancak O'nun bir tek olan zatıdır. Kâinatın yaratılışında O'nun kendi ilâhî zatından başka hakiki bir müessir yoktur. Tabiat kanunları denilen şeyler ise alışılmış sebeplerden ibarettir.

4. Ulûhiyyetinde ve kendisine kulluk edilmesinde bir tektir. Zira Allah Teâlâ'nın yüce zâtından başka ibadet edilmeye ve tapılmaya layık hiçbir zat yoktur. Bütün yaratılmışların mazhar olduğu maddi ve manevi nimetler onun karşılıksız sevgisinin bir neticesidir. Bundan dolayı bütün âlemlerin mâbudu ancak yaratıcımız, hakiki anlamda nimet verenimiz olan yüce Allah'ın zatıdır.

Senevîler ile Mecûsîler "hayrın yaratıcısı" ve "şerrin yaratıcısı" şeklinde iki yaratıcının varlığına inandıklarından Allah Teâlâ'nın zatının bir tek olması itibariyle müşrik oldukları gibi Vesenîler ile Sâbiîler de putlara, yıldızlara ibadet ettiklerinden Cenâb-ı Hakk'ın kulluk edilmeye layık tek zat olması itibariyle müşriktirler.

BİRDEN FAZLA İLÂH VARSAYIMINDAKİ SAKINCALAR

Allah Teâlâ'nın hiçbir açıdan ortağı ve dengi yoktur. Eğer ortağı ve benzeri mevcut olsaydı her şey fesada uğrar; şu kadar intizam ve uyuma sahip olan kâinattaki hadiseler meydana gelmezdi. Nitekim,

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا

"Eğer yer ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti" (Enbiyâ 21/22) âyet-i kerimesi bunu ifade etmektedir.

Mesela, iki Allah'ın varlığı farzolunsa iki ihtimalden biri olmak zorundadır. Şöyle ki:

Ya bu âlemi yaratma konusunda ittifak ederler yahut ittifak edemeyip aralarında ihtilaf ve çekişme meydana gelir. Birinci ihtimale göre bu âlem her iki ilâhın yaratmasının neticesinde var olmuş olur. Bu halde bunlardan hiçbiri tam bir yaratıcı olamaz. Belki her ikisi yalnız tam bir kudrete sahip birleşik bir ilâhtan ibaret olmuş olur. Halbuki âlemin yaratıcısının birleşik olması, tam bir kudrete sahip olmayıp da başkasının yardımına ihtiyaç duyması asla câiz değildir.

Denilemez ki: Bu âlemin bir kısmını bir ilâh, diğer kısmını da başka bir ilâh yaratmıştır. Veya iki ilâhtan biri bu âlemi yarattıktan sonra diğeri de yine bu âlemi yaratmıştır. Yahut her birinin var etmesiyle bu âlemde iki varlık ortaya çıkmıştır.

Çünkü birinci takdirde ilâhî kudret sınırlanmış ve Allah Teâlâ'nın zatı acziyet ile vasıflandırılmış olur. İkinci takdire göre meydana ge-

lenin tekrar meydana gelmesi gerekir. Üçüncü takdire göre ise apaçık olan şeyin aksine hüküm verilmesi gerekir. Zira âlemin yalnız bir varlığa sahip olduğu apaçıktır.

Aynı şekilde şu da söylenemez: İki ilâhtan her birinin kudreti sonsuz olup âlemi tek başına yaratmaya yeterlidir. Şu kadar var ki âlemi yalnız biri yaratmıştır. Yahut her ikisinin kudretinin toplamı, yalnız birinin kendi kudretinden fazladır.

Zira birinci takdirde tercih edicisi bulunmayan bir tercih lazım gelir ve iki ilâhtan birinin kudret ve yaratıcılığı fiilî olarak ortaya çıkamayacağından fazlalık ve atıl bir halde kalmış olur. İkinci takdirde ise bu iki ilâhtan her birinin kudreti sınırlı ve sonlu olmuş olur. Bu halde sınırlı olan iki kudretin toplamı da zorunlu olarak sınırlı, sonlu olmuş olur. Halbuki ilâhî kudretin sınırlı ve sonlu olması ulûhiyyetin yüce şanına aykırıdır.

Allah Teâlâ'nın vahdâniyyeti hakkındaki bu tarzdaki istidlale "burhân-ı tevârüd" denir. İkinci ihtimale gelince buna göre farzedilen iki ilâhtan biri mesela bu âlemin varlığını, diğeri de yokluğunu irade ettiğinde üç durum tasavvur edilir. Şöyle ki: İkisinin de iradesi geçerli olur veya ikisinin de iradesi geçerli olmaz. Yahut yalnız birinin iradesi geçerli olup diğerinin iradesi geçerli olmaz.

Birinci tasavvura göre iki zıddın bir araya gelmesi gerekir... Yani bir şey bir zamanda hem mevcut hem de ma'dûm (yok) olması icap eder. Halbuki yokluk ve varlık bir araya gelmez. İkinci tasavvura göre iki zıddın birden ortadan kalkması gerekir. Oysa böyle iki zıddın birden ortadan kalkması mümkün değildir. Üçüncü tasavvura göre iki ilâhtan biri kudret sahibi, diğeri aciz olmuş olur. Acziyet ise ulûhiyyetin şanına zıt olduğundan, yalnız kudret sahibi olan zatın ilâhlıkta bir tek olduğu kesin olarak ortaya çıkar.

Allah Teâlâ'nın birliğini ispat eden bu metoda da "burhân-ı temânu'" denilir. Nitekim,

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۚ﴿١﴾

"De ki: Allah bir tektir" (İhlâs 112/1);

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ

"Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır" (Bakara 2/163);

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ

"Allah'tan başka yaratıcı var mıdır?" (Fâtır 35/3) gibi Kur'an âyetleri de Allah Teâlâ'nın birliği hakkındaki naklî delillerdendir.

46. Hayat

Hayat, Allah Teâlâ'nın hay (diri-canlı) olması demektir. Hayat sıfatı yüce Allah'ın zatında vâcip, zıddı olan ölüm ise imkânsızdır. Çünkü hayat bulunmadıkça ilim, irade ve kudretle vasıflanması mümkün olmaz. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın bu sıfatlar ile vasıflanması kesin delille sabittir.

AÇIKLAMA

Âlemin yüce yaratıcısı haydır, O'nun hay oluşu ezelî ve ebedîdir. Şüphe yok ki hayat sahibi olmayan bir zat kâinattaki bu kadar varlığın yaratıcısı olamaz.

Bununla beraber mahlûkatın bir kısmındaki hayat, ruhun bedenle ilişkisi, bedenî kuvvetlerin ahenkli uyumu neticesi olarak meydana gelen, duyu organlarına ve iradeye dayalı hareketi gerektiren bir sıfattır. Allah Teâlâ'nın sıfatlarından olan hayat ise böyle değildir. Bilakis Allah'ın zatının ilim, irade ve kudret ile vasfedilmesini doğru hale getiren yüce bir sıfattır.

Allah Teâlâ hayat ile muttasıf olduğuna,

اَلْحَىُّ الْقَيُّومُ

"O, mutlak diri ve varlığın kaynağıdır" (Bakara 2/255);

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِى لَا يَمُوتُ

"Sen ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan" (Furkân 25/58) gibi Kur'an âyetleri de şahitlik etmektedir.

47. İlim

İlim, Allah Teâlâ'nın bilmesi demektir. İlim sıfatı Allah'ın zatında vâcip, zıddı olan cehalet (bilgisizlik) ise imkânsızdır. Çünkü bu kadar eşsiz benzersiz yaratılışı meydana getiren yüce yaratıcının ezelî olan ilim sıfatı ile muttasıf olmaması mümkün değildir.

AÇIKLAMA

İlim ilâhî bir sıfattır ki onunla bütün eşya ve halleri, Allah Teâlâ tarafından bilinir. Cenâb-ı Hak küllî, cüz'î her şeyi bütün ayrıntılarıyla bilir. Hiçbir şey O'nun ilminin kuşatıcılığının dışında kalmaz. Mesela bu âlemde olmuş ve olacak bütün olayları ve kısacası insan cinsinin sahip olacağı ahlâkı ve yapıp yapmacağı bütün fiilleri küllî bir tarzda bildiği gibi her bir insan bireyinin hallerini, kalbindeki arzu ve istekleri, gizli ve açık davranışlarını ayrı ayrı tamamen bilir.

وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

"Allah her şeyi hakkıyla bilendir" (Bakara 2/282).

Kâinat sisteminde görülen düzen ve mükemmellik, kâinatın yüce yaratıcısının ilminin kuşatıcılığını ispat etmeye yeterlidir. Güzelce yazılmış bir levha gördüğümüzde bunu yazan zatın yazı sanatını iyi bir şekilde bildiğine hükmederiz. Aynı şekilde zamanı gösteren bir saate

bakınca bunu yapan kimsenin saatçiliğe vâkıf olduğunu tasdik etmeye mecbur oluruz. O halde nasıl olur ki insan için bu derece güzelliği toplayan, bu kadar eşsiz sanatı ihtiva eden kâinatı görür dururuz da bunun kadîm olan yaratıcının ilimle muttasıf olduğunda şüphe edebiliriz?

48. İrade

İrade, Allah Teâlâ'nın var olup olması mümkün olan her şeyi sonsuz şekil ve zamandan birine tahsis ve tayin buyurması demektir. İrade sıfatı yüce Allah'ın zatında vâcip, zıddı olan kerahet (istem dışılık) ve icap (zorunluluk) ise imkânsızdır. Kâinatın varlığı ve varlıkların şu kadar cins ve çeşide ayrılması Cenâb-ı Hakk'ın irade sıfatıyla muttasıf olduğuna delildir.

AÇIKLAMA

Âlemin yüce yaratıcısı, iradeyle fâildir. Yoksa bazı filozofların iddia etikleri gibi zorunlu bir fâil değildir. Bundan dolayı bütün kâinatı ezelî iradesiyle var etmiştir. İlâhî iradesi olmaksızın kendisinden zorunlu olarak hiçbir şey meydana gelmez ve istemediği bir şeyi kendisine yaptırabilecek hiçbir kuvvet tasavvur edilemez.

Allah Teâlâ'nın kâinatı yaratması, ışığın güneşten, sıcaklığın ateşten meydana gelmesi gibi değildir. Çünkü bu takdirde kâinat zorunluluk ve illiyet bağıyla var olmuş olacağından ezelî olması gerekir. Zira Cenâb-ı Hak ezelî olduğu için kendisinden böyle icap (zorunluluk) ve illiyet (sebebiyet) yoluyla meydana gelen şeyin de ezelî olması gerekir. Ma'lûl (sonuç), illetine (sebep) tâbi olduğundan, ondan sonra olamaz. Nitekim sonuç olan hararet, sebebi olan ateşten ayrılamaz.

Halbuki kâinatın sonradan var olduğu, istem dışı ve zorunlu olarak fiil işlemenin Allah Teâlâ'nın zât-ı ulûhiyyetine aykırılığı kesin delille sabittir. Bütün âlemin sonradan meydana gelişi vâcibü'l-vücûd olan yüce Allah'ın,

فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

"O dilediğini yapan" (Burûc 85/16) olduğuna delil olduğu gibi âlemin içerisindeki milyarlarca çeşitli eserlerden her birinin varlığı da ilâhî iradenin varlığına şahittir. Çünkü bunlardan her birinin varlık sahasına çıkıp çıkmaması mümkündür. Mahiyetleri bir olan bölünemeyen parçalardan oluşmaktadır. Böyle olmakla beraber her birinin türü, şekli, miktarı, zamanı, ortaya çıkışı, tabii özelliği diğerininkinden farklıdır. Aynı şekilde bunlardan her biri sonsuz şekil ve vakitlerden birine tercih edilerek tahsis edilmiştir. Bu durumlar ise şüphe yok ki âlemin yüce yaratıcısının ezelî iradesinden kaynaklanmaktadır. Başka şekilde mümkün olamaz.

Filozoflardan bazıları, "Allah Teâlâ,

فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

'O dilediğini yapan' (Burûc 85/16) olsaydı kâinatta bu düzen görülemezdi. Çünkü daima ilâhî iradesi değişeceğinden âlemde birtakım sabit kanunlar bulunmaması gerekirdi" demek isterler. Böyle bir kanı ise Cenâb-ı Hakk'ı aciz insanlarla kıyaslamaktan ileri gelmektedir. İnsanlar geleceği keşfedemedikleri için daima fikirlerini, iradelerini değiştirmeye mecbur olurlar. Hak Teâlâ'nın zatı ise alîm ve hakîmdir. İçinde bulunulan zamana ve geleceğe ait hiçbir şey O'nun ilminin dışında kalmaz.

Kâinattaki hadiselerin ne şekilde ortaya çıkacağını, ne gibi hikmet ve maslahatlara bağlı olacağını ezelî iradesiyle belirleyip tesbit etmiştir. Ve yüce iradesi sayesinde kâinatta birtakım sabit kanunlar meydana gelmiştir.

49. Kudret

Kudret, Allah Teâlâ'nın kâinattaki varlıkların hepsine kendi iradesine göre tesir ve tasarrufta bulunmaya kadir olması demektir. Kudret sıfatı Cenâb-ı Hakk'ın zatında vâcip, zıddı olan acziyet ise mümteni-

dir. Kâinatın düzeninin bu kadar şaşaalı ve yücelik saçan bir halde bulunması yaratıcının kudret ve büyüklüğüne şahittir.

AÇIKLAMA

Yüce Allah kudret sıfatıyla muttasıftır. Mümkün varlıklardan hiçbir şey tasavvur olunamaz ki ilâhî kudretin kapsadığı dairenin dışında olsun. Allah Teâlâ dilerse bu âlemi bir anda yok eder, dilerse binlerce âlemi bir anda var eder. İlmin ve bilimin ilerlemesi ilâhî kudretin daha fazla anlaşılmasına hizmet etmektedir. Bir kere astronomi ilmine bakılsın; uzayda dolaşan milyonlarca gök cisimlerinin büyüklüğü, ahengi, intizamı düşünülsün; artık bunlar kâinatın yüce yaratıcısının kudret ve büyüklüğünü ispata yetmez mi?

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٢٠﴾

"O, her şeye kadirdir" (Mâide 5/120).

50. Sem'

Sem', Allah Teâlâ'nın işitmesi demektir. Sem' sıfatı Hak Teâlâ'nın zatında vâcip, zıddı olan işitmemek ise imkânsızdır. Çünkü işitmemek bir eksikliktir. Cenâb-ı Hak ise bütün noksanlıklardan münezzehtir.

AÇIKLAMA

Hak Teâlâ semî'dir (işiten). Diğer ezelî sıfatları gibi semî' sıfatı da mükemmelliğin son noktasıdır. O'nun yüce zatı işitme kuvvetine, organ ve uzuvlara, havanın ulaşmasına ihtiyaç duymaktan uzak bir şekilde bütün harf ve sesleri işitir. Kullarının yalvarmalarını, kalplerin yakarışlarını duyar, gizli, açık hiçbir ses O'nun işitmesinin dışında kalamaz ve bir şeyi işitmesi diğer şeyleri işitmesine mani olmaz.

وَاللّٰهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٧٦﴾

"Allah her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir" (Mâide 5/76).

51. Basar

Basar, Allah Teâlâ'nın görmesi demektir. Basar sıfatı yüce Allah'ın zatında vâcip, zıddı olan körlük ise mümtenidir. Çünkü görmenin olmaması bir nâkısa olduğundan Cenâb-ı Hakk'ın zatında tasavvur edilemez.

AÇIKLAMA

Yüce Allah basîrdir (gören). Hayal ve vehimden münezzeh, duyu organlarının tesirine ihtiyaç duymaktan berî olarak her şeyi görür. Görülmesi şanından olan her şey Allah Teâlâ'nın zât-ı rubûbiyyetine tam bir mükemmelikle âşikâr olur. Bir şeyi görmesi diğer şeyleri görmesine mani olmaz.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

"O hakkıyla işiten ve görendir" (Şûrâ 42/11).

52. Kelâm

Kelâm, Allah Teâlâ'nın harf ve sese ihtiyaçtan münezzeh olarak söylemesi demektir. Kelâm sıfatı yüce Allah'ın zatında vâcip, zıddı olan konuşmamak ise mümtenidir. Çünkü konuşmaktan aciz olmak bir nâkısa olduğundan O'nun zatında câiz olmaz.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ mütekellimdir. Ezelî kelâm sıfatıyla vasıflandırılması bütün peygamberler tarafından mütevâtir olarak nakledilmiştir.

وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْل۪يماًۚ ﴿١٦٤﴾

"Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu" (Nisâ 4/164) âyet-i kerimesi de buna delildir. Bununla beraber kelâmullah, harf ve sesler cinsinden

değildir. Çünkü bunlar havayla, mahreçlerle var olduğundan hâdistir. Bir zâtî sıfat olan kelâmullah ise kadîmdir. Bu sıfatla ilâhî kitaplar meydana gelmiştir.

KELÂM-ı NEFSÎ (ZÂTÎ) ve LAFZÎ

Genel olarak kelâm, nefsî ve lafzî kısımlarına ayrılır. Mesela biz birçok kere dilimizle sustuğumuz halde kalbimizle kendi kendimize bir şeyler söyleriz. Sonra kalbimizdeki bu sözleri harf ve sesler vasıtasıyla başkalarına anlatırız. İşte kalp ile olan bu sözlere "kelâm-ı nefsî", harf ve seslerden ibaret olan sözlere de "kelâm-ı lafzî" denilir.

Kelâmullaha gelince bu da müşterek olarak kelâm-ı nefsî ve lafzî için kullanılır.

Kelâm-ı nefsî, O'nun zatı ile kaim olan ezelî bir sıfattır. Harf ve seslerden, tertip ve teliften, Süryânîce ve Arapça gibi bir dil ile vasıflandırılmaktan uzaktır. Allah'ın lafzî kelâmı ise kelâm-ı nefsîyi anlamaya vesile olan ibare ve işaretlerden oluşmaktadır. Lafız ve harflerden, sûre ve âyetlerden oluşmuş olup, ilâhî vahye dayanmaktadır. Bu hususta hiçbir mahlûkun etkisi yoktur.

Mesela Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmıdır, O'nun zatı ile kaim bir ezelî sıfat olması itibariyle bir kelâm-ı zâtîdir. Mushaflarda yazılı, hafızalarımızda ezberlenen, lisanlarımızla okunan lafız ve kelimeleri itibariyle de bir kelâm-ı lafzîdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olup olmaması meselesi bir dönem İslâm âleminde çok önemli ilmî tartışmalara sebebiyet vermiş, bu hususta tartışma ve ihtilaflar Halife Me'mûn zamanından Mütevekkil zamanına kadar devam etmiştir.

Ehl-i sünnet'ten olanlar kelâm-ı zâtînin (nefsî) sabit olduğu görüşünde oldukları için, bu açıdan Kur'ân-ı Kerim'in mahlûk olmadığına inanmaktadırlar. Mu'tezile ise kelâm-ı zâtîyi kabul etmeyip sadece kelâm-ı lafzîyi kabul ettiğinden Kur'ân-ı Azîm'in mahlûk olduğuna hükmetmiştir.

Gerçekte Kur'ân-ı Mübîn, Allah'ın kelâmı olup O'nun zatı ile kaim bir ezelî sıfat olması itibariyle mahlûk değildir. Fakat kelâm-ı zâtîyi anlamaya vesile olan ve bizim tarafımızdan bir tertibe göre yazılan, telaffuz edilen, ezberlenilen lafız ve kelimeler mahlûktur.

53. Tekvin

Tekvin sıfatı, yaratmak, var etmek, dirilmek, öldürmek, nimet vermek ve azap etmek gibi bütün fiilî sıfatların kaynağı olan ezelî bir sıfattır. Cenâb-ı Hak yüce tekvin sıfatıyla varlık sahasına çıkıp çıkmaması eşit olan mümkin şeyleri ezelî iradesiyle yokluktan varlık sahasına çıkarır. Allah'ın tekvin sıfatıyla muttasıf olduğuna kâinatın varlığı şahittir.

AÇIKLAMA

Tekvin sözlükte, "yaratma, var etme, meydana getirme, bir şeyi yokluktan varlık sahasına çıkarma" anlamına gelmektedir.

Tekvin sıfatı, Mâtürîdî imamlarına göre bütün fiilî sıfatların kaynağı ve esası olan ezelî bir sıfattır ki mümkin olan şeyleri iradesine uygun bir şekilde varlık sahasına çıkarma hususunda etki eder. Yaratma ve rızık verme, diriltme ve öldürme, nimet verme ve azap etme gibi bütün fiilî sıfatlar bu yüce sıfata dayanmaktadır. Eserlerin çeşitliliği itibariyle lafızlar ve tabirler, çoğalıp değişse bile bu sıfat değişmez. Mesela Cenâb-ı Hakk'a eşyayı yaratması itibariyle yaratan (hâlik) ve var eden (mûcid) denildiği gibi bu şekilde tecelli eden sıfatına da "halk" ve "icâd" denir. Aynı şekilde mahlûkatına hayat ve rızık vermesi yönüyle muhyî (dirilten)ve rezzâk (rızık veren) ismi verildiği gibi bu şekilde tecelli eden sıfatına da ihya (diriltme) ve terzîk (rızıklandırma) denilir.

Ezelî tekvin sıfatının varlığına akıl ve nakil şahitlik etmektedir. Çünkü kâinatın bir yaratıcıya (mükevvin) ihtiyacı âşikârdır. Yaratıcı ise tekvin sıfatıyla muttasıf olan zat demektir. Bundan dolayı Allah Teâlâ kâinatın yaratıcısı olduğundan kadîm tekvin sıfatıyla muttasıftır. Nitekim,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

"Cenâb-ı Hakk'ın emri şudur ki bir şeyi dileyince ona 'ol' der. O da hemen oluverir" (Yâsin 36/82) âyet-i kerimesi de buna delalet etmektedir.

Fakat tekvin, Eş'arîler'e göre müstakil bir kadîm sıfat değildir. Bilakis kudret sıfatının meydana gelen şeylere özel bir şekilde taalluk etmesinden ibaret itibarî ve izâfî bir durumdur.

54. Haberî Sıfatların Anlaşılması

İslâm dininde yüce Allah'a el, yüz, istivâ gibi bazı sıfatlar nispet edilmiştir ki bunların denklik ve benzerliği düşündüren zâhirî manaları kastedilmemiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın zatında "muhâlefetün li'l-havâdis" sıfatı sabit, zıddı olan denklik ve benzerlik ise müstehil yani aklen imkânsızdır. Bundan dolayı bu sıfatlarla Allah'ın şanına layık olan doğru manaların kastedildiğine inanmak gerekir.

AÇIKLAMA

Kur'ân-ı Kerîm ile hadis-i şeriflerde Allah Teâlâ'ya bazı sıfatlar isnat edilmiştir ki bunların zâhirî anlamları, yaratılmışlara denkliği ve benzerliği çağrıştırdığından bu manaları kastetmeye naklî ve aklî deliller engeldir. Bundan dolayı selef âlimleri bu konuda tevakkuf etmiş, yani bu sıfatların Cenâb-ı Hakk'ın zatında var olduğuna inanmakla beraber doğru manalarının neden ibaret olduğunu ilm-i ilâhîye havale etmişlerdir. En sağlam yol da budur. Fakat sonraki âlimler bu sıfatları zâhirî manalarına hamleden veya sahih olmayan bir şekilde tevil eden birtakım bid'at ve cehalet ehlinin ortaya çıkmasını dikkate aldıklarından bu sıfatlardan her birini Arapça sözlük anlamına uygun, aklî delillerle örtüşen biçimde tefsir ve tevil etmişlerdir.

وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

"Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin yüzü bâki kalacak" (Rahmân 55/27);

يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ

"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir" (Feth 48/10);

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى

"Rahmân arşa istivâ etmiştir" (Tâhâ 20/5) âyet-i kerimeleriyle,

قُلُوبُ الْعِبَادِ بَيْنَ اُصْبُعَيْنِ مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ

"Kulların kalpleri Rahmân'ın parmaklarından iki parmağın arasındadır"[66] hadis-i şerifi bu türdendir. Bunlardaki "yüz, el, istivâ, parmaklar" şeklindeki sıfatları zat, kudret, istila, galebe, kabz ve bast, celâl ve cemal gibi manalar ile tefsir edilmiştir. Bu sıfatların bu gibi manalarda kullanılmış olduğu ise birçok lugavî şahitlerle sabittir. Nitekim dilimizde de mesela, falan kişinin yüzünden millet istifade ediyor; falan vali bir ili bir eliyle idare ediyor, denilir ki bu ifadelerdeki yüzden kasıt zat, elden kasıt ise ehliyet ve iktidar olduğu mâlumdur. Gerçi bazan bir sözün hakiki manasını kastetmek imkânsız olur. Bu durumda o sözden delillerin gösterdiği mecazi anlam kastedilir. Bu nokta her dilde mananın en güzel biçimde aktarılma yollarındandır.

Sonuç olarak İslâm dininde Cenâb-ı Hakk'a hâşâ insan şekli isnadı (antropomorfizm) inancı mevcut değildir.

İslâmiyet'in hakikatlerine, Arapça'nın özelliklerine, belâgat ilmindeki çeşitli beyan tarzlarına vâkıf olmayanlar bazı şer'î naslarda geçen el, yüz gibi lafızların zâhirine bakarak böyle yanlış bir görüşte bulunabilirler. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın dengi ve benzerinin olmasından münezzeh olduğuna dair binlerce âyet-i kerime ve hadis-i şerifler vardır. Bir kere,

66 Müslim, Kader, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 35, Dua, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/168.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" (Şûrâ 42/11) âyet-i kerimesiyle,

كُلُّ مَا خَطَرَ بِبَالِكَ فَاللّٰهُ بِخِلَافِ ذٰلِكَ

"Aklına her ne geliyorsa bil ki Allah ondan faklıdır"[67]

hadis-i şerifini düşünmelidir de artık İslâm dininde böyle bir yöntemin asla geçerli olmadığını kesin olarak anlamalıdır.

Bu yöntem tamamen Hıristiyanlık dünyasında görülmektedir. Hıristiyanlar Allah Teâlâ'yı hâşâ ihtiyar bir insan şeklinde tasavvur etmiş ve bu şekilde yaptıkları birtakım levhalarla kiliselerini süslemişlerdir.

Gerçi hicrî üçüncü asrın başlarında İslâm âleminde ortaya çıkıp mücessime adıyla anılan küçük bir topluluk da Allah Teâlâ'nın zatına cisim ve şekil isnat etmişlerse de bunlar çok fazla yaşamayarak yok olmuşlardır. Cenâb-ı Hak onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir.

55. İlâhî Sıfatların Taallukları

Allah'ın yüce sıfatlarından irade, kudret, ilim, sem', basar, tekvin sıfatlarının kendilerine ait özel taallukları vardır.

AÇIKLAMA

Allah'ın yüce sıfatlarının münasebetinden (izafe edilmesinden) kasıt, Cenâb-ı Hakk'ın bu sıfatlardan biriyle bir şeyi bir şekle tahsis etmesi; bir şeyi yaratmak ile terkedebilmesi; bir şeyi bilfiil var etmesi veya yok etmesi; bir işin ortaya çıkmasını sağlaması veya başkalarının anlamalarını sağlaması demektir. Nitekim gelecek başlıklarda bu durum daha kolay anlaşılacaktır.

---

67 Nâşir: Müellif bu ifadeyi hadis olarak zikretmesine rağmen hiçbir hadis kaynağında böyle bir ifadeye rastlayamadık. Muhtemelen bu ifade kelâm eserlerinde sıklıkla kullanılan bir sözdür.

56. İrade ve Kudret Sıfatlarının Taalluku

İrade ve kudret sıfatları sadece mümkün olan şeylerle alakalıdır. İrade sıfatı taalluk ettiği şeyi bir şekle tahsis eder, bir şeyin yaratılmasıyla yaratılmaması şıklarından birini tercih eder. Kudret sıfatının taallukuyla da Cenâb-ı Hakk'ın bir şeyi var edip etmemesi sahih olur.

AÇIKLAMA

İrade ve kudret sıfatları Allah Teâlâ gibi vâcibata (yani yokluğu düşünülemeyen), Allah'ın ortağının olması veya iki zıddın bir arada bulunması gibi aklen imkânsız olan şeylere taalluk etmez. Çünkü vâcip olan şey, zatıyla var olduğundan onun var edilmesi veya yok edilmesi mümkün olmaz. Aklen imkânsız olan bir durum ise, yokluğu sabit, varlığı imkânsız olduğundan bunun da var edilmesi veya yok edilmesi tasavvur edilemez.

İrade sıfatının taalluku yalnız ezelîdir. Mümkün şeylerin meydana gelmesi esnasında tekrar taalluk etmesine ihtiyaç yoktur. Kudret sıfatının taalluku da Mâtürîdîler'e göre sadece ezelîdir. Kudretin ezeldeki taallukuyla Allah Teâlâ'nın olup olmaması mümkün olan şeyleri var edip etmemesi mümkün olur. Bilfiil var edip etmeme ise tekvin sıfatının taallukuyla ortaya çıkar.

Ancak Eş'arîler, tekvin sıfatını kabul etmediklerinden onlara göre kudretin bir de ezelî taalluku vardır. Kudretin ezeldeki yani mümkinin vukuu esnasındaki taallukuyla yaratma ve yok olma fiilleri meydana gelir.

Mesela ilâhî iradenin taalluku bir şahsın filan şahsın filan zaman ve mekânda şu gibi vasıflara sahip olarak dünyaya gelmesini ezelde tahsis ve tayin eder. Kudret sıfatının ezeldeki taallukuyla da Cenâb-ı Hakk'ın o şahsı, o şekilde yaratması mümkün olur. Sonra tayin edilmiş zaman gelince de kudret sıfatının tekrar taalluk etmesiyle Allah Teâlâ o şahsı ezelî iradesine uygun olarak derhal yaratır.

İlâhî kudret, ezelî iradeye zıt bir şekilde ortaya çıkmaz. Çünkü ilâhî iradenin ilâhî kudrete aykırı olması aklen imkânsızdır. Allah Teâlâ bir şeyi irade etsin de o şey olmasın bu olamaz.

57. İlim ve Kelâm Sıfatlarının Taalluku

İlim ve kelâm sıfatları hem olup olmaması mümkün olan şeylerle hem varlığı zorunlu olan vâcip şeylerle hem de varlığı imkânsız olan mümteni şeylerle ilgilidir.

İlim sıfatının taalluku, Allah Teâlâ'nın her şeyi açık bir şekilde bilmesini gerektirir. Kelâm sıfatının taalluku da Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini, nehiylerini ve diğer hükümlerin yüce melekler aracılığıyla yüce peygamberlerin almalarına delalet eder.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ, ezelî ilmiyle yüce zatı ve sıfatları gibi vâcibatı (olmaları zaruri olanları), mahlûkatın fiilleri ve hareketleri gibi mümkin olan şeyleri ve iki zıddın bir araya gelmesi gibi mümteni (imkânsız) olan şeyleri bilir. Hiçbir şey yoktur ki yüce ilim sıfatının taalluk etmesiyle yüce zatına âşikâr olmasın. Bilinen şeylerin çokluğu, çeşitliliği hâdis şeylerin farklı zamanlarda meydana gelmesi ezelî ilim sıfatının çeşitli olmasını ve değişmesini gerektirmez.

Mesela, Cenâb-ı Hak, Zeyd'in falan zamanda doğacağını ezelî ilmiyle nasıl biliyorsa onun doğumunu, doğumu esnasında da yine o ezelî ilmiyle öylece bilir. Çünkü Allah'ın ilmi, ezelden ebede doğru devam edicidir. Yüce zatına gaflet gelemeyeceğinden ilâhî ilminin yenilenmesi tasavvur edilemez. Bundan dolayı muhakkik âlimlere göre yüce ilim sıfatının yalnız bir taalluku vardır ki o da ezelîdir.

Bununla Cenâb-ı Hakk'ın zat ve sıfatları zamana bağlı olmadığından ezelî ilmi geçmiş, şu an ve gelecek ile sınırlandırılamaz.

Allah Teâlâ ezelî kelâm sıfatının ezelî veya ebedî olan taallukuyla da yaptığı işleri, mesela, ilâhî zatının kıdem ve bekâsı gibi vâcip olan

şeyleri; kavimlerin yaşaması ve ölmesi gibi mümkin olan konuları, Allah'ın ortağı olması gibi imkânsız olan şeyleri yüce melekleriyle kıymetli peygamberlerine anlatıyor.

Bu anlatma, yüce kelâm sıfatının taallukuyla sonradan meydana gelip Allah'ın zâtî kelâmına delalet eden harf ve sesleri işittirme yoluyla veya diğer bir şekille gerçekleşir.

"Allah Teâlâ zatı ve sıfatlarının hakikatini en iyi bilendir."

58. Sem' ve Basar Sıfatlarının Taalluku

Sem' ve basar sıfatları, gerek vâcip gerek câiz olan her varlığa taalluk ederek o mevcudun en güzel bir şekilde ortaya çıkmasını ifade ederler. Fakat meydana gelmesi câiz olsun olmasın ma'dûm (yok) olan şeylere taalluk etmezler. Çünkü yok olan şeyler görülüp işitilmeye müsait değildir.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ sem' ve basar sıfatlarının taalluklarıyla kendi yüce zatını görüp ezelî kelâmını işittiği gibi gizli olsun açık olsun her mevcudu da görüp sesini işitir. Fakat ma'dûm olan şeyler görülüp işitilmeye elverişli olmadığından bu iki yüce sıfatın taalluk dairesine giremez.

Sem' ve basar sıfatlarının taalluku, işitilen ve görülen şeylere tâbidir. Bundan dolayı işitilen ve görülen şeyler hâdis yani sonradan meydana gelmiş varlıklar olunca bu iki kadîm sıfatın taalluk ettikleri şeyler de hâdis olarak ezelde vâki olur.

59. Tekvin Sıfatının Taalluku

Tekvin sıfatı yalnız câiz olan şeylere taalluk eder. Câiz olan şeyleri yaratmak ve yok etmek hususunda iradeye uygun olarak etkili olur.

AÇIKLAMA

Ezelî tekvin sıfatı yalnız mümkinata ezelde taalluk eder. Yoksa vâcip ve mümteni şeylere, meselâ Cenâb-ı Allah'ın kendi yüce zatına bir ortak ve dengini yaratması yahut bir şeyin varlığıyla yokluğunu bir anda birleştirmesi gibi hususlara taalluk etmez. Çünkü bunlar tekvin sıfatının taallukuna müsait değildir.

"Allah Teâlâ bu gibi işleri yaratamaz, buna kadir değildir" tarzındaki ifadeler, yüce Allah'ın zatı için acziyet ima edeceğinden edebe aykırıdır. Bundan dolayı bu gibi ifadelerden sakınılmalıdır.

60. Allah Teâlâ İçin Câiz Olan Şeyler

Aklen imkânsız olan şeylerin dışındaki her şeyi -ne kadar hârikulâde olursa olursa olsun- yaratmak; kul hakkında aslah olup olmayan işleri meydana getirmek, hidayet ve dalâlet fiillerini yaratmak, küfür ve şirkin dışındaki dilediği günahları affetmek ve bağışlamak Allah Teâlâ için aklen câizdir. Çünkü yüce Allah, kudret ve hikmet sahibi olup mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunmaya hak sahibidir.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ'nın yüce zatı hakkında şu durumları düşünmek aklen câizdir.

1. Allah, aklen imkânsız olmayan her şeyi -ne kadar eşsiz, ne kadar hârikulâde olursa olsun- yaratması aklen câizdir. Nitekim âlemin intizamı buna şahittir.

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

"Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir" (Bakara 2/20).

2. Cenâb-ı Hakk'ın kulları hakkında aslah olup olmayan şeyleri yaratması câizdir. Cenâb-ı Hak hikmetli bir yaratıcıdır. Hikmetine uygun

olan her şeyi yaratır ve sırf ilâhî bir lutfu olmak üzere kulları hakkında aslah olan işleri meydana getirir. Yoksa her halde aslah olan şeyleri yaratmak kendisine vâcip değildir. Eğer vâcip olsaydı, kâinatta yapmış olduğu bütün ilâhî lutufları mecburen (ıztırarî) yapılan işler türünden olurdu; O'nun zât-ı ilâhîsi ise hamde ve şükre müstahak olmazdı. Çünkü şükür ve hamdi gerektiren fiiller ihtiyarî olarak yapılanlardır.

Bununla beraber aslah olan işleri yaratmak vâcip (zorunlu) olsaydı ya terkedilmesi mümkün olmazdı. Bu durumda Allah Teâlâ'nın hâşâ aciz ve mecbur olması gerekirdi.

Yahut terkedilmesi akılsızlık sayılırdı, bu durumda da zât-ı ilâhînin hâşâ akılsızlık ile nitelenmesi gerekirdi. Halbuki hikmetli olan yüce yaratıcının acziyet ve akılsızlıktan münezzeh olduğu açık bir hakikattir.

Eğer herkesin hakkında aslah olanı yaratmak vâcip olsaydı Allah Teâlâ bu dünya ve ahirette azap gören kâfir fakiri yaratmazdı.

Bununla beraber Cenâb-ı Hak bir kulu hakkında eğer aslah olan işleri yaratmazsa mutlaka bu diğer bir maslahat ve hikmetten kaynaklanmaktadır. Allah'ın fiilleri hikmet ve maslahatlardan uzak olamaz.

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

"O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır" (En'âm 6/18).

3. Cenâb-ı Hakk'ın dilediği kulu hakkında hidayeti (ihtida) ve dilediği hakkında dalâleti yaratması câizdir. Hiç kimse Allah Teâlâ'nın hidayete erdirdiğini saptıramaz; dalâlete düşürdüğünü hidayete ulaştıramaz.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de,

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ

"Allah kime hidayet ederse o hidayet bulur" (İsrâ 17/97);

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

"Allah kimi saptırırsa artık ona hidayet eden bulunamaz" (Zümer 39/23) buyrulmuştur. Ancak bazan hidayet ve dalâlet fiilleri, Allah Teâlâ'nın dışındakilere de mecazen isnat edilir. Cenâb-ı Hakk'm bir kulunu hidayete erdirmesi veya dalâlete düşürmesi, o kulun kendi seçimine dayanır. Bu şekilde tecelli eden ilâhî fiilde hâşâ cebir ve zorlama şaibesi yoktur (5. baba bakınız).

4. Cenâb-ı Hakk'ın küfür ve şirkin dışında küçük ve büyük günahları affetmesi câizdir. Şöyle ki küfür ve şirk insanların işleyebilecekleri cinayetlerin son derecesi olduğundan sahibi bundan dönerek tevhid dairesine girmedikçe bu cinayetin affedilme ihtimali yoktur. Böyle bir cinayeti affetmek hikmetin gereğine aykırıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de,

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۚ

"Allah, şüphe yok ki kendisine şirk/ortak koşulmasını affetmez fakat bunun dışında olan günahlardan dilediği kimse için affeder" (Nisâ 4/48) buyrulmuştur. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak küfür ve şirki affetmez, ancak bunun dışında bulunan günahları dilerse affeder. Tövbe bulunsun bulunmasın. Ve dilerse affetmeyip sahibini bir müddet cezalandırır. Bu durum Allah'ın dilemesine bağlıdır.

Cenâb-ı Hak, rahmet edenlerin en rahmetlisi olduğundan itaatkâr kullarına sevap vaat etmiştir. Bu ilâhî vaatte asla vazgeçme gerçekleşmez. Çünkü vazgeçme câiz görüldüğü takdirde yalan ortaya çıkmış olur. Yalan ise Allah Teâlâ hakkında imkânsız bir durumdur. İlâhî mağfirete mazhar olmayan günahkâr kullar hakkında da ilâhî tehdidi (vaîd) vardır. Bundan dolayı mümin olduğu halde günah işlemiş olan kimse -tövbe etmeksizin- vefat eder de mağfirete mazhar olmazsa bu günahı yüzünden bir müddet azap görür.

Kısacası insanlar için günahlardan sakınarak ibadet ve taatte bulunmak kulluğun gereğidir. Bir müslüman dinî vazifelerini sadece Allah'ın rızasını kazanmak, O'nun zatını takdis etmek ve yüceltmek maksadıyla yapar. Cennet ümidi, cehennem korkusu ve başkalarına göstermek arzusuyla yapmaz; bu şekilde yapılacak ibadetlerin İslâm'a göre kıymeti yoktur. Zaten bizi kulluğu yerine getirmeye muvaffak kılan da yine Cenâb-ı Hakk'ın bizzat kendisidir.

Artık bizim nail olacağımız sevap ve mükâfat şüphe yok ki sırf Allah'ın bir fazlıdır. Maruz kalacağımız azap ve ceza da ilâhî adaletin tecellisinden başka bir şey değildir.

61. Allah'ın Görülmesi

Allah Teâlâ'nın ilâhî şanına layık bir şekilde görülmesi aklen câiz, naklen sabittir. Müminler ahiret yurdunda bu en büyük nimete kavuşacaklardır. Nitekim,

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

"Kıyamet gününde birtakım yüzler (müminler) aydınlık ve parlaklık içerisinde Rab'lerine bakacaklardır" (Kıyâme 75/22-23) âyet-i kerimesi buna delildir.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ'nın (dünyada) gözle görülmesi (rü'yetullah) aklen imkânsızdır. Şu kadar ki âlimlerin çoğunluğunun açıklamalarına göre bu büyük nimete dünyada hiçbir zat ulaşamamıştır. Fakat ahiret yurdunda müminlerin bu yüce nimete nail olacakları hakkında Ehl-i sünnet âlimleri ittifak halindedir. Nitekim,

اِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَا تُضَامُّونَ فِي رُؤْيَتِهِ

"Mehtaplı bir gecede birbirinize engel olmadan ayı gördüğünüz gibi Rabb'inizi göreceksiniz"[68] hadis-i şerifi de bunu ifade etmektedir. Ancak Şîa ile Mu'tezile'den bir fırka, rü'yetullahı kabul etmemektedirler. Bunlar,

لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ

"Gözler O'nu idrak edemez" (En'âm 6/103) âyet-i kerimesiyle istidlalde bulunmak istiyor ve görmenin meydana gelmesi için tahayyüz (mekân tutma), aynı hizada bulunma, gözdeki ışınların görülecek şeye ulaşması, görülecek şeylerin şeklinin gözbebeğinde iz bırakması gibi şeylerin şart olduğunu dikkate alıyorlar.

Halbuki, *"Gözler O'nu idrak edemez"* âyet-i kerimesi Cenâb-ı Hakk'ın ihata yoluyla görülemeyeceğine delalet eder. Yoksa mutlak olarak görmenin olmayacağına delalet etmez. Hz. Musa gibi bir yüce peygamberin Allah'ı görmeyi talep etmesi bu görmenin imkânına dair açık bir delildir.

Görme için mekân tutma, karşılıklı bulunma ve bunun gibi şeylerin şart olması ise bu fâni âleme aittir. Görünmeyeni (gâib) görünür (şâhid) âleme kıyas etmek; Allah'ın görülmesini diğer görmeler türünden addetmek doğru olamaz. Bu gibi sıradan şartlara ihtiyaç kalmaksızın keyfiyet ve ihatadan uzak olarak rü'yetullah gerçekleşebilir.

Kısacası nezih bir inanca sahip olan her müminin en büyük arzusu rü'yetullahtır. Bir mümin için Allah'ımızın cemal ve kemalini müşahede etmekten daha yüce bir ruhanî zevk tasavvur edilemez.

Ey Allahım! Bizi cemalini görmekle rızıklandır. Âmin...

68 Buhârî, Mevâkîtü's-Salât, 16, Tevhîd, 24; Tirmizî, Cennet, 17.

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLİK

Nübüvvete dairdir ve iki kısımdan oluşmaktadır.

BİRİNCİ KISIM

62. Peygamberlere İman

Yüce peygamberlere (enbiyâ-i izâm) iman etmek farzdır. Bir kısım üstün şahsiyetler, yaratılmışları irşad ve onlara dinî hükümleri tebliğ etmek için hikmetine binaen Allah tarafından gönderilmişlerdir. Bu mümtaz kişilerin nübüvvet ve risaletleri kendi zamanlarına göre insanları ikna edip, karşıtlarının delillerini çürütecek apaçık mucizelerle desteklenmiştir. Bu yüksek şahsiyetler için vâcip, mümteni ve câiz olan sıfatlar ve durumlar vardır. Bir kısmına Allah tarafından kitap, şeriat ihsan olunmuştur ki bunlara "rusül-i kirâm, mürselîn" denir. Bir kısmı da kendinden önceki bir peygamberin kitap ve şeriatıyla amel etmeye ve bunların hükümlerini insanlara tebliğle emrolunmuşlardır. İşte yüce peygamberlere iman bu konuları bilip tasdik etmekten ibarettir. Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun.

AÇIKLAMA

Enbiyâ, "nebî" kelimesinin çoğuludur. **Nebî,** "haber veren" anlamındadır. Farsça'da "peygamber" denilir. Yüce peygamberler insanlara ilâhî hükümleri haber verdikleri için böyle isimlendirilmişlerdir. Peygamberan-i zîşan hazretleri Allah tarafından yaratılmışları ikaz ve irşad için gönderildiklerinden dolayı da "rusül-i kirâm - mürselîn" olarak isimlendirilmişlerdir.

Bir görüşe göre nebî ve resûl kavramları aynı anlamdadır. Peygamber-i zîşanın her birine nebî denildiği gibi resûl de denilebilir. Diğer bir görüşe göre resûl, kendisine kitap ve müstakil şeriat verilen zattır. Binaenaleyh her resûl, nebî olduğu halde, her nebî resûl değildir.

Yüce peygamberlerden her biri, kendi ümmetinin karakterine (kabiliyetine) ve döneminin icaplarına göre mucizeler ortaya koymuşlardır.

Mesela, Hz. Musa [aleyhisselâm] zamanında sihir çok gelişmiş olduğundan onun ortaya koyduğu mucizeler, sihirbazları aciz bırakacak bir tarzda tecelli etmiştir. Hz. İsa [aleyhisselâm] asrında da tıp ilmi ileri bir seviyeye ulaşmış olduğu için onun mucizeleri de tıbbın erişebileceği seviyelerden çok yüksek bir mahiyette ortaya çıkmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] yaşadığı Asr-ı saâdet'te ise belâgat ve fesahat fevkalâde ilerlemişti. Bundan dolayı onun getirdiği mucizelerin en muazzamı da belâgat ve fesahatin zirvesinde olup başka bir sözle karşılaştırılması dahi mümkün olmayan Kur'ân-ı Mübîn olmuştur. Enbiyâ-ı kirâmın bulundukları nübüvvet ve risalet makamı insanlığın en yüksek ve en şerefli mertebesidir. Bunun fevkinde hiçbir pâye, hiçbir şeref düşünülemez. Bu ulvî mertebe Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı olduğundan hiç kimse kendi istidadıyla, kendi çaba ve gayretiyle ona nail olamaz.

63. Peygamberliğin Aklen Mümkün Olması

Nübüvvet ve risalet aklen imkânsız değildir. Aksine hikmet-i ilâhiyye gereği olup bilfiil vâkidir. Şöyle ki bir kısım seçkin şahsiyetler nübüvvet ve risalet iddiasında bulunmuş, bu iddialarını birçok açık

mucizeyle ispat etmişler, insanlık âlemini irşad edip onları yüceltmeye muvaffak olarak asırlardan beri yaratılmışların hürmet ve övgüsüne mazhar olmuşlardır.

AÇIKLAMA

Hikmet sahibi bir yaratıcının kutsal varlığına inanan insanlar için nübüvvet ve risaletin cevazını inkâra, vukuunda tereddüde asla imkân yoktur. Hatta filozoflar ve akılcılardan bazıları nübüvvet ve risaletin zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bize göre nübüvvet ve risalet ilâhî hikmetin neticesidir. Çünkü Allah Teâlâ hakîm, rahîm ve kerîmdir. Bundan dolayı kullarını irşad edip hidayet yolunu göstermek ve saadete ulaştırmak için bazı seçkin kullarını ulvî bir vazife olan nübüvvet ve risaletle görevlendirmiştir. Hakikat odur ki beşerî kemalatın örnek şahsiyetleri olan peygamberler, Allah'ın fazlı olarak nübüvvet ve risalete nail olmuş, bu husustaki davalarında sadık olduklarını birçok mucizeyle ispat etmiş ve pek çok muvaffakiyete mazhar olmuşlardır.

64. İnsanlığın Peygamberlere İhtiyacı

İnsanlığın gerçek birer mürşid olan yüce peygamberlere olan ihtiyacı âşikârdır. Beşeriyetin saadeti, hidayete nail olması, fikrî ve ahlâkî olarak kemale ulaşması ancak peygamberlere ittiba etmekle mümkün olur. İşte beşeriyetin bu husustaki ihtiyacını karşılayabilmek için Allah tarafından bir lutuf olarak nebîler ve resûller gönderilmiştir. Yüce peygamberlerin gönderilmesinde birçok hikmet ve maslahat vardır. Kısacası, itikadî hükümlerin teyit ve talimi, vazife-i ubûdiyetin tayini (kulluk görevlerinin belirlenmesi), birtakım fiiller ve eşyanın iyi ve kötü olarak ayırt edilmesi, güzel ahlâkın telkini, beşerî hukukun ikamesi, toplumsal bağların güçlendirilmesi, bir kısım besinlerin ve ilaçların fayda ve zararlarının açıklanması, faydalı sanatların ve hayatın idamesi için gerekli olan şeyleri bildirmek, birtakım tarihî olayları ve kâinatın oluşu ile ilgili meseleleri açıklamak. Bir diğer ifadeyle hüccet-i bâliga-i ilâhiyye yani Allah Teâlâ'nın en yüce delili tamamlanmıştır.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ insanlara kendi içlerinden bir kısım yüce şahsiyetleri peygamber olarak göndermiştir. Bunda birçok hikmet ve maslahat vardır. İşte bunların bir kısmını özetle veriyoruz.

1. "Nübüvvet sayesinde itikadî hükümler teyit ve talim buyrulmuştur." Şöyle ki akıl sahibi olan insan, âlemin bir yaratıcısı olduğuna ve yaratıcının birtakım sıfatlarının olacağını tek başına bilebilir. Fakat diğer ilâhî sıfatları anlayamaz. Mebde ve meâda müteallik meseleleri keşfedemez. Ayrıca cismanî haşrin vuku bulacağını, ahiret sorumluluğunun sabit olduğunu ve daha birçok hakikati akılla öğrenemez. Bu hususlarda bir rehbere, ilham saçan bir öğretmene muhtaçtır. İşte yüce peygamberler, insanların Allah'ın zatı ve sıfatları hakkındaki bilgilerini kuvvetlendirmiş ve onlara itikadî hükümleri de temel olarak anlatıp öğreterek bu tür önemli bilgilerden ve hakikatlerden haberdar etmiştir.

2. "Nübüvvet sayesinde kulluk görevleri tayin edilmiştir." Şöyle ki akıl sahibi olan herkes bütün kâinatta ilâhî lutfun tecelli olduğunu görür. En küçük bir mahlûkatın bile ilâhî ihsandan mahrum kalmadığını anlar. Bu cihetle yaratılmışlara karşı kerim olan yüce Allah'a kalben muhabbet eder, mazhar olduğu feyizlerden dolayı şükretmek ister, kulluğunun gereği olan görevleri düşünür, Allah'ın rızasını kazanmak için de itaat ve ibadette bulunmak gerektiğini hisseder. Fakat nasıl ibadet edeceğini, kulluk görevlerinin nelerden ibaret olduğunu, Allah'ın rızasına uygun olacak itaat ve ibadetleri ne şekilde ifa edeceğini kendi kendine keşfedemez. Bu yüzden gaybdan bilgi alan (âlem-i gaybdan müteveccih) ve Hak Teâlâ tarafından bu bilgilere muktedir kılınan bir zatın irşadına muhtaç bulunur. İşte yüce peygamberler mazhar oldukları vahiy ve ilham sayesinde, insanların bu hususlardaki vazifelerinin nelerden ibaret olduğunu tayin ve bu vazifelerin ne suretle ifa edilebileceğini öğretmişlerdir.

3. "Nübüvvet sayesinde, birtakım fiiller ve eşya iyi ve kötü (hüsün ve kubuh) olarak belirlenmiştir." Şöyle ki insanlar bazı fiil ve eşyanın hüsün ve kubhunu, yani kemal sıfatı olup olmadığını, tabiata (tab'a)

ve yaratılış amacına (garaza) uygun olup olmadığını kendi akıllarıyla idrak edebilirler. Ancak bazan olur ki bir şeyin hüsün ve kubhunu mücerred (soyut) akılla anlaması kabil olmaz ve hayrette kalabilir. Bir akıl sahibinin hüsün gördüğünü, diğer bir kişi kabih görür. Özellikle bir kısım fiil ve eşyanın dünyada övgü ve yergi; ahirette sevap ve ceza gerektirip gerektirmeyeceğine dair hüsün ve kubhunu ayırt etmede insan aklı yetersizdir. İşte bu gibi şeylerin hüsün ve kubhu yüce peygamberlerin emir ve nehiyleri sayesinde anlaşılmış, onların emrettikleri şeylerin güzel olduğu, bunların aksine nehyettiklerinin de kabih olduğu belirlenmiştir.

4. "Ahlâkî faziletler telkin edilmiştir." Şöyle ki gerek fertlerin ve gerekse fertlerden oluşan toplumun yükselmesi ve toplumsal düzen ahlâkî erdemlerle var olur. Binaenaleyh ahlâkî faziletlerin nelerden ibaret olduğunu tayin edecek ve bunları etkili bir şekilde telkin edecek yüce şahsiyetlere ihtiyaç vardır. İşte peygamberler bütün ahlâkî faziletleri ümmetlerine talim ve telkin etmiş, insanlığın kemale ulaşmasının güzel ahlâk ile gerçekleşebileceğini çok etkili bir şekilde açıklayarak onları her türlü ahlâksızlıklardan alıkoymuşlardır.

5. "Medenî hükümler tesis edilmiştir." Şöyle ki insanlar tabii olarak medenîdirler. Aralarında birtakım medenî muâmelât cereyan eder. Binaenaleyh bu hususta birçok hüküm ve kaideye ihtiyaç vardır ki medenî hayatın güzelce devamı mümkün olabilsin. İşte peygamberler tarafından bu hüküm ve kaideler tesis edilmiştir. Bu hükümlere ittiba eden kavimler yüksek medeniyetler kurmuş ve bu medeniyetlerin şaşaalı eserleri yeryüzüne yayılarak birçok toplum bunlardan istifade etmiştir.

6. "Sosyal bağlar kuvvetlendirilmiştir." Şöyle ki insanlar fıtraten cemiyet halinde yaşamaya mecbur olduklarından aralarında tabii olarak birtakım münasebetler vardır. Fakat bu münasebetlerin güzel bir intizam dairesinde cereyan etmesi insanların bir birlik noktasına yönelmesine, aralarında bir sevgi ve muhabbet duygusunun varlığına bağlıdır. Halbuki insanlar güzel bir terbiyeye sahip olmadıkça aralarında bu gibi yüksek olgunluk tecelli edemez. Bir insan nezih bir

terbiyeye mazhar olmalıdır ki zulüm ve baskıya eğilimli olan nefsine mağlup olarak sosyal ahengi bozmaya çalışmasın. Kendi şahsî menfaatlerini temin için başkalarına zarar vermeye kalkmasın. İşte insanlara bu ruh terbiyesini veren peygamberlerdir. Bu sayede insanlar arasında sağlam bir bağ meydana gelmiş, pek çok insan bencillikten kurtulmuş, birtakım içtimaî sorunların üstesinden ezelî kadere razı olarak güzel bir şekilde gelebilmiştir.

7. "Bir kısım gıdaların, ilaçların faydaları ve zararları açıklanmıştır." Şöyle ki insanlar eskiden beri hayatlarını devam ettirebilmek için yiyecek ve içecekler sağlamaya ve sağlıkları bozulduğunda ilaç kullanmaya muhtaç olmuşlardır. Fakat vücuda faydalı olan, sağlığa hizmet eden maddeleri keşfetmek ve belirlemek pek çok tecrübeye bağlıdır ve uzun zamanların geçmesine muhtaçtır. Hele bazı maddelerin tecrübe edilmesi âdeta imkânsız veya zararlı sonuçları icap ettirir. İşte insanlığın maruz kaldığı bu problem de başlangıçta peygamberler vasıtasıyla bertaraf edilmiş, bu sayede insanlar birçok tecrübe dönemi geçirme zahmetinden kurtularak kendilerine faydalı olup olmayan bir hayli maddelerin bilgisini elde etmişlerdir.

8. "Faydalı sanatlar, hayatî öneme haiz gereksinimler tarif edilmiştir." Şöyle ki insanların mutluluğunu sağlamak, fıtratlarında gizli bulunan kabiliyetleri geliştirmek için kendilerine peygamberler tarafından birçok faydalı sanatlar öğretilmiş; ziraat, terzilik, gemi inşası gibi hayatî öneme sahip hususlar tarif ve tavsiye edilerek bu sayede insanlık için ilerleme yolları açılmıştır.

9. "Bir kısım ontolojik hakikatler, tarihî olaylar açıklanmıştır." Şöyle ki peygamberler birtakım yaratılış kanunlarını, fıtratın birtakım gizli sırlarını ümmetlerine anlayabilecekleri bir şekilde açıklayarak onları kâinatın yaratıcısının kudretinden ve büyüklüğünden haberdar etmiş ve birtakım geçmiş kavimlerin garip, tarihî hallerini olduğu gibi haber vererek ümmetlerinin gafletten uyanmak için bu konuda bilgi sahibi olmalarını sağlamışlardır.

İnsanlara kendi akıllarıyla keşfedebilecekleri birtakım bilimsel gerçekleri, bazı ilimleri ve sanatları detaylı bir şekilde öğretmek; geçmiş kavimlerin tarihlerine ait genel olaylara dair açıklamalı bilgiler vermek ise peygamberlerin yüce görevlerinden değildir.

10. "Allah'ımızın apaçık delili tamamlanmıştır." Şöyle ki Allah tarafından insanlara pek çok peygamber gönderilmiştir. Bu yüce şahsiyetler, insanlara ilâhî hükümleri tebliğ etmiş, itaat edenleri sevapla müjdelemiş, isyan edenleri azap ile sakındırmıştır. Bu sayede insanların inanca ve başka diğer konulara ilişkin görevleri belirlenmiştir. Artık kıyamet gününde, "Rabbimiz, biz görevlerimizin nelerden ibaret olduğunu bilmiyorduk" diye özür beyan edebilmeleri mümkün değildir. Ne putlara, ateşlere, insanlara tapan cahillerin ne de, "Tabiat ötesini anlayabilmek için insan aklı yeterli değildir" şeklinde inkâr vadisine düşen pozitivizm, septisizm ve agnostisizm mensuplarının mazeret öne sürmelerine imkân kalmıştır. Nitekim şu âyet-i celile bunu ifade etmektedir:

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ

اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

"Peygamberlerden sonra, insanların Allah'a karşı bir hüccetleri olmaması için, gönderilen müjdeci ve uyarıcı peygamberlerden bir kısmını daha önce sana anlatmış, bir kısmını da anlatmamıştık. Allah, Musa'ya hitap etmişti. Allah güçlüdür, Hakîm'dir" (Nisâ 4/165).

65. Peygamberliğin Delili Mucize

Peygamberlik (nübüvvet ve risalet) mucize ile kesin olarak belli olur. Mucize, Allah tarafından gönderilen üstün nitelikli bir zatın peygamberlik iddiasında doğru olduğunu ispat etmek için ilâhî kudret ile göstermeye muvaffak olduğu olağanüstü olaylardan ve bir kısım üstün niteliklerden ibarettir ki başka insanlar bunun benzerini getirmeye güç yetiremez ve bu üstün niteliklere ulaşamaz.

Peygamberlerin gösterdiği olağanüstü olaylar (harikalar) tabiatta geçerli kanunlara aykırı görülmekle beraber aslında mümkün olan hususlardandır.

Zaten tabiat kanunları ve diğer fiziksel kanunlar da mümkün olan şeylerden olduğundan ve bu kanunlara aykırı olacak bazı işlerin gerçekleşmesini inkâra mahal yoktur. İlâhî kudretin ilişkisiyle bu gibi işlerin varlık alanına çıkması akla aykırı değildir.

Mademki peygamberlerin gönderilmesi ilâhî hikmetin gereklerindendir, o halde bu seçkin şahsiyetlerin mucizelerle desteklenmesi de hikmet gereğidir. Tâ ki insanların kendilerine itaat etmeleri ve boyun eğmeleri mümkün olsun; peygamberlerin gönderilmesindeki hikmet açığa çıksın.

AÇIKLAMA

İnsanlar, yüce peygamberlerin gösterdiği harikaların benzerini meydana getirmekten aciz kaldığı için bunlara "mucize" denmiştir. Bunların gerçekleşmesi aklen imkânsız değildir. Ancak bu doğrultuda süregelen bir âdet (kanun) olmadığı için ilk başta insan bunu garip karşılamıştır.

Fakat bir insan bu kâinatı temaşa ettikçe, bu âlemin düzeninin her zerresinde açıkça görülen kudret eserlerini düşündükçe, âlemi modelsiz olarak yaratan zatın kudret ve büyüklüğünün kemali, düşüncesinin hemen başında açığa çıkar ve bu gibi harikaların ilâhî kudretle varlık alanına çıkabilmelerini asla inkâr edemez.

Gerçi bazı kıt akıllı kimseler vardır ki bu gibi harikaların olabileceğini düşünemezler. Kâinatın düzenine ve tabiat kanunlarına aykırı düşecek olayların meydana gelebileceğine inanmazlar. Zavallılar şunu düşünmezler ki tabiat kanunlarını ve diğerlerini var eden kâinatın yaratıcısı Allah niçin bu kanunların dışında bir şeyi yaratmaya kadir olmasın?

Acaba kâinatta geçerli olan kanunları yaratmak, şu yeri ve gökleri sanatkârane bir şekilde yaratmaktan daha garip midir?

Zaten bu âlemde var olan her şey, ilk önce kâinatta geçerli olan kanunlara aykırı olarak ortaya çıkar, sonra sürekli hale gelerek âdet halini alır. Madenlerden sonra bitkilerin, hayvanların oluşumu böyle değil mi? Evet... Materyalistlerin iddiasına göre öteden beri düzenli bir şekilde hareket eden bir kısım parçacıkların daha sonra düzenini kaybederek birtakım cisimlerin oluşumuna etki etmiş olması geçerli âdete (kanun) aykırı değil midir?

Demek ki tabiatta âdete aykırı şeyler de gerçekleşebiliyormuş!...

TABİAT KANUNLARI ZORUNLU DEĞİLDİR

Tabiat kanunu, iki şey arasında sabit, değişmeyen bir ilişkiden ibarettir. Mesela, daima aynı tohumlardan aynı bitkiler meydana gelir, bunların arasında değişmeyen bir ilişki vardır. İşte bu bir tabiat kanunudur.

Acaba tabiat kanunu zorunlu mudur? Bu ilişkinin sona ermesi, değişmesi mümkün değil midir?

Evet, bu kanun görünüşe ve tecrübeye göre sabittir, değişmez. Fakat mutlak anlamda zorunlu değildir. "Aynı tohumlardan aynı bitkilerin meydana gelmesi zorunludur" diye aklî bir hüküm verilemez. "Aynı tohumlardan aynı bitkiler meydana gelir" sözü mümkün olan aklî bir hükümdür.[69] Bu önermedeki yüklem, konunun zatî niteliklerinden değildir. Bu yüklem konusundan ayrılabilir. Bu ayrılma hiçbir şekilde çelişki meydana getirmeksizin iddia edilebilir.

Evet, aynı tohumlardan aynı bitkiler meydana gelmeyip de başka bitkilerin meydana gelmesi iddia edilebilir. Bunda çelişki doğuracak bir durum yoktur. Biz böyle iki şey arasındaki ilişkinin sabit olduğuna tecrübemize dayanarak hükmediyoruz. Halbuki tecrübemiz eksiktir, bilgimizin kaynakları yeterli değildir. Bu sebeple tecrübemize aykırı gerçekleşen bazı olayların meydana gelebilmesini nasıl inkâr edebiliriz?

69 Nâşir: Aklî hükümler için 32. maddeye bakılabilir.

Sonuç olarak tabiat kanunları zorunlu değildir. Bu kanunlara aykırı olayların imkânsızlığı konusunda hiçbir delil yoktur. Aksine tabiat kanunlarına aykırı olayların gerçekleştiği görülmektedir.

Fazla söze ne gerek var, Rifâîler'in gösterdiği harikalar ortadadır. Bunlar fırınlara girdikleri halde yanmıyorlar; karınlarına bıçakları soktukları, yüzlerini demirlerle şişledikleri halde etkilenmiyorlar. Acaba bunlar tabiat kanunlarına aykırı değil mi?

Tabiat kanunlarının zorunlu olmadığını günümüz felsefesi de kabul etmektedir. Hadi diyelim ki her şey mutlak anlamda tabiat kanunlarına tâbidir, ona aykırı hiçbir şey gerçekleşmez. Bu durumda sorarız, insanlar bütünüyle tabiat kanunlarını keşfedebilmişler midir ki mucize denilen şeyin tabiat kanunlarının dışında ve bundan dolayı mümkün olmadığını iddia edebilsinler?

Şüphesiz bütün kâinattaki zerreleri birer tabiat kanununa bağlamış olan kâinatın yaratıcısı, mucizeler için birtakım özel kanunlar koymuş olabilir. Şu kadar var ki sıradan insanlar bu kanunları bilemez, fakat bunların sonuçlarını ilâhî ikrama ermiş olanların ellerinde gerçekleştiğini görürler.

Hele bu âlemde nice harikalar ortaya çıkıyor ki insan ya bunlardaki esrarengizliği dikkate almıyor ya da bunlardan her birini aklınca bir kanuna indirgemeye çalışıyor.

Acaba insan, sadece kendi düşüncesine güvenip de birtakım gerçekleri inkâra nasıl kalkışabilir? Günümüzde insanlar tarafından icat edilen teknolojik ürünler vardır ki biz bunları sıradan şeyler olarak görüyoruz. Halbuki bundan birkaç yüzyıl önce yaşayan insanlara böyle şeylerin olabileceği haber verilmiş olsaydı elbette bunları mümkün görmezlerdi.

Bir kişi şöyle diyor: "Olağanüstü olması dolayısıyla bir şeyin imkânsız olduğuna hükmetmek doğru değildir. 18. yüzyılda yaşayan bir insan için uçakla havada yolculuk yapmak paratoner yardımıyla yıldırımı istediğimiz yere yönlendirmekten daha olağanüstü bir şey olamazdı. Halbuki bunlar bugün gerçekleşmiştir."

Demek ki insanların imkânsız gördükleri birçok şey yine kendileri gibi normal insanlar tarafından meydana getirilebiliyor. O halde insanların imkânsız şeylerden kabul ettikleri birtakım harikaların ilâhî kudret ile yüce peygamberlerin elinde ortaya çıkması nasıl imkânsız görülebilir?

Gerçekte bu harikalar meydana gelmiş ve bunların bir kısmını Kur'ân-ı Mübîn haber vermiştir. Hz. Salih'in duasıyla taştan devenin ortaya çıkması; Hz. İbrahim'i ateşin yakmaması; Hz. Musa'nın elindeki asânın ejderhaya dönüşmesi; denizden yollar açılarak İsrâiloğulları'nın geçmesi; Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi bu türdendir.

İşte bunlar birer muazzam mucizedir, her biri geçerli kanunlara aykırı, kozmolojik kanunlara zâhiren ters düşmektedir. Fakat böyle olmakla birlikte bunlar gerçekte mümkün olan şeyler olup ilâhî kudrete dayanmaktadırlar.

Yüce kudretiyle nice akıl sahiplerini bir damla sudan yaratan, Semender[70] gibi birtakım hayat sahiplerini ateşler içinde yaşatan, cisimlere patlama, bölünme, birleşme, donma gibi çeşitli özellikler veren, hâsılı dikkatli bakışlarımıza çarpan milyonlarca sanat eserleri meydana getiren kâinatın yaratıcısı Allah'ın üstün kudret ve gücünü tasdik eden bir kimse bu gibi harikaların ilâhî kudret ile ortaya çıkabileceğinde asla şüpheye düşmez. Allah'ı inkâr eden bir kişi hakkında ise mucizelerden önce O'nun varlığını, yüce sıfatlarını ispat etmek gerekir.

MUCİZE ile DİĞER HARİKALAR ARASINDAKİ FARK

Şu da bilinmektedir ki peygamberlerin gösterdikleri her mucize olağanüstü bir olay olduğu halde her olağanüstü olay bir mucize değildir. Aralarında birçok fark vardır. Özetle:

1. Mucize ancak peygamberlik şerefine mazhar olan kimseler tarafından gösterilir. Yalan yere peygamberlik iddiasında bulunacak bir şahıs ya arzusuna uygun hiçbir olağanüstü şey gösteremez yahut

70 Nâşir: Eskiden ateş içinde yaşadığı kabul edilen bir canlı.

göstereceği olağanüstü olayın benzerlerini başkaları bile göstererek kendisinin yalancılığı açığa çıkar. Gösterdiği şeyin mucize derecesinde olmadığı anlaşılır. Yalancı bir peygamberin elinde mucizenin gerçekleşmesi, şüpheyi gerektireceğinden ötürü ilâhî hikmete aykırıdır.

2. Mucize, peygamberlik iddiasında bulunan zatın iddiasına uygun olarak gerçekleşir. Bilimsel sebeplerden hiçbirine yakınlık arzetmez.

3. Mucize, çoğu zaman insanların isteğiyle gösterilir ve, "Bu mucizenin bir benzerini de siz getirin" denildiği halde kimse buna güç yetiremez.

4. Mucizeyi gösteren zat her türlü üstün vasıflarla donatılmıştır. Kendi şahsî menfaatini asla gözetmez, insanlığı irşad etmeye çalışır, herkese hidayet ve mutluluk yollarını gösterir. Kendisi de söylediklerini yerine getirir. Âdeta kendi varlığı da büyük bir harika, ilâhî bir mucize şeklinde tecelli eder.

MUCİZENİN DIŞINDAKİ HARİKALARIN ÇEŞİTLERİ

1. İrhas: Peygamberlikten önce ortaya çıkıp peygamber olacak zatın peygamberliğine delil olan ve böylece nübüvvetin temelini oluşturan harikalardır. Hz. İsa'nın daha beşikteyken konuşması, bazı ağaçların ve taşların peygamberlikten önce Hz. Peygamber'e selâm vermesi bu türdendir.

2. Keramet: İslâm'ın gereklerini tamamen yerine getiren ümmetten bazı önemli kimselerin gösterdiği harikalardır. Bu, o kişilerin velayet mertebesine ulaştıklarına delalet eder. Ehl-i sünnet inancına göre evliyanın kerametleri haktır. Ümmetin salih kişilerinden bazılarının Allah katından keramete ulaşmaları uzak bir ihtimal değildir. Bu keramet onların insanlar arasında hürmete mazhar olmalarını yahut onların vaaz ve nasihatlerini insanların güzel bir şekilde benimseyip kabul etmelerini temin etmek gibi bir hikmete dayanmaktadır.

Keramet hakkında şer'î naslar bulunmaktadır. Birçok kimseden keramet ortaya çıktığına dair pek çok rivayet vardır.

Tayy-i mekânda bulunmak, yani uzak bir mesafeyi az bir zaman içinde katetmek kerametten sayılmaktadır.

Şu hadise Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] kerametlerindendir: Bir gün Medine-i Münevvere'de hutbe okurken Nihavend'de Hz. Sâriye'nin komutasında bulunan İslâm ordusunun düşman tarafından kuşatılmak üzere olduğunu görmüş; bunun üzerine, "Yâ Sâriye, dağa dağa" diye seslenmiş, Sâriye Hz. Ömer'in bu çağrısını işiterek İslâm askerleriyle beraber arka taraflarındaki dağa dayanmış ve bu şekilde düşman ordusunun kuşatması başarısız olmuştur.

Allah'ın velilerden zuhur eden kerametler de tâbi oldukları yüce peygamberlerin mucizelerinin bir sonucudur. Keramet yoluyla ortaya çıkan harikalar peygamberlik iddiasına yakın, mucize derecesine haiz olamaz ve her istenilen zamanda gösterilemez. Bu açıdan mucizelerden ayrılır.

3. Maûnet: Durumu pek bilinmeyen sıradan insanlardan birinin elinde, herhangi bir iddia ile ilişkili olmaksızın ortaya çıkan harikalardır ki o kişinin bela ve sıkıntıdan kurtulmasına, geçimini kolayca temin etmesine yardım eder. Bu durum, o kişi hakkında Allah tarafından verilmiş bir yardım anlamına gelir. Bazı temiz kalpli kimseler vardır ki muhataplarının kalplerinde olan şeyleri keşfederler. İşte bu durum "maûnet" türündendir.

4. İstidrac: Günahı ve küfrü açık olan şahsın elinde, arzusuna uygun olarak gerçekleşen harikadır. İstidraç, mühlet vermek demektir. Sahibinin günah ve sapıklık içinde kalarak daha fazla ilâhî azaba uğraması için ona verilir.

Zalimlerden ve kâfirlerden bazılarının dünya işlerine ilişkin isteklerinin gerçekleşmesi, dualarının kabule yakın olması bu türdendir.

5. İhanet: Günahı ve küfrü açık olan şahsın elinde arzusuna aykırı olarak ortaya çıkan harikalardır. Buna "hızlân" da denir.[71]

---

71 Nâşir: Hızlân: Yardımsız bırakmak demektir. Yüce Allah'ın itaatsiz kullarını kendi hali-ne bırakmasıdır.

Yüce Allah böyle kişileri yalanlamak ve alçaltmak için bu harikayı yaratır. Müseylimetülkezzâb'dan ortaya çıkan harikalar bu gruptandır. Şöyle ki adı geçen kişi bir kuyunun suyunu artırmak için içine tükürmüş, kuyu derhal mevcut suyunu da kaybedip büsbütün kurumuştur. Yine bir şahsın görmeyen gözüne, açılması için tükürüğünü sürmüş, şahsın diğer gözü de kör olmuştur.

Netice itibariyle mucize ile kerametin dışındakiler sahibinin büyüklüğüne, faziletine delalet etmez. Mesela, bir kişi, İslâm dinine uygun yaşamadığı halde havada uçsa veya denizde yürüse bu durumun İslâm nazarında hiçbir değeri olmaz.

Özel sebepler ve teknolojik araçlar sayesinde meydana gelen ilginç şeyler ise ya sihir veya bir çeşit sanattır ki bunlara sebep sonuç ilişkisine bağlı, tabiat kanununa göre cereyan eden, başkalarının düzenlemesine ve yardımına muhtaç olup sebeplerine ve şartlarına vâkıf olan herkes tarafından taklit edilebilen şeyler olup hiçbir şekilde olağanüstü harikalar sayılmazlar. Kamer-i Mukanne[72] bu türdendir.

66. Vahiy

Yüce peygamberler ilâhî vahye mazhar olmuşlardır. Vahiy, Allah Teâlâ'nın dilediği şeyleri peygamberlerine rüya, ilham, kitap ve melek yoluyla bildirmesi ve öğretmesi demektir.

Yüce peygamberler kendilerine gelen vahyin ilâhî bir vahiy olduğunu birtakım mucize ve delillerle veya başka yollarla kesin olarak bilir, kendilerinde bu konuda zorunlu bir bilgi meydana gelir.

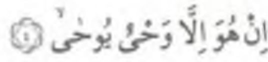
---

72 Mukanne (v. 161/778): Hâşim yahut Hakîm Ata isminde bir zındıktır. Son derece çirkin bir yapıya sahip olduğundan yüzünü bir peçe ile örterdi. Bundan dolayı *Mukanne* ismini almıştır. Sihir yapmayı ve simyacılığı bilirdi. Bu sayede *"kamer-i mukanne"*yi meydana getirmişti. Şöyle ki: Semerkand ile Taşkent arasında Siyam ismindeki dağın eteğinde "Çah-i Nahşeb" denilen kuyudan ayın batışının hemen peşinde ay şeklinde parlak bir cisim belirerek dağın arkasında görünür, her taraftan dört fersah kadar mesafeyi aydınlatırdı. Adı geçen şahıs, ilâhlık iddiasında bulunmuş, yanına birçok ahmağı toplamıştı. Nihayet Halife Mehdî zamanında ibret verici bir şekilde cezalandırılmıştır.

AÇIKLAMA

Vahiy, sözlükte "kelâm, kitap, gönderme, ilham, öğretme, emir, işaret, büyüleme, bir şeyi gizlice bildirme, bazı özel gayeleri tebliğ etme" anlamlarına gelir.

Terim olarak ise Cenâb-ı Hakk'ın dilediği hükümleri, sırları ve gerçekleri yüce peygamberlerine özel yollardan biriyle bildirmesi demektir. Bu yolla vahyedilen şeylere de "vahiy" denilir. Bu durumda vahiy, ism-i mef'ûl kalıbıyla, "mûha" anlamına gelmiş olur. Nitekim,

"O, sadece vahyolunan bir vahiydir" (Necm 53/4) âyetindeki vahiy bu anlamdadır.

İLÂHÎ VAHYİN GELİŞ ŞEKİLLERİ

İlâhî vahiy, aşağıdaki dört şekilden biriyle gelir:

1. Salih rüya: Cenâb-ı Hak dilediği şeyleri peygamberlerine sadık rüya ile bildirir. Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi hakkındaki vahiy bu türdendir.

Vahiy, peygamberliğin başlangıcında genellikle salih rüya yoluyla gerçekleşirdi. Bu da gönderilen zatın vahiy ve nübüvvetle ünsiyet kurmasını sağlama hikmetine yöneliktir. Çünkü ilâhî vahyin başlangıçta diğer yollardan biriyle gerçekleşmesi, peygamberlik görevinin birdenbire ona yönelmesi, beşerî kuvvetlerin tahammül edemeyeceği derecede bir saygı ve endişe duygusunu gerektirir.

2. İlham: Cenâb-ı Hak dilediği şeyleri yüce peygamberlerin kalbine uyanıkken vasıtasız bir şekilde ilham eder ve aktarır. Bu yolla gerçekleşen vahiy, meleğin konuşup aktarmasından bağımsız olduğu için buna "vahy-i gayr-i metlüv" denir.

Yüce peygamberler bu yolla aldıkları hususları istedikleri lafızlarla ifade ederler. Hadis-i şerifler bu çeşittendir.

3. Kitap: Cenâb-ı Hak peygamberlerine dilediği kelimeleri melek aracılığı olmaksızın işittirmesi ve bu kitap ile ilâhî kelâmını bildirmesidir. Hz. Musa'nın Tûr dağında mazhar olduğu vahiy bu türdendir. Tevrat'ın levhaları da bu yolla yazılı bir şekilde toptan nâzil olmuştur.

4. Melek vasıtasıyla: Cenâb-ı Hak dilediği şeyleri peygamberlerine melek aracılığıyla bildirir ve ulaştırır. Buna "vahy-i metlüv" denir. Vahyi taşıyan melek çoğunlukla insan şeklinde belirerek yüce peygamberlere şifahî olarak bildirimde bulunurdu. Nitekim Cebrâil çoğunlukla Dihye el-Kelbî adındaki sahabinin şekline bürünerek Peygamber Efendimiz'e görünürdü.

Vahye vasıta olan meleğin özel işareti de bu türe aittir. Peygamberler bu işaretten maksadın ne olduğunu kesin olarak idrak ederlerdi.

YÜCE PEYGAMBERİMİZ'İN ŞEREFLENDİĞİ İLÂHÎ VAHİY

Resûl-i Ekrem Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliğinin başlarında bir rivayete göre altı ay kadar rüya yoluyla ilâhî vahye mazhar olmuştur. Rüya âleminde gördüğü her şey sabah aydınlığı gibi parlak bir şekilde aynen gerçekleşirdi. Daha sonra melek vasıtasıyla ilâhî vahye mazhar olmuştur. Bu şekilde gerçekleşen ilâhî vahyin heybetinden heyecana kapılmış, peygamberlik gibi büyük bir görevi yüklenme zorluğundan kaynaklanan bir korku ve dehşet ile değerli eşi Hz. Hatice'nin yanına teşrif ederek, *"Beni örtünüz! Beni örtünüz!"* diye emretmiştir.

İlâhî vahyin ortaya çıkışında bazan zil sesi gibi bir şey Hz. Peygamber'in kulağında yankılanır, bu sesin kesilmesi anında vahyedilen hususlar onun tarafından bilinir ve ezberlenirdi. Böyle bir sesin ortaya çıkışı Resûlullah'ın diğer ilişkilere yönelmesini keserek bütün varlığıyla ilâhî vahye yönelmesini sağlama hikmetine dayanmaktadır.

Resûl-i Ekrem hazretleri giderek ilâhî vahye alışmış artık kendisinde ortaya çıkan dehşet ve heyecan hafiflemiştir. Bununla birlikte bazan ilâhî vahiy kendisine geldikçe uyku ve ağırlık gibi latif bir ruh haline

girerdi. Bazan da mübarek vücuduna bir titreme gelerek o parlak alnı çiğ tanelerinden daha parlak olan mübarek terler içinde kalırdı. Sallallahu aleyhi vesellem.

İnce duygulara sahip birçok kimse, ruhu okşayan bir sesin cezbedici etkisiyle mestoldukları halde, ilâhî vahyin tecelli etmesiyle ortaya çıkan atmosferden hâsıl olan manevi bir zevk ile yüce Peygamberimiz'in bir istiğrak haline gelmemesi mümkün müydü? Zaten vahiy esnasında peygamberlerin mübarek ruhları bedensel ilişkilerden soyutlanarak melekler âlemine dahil olurlar. Bu sebeple bu esnada kendilerinin lâhutî bir neşveye mazhar olmaları, âdeta ruhun bedenden ayrılmasına benzer, hoş bir duruma maruz kalmaları yadırganamaz.

VAHİY HAKKINDA YANLIŞ DÜŞÜNCELER

Yazıklar olsun ki bu yüce hakikatleri bilmeyen yüzeysel bilgi sahibi bazı kimseler, ilâhî vahyin tecelli etmesini tuhaf bir şekilde açıklamışlar, hele melek vasıtasıyla gerçekleşen vahyi imkânsız görerek çok acayip teorilere ve yorumlara yönelmişlerdir. Bunlar, peygamberlerin vahiy esnasında şereflendikleri bazı fevkalâde durumları hâşâ bazı sara hastalarının, histeri nöbeti geçiren sinir hastalarının, devamlı perhiz ve zihnî faaliyet sebebiyle sağlıkları bozulmuş kimselerin sayıklamalarına, bilinçsiz ve gelişigüzel söyledikleri sözlerine, fiillerine benzetmek istemişlerdir.

Filozof geçinen birtakım şahıslar da vahiy ve ilhamı sırf tabiat tablolarından ilham edilmiş olan zihnî keşifler ve şahsî duygulanmalardan ibaret kabul etmişlerdir.

Bütün bu akıl dışı iddialar, bu yanlış anlayışlar peygamberlik hakikatini bilememek, melekler âlemine inanmamak, madde âleminin dışında bir âlemin varlığını kabul etmemekten kaynaklanmaktadır. Aksi halde peygamberlerin değerli hallerini araştıran, onların fiillerini, hikmetli sözlerini bilen kimselerin böyle temelsiz bir iddiada bulunmaları, böyle yanlış bir anlayışta olmaları düşünülemez.

İnsan bir kere düşünmelidir! Hiç sinirsel ve aklî hastalıkların etkisi altında bulunan, kendisindeki hastalığın doğurduğu birtakım yanlış tahayyüllerin tercümanı olan bir kimse, yüz binlerce âlim ve filozofu kendisine çekecek üstün bir güce sahip olabilir mi? Böyle büyük bir kalabalığın hiç sara hastalığına tutulmuş, iradesi elinde olmayan bir şahsa büyük bir arzuyla tâbi olmaları mümkün müdür? Hele Furkân-ı Mübîn gibi belâgat ve hikmetin en üstün örneği olan, hikmetli sözlere ve işlere, ahlâka, toplumsal konulara ve hukukî konulara dair binlerce yüce hükmü ihtiva eden bir Kitâb-ı Mübîn; hasta, aklî dengesi bozuk, ilâhî ilhamlardan mahrum bir kimsenin kendi tesbitleri olabilir mi? Hiç bulanık bir su kaynağından bu kadar güzel, şeffaf lezzetli bir suyun aktığı görülmüş müdür?

Maalesef birtakım kimseler bu hakikati anlama özelliğinden mahrum bulunuyorlar. Hele Batılı yazarlar arasında bazı hayalperest şahıslar vardır ki bunlar -sırf düşmanlık ve cahillik sebebiyle- yüce Peygamberimiz'in mazhar olduğu ilâhî vahyi sara ve histeri gibi sinir hastalığından kaynaklanan bir durum olarak görme cüretinde bulunmuşlardır. Halbuki bir kimsede bu hastalıklardan birinin bulunması, onun sıkça gerçekleşmesiyle, etkileriyle ve yaptığı tahribatla ortaya çıkar. Böyle bir hasta ruhsal ve bedensel olarak büyük bir tahribata uğrar, sara nöbeti halinde hissettiklerini hafızasında tutmaktan aciz bulunur. Bununla birlikte sara nöbeti esnasında, hiçbir deha ve hikmet eseri ortaya koyamaz. Düzgün bir manzume bile söyleyemez.

Artık insaf etmeli! Her türlü ruhsal ve bedensel mükemmelliği bulunduran, bütün insanlık âleminde, daha önce örneği bulunmayan bir inkılap meydana getiren, asırlardan beri milyonlarca insanın kurtuluş rehberi olan bir kitabı hikmet ölçeğinde tebliğ etmeyi başaran şerefli bir peygamber hakkında böyle bir hastalık nasıl düşünülebilir? Acaba böyle bir iddianın bilimsel ne değeri vardır?

İşte bunun içindir ki şu bir kısım hayalperest Batılı yazarların bu konudaki iddiaları yine birtakım insaflı araştırmacı Batılı yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bu insaflı adamlar Resûl-i Ekrem Efendimiz'in

hayatındaki fevkalâde düzene, davranış ve hareketlerindeki mükemmelliğe, maddi ve manevi kuvvetlerindeki üstünlüğe ve özellikle Kur'an'daki ulviyet ve hikmete bakarak onun ilâhî vahye mazhar, hakiki peygamber olduğuna kani oluyorlar. A. Miller, Öğretmen Draper, Karlayl ve benzeri filozoflar bu gruptandır.

Sonuç olarak tebyin edilen vahiy kısımlarının her biri mümkündür ve gerçekleşmiştir. Ulûhiyyet ve nübüvvet sabit olduktan sonra vahyin meydana gelmesinde asla tereddüt edilemez. Duyuların algıladığı şeylerden başkasına inanmayanlar ise sadece cahillikleri ve inatları yüzünden bu gibi yüksek hakikatleri inkâr ederek ilâhî rahmetten mahrum olma vadisine düşerler. Yoksa insanlar arasında her şekilde üstün, birtakım fıtrî özellikleri sahip, her türlü manevi doğuşlara hazırlanmış olan bazı yüce zatların ilâhî vahye mazhar olmalarını inkâr etmeye imkân yoktur.

67. Peygamberlerin Sıfatları

Peygamberler hakkında ismet, emanet, sıdk, fetanet, tebliğ sıfatları vâcip olup, bunların zıddı olan mâsiyet, hıyanet, yalan, gaflet, şeriatı gizleme sıfatları ise imkânsızdır. Bununla birlikte yüce peygamberler kavimleri arasında en şerefli ailelere mensup olup, insanı alçaltan bazı hususlarla meşgul olmaktan, nefreti gerektirecek arızalardan uzaktırlar. Aksi takdirde peygamber göndermekten arzulanan hikmetler ve iyilikler ortaya çıkamazdı.

AÇIKLAMA

Yüce peygamberler, insanlık için takdir edilen her türlü üstün niteliklere sahip olup peygamberliğin şanına layık olmayan bütün durumlardan ve eksikliklerden korunmuşlardır. Kısaca şu beş kemal sıfatıyla nitelenmeleri vâciptir.

1. İsmet: Yüce peygamberlerin gizli ve açık her türlü günahtan ve çirkin niteliklere delalet edecek hareketlerden uzak olmalarıdır.

İsmet sıfatının zıddı olan günah işleme (mâsiyet) onlar hakkında imkânsızdır. Eğer onlar günah işleyip de ismet sıfatına aykırı harekette bulunsalardı, bizim de o şekilde hareket etmemiz gerekirdi. Çünkü biz onlara uymakla emredilmişiz. Halbuki Allah [celle celâluhû] kullarına günah işlemeyi emretmez. Bu sebeple peygamberlerden, gerek peygamberlikten önce ve gerekse peygamberlikten sonra asla küfür ve büyük günah ortaya çıkmamıştır. Kötü bir tabiata delalet etmeyen bazı küçük hataların ortaya çıkması ise sehven mümkündür.

Bazı peygamberlerin günah işlediğini gösteren dinî ifadeler, güzel bir şekilde tevil edilmeli veya en iyi olanı terketmeye yorumlanmalıdır.[73] Mesela Hz. Âdem'in yasaklandığı ağaçtan yemesi, bir hata ve unutma eseridir; yoksa kasten işlenmiş bir günah değildir. Yine bu durum peygamberlikten önce gerçekleşmiştir.

Hz. İbrahim'in karısı hakkında "kız kardeşimdir" demesi de aralarındaki din kardeşliği anlamındadır. Yoksa maslahat gereği söylenmiş bir yalan değildir. Yüce peygamberlerin günah işlediğine dair ahad yolla gelen rivayetler ise makbul değildir. Eski Ahid ve Yeni Ahid adıyla hıristiyanların ve yahudilerin ellerinde bulunan bir kısım kitaplarda bazı peygamberlere günah isnat ediliyor. Bu peygamberler bütün kötü iftiralardan ve özellikle Hz. Davud'a atılan "Urya"[74] kıssası gerçek değildir ve uydurma hikâyelerden ibarettir. Biz bütün peygamberlerin saygıya layık ve namuslu olup bu tür şaibelerden uzak olduklarını kabul ederiz.

Hıristiyanlar Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] günah isnat etmekle yetinmiyorlar. Belki bu günahın âdemoğullarına bulaştığına inanıyorlar, bu şekilde bütün peygamberleri ismet özelliğinden mahrum bırakıyorlar. Bir defa bu esas kabul edildi mi, artık o saygın zatlara daha başka günahlar isnat etmede bir sakınca görmüyorlar. Onların görüşüne göre bütün İsrâiliyat bir hakikattir. Dünyada masum bir zat varsa da o da

73 Nâşir: Yani eğer peygamberlerden bu çeşit küçük günahlar ortaya çıkmışsa, peygamberlerin o konuda en iyi olanı yapmayı terkettikleri şeklinde yorumlanmalıdır.

74 Nâşir: Eski Ahid'de, Hz. Davud'un, ordusunun kumandanlarından Urya'yı öldürtüp onun karısını aldığını anlatan bir kıssadır (*Kitâb-ı Mukaddes*, Eski Ahid, 2. Samuel, Bab: 11, Âyet: 2-26).

Hz. İsa'dır [aleyhisselâm]. Bu da hâşâ Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu düşüncesinden ortaya çıkıyor! Allah'ı bu tür düşünce ve inançlardan tenzih ederiz. Ne garip bir inanç!...

2. Emanet: Yüce peygamberlerin her şekilde emin insanlar olup görevleri konusunda ve diğer işlerde tam bir kemal ve istikamet üzerinde olmalarıdır. Bunun zıddı olan hıyanet, onlar hakkında imkânsızdır. Çünkü hain olan bir kimse ilâhî sırların tecelli edeceği bir yer, peygamberlik göreviyle şereflenemez.

3. Sıdk: Yüce peygamberlerin her konuda, yani gerek dinî hükümleri tebliğ etme konusunda ve gerekse diğer işler konusunda doğru sözlü olmalarıdır. Onların yalan söylemeleri imkânsızdır. Çünkü yalan söylemek büyük bir günah olduğundan ismet ve emanet sıfatıyla bir araya gelemez. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak onların doğru söylediklerini teyit etmek için ellerinde mucizeler yaratıyor, âdeta, "Nübüvvet iddiasında bulunan şu kulum iddiasında doğrudur" demiş oluyor. Bundan dolayı eğer peygamberler yalan söyleme günahını yapacak olsalardı, Allah Teâlâ yalancıları tasdik etmiş olurdu. Halbuki yalancıyı tasdik edip doğrulamak bir nevi yalan söylemek olduğundan, yüce Allah hakkında bunu düşünmek mümkün değildir.

4. Fetânet: Yüce peygamberlerin zeki, uyanık, ileri görüş ve zekâ özelliğine sahip olmalarıdır. Onlar insanların en akıllısı, en zekisidirler. Kendilerine itidalli davranmak ahlâk halini almış, güzel davranışlar sergilemek tamamıyla kendilerinde tecelli etmiştir. Haklarında gaflet, dalgınlık asla câiz değildir. Eğer zeki ve akıllı olmasalardı ümmetlerine karşı delil getirmeye güç yetiremezler, onları ikna etmek ve susturmak için güzelce mücadeleye muktedir olamazlardı. Böyle bir durum ise risalet ve nübüvvetten kastedilen anlama aykırıdır.

5. Dini tebliğ etmek: Peygamberlerin yüce Allah tarafından tebliğ etmekle emredildikleri şeyleri ümmetlerine bütünüyle tebliğ etmeleri, bildirmeleridir. Bunun zıddı olan şeriatla ilgili olan hususları gizlemek, peygamberlerin şanı noktasında imkânsızdır. Çünkü tebliğ etmekle emredildikleri bir hakikati gizleyip bu konuda sussalardı veya

onu değiştirselerdi, görevlerine hıyanet etmiş olurlardı. Halbuki hıyanetle nitelendirilmeleri imkânsızdır.

Bununla birlikte peygamberler kavimleri arasında en soylu, en şerefli ailelerden çıkmışlardır. Çünkü aksi takdirde gönderildikleri kimseler kendilerine uymakta kibir taslayarak gönderilmelerindeki gaye kaybolmuş olurdu.

Şan ve şeref sahibi peygamberlerin evlenmeye engel teşkil edecek halleri olması, düşük sanatlarla uğraşmaları, delilik, cüzzam ve sara gibi nefreti gerektirecek arızalara ve hastalıklara tutulmaları, uzun süre bayılmaları, kör veya sağır olmaları câiz değildir. Zira bu gibi durumlar, onların dinî hükümleri tebliğ etmede başarılı olmalarına engel ve peygamberlik makamına aykırıdır.

Hz. Eyyûb'un [aleyhisselâm] hastalığı hakkında bazı tarih kitaplarının verdiği mübalağalı bilgiler kesinlikle yanlıştır, bâtıldır. O, derisi altında bulunan bir hastalıktan acı çekmekteydi; yoksa hastalığı nefreti gerektirecek bir halde değildi. Hz. Yakub'un [aleyhisselâm] gözlerine düşen perde ise bir müddet sonra olağanüstü bir şekilde ortadan kaybolmuştur. Bununla birlikte bu perde peygamberlik görevini yerine getirdikten sonra olmuştur.

68. Peygamberlerde Bulunması Câiz Olan Vasıflar

Yüce peygamberler hakkında peygamberlik makamlarına zarar getirmeyecek olan niteliklere sahip olmaları câizdir. Özetle diğer insanlar gibi yemek ve içmek ile diğer zorunlu ihtiyaçlarla meşgul olurlar; kendilerine insanların tâbi olmalarına engel olmayacak hastalıklara yakalanırlardı. Bu durum onların birer insan olup ilâhî bir özelliğe haiz olmadıklarına işaret etmektedir.

AÇIKLAMA

Yüce peygamberler eriştikleri ilâhî lutuflar sayesinde diğer insanlardan seçkin ve onların üstünde bir kuvvet ve kabiliyete sahip olmuşlardır. Bunula birlikte yine insan idiler. Diğer insanlar gibi yer, içer,

alışverişle uğraşır, insanların nefretini gerektirmeyecek derecede bazı hayatî sıkıntılar başlarına gelirdi.

Dünyaya ait konularda, namaz, oruç gibi ibadetler esnasında az da olsa unutma söz konusu olabilirdi. Bu konudaki unutma ve sehven yapma, nübüvvetin gayesine aykırı değildir. Belki ümmetin fertlerinde ibadet esnasında unutma ve yanılma meydana gelince nasıl davranacaklarını öğretme hikmetini içerebilir. Çünkü peygamberler bu gibi dinî işleri sözle öğrettikleri gibi fiilen de öğretiyorlardı. Fiilen gerçekleşen bu öğretme sözden daha çok maksadı temin eder. Fakat tebliğiyle görevli oldukları hususta ve diğer bildirimlerinde unutma ve yanılmaya maruz olmaları imkânsızdır. Zira bu konulardaki unutma ve yanılma peygamberliğe aykırıdır ve bazı zayıf inançlı kimseler için şüpheye sebep olabilir. Şu kadar var ki tebliğden sonra bazı dinî işlerde bir hikmet gereği unutma ve yanılmanın olması mümkündür.

69. Peygamberlerin Sayısı

Peygamberlerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. İlki Hz. Âdem, sonuncusu ve en faziletlisi Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. Bu iki peygamber arasında birçok peygamber gönderilmiştir. Bir kısmının değerli isimleri Kur'an'da geçmektedir. Hepsini tasdik ederiz ve haklarında sevgi ve saygıda bulunuruz.

AÇIKLAMA

Peygamberlerin sayısı hakkında bazı hadis-i şerifler vardır. Fakat bunlar haber-i âhâd yoluyla rivayet edildiklerinden bu hususta delil olamazlar. Bundan dolayı peygamberlerin sayılarını kesin şekilde belirtmemek daha doğrudur. Çünkü sayılarını fazla veya eksik belitme ihtimali vardır.[75] Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun.

---

75 Bir hadis-i şerife göre peygamberlerin sayısı 124.000'dir. Bunlardan 315 tanesi resûl olarak gönderilmiştir (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/265-266). Diğerleri ise nebîdir. Bunlardan yirmi beş tanesinin isimleri Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça beyan edilmiştir: Âdem, İdris, Nuh, Salih, İbrahim, Lût, İsmail, İshak, Yakub, Yûsuf, Eyyûb, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa', Yunus, Zülkifl, Zekeriyya, Yahya, İsa, Hz. Muhammed'dir.

70. Hz. Âdem'in Yaratılışı

Hz. Âdem hem peygamberlerin hem de tüm insanlığın babasıdır. Bütün insanların soy zinciri, Hz. Âdem'de son bulur. Ona varır.

Hz. Âdem ilâhî kudretle topraktan ve sudan ceset haline gelerek kendisine ilâhî ruhtan üflenmiş, sahip olduğu üstün nitelikler ve güzellikler sebebiyle, his kuvvetleri dolayısıyla diğer yaratıklardan üstün olmuştur.

Gözlerimizin önünde olanca sanat ve güzelliğiyle duran şu uçsuz bucaksız geniş kâinatı bu kadar mükemmel ve düzenli bir şekilde yaratan kudret sahibi bir yaratıcının varlığına inanmış olanlar, Hz. Âdem'in üstün bir şahsiyete sahip olarak başlı başına yaratılmasını asla akla aykırı görmezler.

İnsanoğlunun evrim teorisine uygun olarak birtakım nesil aşamalarını geçtikten sonra, biçim değiştirerek insanlığa intikal etmiş olduğu iddiası, hayal ve tahminlere dayalı, hayatın kaynağını açıklayabilecek ve temellendirebilecek özellikten mahrum bir teoriden başka bir şey değildir.

Açık ve net olan dinî metinlerimiz, insanların tek bir tür olarak varlık alanına geldiğini göstermektedir. Bu sebeple kesin delil özelliği taşımayan, bilimsel bir mahiyet arzetmeyen birtakım teorilere yaslanarak dinî metinlerimizi tevil ederek zâhirine aykırı inançta bulunmamız câiz olamaz.

AÇIKLAMA

İnsanlık zincirinin geçmişe doğru sonsuz bir şekilde uzatılması mümkün olmadığından bir başlangıca, bir ilk ataya ulaşmış olması zorunludur. Zaten insanlık devresinin bitki ve hayvan dönemlerinden sonra meydana gelmiş olduğunu jeoloji ilmi de gösteriyor. O halde insanlar nasıl meydana gelmiştir? Bunların varlık âlemine ayak bastıkları tarih, kesin olarak biliniyor mu? Bunların ilk atası kimdir? Dinî

metinlerimize göre Allah Teâlâ yeryüzünde insanlardan ilk önce Hz. Âdem'i yaratmıştır. Hz. Âdem'in bedeni topraktan, sudan oluşmuş, daha sonra kendisine ruh üflenmiştir.

Daha sonra Hz. Âdem'in bir hayat arkadaşı olmak üzere Hz. Havva yaratılarak bu şekilde insanlığın ilk ailesi oluşmuştur. Bunların yaratılış tarihleri kesin bir şekilde bilinmemektedir. Bunların yaratılışlarından itibaren günümüze kadar çok uzun asırlar geçmiştir. İşte insanların ilk babası Hz. Âdem, ilk annesi Hz. Havva'dır. Nitekim şu âyetler de bunu ifade etmektedir:

وَهُوَ الَّذٖى خَلَقَ مِنَ الْمَٓاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًاۜ وَكَانَ رَبُّكَ قَدٖيرًا ﴿٥٤﴾

"İnsanı sudan yaratarak, ona soy sop veren O'dur. Rabb'in her şeye kadirdir" (Furkân 25/54).

اَلَّذٖٓى اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طٖينٍ ﴿٧﴾

"Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan Allah'tır" (Secde 32/7).

هُوَ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır" (A'râf 7/189).

وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾

"Sizi topraktan yaratması O'nun varlığının delillerindendir. Sonra hemen birer insan olup yeryüzüne yayılırsınız" (Rûm 30/20).

EVRİM TEORİSİ HAKKINDAKİ YANLIŞ ANLAMA

Hikmetli bir yaratıcının yüce varlığını inkâr etmeye bahane arayan birtakım alçaklar; evrim teorisinden istifade ederek bütün yaratıkların ve özellikle canlı varlıkların bir diğerinden meydana geldiğini, evrim yoluyla kademeli olarak varlık alanına çıktığını iddia ediyor ve bu şekilde dilediğini yapan bir hâkim ve kadir yaratıcının var olduğu inancını inkâra cüret ediyorlar. Ne saçma bir tasavvur, imkânsız bir hayal!

Gerçekte kâinatta bir tekâmül kanununun varlığı kabul edilebilir. Fakat sorgulanması gereken husus bu kanunun yanlış anlaşılması, yanlış yorumlanması; yaratanın varlığını ispat etmeye delalet eden böyle bir kanunun O'nun inkârına delil edinilmesidir.

Evet, şüphe yoktur ki âlemde her şey değişiyor ve halden hale geçiyor; her şeyde günden güne tezahürler ve tecelliler görülüyor, birçok şeyde birer yüce parıltı tecelli ediyor, insanlığın bir kısmı vahşetten bedevîliğe, bedevîlikten medenîliğe geçiyor. İnsanların bilgileri, icatları zaman geçtikçe çok parlak bir ilerlemeye erişiyor. Bunlar birer tekâmül sonucudur. Fakat bu tekâmülün varlığı, bütün hayvanların ve bitkilerin bir zincirleme olarak bir diğerinden doğmuş olmasını neden gerektirsin? Tekâmül (evrim) teorisine dayanarak yaratılmışların türleri arasında bir evrim neticesinde bir canlının oluşması ve bugünkü haline gelmesine nasıl hükmedilebilir? Hele böyle bir teoriye dayanarak olaylara çeşitli varlık evrelerini bahşeden hikmet sahibi bir yaratıcının varlığı nasıl inkâr edilebilir?

Bu takdirde şu muazzam varlıklar âlemi ve bilhassa insanlığın elde ettiği maddi ve manevi özellikler ve güçler nasıl açıklanacak? Bunların bu sanatkârane varlığı tesadüf olarak mı yorumlanacak? Yoksa mahiyeti henüz tam olarak anlaşılamamış meçhul şuursuz maddeye mi?

İşte bunun içindir ki evrim teorisi -birtakım materyalistlerin kabul ettikleri şekliyle- bugün geçmişteki anlamını kaybetmiş, bunun soyut bir teoriden ibaret olduğu anlaşılmıştır.

Şunu da söyleyelim ki bitkiler ve hayvanların ve hatta insanların evrim yoluyla var olmaları aklen mümkündür. Kâinatı yaratan Allah

Teâlâ dilediği yaratığını bir anda müstakil olarak yaratabileceği gibi, tedriç yoluyla kademe kademe de var edebilir. Bunda akla aykırı bir durum yoktur. Ancak bu konuda kesin bir delil bulunmadıkça şer'î naslarımızın (âyet ve hadislerin) zâhirine aykırı bir inançta bulunamayız. Bitkilerin, hayvanların ve özellikle insan türünün evrim sonucunda meydana geldiğini iddia edenlerin bu konudaki düşünce ve etütleri bütünüyle teorilere ve hayallere dayalıdır; bir tecrübeye dayalı değildir ve bilimsel bir değeri yoktur. Bundan dolayı bunun gibi zayıf, hayalî delillere dayanarak dinî metinleri yorumlamaya imkân yoktur.

DARWİN ÖĞRETİSİNE BİR BAKIŞ

İngiliz filozoflarından Charles Darwin (v. 1882) ve onun takipçileri diyorlar ki: Bitkiler ve hayvanlar evrim yoluyla birbirinden zincirleme yoluyla çıkmıştır. Bunların arasındaki benzerlik buna delalet ediyor. İnsanlar da hayvanlar arasında bugün var olan kuyruksuz maymunlara çok fazla benziyorlar. Bundan dolayı bu maymunlardan ortaya çıkmış olmalıdırlar. Bununla birlikte insan ile maymun arasında, insana maymundan daha çok benzeyen bir hayvan varsa da bu hayvanın nesli tükenmiştir.

Darwin teorisini kabul edenlerin bu konudaki başlıca delilleri şunlardır:

1. Mikropların bile kendiliğinden cansız varlıklardan doğdukları sabit olmuyor; artık son derece mükemmelliğe sahip olan insanın cansız varlıklardan oluşmuş olmasını nasıl kabul edebiliriz?

2. Jeoloji ilmi gösteriyor ki önce bitkilerin ve hayvanların en alt tabaksı var olmuş; sonra sırasıyla bunların üst sınıfları ortaya çıkmıştır. Demek ki hayvanların aslı eksik olup bunlar asırların geçmesiyle dönüşüp gelişerek şimdiki evrim seviyesine ulaşmıştır.

3. Bazı hayvanlarda birtakım eksik organlar, mesela tam oluşmamış ayaklar görülüyor. Bunlar ya çok eski bir türün gerekli olan organlarının eseridir ki sonraları değişimler sonucunda bu organlar yok

olmaya başlamıştır. Yahut bunlar daha sonra görülen gereklilik sonucu oluşmaya başlayan organların henüz başlangıç durumudur. Bu sebeple eğer her tür bağımsız olarak varlık alanına çıkıp da bir gelişim olmasaydı bu organların fazladan olup faydasız olması gerekirdi.

4. İnsan ceninleri anne rahminde geçirdikleri dönemlerin bazılarında diğer hayvanlar gibi tüylü ve kuyruklu bulunuyorlar, maymun ve köpek gibi hayvanlardan ayırt edilemiyorlar.

5. İnsan hikmet sahibi bir yaratıcının eseri olup müstakil olarak yaratılmış olsaydı, organları gerçek bir şekilde mükemmel bulunurdu. Kendisinde ne fazla ne de eksik bir organ bulunmaması gerekirdi. Ve sahip olduğu organlara, özellikle ihtiyarlığı döneminde, bir acizlik gelmezdi. Halbuki erkek insanda meme gibi fazla bir organ vardır. Hiçbir insanın, arkasından gelen düşmanı görebilmesi için başının arkasında gözleri bulunmuyor. İnsan ihtiyarladıkça gözleri, kulakları, dişleri zayıflıyor.

6. İnsanlar diğer hayvanlar ile birçok organda, hayatî durumlarda ortaktırlar. Artık insan kendisini nasıl tek başına oluşmuş müstakil bir varlık sayabilir?...

DARWİN EKOLÜNÜ TENKİT ve RET

Şimdi bu ekol hakkındaki söz konusu delilleri araştıralım:

1. Mikropların bile bugün tek başına cansız varlıklardan doğduğunun sabit olmaması ilk devirlerden beri hiçbir hayat sahibi varlığın cansız varlıklardan doğmadığını ve böyle bir doğuşun imkânsızlığını göstermez. Hayat sahibi ilk varlığın başka bir hayat sahibi varlıktan derece derece varlık alanına çıkmadığının kesin olduğunu ortaya koymaya bile gerek yok. Bu yaratılmış olan varlığın, varlığı ve devamını gerektiren hareketleri sırf fıtratı gereğince yapmış olduğu ve kendisine kalıtımsal özellikler türünden hiçbir şey geçmemiş olduğu evrim teorisince de apaçık bir gerçek sayılıyor; demek ki hayat sahibi bir varlığın tek başına kendiliğinden var olması sadece mümkün değil, vuku da bulmuştur. O halde insanın bağımsız olarak, başka varlıkların varlığına dayalı olmaksızın yaratılması neden mümkün olmasın?

Evet… Materyalistler bir yaratıcı varlığın kudretini inkâr ettikleri için bir şeyin evrim kanununa tâbi olmadan mükemmel bir şekilde var olmasını akla aykırı görüyorlar. Fakat Allah inancına sahip olanlara göre böyle bir düşünceyi akla aykırı kabul etmeye gerek yoktur. Tabiat âleminde hayatın basitten ileriye doğru ilerlemiş olduğunu kabul edenler, varlığın basit halinden önce nasıl var olduğunu araştırmalıdırlar. Hayatın eski dönemlerden birinde her nasılsa kendi kendine meydana geldiğine veya diğer gezegenlerden dünyaya geçtiğine dair düşünceler sadece vehim ve hayale dayanmaktadır. Bunlar zihinlere bir kanaat bahşedemezler. Hayatın kendi başına cansız varlıklardan meydana gelmesi, kendi kendine ortaya çıkması Pasteur'ün meşhur deneyine göre bâtıl olunca, kudret sahibi bir yaratıcının eseri olduğu açıkça ortaya çıkar.

Bitkilerin ve hayvanların ortaya çıkışını hikmetli bir düşünce ile müşahede edenler için hayat sahibi bir varlığın bağımsız olarak yaratılabilmesini inkâr etmeye imkân yoktur. Toprağa atılan bir tohum tanesinden az bir zaman sonra ne kadar hoş yaprakların, ne kadar renkli, gönül açıcı çiçeklerin çıkması, anne rahmine atılan bir nutfeden insan denilen bir varlığın doğması eşsiz bir tekâmül sanatı değil midir? Bu alanda geçerli olan ilâhî kanunu alıştığımız ve sıradanlaştırdığımız içindir ki bunlardaki acayipliği hakkıyla takdir edemiyoruz. Yoksa bu tür doğuş ve ortaya çıkış ile başlı başına varlık alanına geliş arasında çok fazla bir fark yoktur. Tohumlar ile nutfelerin sıradan bir sebep olmaktan başka nesi vardır?

2. Diyebiliriz ki kâinatta bir tekâmül ve çekişme kanunu vardır; her şey tekâmüle çalışıyor; devamlı zayıflar güçlülerle hayat mücadelesinde bulunarak yok olmaya yüz tutuyor. Fakat bu durum, bitkiler ve hayvanların birbirlerinden türemelerini neden gerektirmiş olsun? Mümkündür ki başlangıçta bütün bitki ve hayvanların en aşağı tabakaları yaratılmış, sonra da diğer hayvan ve bitki çeşitleri gelişerek müstakil olarak tabiat alanına çıkarılmıştır. Evet… Zayıf olan türler ilâhî kudretin yarattığı gelişme kanunu gereğince yok olmaya yakın olup, yerlerine güçlü, gelişmiş türler doğrudan doğruya var edilmiş

olması da mümkündür. İşte bunun gibi ihtimaller dururken artık birtakım boş teorilere, eksik tecrübelere dayanarak yaratıkların en şereflisi olan insanların hayvanlardan türeyip geliştiğine nasıl inanılabilir?

"Bitkilerin ve canlı varlıkların ortaya çıkışı, varlıklarının devamı evrim kanununa bağlıdır" deniliyor. Bu durumda bitkiler ve canlılar zincirini oluşturan türlerin daima gelişmeye müsait olmayanları yok olup onların yerine gelişebilenlerin var olması gerekmez mi? Bu zincirin en gelişmiş olan türleri ise tabii olarak insana en yakın, en benzer olmaları gerekir. Halbuki insan türünün en eski ecdadı olduğu iddia edilen hayvanların birçok gelişmemiş çeşitleri bugün mevcut olduğu halde gelişmiş türleri yok olmuştur. Nitekim insan ile maymun arasındaki halkayı oluşturup insana daha çok benzeyen bir çeşit canlının yok olduğu, hatta bunun iskeletlerinin bile pek nadir bulunduğu iddia ediliyor.

İşte bu da gösteriyor ki canlı ve cansız varlıklardaki gelişme ve tekâmül, zannedildiği gibi mutlaka birbirinden türemek yoluyla değildir. Bununla birlikte bazı hayvanlar ve ağaç fosilleri keşfediliyor ki bunların aynı türe ait olan bugünkü hayvanlardan, ağaçlardan daha gelişmiş bir durumda bulundukları anlaşılıyor.

Şu da düşünülmelidir ki eğer bitki ve hayvan türlerinin birbirinden zincirleme olarak meydana gelmeleri ve gelişmeleri hakkında değişmeyen bir kanun varsa neden zamanımızdaki bitkiler ve hayvanlarda böyle bir doğuş ve gelişme görülmüyor? Niçin insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar hiçbir bitki ve hayvanın değişmesi, başka bir şekle dönüşmesi görülmüyor?

Bitki ve hayvanlardan birinin değişmesi, yüz binlerce senede yavaş yavaş gerçekleşeceği iddia edilse de bizim itirazımızın değerini düşürmez. Çünkü bir kere bu iddia tecrübe ve gözleme dayalı değildir. İkinci olarak bu iddia doğru olsaydı eski asırlardan beri tedricen değişmeye başlamış olan birtakım bitkiler ve hayvanlar bulunurdu da bunlardan hiç olmazsa bazılarının tekâmül derecesine varması beşer asırlarından birine rastlardı. Halbuki insanlık tarihi böyle bir olay kaydetmiyor.

3. Bazı hayvanlarda görülen eksik organların tür değişimine delil olması çok zayıftır. Muhtemelen bu organların büyük faydaları vardır da biz keşfedemiyoruz. Nitekim birçok şeyin henüz yaratılış gayesini bilmiyoruz. Bununla birlikte bazı hayvanlarda görülen bir kısım eksik organlara bakıp da bununla bütün hayvanlarda geçerli olacak bir evrim olduğu sonucuna varmak doğru değildir. Zira bu durum eksik bir tümevarımdır ki genel hakkında hüküm vermeye dayanak olamaz. Muhtemelen bazı yaratıklar hakkında evrim kanununa bir dönüşüm geçerli olduğu halde bir kısmı hakkında geçerli değildir.

4. Ceninin bazı evrelerinde tüylü kuyruklu görülmesi, hayvanlar ile insanın soy yakınlığını ispat edemez. Cenin, kendisindeki eksik yaratılış dolayısıyla hayvanlara benzeyebilir; fakat bu durumdaki benzerliğin ne önemi vardır? Özellikle insanın mahiyeti, sadece bedenî şekillerden ibaret değildir ki bu husustaki benzerlik insanı hayvanlar zincirine soksun.

5. Aslında insan çok mükemmel bir varlıktır. İnsan bir kudret harikası, bir incelik örneğidir. İnsanda görülen fikir kaynakları, ilim mertebeleri ve gelişmişliği insanın ne kadar müstesna bir yaratık olduğunu ispat etmeye yeter. Böyleyken insanda bazı organların fazla veya eksik olduğunun görülmesi insanın şu doğuştan getirdiği (fıtrî) yüceliğini nasıl eksiltebilir? Anatomi ilmi bunca ilerlemesine rağmen hâlâ insanın bedenî organlarının hakkıyla tahlil edemediğini itiraf etmiyor mu? Artık hikmetini anlamadığımız bir organın varlığı ve yokluğu sebebiyle insanın yaratılılışındaki tamlığını ve güzelliklerini inkâra kalkışmak ve bunu yaratıcıyı inkâr etmeye delil edinmek ne kadar tuhaf bir şeydir.

Ne garip bir ruh halidir ki insanlardaki akıl ve zekânın, binlerce fıtrî güzelliklerin bulunması, akıl ve hikmetten yoksun olan tabiatın gerçek bir var edici olamayacağına delil olarak kabul etmek gerekirken, henüz hikmeti keşfedilemeyen bir organın varlığı veya yokluğu, yüce yaratıcıyı inkâra delil olarak kabul ediliyor!

Ya insanın bedenine, kuvvetine gelen zaaf ve eksiklikten dolayı, değişim yoluyla var olması ve bir hikmet sahibi yaratıcının kudret ese-

ri bulunmaması neden gereksin? İnsan bu geçici dünyada ebedî olarak, arızalardan korunmuş bir şekilde kalmak üzere yaratılmamıştır. İnsanların arızalardan korunmuş olması yaratılıştaki hikmete terstir.

İnsanlar, daima değişime maruz kalan bir varlıkların cisim olarak en zayıf bir kısmı olduğu halde kendilerinin değişmelerden korunmuş olmaları nasıl düşünülebilir? Yaratılış gayesinden haberdar olanlar bütün âlemde geçerli olan değişimlerin hikmetini çok iyi anlar, çok mükemmel bir şekilde açıklayabilirler.

6. İnsanlarla bazı canlılar arasında açık bir benzerliğin bulunması, bunlar arasında ırksal bir yakınlığın bulunmasını asla ispat etmez. Zaten insanlar hayat sahibi olması açısından diğer canlılarla, cisim sahibi olması itibariyle de cansız varlıklarla aynı cins kabul edilirler; fakat bundan ne çıkar? Bu nitelikler insanlarla hayvanlar ve cansız varlıkların aynı aile fertlerinden olup birinin diğerinden türemiş olmasını mı gerektirir? İnsanın hakikatini hayvanlardan ayıran asıl şey, akıl ve idraktir. Varlığın fiziksel görünümleri ise ikinci derecede kalır. Netice itibariyle anatomi ilmiyle psikoloji ilmi de insanların hayvanlardan meydana geldikleri şeklindeki teorinin bâtıl olduğunu ispat ediyor.

Şüphesiz insanla hayvanlar arasında bedensel oluşum itibariyle ne kadar benzerlik bulunursa bulunsun, yine aralarında hem bedensel hem de zihinsel ve akıl yönüyle çok büyük farklar vardır. Bir kere insanlar beden itibariyle hayvanlardan çok farklıdırlar. En kaba vahşilerin bile kaşlarının yayı en gelişmiş maymunlarınkinden çok daha az açıktır. Çenelerinin uzunluğu da daha azdır. İnsana en yakın görülen bir maymun fosilinin çenesi üzerinde yapılan inceleme sonucunda bu hayvanda konuşmanın olmadığı tesbit edilmiştir. İkinci olarak hayvanlarda şuur, his, hayal gibi şeylerin bulunması, onlarda bir çeşit zihnin bulunduğunu gösterirse de bu asla insanın zihni gibi bir olgunluğa sahip değildir. Hatta Descartes, hayvanlarda zihnin varlığını bütünüyle inkâr etmiştir.

Bununla beraber insan akla sahiptir. Bu sayede kâinatın yücelikleri ve alçaklıklarını idrak etmeye, genel işleri (küllî durumları) düşünmeye güç yetirir. Hayatın zorluklarına karşı koyacak çareleri

bulur. Hem kendini bilir hem de kendini çevreleyen âlemi keşfeder. İlimleri sınıflamayı başarır, diyanet ve medeniyet düşüncesine sahip olur; hayvanlar ise bu gibi üstün yeteneklerden ebediyen mahrumdurlar. Hayvanların bütün eylemlerini açıklamak için "psikolojik refleks" (ilmü'n-nefs-i infiali) ilmi yeterlidir. Çünkü hayvanların bütün eylem ve hareketleri şuursal tepki durumları türündendir. Halbuki insanın eylemlerini, şahsî tecrübeleriyle ortaya çıkan durumları açıklayıp temellendirmek için "düşünsel psikoloji"ye de (ilmü'n-nefs-i teemmüli) ihtiyaç vardır. Zira insanların eylem ve hareketlerinin bir kısmı tepkisel durumlardan olduğu halde, diğer bir kısmı düşünerek yapılan durumlardan ibarettir.[76]

Sonuç olarak, insan ile hayvanlar arasında şekil açısından, ahlâk ve karakter bakımından birçok fark vardır ki bu durum bunların başka başka çeşitlerden ibaret olup insanların müstakil olarak yaratılmış olduğuna şahitlik eder. Aksine bir inanca sahip olmak, beşer cinsinin yaratıklar arasındaki yüksek konumundan habersiz olmayı, insanların yükseldikleri maddi ve manevi olgunlukları görmezlikten gelmeyi gerektirir.

DARWİN TEORİSİNE TARAFTAR OLANLARIN HAKİKATLERİ DEĞİŞTİRMEYE KALKIŞMALARI

Çok eski dönemlerden beri birtakım zararlı şahıslar ortaya çıkmış ve çıkmaktadır ki bunlar ilim ve hikmet kisvesine bürünerek insanlığın yüceliğe meyilli olan ruhunu öldürmek isterler. Kendileri ruhî yücelikten, insanî özelliklerden mahrum oldukları için başkalarının da öyle olmasını isterler. Bunlar kendi bâtıl fikirlerini kabul ettirmek için her türlü yola başvururlar. Gerektiğinde değişmez gerçekleri, bilimsel kanunları değiştirmeye bile cesaret ederler. İşte Alman filozof Ernest Hegel de (v. 1925) bu gruptandır.

76 Bu iki durum arasındaki farkı güzelce anlamak için psikoloji ilmine müracaat etmek gerekir. Ancak şunu arzedelim ki biz elimize aldığımız bir kitabı kendimizde var olan yeteneğe dayanarak hemen okuyuveririz. İşte bu şuursal ve tepkisel durumdur. Bununla beraber okuduğumuz şeylerin bütününü tefekkür etmek ve bu konuda zihinsel tetkiklerde bulunuruz ki bu da düşünsel (teemmülî) durum demektir.

Hegel, Darwin teorisine sağlam bilimsel gerçeklerdenmiş gibi bir kesinlik vermek istemiş, canlıların oluşumu hakkında öyle açıklamalarda bulunmuştur ki bu durum bütün bilim adamlarının hayret ve tepkisini çekmiştir. Bu filozofa göre canlıların hepsinin aslı, "batiliyüs" denilen gözle görülemeyecek kadar küçük canlıdır. Bütün bitkiler ve hayvanlar bu ilkel canlının evriminden doğmuştur. Bundan dolayı, insan da aynı canlının en mükemmel bir neticesidir. Darwin, hiç olmazsa ilk canlı hücrenin Allah tarafından yaratıldığını kabul ediyordu. Hegel ise bunu da kabul etmemiş, hayatın kaynağının mekanik bir şekilde kendi kendine oluştuğunu açıklamaya cüret etmiştir.

Hegel, bu felsefî teorisine bilimsel bir hakikat rengini verdikten sonra insanlar hakkında bir soy kütüğü oluşturuyor; insanı, asıl dedesi olan ilkel canlıya (hüveyne) ulaştırmak için birçok ara vasıtalar sıralıyor. Birçok kuyruklu ve kuyruksuz maymunları gündeme getiriyor, insan ile ilk hayvanî hücre arasında yirmi iki nesle ait kademe bulunduğunu söylüyor. Fakat bu zinciri oluşturan canlılardan bir kısmının tabiat eliyle bozulmuş ve yok edilmiş olduğunu da itiraf etmekten çekinmiyor. Bununla beraber bu zinciri yine de kesintiye uğratmıyor. Hiçbir iz bırakmayan bu canlıları hayal yoluyla icat ederek meydana çıkarıyor. Bu şekilde de canlılar silsile, arada boşluk bulunmaksızın ilk ilkel canlıya ulaşmış oluyor.

Hegel, insanın soy kütüğündeki araçları tamamlamak için hayal evinde icat ettiği hayvanlardan bahsediyor; bunların bulundukları devirleri çok mükemmel bir şekilde tasvir etmeye çalışıyor. Öyle bir halde ki sanki, bu hayvanları görmüş, onlarla beraber yaşamış, onlarla beraber yemiş içmiş!... Bu husus, insanın yakın dedesi addedip "antropoid" ismini verdiği kuyruksuz hayal ürünü maymunun alışkanlıkları ve geçim tarzı hakkında o derece kesin bilgiler veriyor ki sanki senelerce bu hayvan ile beraber yaşamış!...

Halbuki yeryüzü, eski kozmoloji ilmi böyle bir hayvanı kaydetmemiştir. Acaba Hegel, bu hakikatleri nasıl bilebilmiş? Bu konudaki kesin açıklamalarını ispat etmeye mecbur değil mi? Evet, mecburdur. Fakat

bu, mümkün mü? Asla! Bir kere bu hayvanlardan birçoğunun kalıntıları, geçmiş zamanlarda bile bulunmuyor. Bunu kendisi de itiraf ediyor. Haydi, bulunmuş olsun, bununla bu hayvanların diğerlerinden zincirleme bir şekilde doğmuş olduğu nasıl kestirilebilir? Ancak Hegel gibi güçlü bir biyoloji öğretmeni bunda aciz kalır mı hiç! Hayal gücü sağ olsun!... Bir kere kendi teorisini, bilimsel tecrübelere dayandırmış gibi gösteriyor ya! İşte bu yeter! Artık bir taraftan bilimsel gerçekleri değiştirmeye çalışıyor, bir taraftan da kuyruklu maymunlardan bir kısmının embriyosunu, insana benziyen Jibon maymunu embriyosu diye kitabına sokuyor. Diğer hayvan resimlerinin birçok tarafını bile, kendi teorisine hizmet edecek şekilde değiştirmeye kalkışıyor. Fakat böyle yapıyor da cezasız mı kalıyor? Hayır!... Her taraftan materyalistlerin, bilim adamlarının sorgulamasına ve hücumlarına maruz kalıyor; her taraftan yediği ilim yumruğunun karşısında suçunu itirafa mecbur kalıyor; bâtıl fikrini yaymak için bilimsel gerçekleri ve birçok embriyo resimlerini değiştirdiğini, bu şekilde yalancılık ve sahtekârlık yaptığını açıkça kabul ediyor.

Hegel, bu sahtekârlığı yüzünden kendi konumunu kaybettiği gibi, Darwin ekolüne de öldürücü bir darbe indirmiştir...

İşte görülüyor ya!... Çağımızın filozoflarından, biyoloji bilginlerinden sayılan, binlerce ilim ve irfan öğrencisinin düşünce eğitimine hizmet etmek iddiasında bulunan -günümüzde hayatta olmayan- bir filozof, bilim ve fen adına çok sayıda çirkinlikler işliyor! Sonra da kalkıyor insanlığın ahlâkı, vicdanî, dinî düşünceleri aleyhinde söz söylüyor.

Bu gibi şahıslar hakkında, "Eğer utanmazsan dilediğini yap!" demekten başka çare yoktur.

İKİNCİ KISIM

71. Hz. Muhammed'in [s.a.v] Peygamberliği

Hz. Muhammed Mustafa [sallallahu aleyhi vesellem] bütün varlıklara gönderilmiştir. Kendi peygamberliğini bütün dünyaya ilan etmiş, peygamberlik iddiasında doğru olduğunu ispat etmek için birçok mucize göstermiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in peygamberlik iddiasında bulunduğu tevâtür yoluyla sabit olduğu gibi, pek çok mucize göstermeye muvaffak olduğu da kesin bir şekilde bilinmektedir.

AÇIKLAMA

Resûlullah Efendimiz milâdî 571 yılının Nisan ayına rastlayan Rebîülevvel ayının on ikinci günü pazartesi gecesi sabaha karşı doğarak insanlığın ufuklarını nurlar içinde bırakmıştır.

Doğduğu mübarek gecede birtakım olağanüstü olaylar meydana gelmiştir ki bunlar peygamberlik alametlerinden sayılıp, siyer kitaplarında detaylı bir şekilde yazılmıştır.

Hz. Peygamber'in çocukluk ve gençlik dönemi saf ve temiz bir şekilde geçerken meşhur görüşe göre ömrünün kırkıncı yılında nübü-

vvet makamına ulaşmış, üç sene sonra da risalet derecesine vararak İslâm'ın hükümlerini tebliğ etmekle görevlendirilmiştir. Tam yirmi üç sene insanlığı aydınlatmaya çalışmış, bütün doğu ve batı hükümdarlarına mektuplarını göndererek onları İslâm'a davet etmiş, yüce görevini çok büyük bir başarıyla yerine getirdikten sonra ebediyet âleminin ufuklarını aydınlatmak üzere ahiret âlemine göç etmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hayatı bütün ayrıntılarıyla tesbit edilip kayıt altına alınmış ve herkesçe bilindiği gibi kendisinin peygamberlik iddiasında bulunduğu ve bu konuda Kur'an gibi ebedî bir mucize getirmeyi başarmış olduğu da tevâtür yoluyla sabittir.

Âlemlerin övünç kaynağı olan Hz. Peygamber'in daha birçok mucizesi vardır ki bunların varlığı manevi tevâtür ile sabittir. Yani her ne kadar bu mucizelerin her biri tevâtür yoluyla sabit değilse de bunların ortak değerleri (özellikleri), yani mutlak anlamda mucizelerin ortaya çıkması itibariyle tevâtür yoluyla sabit olmuştur.

72. Hz. Muhammed'in [s.a.v] Mucizeleri

Resûlullah Efendimiz'in mucizeleri, hissî mucize ve aklî mucize olmak üzere ikiye ayrılır.

Hissî mucizeler, Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risaletine duyular yoluyla şahitlik eden birtakım yüce, olağanüstü durumlardır.

Aklî mucizeler, Peygamber Efendimiz'in nübüvvet ve risaletine aklî yolla şahitlik eden bir kısım yüce, olağanüstü hal ve eserlerden ibarettir.

AÇIKLAMA

Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] gösterdiği mucizeler pek çoktur. Bunlar siyer kitaplarında ve başka eserlerde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ancak büyük âlimlerden bazıları peygamberlerin mucizelerini -tasnifini kolaylaştırmak için- aklî ve hissî mucizeler adıyla

başlıca iki kısma ayırmışlardır. Fahreddin er-Râzî de (v. 606/1210) kelâm ilmine dair yazmış olduğu *el-Erbaîn* adlı kitabında bu bölümlemeyi esas almıştır.

73. Hz. Muhammed'in [s.a.v] Hissî Mucizeleri

Hz. Peygamber'in hissî mucizeleri üç çeşittir:

1. Şahsına ait yüce durumlardır. Latif bir nurun temiz alnından parlaması, mübarek sırtında peygamberlik mührünün bulunması, yaratılışında müşahede edilen mükemmellikler gibi.

2. Peygamberlik özelliklerine ilişkin yüce durumlardır. Fevkalâde bir konuşma fesahatine sahip, üstün bir şefkat ve merhametle donanmış, son derece kahramanlık ve dayanıklılığa sahip, her konuda doğruluk ve istikametle süslenmiş olmaları gibi.

3. Şahsî ve nebevî özelliklerinin dışındaki üstün durumlarıdır. Ayın ikiye ayrılması, mübarek parmakları arasından suların akması, yerden alıp atmış olduğu küçük taşların düşmanların gözlerine isabet etmesi gibi.

AÇIKLAMA

Resûlullah Efendimiz'in hissî mucizeleri üç çeşittir:

Birincisi, şahsına ait yüce durumlardır. Şöyle ki kâinatın övünç kaynağı olan Hz. Peygamber'in mübarek vücutlarında bazı işaret ve izler kendisinin peygamber olduğuna şahitlik ederdi. Ecdadından intikal eden alnında parlayan bir nur ile sırtındaki nübüvvet mührü ve yaratılışındaki mükemmellik bu türdendir.

NÜBÜVVET NURUNUN KENDİSİNE GEÇMESİ

Hz. Âdem'den beri nesilden nesile bir güzellik ve letâfet nuru geçerdi. Bu nur Hz. İsmail'e, ondan da çocuklarına ve torunlarına geçerek Kureyş arasında Peygamberimiz'in dedelerinin simasında parlamaya

başlamıştı. Bir nur-i Muhammedî idi. Dedelerinin hangisinin alnında parlardıysa ona başka bir üstünlük ruhaniyet verirdi. Ne zaman ki Hatemü'l-enbiya Peygamberimiz bu dünyayı aydınlattılar, artık o nübüvvet nuru onun mübarek yüzüne intikal ederek asıl sahibinde karar kıldı.

Biyoloji ilmi, asil ailelerin fertlerinde bir kısım fıtrî durumların tevarüs yoluyla ortaya çıkabileceğini ispat etmektedir. Artık insan toplumunun en asil, en şerefli bir ailesini oluşturan Peygamberimiz'in muhterem ecdadı arasında böyle bir üstünlük nurunun ışık saçması asla akla aykırı kabul edilemez.

NÜBÜVVET MÜHRÜ

Peygamber Efendimiz'in arkasında, iki kürek kemiği arasında mübarek kalbinin hizasında bir nişanesi vardı ki buna "hâtem-i nübüvvet" denir. Ahir zaman peygamberinde böyle bir nişanenin bulunacağı öteden beri Ehl-i kitap nezdinde de bilinmekteydi. Nitekim rahip Bahîrâ'nın bu latif alameti bir bahaneyle ziyaret etmiş olduğu bilinmektedir.

HZ. PEYGAMBER'İN YARATILIŞINDAKİ GÜZELLİK

Yüce Peygamberimiz son derece güzeldi. Dış görünüşünde güzellik ve zariflik, yaratılışındaki mükemmellik kendisinin bir peygamber olduğunu ispat ederdi. Mübarek vücudu nurdan oluşmuş denilecek derecede fevkalâde latif idi. Gözlerinden hidayet nuru parlar, şeklinden ve fizyolojisinden üstünlük eserleri saçılırdı. Bir rivayete göre sünnetli ve göbeği kesilmiş olarak dünyaya gelmiş, yaratılışında daha birçok alamet ortaya çıkmıştı ki bunlar feraset ilmi hükmüne göre kendisinin peygamberliği haiz olduğunu gösterirdi.

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] der ki: "Ben Resûl-i Ekrem hazretlerinden daha güzel birini görmedim. Sanki mübarek yüzünde güneşin nuru akardı."[77] Kâ'b b. Mâlik de [radıyallahu anh] der ki: "Resûlullah

77 Tirmizî, Menâkıb, 12.

sevinçli olduğu zaman mübarek yüzü ay parçası gibi parlardı da biz onun sevindiğini bundan anlardık."[78]

İkincisi, Peygamber Efendimiz'in nübüvvet niteliklerine yönelik üstün niteliklerdir.

Şöyle ki Hz. Peygamber'de [sallallahu aleyhi vesellem] tecelli eden fıtrî olgunluk ve ahlâkî güzelliklerden her biri kendisinin peygamberlik konusunda doğru kimse olduğuna şehadet ederdi. Gerçekten Resûl-i Ekrem Efendimiz olanca fıtrî olgunluk ve ahlâkî güzelliklerle muttasıftı. Öyle olgunluk ve güzellikler ki her kim bunlardan yalnızca birine sahip olsa onun namı ebediyete kadar hürmetle anılır. Artık bunların hepsini kendisinde toplayan bir şahsın üstün değerini düşünmek gerekir.

Şu da düşünülmelidir ki bir insan doğup büyüdüğü çevrenin ahlâkından etkilenir; oranın âdetlerine ve ahlâkî yapısına tâbi olur; bunlardan birini kolay kolay terkedemez. Peygamber Efendimiz ise cahilliğin, sapıklığın ve her türlü ahlâksızlığın yaygın olduğu bir çevrede dünyaya teşrif ettiği halde bu çevreden asla etkilenmemiş; etrafındaki kişilerin ahlâkından tamamen korunmuştu. Aksine kendisi bütün ahlâkî güzelliklerin ışığını yansıtan bir örnek olarak tecelli etmiş, çevresinde çok mutlu bir değişimi gerçekleştirmiştir. Artık bu durum en parlak bir mucize değil midir?

İşte bu kemal ve nebevî ahlâkın bir kısmını mutluluk ve saadet vesilesi olarak sunuyoruz:

GÜZEL KONUŞMASI ve BELÂGATI

Hz. Peygamber fevkalâde etkileyici bir konuşma özelliğine sahipti. İlham kaynağı olan mübarek dilinden daima hikmetler yayılırdı. Değerli sohbetleriyle şereflenenler ruhanî zevklere gark olurlardı.

Hele pek çok yüce sözleri vardır ki bunlara "cevâmiu'l-kelim, bedâiu'l-hikem"[79] ismi verilir. Bu şerefli sözler lafız itibariyle özlü ve ve-

78 Buhârî, Menâkıb, 23.

79 Nâşir: Hz. Peygamber'in az sözle çok mana ifade etme özelliğini belirtmek için kullanılan bir terimdir. Resûlullah, diğer peygamberlerden farklı özelliklerini açıkladığı bir hadiste, *"Ben, cevâmiu'l-kelim olarak gönderildim"* buyurmuştur (Buhârî, Cihâd, 122).

ciz olduğu halde mana itibariyle birçok hakikati içermekte ve âdeten benzerini söylemek mümkün değildir. Birer hikmet düsturu olan şu hadis-i şerifler bu türdendir:

اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

"Ameller niyetlere göredir."[80]

خَيْرُ الْاُمُورِ اَوْسَاطُهَا

"İşlerin en hayırlısı orta yollusudur."[81]

اَلدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ

"Hayrı gösteren onu yapan gibidir."[82]

خَيْرُ الْمَالِ مَا اُنْفِقَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ

"Malın en hayırlısı Allah yolunda harcanandır."[83]

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ

"Kişi sevdiği ile beraberdir."[84]

لَا يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِاَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe imanı kemale ermiş olmaz."[85]

مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ وَلَا نَدِمَ مَنِ اسْتَشَارَ وَلَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ

---

80 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Müslim, İmâre, 45; Ebû Davud, Talâk, 11.

81 İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 1/318; Sehâvî, *Makâsıdü'l-Hasene*, nr. 453; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1247.

82 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7656.

83 Nâşir: Herhangi bir kaynakta tesbit edemedik.

84 Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, *50*.

85 Buhârî, İmân, 7; Tirmizî, Kıyâme, 59.

"İstihare eden kederli, istişare eden pişman, iktisada riayet eden fakir olmaz."[86]

تَرْكُ الشَّرِّ صَدَقَةٌ

"Şerden uzak durmak bir çeşit sadakadır."[87]

اَلْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ تَدَعُ الدِّيَارَ بَلَاقِعَ

"Yalan yere edilen yemin haneleri harap, aileleri perişan eder."[88]

سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ

"Bir topluluğun efendisi onlara hizmet edendir."[89]

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

"Müslüman öyle bir kimsedir ki diğer insanlar onun elinden ve dilinden emindir."[90]

لَا اِيمَانَ لِمَنْ لَا اَمَانَةَ لَهُ

"Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur."[91]

HZ. PEYGAMBER'İN ŞEFKAT ve MERHAMETİ

Resûl-i Ekrem Efendimiz fevkalâde bir şefkat ve merhamete sahipti. Mübarek ve bütün anlamları besleyen kalbi, şefkatin ve merhametin nezih bir şekilde ortaya çıktığı yerdi. Akrabayı gözetir, herkesle

86 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat,* 7/329; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 2/280.

87 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ, nr. 966.*

88 Beyhakî, *es-Sünenü's-Sugrâ,* 2/574; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl,* nr. 46388.

89 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs,* nr. 3473; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr,* nr. 4571; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl,* nr. 17517; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* nr. 1515.

90 Buhârî, İmân, 4; Nesâî, İmân, 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 2/224.

91 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 3/135, 154, 210, 251.

güzel ilişkilerde bulunur, fakirlere ve zayıflara yardım eder, hastaları ziyaret ederdi. Bütün insanlığın saadetini, hidayete erişmesini o kadar arzu ederdi ki bu konuda bütün huzur ve rahatını terketmişti. Gaflette olanların durumuna çok acır, nurlu kalbini daima mahzun bulundururdu. Hatta bu kadar üzüntülere duçar olmaması için şu ilâhî emir nâzil olmuştur:

فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ

"(İnsanlar inkârlarından dolayı helâk olacaklar diye) onlara üzülüp kendini mahvetme" (Fâtır 35/8). Netice itibariyle bu yüce şahsın mübarek varlığı şefkat ve merhametin öyle somut haliydi ki kendisine her türlü eziyeti ve sıkıntıyı yaşatanları bile affeder, onlarla ilgili olarak üzülecek ve kalbi kırılacak yerde hayır duada bulunur, ilâhî dergâha yönelerek,

اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِى فَاِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Allahım, kavmime hidayet ver; zira onlar bilmiyorlar"[92] diye Allah'a yalvarırdı.

KAHRAMANLIĞI ve METANETİ

Resûlullah Efendimiz olağanüstü bir kahramanlığa ve kalbî bir kuvvete sahipti. Savaşlarda Hz. Peygamber kadar düşmana yaklaşan bir kişi bulunmazdı. Hele Uhud ve Huneyn gazvelerinde gösterdiği kahramanlık ve yüreklilik her türlü tasavvurun üstündedir. Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza gibi bir aslan şehadet toprağına serilmiş, ashâb-ı kirâm dağılmış, en savaşçı simalar kaçmaya mecbur kalmış gözükürken Hz. Peygamber savaş meydanından asla ayrılmamış, bulunduğu noktada sağlam bir şekilde durarak kalbî sağlamlığını ve metanetini, Allah'a dayanmış olmayı parlak bir şekilde ispat etmiştir. Huneyn Savaşı'nda da İslâm ordusu bir yenilgiye uğramak üzereyken, ashâb-ı

92 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1447, 1448; Süyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, 2/285 (nr. 5427).

kirâm dağıldığı halde Resûl-i Ekrem Efendimiz düşman üzerine hücuma devam etmiş; etrafını kuşatan ihtiras sahibi düşmanlarına karşı,

أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

"Ben Abdülmuttalib oğluyum, ben nebîyim, bunda asla yalan yoktur"[93] diyerek ulvî kimliğini ilan etmiş, bu şekilde de,

وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ

"Allah seni insanlardan koruyacak" (Mâide 5/67) nazm-ı celilinin ilâhî doğruluğu tecelli etmiştir.

Kısacası Hz. Peygamber'in hayatını araştıranlar onun ne kadar sağlam bir kalbe, sarsılmayan bir kararlılığa, parlak etkili bir görüş ve düşünceye sahip olduğunu çok güzel bir şekilde keşfeder. Nitekim Hudeybiye Antlaşması nebevî bakış açısının ne kadar ileri görüşlü olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur.

HZ. PEYGAMBER'İN İSTİKAMETİ

Hâtemü'l-enbiya Efendimiz fevkalâde bir doğruluk ve istikametle donanmıştı.

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ

"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (Hûd 11/112) ilâhî emrine tam olarak sarıldığından âdeta peygamberin şahsı, doğruluk ve istikametin erişilemez somut bir örneği kesilmişti. Onun masum şahsı her türlü gösterişten ve kibirden arınmıştı. Peygamberliğini inkâra kalkışan düşmanları onun doğrulukla nitelenmiş, yalan ve gösterişten uzak olduğunu itiraf eder, çocukluğundan beri kendisine "Muhammedü'l-emîn" derlerdi.

93 Buhârî, Cihâd, 52, 61, 97, 167; Megâzî, 54.

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber Rum kayserine bir mektup göndermişti. Kayser bu esnada Kudüs-i şerif'te idi. Ebû Süfyân da o esnada ticaret amacıyla Kudüs'te bulunmaktaydı. Kayserin huzuruna davet edildi. Resûlullah Efendimiz'e dair aralarında cereyan eden konuşma esnasında kayser,

– Peygamberlik iddiasından önce onu yalancılıkla suçlar mıydınız, diye sormuş. Ebû Süfyân da,

– Hayır, suçlamazdık, diye hakikati açıklamaya mecbur olmuştur. Halbuki Ebû Süfyân hazretleri o esnada henüz İslâm ile şereflenmemişti. Fahr-i Âlem'in en büyük düşmanlarındandı. Hatta bugün bile birçok müsteşrik Peygamber Efendimiz'in yüce değerini, yalan ve gösterişten uzak, her türlü ahlâkî faziletleri kendisinde toplayan biri olduğunu büyük bir saygıyla itiraf etmektedirler.

Amerikalı Mr. Carlayl, Mahmud Esad Efendi merhum tarafından tercüme edilen bir eserinde diyor ki: "Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] gösterişten bütünüyle uzak olduğundan dolayı onu severim. Hz. Muhammed'de öyle gösteriş filan yoktur. Bu gibi durumlar birtakım ön yargılı ve nasipsiz kimselerin kalbinde ve ruhunda bulunur.

Bilindiği gibi İslâm dininin yüceliği bütün kalpleri kendisine çekiyordu. Rahipler insanların bu yönelişine engel olacak bir çare bulamadıkları için Hz. Muhammed'in nübüvveti ve buna dayalı özellikleri konusunda birtakım yakıştırmalara kalkıştılar, onun değerli zatını yalan söylemekle, hilekârlıkla itham etmeye çalıştılar. Fakat Avrupa milletleri aydınlanmaya başlayınca içlerinden bir kısım ilim adamları Hz. Muhammed'in gerçekliğini araştırmaya çalıştı. Bu sayede Hz. Peygamber hakkındaki suçlamaların sırf iftiradan ibaret olduğu Batı tarafından da anlaşılmaya başladı." İşte Mr. Carlayl bu yönü de itiraf ederek diyor ki: "Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] hilekâr bir yalancı, somut bir sahtekâr olduğu, dininin saçma sapan bir şey olduğu gibi öteden beri dönüp duran şayialar hemen hiç kimse tarafından benimsenmemeye başlamıştır. Cahilce gayretle onun hakkında bir araya getirilen yalanlar ancak kendimiz için utanma gerektirecek şeydir.

Hilekâr bir adam bir din tesis edebilir mi? Bir hilekâr niçin bir ev inşa edemiyor? Eğer bu hilekâr inşaat malzemelerinin özelliklerini bilmez, gerçekten ona başarılı bir operasyon yapmazsa eline her ne geçerse kireçle birlikte hepsini yakar; onun yaptığı bir ev değil, âdeta bir süpürüntü yığını olur; meydana getirdiği bina on iki asır boyunca yüz seksen milyon -bugün üç yüz milyondan fazla- nüfusun ikamet edebilmesi için devam edemeyip çabucak yok olur. Fazilet başkalarının şahitlik yapmasındadır.

Üçüncü çeşit: Şahsî ve nebevî özelliklerinin dışındaki üstün durumlarıdır. Bazılarını kısaca görelim.

AYIN İKİYE AYRILMASI/YARILMASI (İNŞİKÂKU'L-KAMER)

Ayın ikiye yarılması olayı muazzam bir mucizedir. Şöyle ki müşriklerden bir kısmı bir mucize olmak üzere Hz. Peygamber'den ayın iki kısma ayrılmasını istemişler. Resûlullah Efendimiz de bu hârikulâde olayın gerçekleşmesini kabul edilme mekânı olan ilâhî kudretten niyaz etti. Derhal ay iki kısma ayrıldı. Bir kısmı Hira dağının üstünde, diğer kısmı da aşağıda öteki kısmının karşısında göründü. Müşrikler ise bu büyük mucizeyi gördükleri halde bunu sihire yorumlayarak yine iman etmediler.

Bu esnada ay iki kısma ayrılmış ise de bu durum ayın aslî konumundan alçalmış olmasını gerektirmez. Ayın alçalması, onu görenin konumuna ve görme keyfiyetine göredir. Nitekim bugün de ayı görenler ufukları itibariyle onu dağın başında veya denizin üzerinde gördüklerini söylerler. Bu sebeple ayın yarılması mucizesi bir süre devam etmiş ve öyle bir şekilde gerçekleşmiştir ki bunu yanlış algılamaya, hayal etmeye yormak mümkün olmamıştır.

Bu büyük mucizeyi Mekkeliler'den birçok kimse gördükleri gibi dışarıdan gelen yolcular da yol esnasında müşahede ettiklerini haber vermişlerdir. Gerçek şudur ki bu gökyüzü olayı daha pek çok yerden görülmüştür. Fakat böyle bir harikanın varlığı daha önceden gerçekleş-

mediği için bu durum, ayın tutulmasına veya havada yarım ay şeklinde bir parıltının ortaya çıkışına hamledilerek rasat âlimleri ve tarihçiler tarafından kaydedilmemiş ve anlatılmamış olabilir. Bununla birlikte, ufukların farklı olması ve olayın gece gerçekleşmesi dolayısıyla dünya üzerinde yaşayan tüm insanlar tarafından görülmüş olması mümkün değildir. Nitekim bir yerden görülen ay tutulması ve güneş tutulması da aynı zamanda her taraftan görülemez.

Hindistan'da bulunan bir heykelin üzerinde, "Ayın yarılması senesinde yapılmıştır" mealinde bir ibarenin yazılmış olduğunu bazı müfessirler açıklamıştır.

Bu apaçık mucize hakkındaki hadis-i şeriflerin râvileri pek çoktur.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾

"Kıyamet saati yaklaştı, ay bölündü" (Kamer 54/1) âyeti de bu mucizeye şahitlik ediyor. Bütün büyük müfessirler bu konuda müttefiktir.

Bugün ayın yarılmasının en büyük aklî delili bu âyet-i kerimedir. Bu âyet-i celile Mekkeliler'in inatçı ve muarız oldukları bir zamanda inmiştir. Eğer bu mucize bütün Mekkeliler arasında sabit bir şey olmasaydı bu âyet-i kerime nasıl tebliğ edilirdi? Şüphe yoktur ki bu takdirde söz konusu âyet yalanlanırdı. Artık kimse Hz. Peygamber'e iman etmezdi. İman etmiş olanlar da dinlerinden dönerlerdi. Halbuki böyle bir durum gerçekleşmemiştir.

"Bu âyet-i kerime, ayın kıyamete yakın yarılacağını ifade etmektedir" denilemez. Çünkü bu âyetten sonraki,

وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾

"Ama o müşrikler her ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner, bu öteden beri geçerli, devam eden bir büyüdür derler" (Kamer 54/2) âyeti buna aykırıdır. Kıyamet gününde gerçekleşecek bir yarılma nasıl sihire yorumlanabilir? Bununla birlikte kıyamet gününde yarılacak olan yal-

nızca ay değildir. Gökyüzünde daha nice büyük ışıklı cisimler varken yalnız ayın yarılacağından bahsetmek nasıl düşünülebilir?

Kısacası biz müslümanlar, Allah'ın kudretine inanmış ve diğer birtakım büyük mucizelerin varlığını tasdik etmemiz itibariyle bu yüce mucizeyi de tereddütsüz bir şekilde tasdik ederiz. Ehl-i kitap ise diğer peygamberlerden buna benzer mucizelerin ortaya çıkmasını kabul ettiklerinden onlar da bu mucizeyi akla aykırı gerçekleşemeyecek bir durum olarak göremezler. Bilim adamlarına gelince onlar da böyle bir olayın imkânsızlığını bilimsel olarak ispata güç yetiremezler. Çünkü bu yarılma olayı olağanüstü bir nitelik olmakla birlikte aslında mümkündür.

Diğer cisimler ayrılma ve birleşme kabul ettiği gibi ay da bunu kabul eder. Dünya gezegeninde büyük dağların yarılması, büyük vadilerin ortaya çıkması, karaların denizlere ve tersi denizlerin karalara dönüşmesi daima görülmektedir. Dünya üzerinde bu gibi olaylara sebep olan depremler, patlamalar ise birer basit sebepten ibaret olduğundan yüce yaratıcı bu gibi sebeplere muhtaç bırakmaksızın da bu olayları derhal var edebilir.

Hele yerküresi ile diğer bir kısım yıldızların esasen güneşten ayrılmış olduğuna ve bir gün yine güneşle birleşeceklerini kabul edenlerin bu ayın yarılması mucizesinin gerçekleşebilmesi konusunda söyleyecekleri bir şey yoktur.

HZ. PEYGAMBER'İN PARMAKLARINDAN SULARIN FIŞKIRMASI

Resûlullah Efendimiz'in mübarek parmakları arasından suların fışkırıp akması da apaçık bir mucizedir. Şöyle ki birçok defa ve özellikle Hudeybiye ve Tebük seferlerinde ashâb-ı kirâm su ihtiyacı hissettiler. Bu hali Hz. Peygamber'e arzedince Peygamber Efendimiz mübarek parmaklarını az bir su üzerine koydu. Hemen parmakları arasından sular fışkırmaya başladı. Orada bulunanlar o sudan içtikleri gibi hayvanlara da içirdiler.

İşte bu olay da bir harika olmakla beraber aklen mümkündür. Allah'ın kudretiyle diğer suların var olması ve bu az suya eklenerek Resûl-i Ekrem Efendimiz'in parmakları arasından fışkırır gibi görünmesi mümkün olan durumlardandır. Kâinatı yaratan Cenâb-ı Hak yüce peygamberine bir mucize olmak üzere havayı derhal suya dönüştürebilir; muazzam ilâhî kudret açısından bu gibi şeyler akla aykırı görülemez.

TAŞ ATMA MUCİZESİ

Kâinatın efendisi Peygamberimiz yerden alıp attığı taşların düşmanlarının gözlerine isabet etmesi de bir yüce mucizedir.

Şöyle ki, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], Bedir ve Huneyn savaşlarında yerden bir avuç küçük taşlar alarak "şahati'l-vücûh", yani "yüzleri kara olsun" diye kâfirlerin yüzlerine doğru saçmıştı. Hemen bu taşlar kâfirlerin gözlerine isabet ederek onların yenilgiye uğramasına sebebiyet verdi. Şüphesiz ki bu bir avuç küçük taşların bu kadar düzenli bir şekilde dağılması bir harikadır, insanların kudretinin kapsamı dışındadır. Fakat ilâhî kudret ile meydana gelmesi imkânsız değildir. Hiçbir vasıtaya muhtaç olmaksızın yahut havanın dalgalanması vasıtasıyla taş parçalarının dağılıp düşmanların gözlerine girivermesi Cenâb-ı Hakk'ın büyük kudreti açısından akla aykırı görülemez.

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى

"Attığın zaman sen atmadın, Allah attı" (Enfâl 8/17) âyet-i kerimesi de bu üstün mucizeye delalet etmektedir.

74. Fahr-i Kâinat Efendimiz olan Hz. Peygamber'in Aklî Mucizeleri

1. İlim ve bilimden mahrum bir muhitte yetişip hiç kimseden bir şey öğrenmediği halde alabildiğine kemalat ve bilgiyi haiz ve en mükemmel bir şeriat tesisine nail olması.

2. Peygamber olarak gönderildiği döneme kadar ilâhiyat ve peygamberliğe dair meselelerle asla uğraşmadığı halde ondan sonra birdenbire bu yüce ve ilmî konular ile meşgul olmaya başlayıp bu hususta Kur'ân-ı Mübîn gibi bir ilâhî kitabı getirmiş buyurması.

3. Peygamberlik vazifesi uğrunda her türlü zulme katlanması ve daha sonra kendisine yönelen dünya devletine meyletmeyip önceki doğru yoluna devam etmesi.

4. Allah katında dualarının kabul olması.

5. Geçmişe ve geleceğe ait birtakım gaybî bilgileri haber vermesi.

6. Peygamberliğine dair vasıfların önceki kitaplarda yazılı olup bu gerçekleri bütün Ehl-i kitaba karşı iddiada bulunmasıdır.

AÇIKLAMA

Yüce ahlâk sahibi Hz. Peygamber'in başlıca aklî mucizeleri altı çeşittir.

1. Resûl-i Ekrem cehaletle çevrili bir çevrede yetiştiği halde sahip olduğu yüksek kemalat ve kurmaya muvaffak olduğu aydınlık şeriattır.

Şöyle ki Peygamber Efendimiz cehalet ortamı içinde dünyaya gelmiş, hiç kimseden bir şey okuyup yazmamıştır. Böyle olduğu halde kendisinde olanca ilmî kemalat tecelli etmiş, ansızın koca bir Arap yarımadasını cehaletten kurtarmıştır. Dünyada henüz benzeri görülmemiş olan yüce bir şeriat, gerçek bir medeniyet tesis etmiştir. İşte bu durum bir mucizedir. Hem de muazzam bir mucizedir. Akıllara durgunluk veren bu mucizenin büyüklük ve yüceliğini daha güzel anlamak için biraz Resûlullah Efendimiz'in yaşadığı asra göz atalım.

HZ. PEYGAMBER'İN Bİ'SETİNDEN ÖNCE MEDENİYET ÂLEMİNİN HALİ ve ARAP YARIMADASININ DİNÎ ve SOSYAL DURUMU

Peygamber Efendimiz öyle bir asırda dünyayı şereflendirdi ki insanlık âlemi baştan başa şiddetli bir cehalet içerisinde bulunuyordu. Medeniyet âleminde hükümran olan ve Arap yarımadasını sağdan soldan kuşatan Roma İmparatorluğu ile İran'daki Sâsânî hükümeti artık ahlâken susmuş, din nimetinden mahrum kalmış, her türlü toplumsal rezaletlerin birer çirkin merkezi bulunmuş idi. Bu iki devlet daima birbiriyle uğraşır, her biri Asya'nın batısını elde etmek için diğerini yok etmeye çalışırdı. Âdeta insan hakları ayaklar altına alınmış, semavî kitaplar yeryüzünden kaldırılmış, geçmiş şeriatlar tamamen unutularak birçok efsane ve hurafe revaç bulmuştu.

Düzenli bir sosyal ve medenî idareden mahrum bulunan Arap yarımadasının halkı ise çok dağınık bir halde yaşıyorlardı. Daima birbirlerinin mallarını yağma ederler, daima yenme ve tahakküm alma gayesiyle çekişme ve savaşlarda bulunurlardı. Özellikle susuz ve tarım yapmaya müsait olmayan çöl ortasında bulunan Hicaz ahalisi etraflarındaki devletlerle temasta bulunmadıklarından tamamen bedevî bir halde kalmışlardır. Aralarmda ilim ve sanattan bir eser görülmezdi. Cehalet olanca yoğunluğuyla sosyal ufuklarını kuşatmış bulunuyordu.

Bu zavallı adamlar yollarını kaybederek sapıklık vadisine düşmüşlerdi. Bir kısmı tahrif edilmiş olan dinlerden birine tâbi olmuş; diğer bir kısmı Sâbiîliği kabul ederek yıldızlara tapmakta bulunmuş; bir kısmı da kendi elleriyle yaptıkları şekil ve resimleri tanrı edinecek kadar dalâlet içinde kalmıştı. Bunlar hakiki bir dinin ilâhî feyzinden istifade edemedikleri için ahlâkî faziletlerden mahrum, son derece sert bir mizaca, kaba bir tabiata sahiptiler. Bazı kabileler en saçma bahanelerle yeni doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömer, ince bir hisse sahip olan insanları senelerce ağlatacak olan bu gönül yakan hareketlerinden dolayı kalplerinde asla bir sızı, bir merhamet eseri hissedilmezdi.

Bununla beraber kumar, zina, şarap içmek gibi toplumsal rezillikler de aralarında çok ziyadesiyle yaygındı. Şu kadar var ki cömertlik

ve cesaret gibi niteliklere de sahiptiler. Etraflarındaki milletlerin bir kısmı toplumsal rezilliklerinden oldukça korunmuş, aslî fıtratlarını bedevîlik sayesinde bir dereceye kadar muhafaza etmeye muvaffak olmuşlardı. Hele Hz. Peygamber'in gönderilmesine yakın zamanlarda aralarında bir edebî uyanış hâsıl olmuş ve git gide fesahat ve belâgat kemal derecesine ulaşmış, fikirleri en parlak manzumelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bununla birlikte yine hepsi ümmî idi. Binlerce kabile üyesi arasında ancak bir iki okuryazar bulunabilirdi.

İşte Hz. Peygamber böyle bir zamanda her türlü ilim ve bilimden mahrum bir insan topluluğu arasında ortaya çıktı. Âlimler ve filozoflarla asla bir araya gelmedi. Ne çok uzun bir süre medenî ülkelere seyahat etti, ne de ilim ve bilim hakkında bir şey okuyup yazdı. Hatta ne sosyal ne de siyasî meselelerle meşgul oldu, ne de önceki ümmetlerin tarihî durumlarını araştırdı, medenî kanunları inceledi. Araplar arasında fesahat ve belâgat son derece revaç buldu, zaman zaman panayırlarda, ötede beride toplanılarak nutuklar atıldığı, manzum şiirler söylendiği halde Resûlullah Efendimiz bunlarla asla megul olmadı. Bununla beraber bütün filozof ve âlimleri şaşkın bırakacak derecede ilâhî bilgilere, en yüksek insanî olgunluğa mazhar oldu. Bütün insanlığı mesut edecek kutsal bir şeriat, muazzam bir medeniyet meydana getirdi. Ümmetine en sağlam siyasî eğitimi verdi ve en güzel toplumsal kaideleri öğretti. Geçmiş ümmetlerin en ibret verici tarihî hadiselerini en güzel bir üslup ile beyan ederek ümmet-i merhumesinin uyanış sebeplerini temin etti. Çok kısa bir süre içerisinde olağanüstü bir inkılap meydana getirerek koca bir Arap yarımadası halkının bütün düşüncelerini ve bâtıl akîdelerini değiştirmeyi başarmış oldu. Dünyayı kendilerine verseler kalplerini birleştirmenin, aralarındaki düşmanlığı gidermenin mümkün olmadığı Arap kabileleri arasında çok samimi bir sevgi ve kardeşlik meydana getirdi. Artık o zamana kadar her türlü medenî güzelliklerden, toplumsal yücelikten mahrum bulunan asil Arap kavmi birdenbire dünyanın en medenî, en faziletli bir milleti oldu. Her birinin yüzünde insanî olgunluk olanca nuraniyetiyle parladı.

Şimdi Peygamber Efendimiz böyle bir çevrede bu gibi şartlar altında bu kadar kısa bir süre içerisinde bu derecede mesut, olağanüstü

bir inkılap meydana getirmiş olması kendisinin nübüvvet ve risaletini ispat için en büyük bir mucize değil midir? Bugün Batı düşünürlerinden bazılarının İslâmiyet'i kabul etmeleri ve övmeleri sadece bu nebevî mucizeye dayanmaktadır.

2. Resûl-i Ekrem'in peygamberliğinden önce ilâhiyat ve peygamberliğe dair meselelerle meşgul olmadığı halde daha sonra bu hususta elde ettiği kazanım büyük bir başarıdır.

Şöyle ki Peygamber Efendimiz kırk yaşına kadar asla ilâhiyat ve peygamberlikle ilgili konularla uğraşmadı. Fakat sonra birdenbire bu yüce meselelerle iştigal edip Kur'ân-ı Hakîm gibi bir kitabı getirmeye muvaffak oldu. İşte bu da Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] her türlü tasavvurun üzerinde olan yüce bir mucizesidir.

Evet... Resûlullah peygamber olarak gönderilmesine kadar asla bu meselelerle uğraşmadı; bu hususlara dair mübarek dilinden hiçbir kelâm sâdır olmadı. Hatta ilk vahiy gelinceye kadar kendisine peygamberlik makamının verileceğinden kesinlikle haberdar değildi. Bu esnada mübarek gözlerine görünmeye başlayan birtakım acayip hallerin sebebini anlayamayarak dehşete düşmüştü. Kendisine en fazla düşmanlık gösterenler de onun bu hayat tarzını itiraf etmektedirler. Bundan dolayı kırk yaşını tamamladıktan sonra birdenbire bu yüce meselelerle meşgul olup da en büyük âlimleri, filozofları hayretler içerisinde bırakacak derecede ilâhî hakikatleri keşfedip beyan etmeye muvaffak olması neye hamledilebilir? Elbette bu durum o şahsın ilâhî vahye mazhar olduğununa şehadet eden büyük bir mucizedir.

3. Hz. Peygamber'in risalet vazifesi uğrunda maruz kaldığı zulme tahammül etmesi ve daha sonra eline geçen dünya devletine iltifat etmemesidir.

Şöyle ki Peygamber Efendimiz risalet vazifesini yerine getirirken birçok katlanılamayacak sıkıntı ve zorluğa katlandı. Fakat bu şiddetli sıkıntılara olgunlukla dayanıp asla gevşeklik göstermedi. Daha sonra kendisine dünya devleti yöneldi fakat buna da asla temayül etmedi. Daima rıza ve kanaat yolu üzere sebat etti. İşte bu büyük bir mucizedir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber çok asil ve şerefli bir aileye mensuptu. Fakat anne babasından kendisine büyük bir servet kalmamıştı.

Henüz ana rahminde bulunduğu bir sırada muhterem babası vefat etmiş, gülgoncası hayatının altıncı baharındayken annesi de hayata gözlerini yummuştu. İlk başlarda değerli dedesi Abdülmuttalib'in yanında kalmış, onun vefatından sonra da amcası Ebû Tâlib tarafından himaye edilmişti. Yirmi beş yaşında bulunduğu bir sırada Hz. Hatice'nin mallarını ticaret yoluyla arttırmış ve ardından kendisiyle evlenerek rahat bir ekonomik imkâna sahip olmuş, daha sonra ise nübüvvet ve risalet nimetine nail olarak insanları hakka davete başlamıştı.

Kureyş'in önde gelenleri ona müracaat ettiler. Dinlerine, putlarına saldırmadığı takdirde kendisine büyük miktarda mal mülk vereceklerini ve en asil ailelere mensup kızlar ile evlendireceklerini söylediler. Fakat bu şekilde Hz. Peygamber'in azmine mani olamayacaklarını anlayınca eziyet ve zulme başladılar. O insanlığın eşsiz incisinin kalbini kırmaya çalıştılar, hatta mübarek hayatına bile suikastta bulundular. Nihayet onu saadet bulduğu yurdundan hicret etmeye mecbur bıraktılar. Ancak yüce resûl asla azmini kaybetmedi. Sürdürdüğü irşad yolunu asla değiştirmedi.

Daha sonra güçlenip devlete sahip olduğunda koca Doğu Roma İmparatorluğu'yla muharebe edecek kadar büyük bir ordu oluşturmaya muvaffak oldu. 10.000.000'a yakın müslümanın, peygamberliğine tâbi olduğunu ve boyun eğdiğini müşahede etti. Artık dünya bütün varlığıyla onun avucuna girmek için can atıyordu. O yüce şahıs ise takip ettiği yolu yine terketmedi. Zühd ve takvasını, ahlâk ve tavrını zerre kadar değiştirmedi. İlâhî tecellilere yönelmiş olan bakışlarını asla dünya varlığına çevirmedi. Yalnız bir ulvî gaye takip ediyordu ki o da yüce İslâm dininin yayılması ve yükselmesinden ibaretti.

Artık bu durum, kâinatın efendisi olan Hz. Peygamber'in nübüvvetinin doğruluğuna dair açık bir mucize değil midir? Hiçbir ilâhî ilhama mazhar olmayan bir şahıs bu kadar eziyet ve zulme tahammül edebilir mi? Hiç zühd ve takvasını dünya menfaatini elde etmek

için araç edinen bir kimse bu gibi melekî vasıflara sahip olabilir mi? Böyle bir kimseye dünya devletine sahip olduğunda ondan tamamıyla faydalanmaktan geri durmaz; artık hayal ettiği amacına ulaşmış olduğundan bâtılı elde etmek için vasıta edindiği zühd ve takvasından eser kalmaz. Nitekim her asırda bu gibi şahıslara rastlanmaktadır.

4. Hz. Peygamber'in dualarının Allah katında kabul olunmasıdır.

Şöyle ki Resûlullah Efendimiz Allah Teâlâ'dan her ne isterse derhal kabul edilirdi. Bu durum ise şüphe yok ki açık bir mucizedir. Nitekim İbn Abbas hakkında,

اَللّٰهُمَّ فَقِّهْهُ فِى الدِّينِ وَعَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ

"Allahım, onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret"[94] diye dua etmiştir. Bu sayede İbn Abbas fukahanın en büyüklerinden bir oldu, tevil ve tefsir ilmini öğrendi.

Aynı şekilde Abdurrahman b. Avf hazretleri hakkında bereket ve dua etmiş, bu sayede adı geçen zat birçok servet ve zenginliğe sahip oldu. Hatta derdi ki: "Resûl-i Ekrem'in duası bereketiyle eğer bir taş kaldıracak olsam altında elime ya gümüş ya da altın geleceğini ümit ederim."[95]

Ebû Leheb'in oğlu Uteybe, İslâm dinini inkâr ve Hz. Peygamber'e çok fazla ihanet etmeye cüret ettiği için Fahr-i Kâinat Efendimiz, *"Yâ Rabbi, onun üzerine canavarlarından bir canavar musallat et!"*[96] diye beddua etmişti. Bunun üzerine Uteybe bir yere gitmekte iken yolda bir aslan tarafından parçalandı.

İran kisrâsı hakkında,

اَللّٰهُمَّ مَزِّقْ مُلْكَهُ

94 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/266, 314; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/263.
95 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/266.
96 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 35506.

"Allahım, onun mülkünü parçala"[97] diye vârid olan Hz. Peygamber'in duası da mâlumdur.

İşte bunların hepsi birer tarihî hakikattir.

5. Hz. Peygamber'in gayba dair konular hakkında haber vermesidir.

Şöyle ki Resûlullah Efendimiz gayba ait birçok konuyu haber vermiş ve bunlar onun haber verdiği şekilde ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere gayb, geçmiş ve gelecekle alakalı olmak üzere başlıca iki kısımdır. Bu kısımlardan hiçbirine Cenâb-ı Hak'tan başka bir kimse bizzat muttali olamaz. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in bu iki kısım gayba dair haber vermiş olması büyük bir mucizedir ki kendisinin peygamberliğini ve ilâhî vahye mazhar olduğunu açıkça ispat eder.

Mesela Resûl-i Ekrem'in amcası Abbas'ın [radıyallahu anh] Ümmü'l-Fazl'a bırakmış olduğu altınları haber vermişti. Şöyle ki Hz. Abbas, Kureyş ordusu ile Bedir Savaşı'na katılma esnasında hanımı Ümmü'l-Fazl'a bir hayli altın bırakmıştı. Harp sonucunda müslümanların eline esir düşünce tahliye yolu için kendisinden bedel istendi, o da ihtiyacından bahsederek bunu vermek istemedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, *"Ümmü'l-Fazl'a bıraktığın altınlar nerede?"* dedi; Hz. Abbas da, "Ben şehadet ederim ki sen doğrusun, Allah'ın resûlüsün, vallahi ben o altınları gece karanlığında zevceme bıraktım, buna Allah'tan başka kimse vâkıf değildi"[98] diye hakikati itiraf etti.

Aynı şekilde Mekke'nin fethi için meydana gelen Hz. Peygamber'in hazırlıklarını ihbar için Medine'den Kureyşliler'e Ümmü Sâre adındaki bir kadın ile gizlice bir mektup gönderilmişti. Resûlullah Efendimiz, *"Falan yere gidiniz, bir yolcu kadın görürsünüz, yanında bir mektup vardır, onu alıp getiriniz"*[99] diye ashâb-ı kirâmdan üç kişiye emretti. Onlar da derhal takip ederek adı geçen kadının saçları arasından mektubu çıkarıp getirdiler.

---

97 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 13/585; bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/244.

98 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/353.

99 Buhârî, Cihâd, 141, Megâzî, 46; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 36.

Aynı şekilde Resûl-i Ekrem Efendimiz Necâşî'nin vefat ettiğini ashâb-ı kirâma haber vermiş, onlarla beraber musallaya çıkıp Necâşî için gıyabında namaz kılmış, *"Salih bir adamdı "* diye hakkında hüsn-i şehadette bulunmuştu. Daha sonra Necâşî'nin vefat haberi Medine'ye ulaştı.

İşte bunlar geçmişe yönelik olan gaybî hususlardandır.

Aynı şekilde kâinatın efendisi Hz. Peygamber mübarek ümmetinin nail olacağı fetihleri, ele geçireceği toprakları ve özellikle de,

لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ فَلَنِعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا وَلَنِعْمَ الْجَيْشُ ذٰلِكَ الْجَيْشُ

"İstanbul elbet fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne iyi bir komutandır, onu fetheden asker ne güzel bir askerdir"[100] hadis-i şerifiyle İstanbul'un fethedileceğini, Kisrâ ile Kayser'in hazinelerini müslümanların eline geçeceğini haber vermişti. Gerçekten de müslümanlar daha sonra bu fetihlere ve ganimetlere ulaştılar.

Hatta Adî b. Hâtim'e Kisrâ'nın hazinelerinin fethedileceğini,

وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتُفْتَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى

"Eğer ömrün uzun olursa elbette Kisrâ'nın hazineleri fethedilir de sen de görürsün"[101] diye haber vermişti. Gerçekten de Adî b. Hâtim Kisrâ'nın hazinelerinin fethinde bulundu.

Hz. Peygamber bir gün beraberinde Ebû Bekir, Osman ve Ali olduğu halde Uhud dağına teşrif etmişti. Bu esnada bir zelzele meydana geldi ve Allah Resûlü,

اُثْبُتْ اُحُدُ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ

"Dur ey dağ! Çünkü senin üzerinde bir nebî, bir sıddîk ile iki şehid var"[102] diye buyurdu. Bu hadis-i şerif ile Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehid olacaklarını haber vermiş olduğu daha sonradan anlaşılmıştır.

---

100 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/335; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/422.

101 Buhârî, Menâkıb, 25.

102 Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 5-6.

Ammâr b. Yâsir hazretlerinin şehadete ulaşacağını da,

تَقْتُلُكَ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ

"Seni azgın bir topluluk öldürecek"[103] hadis-i şerifi ile haber vermişti. Daha sonra adı geçen sahabi Sıffîn Savaşı'nda Şam ordusu tarafından şehid edilmişti. İşte bunlar da gelecekle alakalı gaybî hususlardandır. Siyer kitapları incelenirse bu gibi daha birçok gerçek görülebilir.

6. Hâtemü'l-enbiya olan efendimizin mübarek ismiyle, peygamberlik vasıfları daha önceki ilâhî kitaplarda zikredilmiş olup onun bu gerçeği Ehl-i kitaba karşı iddia etmesi ve bu kitaplar tahrif ve tağyir edilmekle beraber Hz. Peygamber hakkındaki âyetlerden bir kısmının korunmuş bir halde kalmasıdır.

Şöyle ki Resûlullah Efendimiz kendi mübarek ismiyle peygamberlik vasıflarının önceki kitaplarda ve kısaca Tevrat ve İncil'de zikredilip Ehl-i kitap'ça da bilindiğini peygamberlik iddiasının doğruluğuna delil olmak üzere daima iddia etti. Hatta,

اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ

"İlâhî rahmete ulaşacak olan o kimselerdir ki onun ismini, niteliklerini, kendileri yanında var olan Tevrat ve İncil'de yazılmış bulurlar" (A'râf 7/157).

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ

"Kendilerine kitap vermiş olduğumuz kimseler (yahudi ve hıristiyanlar) kendi çocuklarını tanıdıkları gibi Resûlullah'ın ismini, vasıflarını, peygamber ve resûl olduğunu bilirler" (Bakara 2/146).

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ

103 Müslim, Fiten, 18.

"(Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler" (Bakara 2/89) âyet-i kerimelerinde Resûl-i Ekrem Tevrat ve İncil'de zikredildiği ve Ehl-i kitabın bu gerçeği bildiği açıkça beyan edilmiştir.

Şurası bir geçek ki eğer o zamanki Tevrat ve İncil nüshalarında Hz. Peygamber hakkındaki bilgiler mevcut olmasaydı Resûl-i Ekrem böyle bir iddiaya cesaret edemezdi. Çünkü böyle bir iddia Ehl-i kitabı son derece nefret ettirerek Resûlullah'ı yalanlamalarına yol açardı. Halbuki aklı başında olan bir kimsenin insanların nefretine sebep olacak, gerçeğe aykırı bir iddiada bulunması, gaye ve arzusunun gerçekleşmesine engel olacak bir harekete atılması düşünülemez. O halde aklının yüceliği hasımları tarafından da kabul edilen yüce Peygamberimiz'in böyle gerçeğe uygun olmayan bir şeyi iddia etmesi nasıl düşünülebilir? Bundan dolayı önceki kitaplarda onun peygamberliğinin müjdelenmiş olmasından kesinlikle şüphe edilemez.

Gerçekten daha önceden gönderilmiş olan peygamberler, ahir zamanda yüce bir peygamberin gönderileceğini ve onun mübarek ismiyle şeklini ve şemâilini ümmetlerine haber vermişlerdir. Semavî kitaplarda, dinî metinlerde bu hususa dair birçok âyet ve rivayetler mevcuttu. Daha sonraları ilâhî kitaplar zamanın geçmesiyle birlikte birçok tahrifata uğratılmış ve bilhassa son peygamber olan Hâtemü'l-Enbiyâ'nın gelişini müjdeleyen âyetleri ruhanî önderleri değiştirmiş veya kitaplardan tamamen çıkarmışlardır. Bununla beraber bu kitaplarda Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliğine delalet eden bazı âyetler hâlâ mevcuttur. Bu durum ise Fahr-i Âlem Efendimiz'in peygamberliğinin sıhhati hakkındaki büyük delillerdendir. Aynı şekilde onun peygamberliğini destekleyen büyük mucizelerden kabul edilmektedir.

Örnek olarak 1844 yılında Londra'da basılan bir Tevrat'ın Arapça çevirisinde şu âyet vardır:

جَاءَ الرَّبُّ مِنْ سَيْنَاءَ وَأَشْرَقَ لَنَا مِنْ سَاعِيرَ وَاسْتَعْلَنَ مِنْ جَبَلِ فَارَانْ وَمَعَهُ
أُلُوفُ الْأَطْهَارِ فِى يَمِينِهِ سِنَّةٌ مِنْ نَارٍ

"Cenâb-ı Hak Sinâ'dan geldi. Sâîr denilen mahalden zuhur etti ve sağ elinde iki yüzlü ateşten balta ile olduğu halde binlerce temiz insanla beraber Fârân dağlarından zâhir oldu."

İşte bu âyetin son kısmı Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in mübarek hallerine tamamen uymaktadır. Çünkü Allah Teâlâ gelip gitmekten münezzeh olduğundan onun Tûrisînâ'dan gelmesinden maksat Hz. Musa'ya Tevrat göndermesidir. Sâîr'den doğması da Hz. İsa'ya İncil-i şerif'i inzal etmesidir. Gerçekten de Hz. İsa'ya Şam'da Sâîr nahiyesinin yakınındaki Nasıra denilen mahalde İncil nâzil olmuştur. Fârân dağlarından doğması da Hâtemü'l-Enbiyâ olan Hz. Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'i inzal edeceğine bir işarettir. Çünkü Peygamber Efendimiz eski ismi Fârân olan Mekke-i Mükerreme'de doğmuş, Hira dağında ibadetle meşgul iken ilâhî vahye mazhar olmuş ve birçok sahâbe-i kirâma ulaşıp cihadla emrolunmuştur.[104]

Hz. Davud'un Zebur'unda da, "Kendisinden sonra bir peygamber geleceği ve bu peygamberin güzel bir yüze sahip olacağı, kılıç kuşanacağı, Arap oklarını kullanarak onları kullanmaya uygun ve hazır bulunacağı, mübarek hizmetleri ile kralların kızlarının[105] şerefleneceği, mübarek emirlerine uyarak zenginlerin mallarını sarfedeceği, önüne çok uzaklardaki hükümdarlar tarafından nefis hediyeler takdim edileceği, yüce isminin muvahhidlerin dilinde daima anılacağı ve diğer şerefli vasıfları" beyan olunmuştur. Bu sıfat ve şartlar ise ancak Hz. Peygamber'de bir araya gelmiştir. Aynı şekilde Londra'da 1831 ve 1842 yıllarında basılan Yuhanna İncili'nin Arapça tercümesinde,

وَاَنَا اَطْلُبُ مِنَ الْاَبِ فَيُعْطِيكُمْ فَارْقَلِيطَ اٰخَرَ لِيَثْبُتَ مَعَكُمْ اِلَى الْاَبَدِ

"Ben babadan isteyeceğim -yani hakiki Rab olan Cenâb-ı Hak'tan- sizinle ebediyen beraber kalmak için size faraklit verecektir" âyeti mevcuttur. Faraklit'ten maksat ise yüce Peygamberimiz'dir. Çünkü faraklit kelimesi-

---

104 İlâhî kitaplarda bazan geleceğe ait hususlar kesinlikle vuku bulacağı için mâzi sîgasıyla beyan edilmiştir. İşte "ista'lene" kelimesi de böyledir.

105 Yahudi emîr ve krallarından sayılan Ahtab'ın kızı Hz. Safiyye Peygamberimiz'le evlenmek suretiyle şereflenmiştir.

nin Yunanca aslı "periklotos"tur. Bu lafzın manasının tam karşılığı ise "Ahmed"dir.

Bugün mevcut İncil nüshalarında bu lafız "paraklitos" şeklinde yazılıyor. Ruhanî önderlerin "periklotos" kelimesini kasıtlı olarak "paraklitos" şekline dönüştürdükleri anlaşılıyor. Bu iki kelime arasındaki karışıklık, lafız açısından birbirlerine benzer kelimelerde böyle bir tahrif ve değişikliği kolaylaştırmıştır.

Çeşitli zamanlarda basılan İncil nüshalarında görülen birtakım tahrifler ve düzeltmeler bu iddiamızı desteklemektedir.

Eğer eski nüshalarda paraklitos yazılmış olsaydı Peygamber Efendimiz, "*Hz. Mesîh'in kendisinden sonra Ahmed adında gönderileceğini haber verdiği peygamber işte benim*" diye bir iddiaya kalkıştığı zaman hıristiyanlar, "Efendim! İncil'de periklotos deniliyor; bu kelime ise Ahmed manasına gelmemektedir" diye bir savunmada bulunmazlar mıydı?

Bununla beraber bu lafız gerçekten "paraklitos" olsa bile yine Resûl-i Ekrem'in peygamberliğine delalet etmekten uzak değildir. Zira bu lafız, "vekil, kurtarıcı, şefaat eden, rûhulkudüs, teselli veren" şeklinde tefsir olunmaktadır. Bu vasıfların Hz. Peygamber'de tecelli ettiği ise izahtan varestedir.

Bazı İncil nüshalarında faraklit kelimesi Rûhulkudüs ile Rûhulhak ile açıklanıyor. Fakat bu ruhtan maksat hıristiyanların inancında yer alan ve ekânim-i selâsenin (üç uknum) üçüncüsünü teşkil eden Rûhulkudüs değildir. Zira İncil'in diğer ibareleri bu şekildeki bir yoruma müsait değildir. Zaten havariler bu ruh ile Hz. İsa'nın ref edilmesinden önce şereflenmişlerdi. Bu ruhun gelmesi için Hz. İsa'nın gitmesine gerek yoktu. Halbuki Hz. İsa kendisi gitmedikçe Faraklit'in gelmeyeceğini beyan etmişti. Aynı şekilde Hz. İsa demişti ki: "Faraklit benim hakkımda şehadet edecektir." Oysa Rûhulkudüs, Hz. Mesîh hakkında ne göğe yükselmeden önce ne de sonra açıkça görünmek suretiyle şehadette bulunmuştur.

Bundan dolayı bu ruhtan maksat Allah tarafından insanlığa yeni bir hayat bahşedecek olan yüce peygamberden başkası değildir. Bu-

nunla beraber faraklit lafzı için bu açıklamaların sonradan kasıtlı olarak ilave edilmiş olması da mümkündür.

Yunanca'ya çok mükemmel bir şekilde vâkıf olan merhum Âbidin Paşa'nın incelemelerine göre Yunanca yazılan Yuhanna İncili'nde şöyle yazılmıştır:

"Hz. İsa havârilerine hitaben buyurur: O zaman ki paraklitos gelir, ben onu baba tarafından gönderirim, o hakikatin ruhu olup Allah tarafından gönderilmiş ve paraklitos beyanlarıma şahitlik edecektir." Şimdi bu paraklitos lafzına bakalım. Bunun manası "kendisinden niyaz olunmuş ve niyaz olunur" demektir. Halbuki böyle bir isim mevcut değildir. Böyle bir mananın isim için bir münasebeti yoktur. Bundan da anlaşılıyor ki İncil'in asıl ibaresi paraklitos değil "periklitos"tur. Bu lafzın Yunanca'daki tam karşılığı ise Ahmed demektir. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerîm'de,

وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ اَحْمَدُ

"...Benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim" (Saf 61/6) âyet-i kerimesinde beyan edilen mübarek Ahmed isminin mevcut İnciller'de de açıkça zikredildiği açığa çıkmış olur.

Özetle son peygamber olan Resûl-i Ekrem'in gönderileceğini müjdeleyici ve önceki kitaplarda yer alan âyetler ile işte bu faraklit meselesi öteden beri Ehl-i kitap arasında bilindiğinden daima yüce peygamberin gelişini beklerlerdi. Mesela İyâd kabilelerinin en büyük reisi olan Kus b. Sâide'nin Ukâz panayırında deve üzerinde okuduğu hutbe mâlumdur. Bu şahıs o meşhur hutbesinde, "Allah'ın gelecek bir peygamberi vardır ki gelmesi yakın oldu, gölgesi başınızın üstüne geldi, ne mutlu o kimseye ki ona iman edip de o da ona hidayet eyleye..." demiştir. Gariptir ki teşrif edeceğini müjdelediği o yüce kıymetli peygamber de henüz gönderilmediği halde o cemaat arasında hazırdı. Kus ise Hz. Peygamber'in orayı şereflendirdiğini bilmiyordu.

Aynı şekilde Hz. Hatice'nin amcasının oğlu olan, daha sonra Hıristiyanlığı kabul eden ve İbrânîce İncil'i yazan Varaka b. Nevfel de

vahyin gelmesinin başlangıcında Hz. Peygamber'in mübarek hallerini kabul ettikten sonra İncil metinleriyle müjdelenen ahir zaman peygamberi olduğuna hükmetmiş, bir müddet sonra halkı hak dine davetle görevlendirileceğini ve kavminin eza ve cefasına binaen Mekke'den çıkıp hicret edeceğini söylemişti. Daha sonra Fahr-i Âlem Efendimiz risaleti tebliğ etmekle görevlendirilince Ehl-i kitap âlimlerinden birçoğu onun şekline ve şemâiline bakarak gelmesi müjdelenen ahir zaman peygamberi olduğunu tasdik etmişlerdir. Abdullah b. Selâm, Temîm ed-Dârî bunlardandır.

Hatta Hz. Peygamber'in davetine kadar hıristiyan olan Necâşî'nin İslâmiyet'i kabul etmesi de o peygamberin gönderileceğinin önceki semavî kitaplar ve diğer şeyler vasıtasıyla önceden haberdar olunmasından kaynaklanmaktadır.

Rum Kayseri Herakleios'un Kudüs-i şerif'te huzuruna davet ettiği Ebû Süfyân'a hitaben, "Böyle bir peygamberin çıkmasını beklediğini" söylediği de bilinmektedir.

Bütün bunlar Ehl-i kitabın Hz. İsa'dan sonra bir peygamberin gönderileceği konusunda kesin bir kanaatinin olduğunu göstermektedir. Artık Hz. İsa'dan sonra peygamber gelmeyeceğine dair bugün hıristiyanların ortaya attıkları iddiaların ne kıymeti olabilir?

Sözün özü, Resûl-i Ekrem Efendimiz diğer yüce peygamberler gibi risalet ve nübüvvet iddiasında bulunmuş ve bu iddiasını birçok açık mucize ve parlak burhanlarla ispat ederek nübüvvet ve risaletten kastedilen güzel sonuçları elde etmeyi başarmıştır. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliği konusunda şüphe duymak kesinlikle mümkün olamaz.

75. Peygamber Efendimiz'in Ümmî Oluşu

Resûlullah Efendimiz'in okuma yazma bilmemesi bir hikmete bağlıdır. Yani gelmiş geçmiş ilimlere vâkıf olduğu halde hiç kimseden bir eğitim almamıştı. Bu durum tarihî bir gerçektir. Özellikle,

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْإِنْجِيلِ

"O kimseler ki resûle, nebî-yi ümmî olana tâbi olurlar. O nebî ki onu yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılmış bulurlar" (A'râf 7/157) âyet-i kerimesi bunu belirtmektedir.

AÇIKLAMA

Resûl-i Ekrem Efendimiz ümmî sıfatına sahiptir. Asla bir kimseden bir şey öğrenmemiş ve kimseye öğrencilik etmemişti, ne bir kitap okumuş ne de mübarek elleriyle bir şey yazmıştı. Bu gerçeği bütün kavmi ve kabilesi biliyordu. Eğer böyle olmasaydı birtakım kimseler şüpheye düşer, onun ilim tahsili sayesinde, ilâhî ilimlerden, şeriat hükümlerinden haberdar olduğu ve geçmiş peygamberleri taklit ederek peygamberlik iddiasında bulunduğu fikrine kapılabilirlerdi. Halbuki Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesi bu düşünceye meydan vermemiştir. Nitekim,

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾

"Sen bundan önce ne bir yazı okur ne de onu elinle yazardın: öyle olsaydı bâtıla uyanlar kuşku duyurlardı" (Ankebût 29/48) âyet-i kerimesi bu hikmeti açıkça ifade etmektedir.

PEYGAMBERİMİZ'İN EĞİTİM GÖRDÜĞÜ İDDİALARININ REDDİ

Resûl-i Ekrem Efendimiz eğer bir kimseden eğitim almış olsaydı kavmine,

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾

"Sen bundan önce ne bir yazı okur ne de onu elinle yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyurlardı" (Ankebût 29/48) ilâhî mesajını tebliğ etmeye asla cesaret edemezdi. Zaten itiraz etmek için bahane arayan düşmanları, "Sen filan kimseden okuyup yazmadın mı?" demezler miydi?

Evet, son asırların yetiştirdiği bazı Batılı yazarlar Hz. Peygamber'in Bahîrâ ve Nestûrâ isimli rahipler ile görüşerek onlardan Hıristiyanlık ve bazı dinî hakikatlerle ilgili bilgi almış olduğunu iddia ederler. Güya bu rahipler Peygamber Efendimiz vasıtasıyla, Hıristiyanlığın tevhid esasına dayanan "Arius" mezhebini[106] Arap yarımadasında duyurmak, yaymak istemişler!

Halbuki bu iddia tarihe, akıl ve mantığa terstir ve yalnızca bir iftiradan ibarettir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in on iki yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile yaptığı bir seferde kafileyle birlikte Şam yakınlarında Busra denen bir yere gittikleri siyer kitaplarında kesin olarak belirtilmektedir. Bazı olağanüstü haller orada ibadet, tekke hayatı yaşayan rahip Bahîrâ'nın dikkatini çekmiş ve kafile halkına hemen bir ziyafet vermiştir. Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] üstün kişiliğinde görünen peygamberlik alametlerini gözlemleyerek onun son peygamber olacağını Ebû Tâlib'e müjdelemiştir. İşte henüz on iki yaşında olan ve o zamana kadar okuma yazma nedir bilmeyen bir masum için iddia edilen dinî hakikatler mezheplere ait önemli meseleler ve diğer konular nasıl öğretilebilir ve telkin edilebilir?

Karlayl, "Bir rahibin genç bir çocuğa ne kadar şey öğretebileceğini bilemem. Rahip Nestûrâ konusunun çok abartılmış olması yüksek bir ihtimaldir; Muhammed yalnız on dört yaşında idi, kendi dilinden başka bir dil bilmiyordu" diyerek bu iddianın geçersiz olduğunu göstermek istemiştir.

Aynı şekilde âlemlerin övünç kaynağı olan Resûlullah Efendimiz yirmi beş yaşında iken bir kere daha Şam tarafına gitti. Bu defa onunla, Bahîrâ'nın vefatı üzerine daha önce yerine geçen Nestûrâ isimli rahip

---

106 Arius: Havârilerden sayılırdı. Hz. İsa'nın sonradan yaratılmış olduğunu iddia ediyordu. Hıristiyan âlemi tevhid anlayışından baba-oğul-kutsal ruhu savunan teslis anlayışına saptığı zaman Arius, taraftarlarıyla beraber tevhid inancını muhafaza etmişti. Fakat Arius'ün bu mezhebi İznik Konsili'nde reddedilmiş ve kendisi havârilikten çıkarılmıştır.

tanışma şerefine ermiş, şekil ve tabiatına bakarak onun ahir zaman peygamberi olacağını anlamıştı. Bu görüşme yanlarında kervan halkı varken yalnızca birkaç saat devam etmiştir. Siyer kitapları bu görüşmeleri oldukça ayrıntılı bir biçimde kaydetmiştir. Eğer görüşme sırasında bir bilgi verilmiş veya bir telkinde bulunulmuş olsaydı kitaplar tabii ki onu da kaydeder ve bu bilgi Araplar arasında yaygınlık kazanırdı.

Böyle kısa bir zaman zarfında okuma yazma bilmeyen bir kişiye dinî sırlar ve ilâhî gerçekler nasıl öğretilebilir? Zaten Peygamber zamanında Hıristiyanlığın bütün dalları Arap yarımadasında yaygın durumda bulunduğundan Hıristiyanlığın Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] aracılığıyla yayılmaya çalışılması gereksiz olmaz mıydı?[107]

107 Hıristiyanlar yetmiş iki gruba ayrılmıştır. Bunların büyükleri üç gruptur:

1. Melkâiyye: Bunlar Rum diyarında ortaya çıkan Melkâ isimli kimseye uyanlardır. Bunlar "baba-oğul-kutsal ruh" veya "vücut, hayat, ilim"den oluşan teslis inancını savunurlar. İnançlarına göre "kelime" yani "ilim", Mesîh'in bedeni ile birleşmiştir ve onun insan bedenine bürünmüştür. Mesîh cüz'î bir insan (varlık) değil küllî bir insandır (varlık). Başlangıcı yoktur, ezelîdir. Meryem onu başlangıcı olmayan bir ilâh olarak doğurmuştur. Haça gerilme olayı Mesîh'in insanlığı ve ilâhlığı üzerine gerçekleşmiştir. Allah Teâlâ ile Mesîh baba-oğuldur. Papalar bu mezheptedir.

2. Ya'kûbiyye: Bunlar Yakub isimli kimseye uyanlardır. Bunlara göre Allah üç uknum sahibidir. Üç uknum: vücut, hayat, ilim. Bu üç uknum kâinatı tam bir uygunluk içinde yaratan zat üzerine ilave değildir, bu zatın aslı da değildir. Bu uknumlar, et ve kana dönüşerek âlemlerin ilâhı bizzat Mesîh b. Meryem olmuştur. Bunların bir kısmına göre Allah ancak Mesîh'tir. Diğer bir kısmına göre ise tanrı, insan olarak görünür olmuş, Mesîh'in insanlığı Hak şeklinde ortaya çıkmış ve Allah Mesîh şeklinde görünmüştür.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

"Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir diyenler andolsun kâfir olmuşlardır" (Mâide 5/17) âyet-i kerimesi bunların durumunu ortaya koymaktadır.

Ya'kûbiyye'ye göre haça gerilme olayı, insan ve tanrı olmak üzere iki cevher üzerine birleşerek bir cevher haline gelmesiyle gerçekleşmiştir. Eğer biri üzerine gerçekleşseydi aralarındaki birlik bozulurdu. Mısır patriği ile Mısır ve Habeş çevresindeki hristiyanlar Ya'kûbiyye mezhebindedirler.

3. Nestûriyye: Bunlar Halife Me'mûn zamanında ortaya çıkan Nestûr isimli filozofa uyanlardır. Nestûr İnciller üzerinde kendi görüşlerine göre tasarrufta bulunmuştur. İnancına göre Allah üç uknuma sahiptir. Kelime, Hz. İsa'nın bedeniyle birleşmiştir. Fakat bu birleşme Melkâiyye'nin dediği gibi kaynaşma yoluyla değildir. Belki nakşın mühürde ortaya çıkması, güneşin bir billur üzerindeki doğuşu gibi olabilir. Haça germe olayı Mesîh'in insan bedeni üzerinde gerçekleşmiştir.

Hıristiyanlar başka bir açıdan da üç büyük gruba ayrılmıştır. Şöyle ki: Roma Devleti doğu ve batı hükümetlerine ayrılması üzerine mezhepçe de ikiye ayrıldı. Roma'da papaya uyanlara Katolik, İstanbul patriğine uyanlara Ortodoks denilmiş, sonradan Martin Luther'in kurduğu mezhebe uyanlara da Protestan ismi verilmiştir.

Bununla birlikte eğer böyle bir eğitim görmüş olsaydı bunun etkisi kendini hemen gösterirdi. Halbuki Hz. Peygamber kırk yaşına gelinceye kadar dinlere, ilâhiyata ve maneviyata dair meselelerle uğraşmamış, dilinden bu hususlarla ilgili bir söz dökülmemiştir.

Haydi diyelim ki bu rahipler Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] Hıristiyanlığı ve bazı dinî sırları öğretmiş olsunlar; peki Hz. Peygamber diğer ilimleri, siyasî ve medenî işleri, ahlâkî ve toplumsal kuralları kimden öğrendi?

Bir kere Tevratlar'ı ve İnciller'i inceleyin, bir kere de Kur'an'ın hikmetli sözlerine bakın. Acaba Kur'ân-ı Mübîn'in içerdiği ilâhî hakikatlerin, emirlerin, önemli ilmî meselelerin, hukukî ve toplumsal yasaların benzerlerine bu kitaplarda rastlayabilir misiniz? Bununla birlikte Hz. Peygamber'in yüce tebliğleri zaman zaman meydana gelen olaylara ve mübarek kişiliklerine yöneltilen sorular vesaireye uygun olarak tedrîcî bir şekilde gerçekleşmiştir. Bundan dolayı bir rahibin gelecekle ilgili bu kadar işi gerçekleşmeden önce keşfedip bu konuda gerekli olan bilgileri Resûl-i Ekrem'e öğretmiş olması nasıl kabul edilebilir? Resûlullah'ın yalnızca ilâhî emirler sayesinde olgunluğa eriştiği, kırk yaşına kadar okuma yazma bilmediği halde, ondan sonra gelen vahiy aracılığıyla ilimlerle şereflenerek insanlık ufuklarına bolluklar, mutluluklar, güzellikler yaydığı şüphe edilmez bir gerçektir.

76. Hz. Peygamber'in Mi'racı

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in birçok yüce niteliği vardır. Ve mübarek mi'racları da bu niteliklerdendir. Şöyle ki Peygamber Efendimiz şeref veren ilâhî emir üzerine gecenin bir kısmında Mekke-i Mükerreme'den Mescid-i Aksâ'ya götürülmüş, oradan da göklere, sidretü'l-müntehâya ve diğer yüce makamlara çıkarılmış, birçok ilâhî lutuf ve tecelliye mazhar olduktan sonra tekrar mutlu hanesine geri götürülmüştür. Büyük ilâhî kudrete bakıldığında bunun gibi olağanüstü durumların gerçekleşmesi akla aykırı görülemez.

AÇIKLAMA

Peygamber Efendimiz'in mi'racı çoğunluğun görüşüne göre hicretten bir buçuk sene önce Receb ayının 27. gecesi gerçekleşmiştir. Âlemlerin övünç kaynağının bu gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmüş olduğu,

سُبْحَانَ الَّذٖٓى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذٖى بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ ﴿١﴾

"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir, O, gerçekten işiten ve görendir" (İsrâ 17/1) âyet-i kerimesiyle sabittir. Bunu inkâr eden kâfir olur.

Mescid-i Aksâ'dan göklere, sidretü'l-müntehâ denen yüce makama yükseltilerek ilâhî lütuf ve rabbânî hitaplarla şereflendiği de meşhur hadis ile sabittir. Bundan dolayı bunu inkâr eden de bid'at ve dalâlet ehlidir.

Arş ve kürsî ile cennet, cehennemi temaşa ettiği de ahad hadis ile nakledilmiştir. Bunu inkâr eden ise hata işlemiş olur.

Mi'rac meselesinde imamlar, fakihler ve ileri gelenler fikir birliği etmişlerdir. Ancak mi'racın nasıl gerçekleştiği konusunda farklı fikirler mevcuttur. Bazılarına göre mi'rac, yalnız ruhen gerçekleşmiştir. Mesela Hz. Âişe Sıddıka [radıyallahu anhâ],

مَا فُقِدَ جَسَدُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلٰكِنْ عُرِجَ بِرُوحِهِ

"Mi'rac gecesinde Resûlullah'ın bedeni yok olmadı, ruhu ile yükseldi"[108] buyurmuştur. Hz. Muâviye de mi'racın sadık rüya yoluyla gerçekleştiğini savunur. Fakat çoğunluğun görüşüne göre mi'rac, uyanık bir durumda iken ruh ve bedenle birlikte gerçekleşmiştir. Çünkü mi'racın bu şekilde olması imkânsız olmadığı için bu konudaki âyet

---

108 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 4/110.

ve hadisleri göründüğü, anlaşıldığı şekilde ele almak gerekir. Bununla birlikte Peygamber Efendimiz'in mi'racı yalnızca uyku halinde gerçekleşseydi kimse tarafından inkâr edilmemesi gerekirdi. Normal kişilerin bile yer değiştirmesi, yer ve zamanı aşması, göklere yükselmesi vâki olmaktadır. Halbuki müşrikler, Hz. Peygamber'in mi'racını inkâr etmiş ve akla aykırı görmüşlerdir. Bundan dolayı yaygın olan görüş Resûlullah'ın mi'racının bedeniyle gerçekleştiğidir. Ama bunun dışında rüyada iken mi'rac pek çok kez gerçekleşmiş olabilir.

Doğrusu, beden ile mi'rac konusu olağanüstü bir haldir, insanların güçlerinin ötesinde bir durumdur. Başlangıçta garip görülmesi normaldir. Fakat bununla beraber aklen imkânsız kabul edilececek bir mesele de değildir. İlâhî kudrete bakıldığında vuku bulması inkâr edilemez. Bir noktaya dayanmaksızın uzayda bulunan milyonlarca cismin hızla dolaşmaları, her gün doğuşu ile dünyaya güzellik katan güneşten yayılan ışığın birkaç dakika içerisinde yeryüzünü kapladığı düşünüldüğünde mi'rac da olmayacak, aklen imkânsız bir durum değildir. Gök cisimlerine, yıldızlara ve ışığa bu hızlı hareket kabiliyetini veren kudret sahibi yüce yaratanın Resûl-i Ekrem'i kısa bir zaman zarfında göklere yükseltmesi niçin mümkün olmasın? Hâşâ ilâhî kudret resûlünü herhangi bir araç ile manevi âleme hemen niye getiremesin? İlâhî meseleleri düşünebilen insanlar mi'rac meselesi gibi olağanüstü meselelerin ilâhî kudret ile gerçekleşebileceğini tereddütsüz kabul ederler. Mi'racın bu şekilde ansızın ve olağanüstü gerçekleştiği kabul edildikten sonra mesafenin uzaklığı, havanın bulunmayışı gibi şeyleri düşünmek de yersizdir.

Şu da bilinmektedir ki Cenâb-ı Hak zaman ve mekâna muhtaç olmadığı, vücuttan arınmış olduğu için, Hz. Peygamber'in göklere yükseltilmesi hâşâ Allah Teâlâ ile yüce bir makamda görüşerek şereflenmesi gibi bir amaca yönelik değildir. Böyle bir inanç da müslümanlarca kabul görmez. Resûl-i Ekrem'in böyle yüksek makamlara çıkarılması yalnızca, melekler ve ruhlar âlemini gezmek, bazı hakikat ve sırlardan haberdar olmak, kendine özel ve üstün ilâhî sevgiyle şereflenmek hikmetine dayanmaktadır.

77. Hatm-i Nübüvvet (Peygamberliğin Sona Ermesi)

Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberlerin sonuncusudur. Peygamberlik zinciri mübarek zatıyla son bulmuştur. Artık başka bir peygamber gönderilmesi ihtimali kalmamıştır. Nitekim,

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ

"Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur" (Ahzâb 33/40) âyet-i kerimesiyle, لَا نَبِيَّ بَعْدِى *"Benden sonra peygamber gelmeyecektir"*[109] hadis-i şerifi bunu belirtmektedir.

AÇIKLAMA

Âlemlerin övünç kaynağı efendimizin yüce niteliklerinden biri de son peygamber olmasıdır. Peygamberlik zincirinin mübarek zatıyla sona erdiğini ümmetine tebliğ etmiştir. Peygamberlik ve risaleti kesin bir şekilde ispat edildiği için de tebliğ ettiği şeylerin bir hakikat olduğundan asla şüphe edilemez.

Asr-ı saâdet devrinden itibaren on üç asırdan fazla bir zaman geçtiği halde şimdiye kadar hak bir peygamberin ortaya çıkmaması da bu konudaki tebliğin doğruluğunu ispat etmek için yeterlidir.

PEYGAMBERLİK ZİNCİRİNİN HZ. PEYGAMBER ile SON BULMASININ HİKMETİ

Peygamber Efendimiz insanlara fıtrî ve kesin dini tebliğ etmiştir. Bu nurlu şeriat, insanlık saadetini gerçekleştirme rolünü bütün yönleriyle üstlenmiştir ve bu kıyamete kadar sürecektir. Dinî hükümlerimizin mukaddes kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm de ilâhî koruma altında olduğundan dünyanın son gününe kadar değiştirilemeyecek ve bozulamayacaktır. İnsanlık günden güne fikrî ve ilmî olarak ilerlemektedir.

109 Buhârî, Enbiyâ, 51; Müslim, İmâre, 10, Fezâilü's-Sahâbe, 4.

İlimler ve fenlerin gelişimi de dinî hakikatlerin görülmesine hizmet etmektedir. Bugün bütün milletler İslâm dininin yüce hükümleri hakkında geniş bir bilgi edinme ve bu hükümleri ayrıntılı bir şekilde inceleme olanağına sahiptir. İslâm dininden habersiz kalmaları mümkün değildir. Günümüzde hiçbir millet kendi cehaletine bir mazeret gösteremez. Bundan dolayı insanlığa lazım olan faydaları ve hakikatleri öğretmek, ilâhî dini taze ve sağlam tutmak, bu konudaki delilleri ortaya koymak ve yersiz şüpheleri gidermek için yüce Allah'ın başka bir peygamber göndermesine, yeni bir din kurmasına gerek kalmamıştır.

78. Peygamberler Arasında Üstünlük

Peygamberler arasında peygamberlik ve risalet yönünden bir fark yoktur. Bu noktada hiçbiri diğerinden ayrılamaz. Ama diğer nitelikleri ve hasletleri bakımından mertebeleri farklı olduğu için aralarında fark mevcuttur. Nitekim,

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

"O peygamberlerin bir kısmını bir kısmından üstün kıldık" (Bakara 2/253) âyet-i kerimesi de buna delildir. Hangi açıdan üstün olunduğu ayrıntısıyla bilinemese de Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bütün yaratılmışlardan üstün ve şerefli olduğu icmâ ile sabittir. Çünkü yüce varlığı âlemlere rahmettir. Mübarek zatı, peygamberlerin sonuncusudur ve tüm insanlığa gönderilmiştir. Kitabı, şeriatı, ümmeti bütün kitaplardan, şeriatlardan ve ümmetlerden üstündür. Sahip olduğu nitelikler ve başarılar her türlü tasavvurun üstündedir. Bundan dolayı Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] bütün yaratılanlardan üstün olduğunda tereddüt yoktur.

AÇIKLAMA

Bütün nebîler ve resûller masumdur. Vahiy ve ilhama mazhar olmuşlardır. Kendilerine emanet edilen kutsal vazifeleri en güzel şekilde yerine getirmek için bütün çabaları sarfetmişlerdir. Bundan dolayı

bu noktada aralarında bir fark yoktur. Biz hepsinin peygemberliğini kabul ediyoruz; diğer milletler gibi peygamberlerin bir kısmını inkâr edip, diğer bir kısmı için birtakım kötü iftiralarda bulunup, içlerinden bazılarını da ulûhiyyet mertebesine yükseltmiyoruz. Böyle bir inançtan Cenâb-ı Hakk'a sığınırız.

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

"Allah'ın peygamberleri arasında hiçbir ayrım yapmayız" (Bakara 2/285) âyet-i kerimesi ümmet-i Muhammed'in bu konudaki inancını göstermektedir.

Bununla birlikte şu da bilinmektedir ki peygamberlerin bir kısmı müstakil bir şeriat ve başka bir ilâhî lutuf ile şereflenmiş, birçok yüce niteliklere ve mucizelere muvaffak olmuşlardır.

Bu noktadan bakıldığında ise mertebeleri farklı farklı olup aralarında üstünlük mevcuttur. Hele son peygamberin bütün peygamberlerden üstün ve şerefli olduğunda fikir birliği vardır. Ama bazı peygamberler hakkında hürmette kusur etme ihtimalinden dolayı diğer peygamberlerin yüksek mertebelerini ayrıntısıyla belirleyemeyiz. Ancak bazı âlimlerin açıklamalarına göre Peygamberimiz'den sonra nebîlerin üstünleri sırasıyla Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Nuh aleyhisselâmdır. Bu beş peygambere ülü'l-azm peygamberler denir.

HZ. PEYGAMBER'İN DİĞER PEYGAMBERLERDEN ÜSTÜNLÜĞÜ ve BU KONUDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Resûlullah Efendimiz'in diğer peygamberlerden üstün olması birçok yönüyle sabittir. Kısaca özetlersek:

1. Resûl-i Ekrem hakkında,

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiyâ 21/107) buyrulmuştur. Mademki kendisi âlemlere rahmettir, o halde diğer âlemlerin hepsinden üstündür. Şüphe yok ki diğer peygamberler de âlemlere dahildir.

2. Resûlullah Efendimiz peygamberlerin sonuncusudur. Bu yönüyle bütün peygamberlerin güzelliklerini ve hasletlerini kendisinde barındırır. Nurlu şeriatı da diğer şeriatların özü olma meziyetine sahiptir. Bu durum ise üstünlüğüne bir delildir.

3. İslâm şeriatı diğer şeriatlardan daha üstündür. Çünkü diğer şeriatlarda bulunmayan birçok yüce hükmü kapsar. Neshedilmekten korunmuş olup insanlığın kıyamete kadar kurtuluş rehberi olma yüceliğini taşır. Böyle bir şeriata sahip olan şanlı peygamber de şüphesiz diğer peygamberlerden üstündür.

4. Peygamber Efendimiz'in en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Mübîn kıyamete kadar kalıcıdır. Diğer peygamberlerin mucizeleri ise kendi zamanlarında son bulmuştur. Mucizelerin kalıcılığı ise üstünlüğüne delildir.

5. Diğer peygamberler yalnızca bir kavme, bir ırka gönderilmişlerdir. Âlemlerin övünç kaynağı ise bütün kavimlere, milletlere gönderilmiştir. Bundan dolayı peygamberlik vazifesini yerine getirmek için çok büyük zahmetler çektiğinden üstünlükleri de o derece fazladır.

6. Ümmet-i Muhammed ümmetlerin en üstünüdür. Haklarında,

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

"Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" (Âl-i İmrân 3/110) buyrulmuştur. Ümmetin üstünlüğü ise tâbi oldukları şanlı peygamberin üstünlüğünü gösterir. Ashâb-ı kirâmın muttasıf oldukları dinî olgunluk ve aklî yetiler ile örneğin Hz. Musa'ya uyan ve birçok mucizeye şahit oldukları halde Kelîmullah'ın[110] geçici bir süre ortadan kaybolması üzerine derhal buzağıya tapmaya başlayan İsrâiloğulla-

110 Nâşir: Hz. Musa'nın sıfatı.

rı'nın tarihî ve ruhî halleri karşılaştırıldığında bu iki ümmet arasındaki fark çok güzel bir şekilde ortaya çıkar.

7. Varlığın özü olan Resûlullah Efendimiz bütün dünyaya gönderildiği için sahip olduğu ilim ve hikmet hazinesi de o derece geniştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber ile yalnız bir kavme, bir memlekete gönderilen diğer peygamberlerin şereflendikleri ilâhî lutuf ve dinî hakikatler denk olmadığından üstünlük itibariyle de dereceleri eşit olamaz.

Sözün özü, Fahr-i Âlem Efendimiz kâinatın özüdür. Kendisinin ulaştığı üstünlüğe, ilâhî sevgiye hiçbir peygamber ulaşamamıştır. Mesela Hz. İsa [aleyhisselâm] çok büyük bir peygamberdir. Kur'an'da layık olduğu yüce bir sıfat ile zikredilmiştir. Fakat ismi geçen peygamber yalnız İsrâiloğulları'na gönderilmişti. Yüce hayatları hakkında tarihî bilgiler yok gibidir, ayrıca bir şeriata sahip değildir, Hz. Musa'nın diniyle amel etmiştir. Saadet zamanlarında kendisine uyanlar oldukça sınırlıydı. Hatta hıristiyanların iddia ettiğine göre ona uyanlardan biri sonradan mübarek zatına ihanet etmiştir. Gökyüzüne kaldırıldıktan sonra Hıristiyanlık 300 sene kadar bir zaman gizli kalmıştır. Bu zaman zarfında tahrife maruz kalarak aslını yitirmiş ve tevhid temelini kaybederek teslis yanlışlığına düşmüştür.

Özetle, Hz. Mesîh'in, o yüce peygamberin büyük çabasına, çalışmasına rağmen İsrâiloğulları birlik haline getirilememiş, dinî bir idare altına girememişlerdir. Bir zamanlar hıristiyanlar arasında dünya işlerinden elini eteğini çekerek inziva hayatı yaşamak yaygınlaşmış, maddi âleminden tamamen soyutlanmak istenilmiştir. Bugün hıristiyanların kurduğu hükümetler ise siyasî birer idaredir, hiçbiri Hıristiyanlık üzerine kurulmuş dinî bir hükümet değildir.

Hz. Musa [aleyhisselâm] geçmiş peygamberler arasında Allah'ın lutfuyla çokça şereflenen peygamberlerdendir. İsmi geçen peygamberin hayatının büyük kısmı tarihen kaydedilmiştir. Kendisi yeni bir şeriata, Tevrat-ı şerif denen semavî bir kitaba sahiptir. İsrâiloğulları'nı dinî bir hükümete kavuşturmuştur. Bununla birlikte bu şeriat bütün insanlığa gönderilmiş değildir. Yalnızca İsrâiloğulları'na özeldir, sadece yahudi-

ler arasında güçlü bir bağlılık meydana getirmiş, onları bir aile haline sokmuştur. Diğer milletler ile ilgilenmemiştir. Bundan dolayı kapsam gücü de o derece sınırlıdır. Yahudiler Mûsevî dinini yaymayı gerekli görmemişlerdir. Tevrat-ı şerif ise sonradan birçok değişime maruz kalmıştır. Bugün elimizdeki Tevrat nüshaları birer tarih kitabı mesabesindedir. Mûsevîler ise yalnızca maddiyat ve gözle görülen şeyler âleminde kalarak maneviyattan ve ahiret hayatı fikrinden mahrum kalmışlardır.

Bütün selâmların üzerine olduğu son peygamber Hz. Muhammed'e gelince o, hiçbir peygamberin şereflenmediği kutsal niteliklere, büyük başarılara ulaşmıştır. Yahudilerden, hıristiyanlardan, Mecûsîler'den, Sâbiîler'den, putperestlerden ve daha birçok bâtıl mezheplerin erbaplarından oluşan büyük bir insan topluluğu düşününüz. Bütün bunların dinleri, huyları, töreleri, gelenekleri, istekleri, bilgi seviyeleri farklı farklıdır. Şimdi bir de bunları bir araya getiren, bunları yalnızca bir dine bağlayan, bir amaca yönelten, aynı ahlâk ve edeple vasıflayan, böyle örneği görülmemiş bir dönüşüm meydana getiren yüce bir peygamberin büyüklüğünü, kutsal yaratılışını düşününüz. Artık bu yüce peygamberin diğer peygamberlerden üstün olduğu ortaya çıkmaz mı? İşte bu yüce peygamber, Hz. Muhammed Mustafa'dır [sallallahu aleyhi vesellem].

Evet... Resûl-i Ekrem Efendimiz böyle kutlu, görülmemiş bir dönüşüm meydana getirmiştir. Onun yüce şeriatı bütün kâinata gönderilmiştir. Sadece bir kavme, bir ırka gönderilmemiş, bütün insanlığı sonsuz mutluluğa ulaştırmak üzere gönderilmiştir. Kendisine uyanları en güzel medeniyete, en güzel dinî yönetime ulaştırmıştır. Bütün milletlerin, bu dini her zaman için uygulama imkânları vardır. Çeşitli milletleri bir noktada toplayarak aralarında bir kardeşlik bağı oluşturma gayesini taşır. Bunu gerçekleştirmek için bütün imkânları taşır ve bugün bütün kâinat onun bereketiyle kaplanmıştır. Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] indirilen Furkân-ı Mübîn ise ebedî bir mucizedir. İndirildiği zamandan bu yana bir kelimesi bile değişime maruz kalmamış ve bundan sonra da kalmayacaktır. Ümmet-i Muhammed ise dinlerinin verdiği yüce terbiye sayesinde hem maddiyatın gerekliliğini

kabul eder, hem de maneviyatın, ahiret inancının doğruluğunu ve kutsallığını savunurlar.

79. Sahabe Arasındaki Fazilet Sıralaması

Peygamberlerden sonra insanların en üstünleri ashâb-ı kirâm hazretleridir. Ashâb-ı kirâmın da en üstünleri sırasıyla Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer el-Fâruk, Osman Zinnûreyn, Ali el-Murtazâ hazretleridir. Bunlara Hulefâ-yi Râşidîn denir. Bu dört halifeden sonra sahabenin en üstünleri ise Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Said b. Zeyd, Ebû Ubeyde b. Cerrâh hazretleridir. Hulefâ-yi Râşidîn ile bu altı sahabi, daha hayatta iken Hz. Peygamber tarafından bir hadiste zikredilmişler ve cennetle müjdelenmişlerdir. Bunun için kendilerine "aşere-i mübeşşere" ismi verilmiştir. Bununla birlikte seçkin sahabiler arasında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi cennetle müjdelenen başka sahabiler de vardır.

Allah katında ashâb-ı kirâmın mertebesi çok yüksektir. Bu soylu zatlar, Hz. Peygamber'in huzurunda bulunma şerefine ermiş, İslâm dinine çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Hepsine eksiksiz bir hürmet ve muhabbet beslemek bizim için dinî bir vazifedir. Allah Teâlâ hepsinden razı olsun.

AÇIKLAMA

Sahabe, Hz. Peygamber ile müslüman olan ve onunla bir defa da olsa görüşme şerefine ermiş kimselerdir.

Bu seçkin sahabiler üç sınıftır: Biri Mekke-i Mükerreme'nin fethinden önce hicret edenlerdir ve bunlara "muhacirler" denir. Diğeri Medine-i Münevvere halkından olan, İslâm dinine ve muhacirlere yardım edenlerdir ve bunlara "ensar" denir. Üçüncü sınıf da diğer sahabilerdir. Bütün sahâbe-i kirâm Allah katında çok yüksek mertebelere sahiptirler ve peygamberler dışındaki bütün insanlardan üstündürler. Nitekim bir hadis-i şerifte,

إِنَّ اللّٰهَ اخْتَارَ أَصْحَابِى عَلَى الْعَالَمِينَ سِوَى النَّبِيِّينَ

"Şüphe yok ki Allah Teâlâ benim sahabilerimi peygamber dışındaki diğer varlıklardan üstün kılmıştır"[111] buyrulmuştur. Fakat ashâb-ı kirâmdan bazıları Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] ile daha fazla görüşme şerefine ermiş, İslâm dinine ilk ortaya çıkış zamanlarından itibaren hizmette bulunarak bütün gazvelere katılmış ve maddi manevi birçok olgunluk ve meziyet ile üstünlük kazandıkları için Allah katında daha yüksek ve değerli bir mertebeye sahiptirler.

Bu saygıdeğer sahabilerin üstünleri sırasıyla Hulefâ-yi Râşidîn hazretleridir. Onlardan sonra aşere-i mübeşşereden diğer altı zat gelir. Bunlardan sonra da Bedir Gazvesi'nde bulunan diğer sahabiler gelir. Onlardan sonra ise Uhud Gazvesi'nde bulunan sahabiler gelir. Bunlardan sonra da Hudeybiye seferinde bulunup Rıdvan ağacı altında biat edenler gelir. Rıdvan biatından sonra İslâm'la şereflenenlerin arasında da çok büyük zatlar vardır. Fakat bunlar kendilerinden önce gelmiş olanların derecesine kavuşamaz, ulaşamazlar.

Aşere-i Mübeşşerenin Yaşam Öyküleri

Aşere-i mübeşşerenin hepsi Kureyşlidir. Bu muhterem zatların tarihî halleri, güzel nitelikleri ve kâinatın övünç kaynağı Resûl-i Ekrem Efendimiz'e olan yakınlık dereceleri siyer kitaplarında ayrıntılarıyla yazılı olduğundan biz burada feyizlenmek için kısaca bazı bilgiler vermekle yetineceğiz.

1. Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk

Âlemlerin övünç kaynağı olan Resûlullah'ı duraksamadan, tereddüt etmeden tasdik etmiş ve birçok kimsenin İslâm'la şereflenmesine öncülük etmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in kayınpederi, mağara arkadaşı, birinci halifesi olma şerefine sahiptir. Kendisi güzel, yumuşak bir üsluba sahip, onurlu, iyiliksever, cömert, kanaat sahibi, son derece

111 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/16.

yürekli, yiğit ve güzel huylu bir kimse idi. Hilafeti zamanında çok büyük bir beceri ve adalet göstermiş, güzel idaresiyle İslâm fetihlerinin temelini sağlamıştır.

Bilindiği üzere İslâmiyet'le henüz tanışmamış olan bazı kabileler Hz. Peygamber'in vefatı üzerine İslâm'ı terkederek başka dine geçmiş, halkın bir kısmı da dinin önemli farzlarından biri olan zekâtı vermeme sevdasına düşmüştü. Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] bunun gibi vahim durumları derhal bir gereğine uygun bir şekilde hareket ederek ortadan kaldırmış, eski duruma getirmeyi başarmıştır. Gönderdiği İslâm mücahidleri Yermük Savaşı'nı kazanarak mübarek Şam'ı fethetmiş, İslâm'ın nuru her tarafta parlamaya başlamıştır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, "*Peygamberlerden sonra Ebû Bekir'den daha üstün kimse üzerine güneş doğup batmadı*"[112] buyurmuştur.

Hz. Ali der ki: "İnsanların en yüreklisi, yiğidi Hz. Ebû Bekir'dir. Çünkü Bedir günü Resûl-i Erkem için çadır kurulmuştu. Müşriklerin hücumuna karşı onu korumak gerekiyordu. Buna Ebû Bekir'den başka kimse cesaret edemedi. Ebû Bekir elinde kılıçla Resûlullah'ın başucundan hiç ayrılmadı, gelen hücumları kılıcıyla karşılayarak savuşturdu."[113]

Hicretin on üçüncü senesi altmış üç yaşında iken cennet yurduna göç etmiştir. Allah ondan razı olsun.

2. Hz. Ömer el-Fâruk

Sahabenin büyüklerindendir. İslâm ehli onunla kuvvetlenmiş, Harem-i şerif'e giderek cemaatle açıkça namaz kılmışlardır. O gün Kureyş reisleri, "İşte kavmimiz şimdi ikiye bölündü" dediler. Resûl-i Ekrem Efendimiz de ona Fâruk ismini verdi.

Hz. Peygamber'in kayınpederi ve ikinci halifesidir. Son derece cesurdur. Uhud Gazvesi'nde çok cesur davranmış, Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmamıştır. Devleti oldukça âdil bir şekilde idare etmiş, tüm

112 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 32622; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/373.
113 Bezzâr, *el-Müsned*, 3/15 (nr. 761).

dünyayı yaratılışındaki adalet ve büyüklüğe hayran bırakmıştır. Kısa zaman içerisinde Şam, Afrika, Irak ve İran'da birçok önemli fetihlere imza atmıştır. Kendisi adalet konusunda örnek gösterilir. Hatta bir gün ağlıyordu. Sebebini sordular. Cevap olarak, "Nasıl ağlamayayım, Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa korkarım ki Ömer'den sorulur" demiştir.

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], *"Allah Teâlâ hakkı, Ömer'in kalbine, diline yerleştirmiştir"*[114] buyurmuştur. Mühründe,

كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا

"Vaaz olarak ölüm yeter" ibaresi yazılıydı.

Hicretin yirmi üçüncü senesi altmış üç yaşında iken Ebû Lü'lü isimli bir kölenin kılıç darbesiyle şehid olarak cennet bahçesine göç etmiştir. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

3. Hz. Osman Zinnûreyn

Ebû Bekir es-Sıddîk'ın rehberliğiyle İslâm'ı kabul eden büyük sahabilerin ilkidir. Kâinatın övünç kaynağı Resûlullah Efendimiz'in nurlu yıldızları olan iki kızıyla evlenme şerefine eriştiğinden dolayı "iki nur sahibi" anlamındaki "Zinnûreyn" lakabını almıştır. Hz. Peygamber'in üçüncü halifesidir. Son derece güzel ahlâklı, edepli, yumuşak bir tabiata sahiptir. İslâm dini uğrunda servetinin büyük kısmını esirgemeden harcamıştır. Güzel huylu, olgun, adaleti gözeten bir kimse olduğu ise şüphesizdir. Hilafeti zamanında ortaya çıkan fitne ne yazık ki İslâm tarihinin olağanüstü ilerleyişine biraz durgunluk ve zarar vermiştir.

Kâinatın övünç kaynağı efendimiz, *"Her nebînin bir dostu, yoldaşı vardır. Benim cennette yoldaşım da Osman'dır"*[115] buyurmuştur. Hicretin otuz beşinci senesinde seksen iki yaşında şehit olmuş ve ebedî âleme göç etmiştir. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

---

114 Ebû Davud, Harâc, 18; Tirmizî, Menâkıb, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/401.

115 Tirmizî, Menâkıb, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 14.

4. Hz. Ali el-Murtazâ

Müslümanların kalbinde çok büyük bir muhabbet ve hürmet yeri edinmiş bir kimsedir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in amca oğlu, damadı ve dördüncü halifesidir. Hz. Peygamber'in yanında yetişmiş, daha çocuk iken İslâm'la şereflenmiştir. Çocukluğundan beri putlara ve diğer bâtıl ilâhlara asla saygı gösterip kulluk etmediği için hakkında "Allah yüzünü ağartsın" anlamına gelen "kerremallahu vechehû" denilmektedir. Âlim, âdil, açık ve düzgün üsluplu, kendini ibadete vermiş takva sahibi bir kimsedir. Cesareti, gazâlardaki kahramanlığı meşhurdur. Bu yönüyle kendisine "Allah'ın aslanı" anlamında "Esedullahi'l-galib" denilmiştir.

Hilafeti zamanında İslâm fetihleri, doğuda Horasan'a, Semerkand'a, batıda Afrika'nın büyük bir kısmına kadar yayılmıştır. Müslümanlar arasında ortaya çıkan bazı olaylar bu İslâm fetihlerini ne yazık ki belirli vakte kadar kesintiye uğratmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hayber Gazvesi'nde, *"Bu işi bir kimseye vereceğim ki Allah Teâlâ onun eliyle fethi nasip edecektir. O kimse, Allah'ı ve peygamberi sever; Allah Teâlâ ile peygamberi de onu severler"*[116] buyurmuş, ertesi gün sabahı İslâm kumandanlığını Hz. Ali'ye emanet etmiş, akabinde Hayber Kalesi fethedilmiştir.

Hicretin kırkıncı senesinde altmış üç yaşında iken İbn Mülcem isimli bir Hâricî'nin kılıcıyla Kûfe'de şehadete ermiştir. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

5. Hz. Talha b. Ubeydullah

Ebû Bekir es-Sıddîk [radıyallahu anh] rehberliğinde İslâmiyet'i kabul eden kişilerin beşincisidir. Uhud günü Hz. Peygamber'in yanında savaşmış, kendisini Resûl-i Ekrem'e siper ederek bir kılıç hamlesini eliyle engellediği için çolak kalmıştır. Takva sahibi ve zengin bir kimsedir. Kûfe'de ve Medine-i Münevvere'de ferah birer konak yaptırmıştır.

Âlemlerin övünç kaynağı Resûlullah Efendimiz, *"Talha ile Zübeyr cennette komşularımdır"*[117] buyurmuştur. Cemel Vakası'nda Hz. Ali'nin

116 Buhârî, Menâkıb, 9.
117 Tirmizî, Menâkıb, 22.

yaptığı bazı nasihatlerden etkilenmiş, savaş meydanından çekilerek bir tarafta düşünmekte iken ansızın kendisine isabet eden bir okla şehid olmuştur. Bu oku atan Mervân b. Hakem'dir. Hz. Talha daha önceden Hz. Osman'ın uygulamalarına itiraz ettiği için Mervân bu şekilde ondan intikam almıştır.

Ali el-Murtazâ hazretleri Hz. Talha'nın şehadetine çok üzülmüş, onu toz toprak içinde yatarken görünce, "Vallahi ben bir Kureyşli'yi böyle yere düşüp serilmiş bir halde görmek istemezdim" diyerek ağlamıştır. Şehid olduğunda altmış dokuz yaşını aşmıştı. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

6. Hz. Zübeyr b. Avvâm

Ebû Bekir es-Sıddîk'ın rehberliğinde İslâmiyet'i kabul eden kişilerin dördüncüsüdür. Babası Avvâm, Haticetü'l-Kübrâ'nın kardeşidir, annesi Safiyye Peygamberimiz'in dedesi Abdülmuttalib'in kızıdır. Hz. Ebû Bekir'in Zâtünnitâkayn denen kızı Esmâ ile evlenmiştir. İsmi geçen zat İslâm'da Allah yolunda ilk kılıç çeken kimsedir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, *"Her peygamberin bir havârisi vardır, benim havârim de Zübeyr'dir"*[118] buyurmuştur. Oldukça zengindir. Basra'da, Kûfe'de, Medine'de yüksek saraylar bina ettirmiştir.

Hicretin otuz altıncı senesi Cemel Vakası'nda ordudan ayrılıp başka bir tarafa doğru giderken Amr b. Cürmüz isimli bir şahıs tarafından haince şehid edilmiştir. Hz. Ali Zübeyr'in şehadetine çok üzülmüştür. Amr, mükâfata erme arzusuyla o muhterem şehidin kılıcım alıp Hz. Ali'nin karargâhına gelmiş, fakat umduğuna erişememiştir. Hz. Ali, "Ben Resûlullah'tan işittim, *'Zübeyr'in katiline ateş ile müjde ediniz'*[119] buyurdu. 'Haydi, onu cehennem ile müjdeleyiniz'" demiştir. Şehid olduğunda yetmiş yaşını aşkın idi. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

---

118 Buhârî, Megâzî, 30, Cihâd, 41, Fezâilü's-Sahâbe, 13; İbn Mâce, Mukaddime, 16.
119 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/278.

7. Hz. Abdurrahman b. Avf

Hz. Ebû Bekir'in rehberliğinde iman edenlerin ikincisidir. Bedir Gazvesi'nde bulunmuş, Uhud Savaşı'nda Resûl-i Ekrem'in yanından ayrılmayarak çok büyük cesaretler göstermiştir. O gün yirmi yerinden yaralanmıştır.

İsmi geçen zat bir gün şanlı ve şerefli Peygamber Efendimiz'e Halid b. Velîd'den şikâyette bulununca Allah Resûlü, *"Ey Halid! Bedir ehlinden hiç kimseye eziyet etme, Uhud dağı kadar altını sadaka versen birinin derecesine ulaşmazsın"*[120] diye uyarıda bulunmuştur.

Hz. Abdurrahman çok zengindi. Geride bıraktığı malların kıymeti 136.000 altına ulaşmıştır. Bu gibi soylu zatların dünya nimetlerine ulaşmaları, onların zühd ve takvalarına, mertebelerine hiçbir zarar vermemiştir.

Seçkin sahabenin böyle büyük servetlere sahip olması, İslâm dininde şeriata uygun bir şekilde kazanılan servetin kötü olmadığına güzel bir delildir. Abdurrahman b. Avf 32 (652) senesinde rivayete göre yetmiş iki yaşında iken vefat ederek Bakî Kabristanı'na defnedilmiştir. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

8. Hz. Sa'd b. Ebû Vakkâs

Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın rehberliğinde İslâmiyet'i kabul edenlerin üçüncüsüdür. İslâm'la şereflendiği zaman henüz on sekiz, on dokuz yaşlarındaydı. Kızı Âişe'ye demiştir ki: "Henüz İslâm ile tanışmadan önce rüyada gördüm ki karanlık içinde kalmışım, ansızın gözüme bir şey çarptı, ona doğru gittim, Zeyd b. Hârise, Ali b. Ebû Tâlib ve Ebû Bekir'i gördüm. Siz buraya ne vakit geldiniz dedim, şimdi geldik dediler. Bu rüyadan sonra Hz. Peygamber'in, insanları gizlice İslâm dinine davet ettiğini işittim, hemen yanına gidip iman ettim."

Sa'd b. Ebû Vakkâs, bütün gazvelerde bulunmuştur. Allah yolunda ilk oku atan, ilk kanı döken odur. Uhud Gazvesi'nde Hz. Pey-

120 Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, nr. 580; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/349.

gamber'in yanında direnip düşmana 1000 ok atmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz onun hakkında, *"Yâ Rabbi, Sa'd'ın duasını kabul et"* diye dua ettiği için Sa'd, her kim için dua etse duası kabul olunurdu. İran ordularını bozguna uğratmış, Medâin'i almış, Kûfe şehrini kurmuştur. Medine'nin sınırları dışında cennet gibi bir sarayı vardı. Rivayete göre hicretin elli beşinci senesi Medine-i Münevvere'de ebedî cennete göç etmiştir. Aşere-i mübeşşereden en son vefat eden odur. Vasiyeti üzerine Bedir Gazvesi'nde giydiği eski cübbesiyle defnedilmiştir. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

9. Hz. Said b. Zeyd

Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın rehberliğiyle iman eden beş sahabiden sonra en önce İslâm'la tanışanlardandır. Hz. Ömer'in amca oğludur ve kız kardeşi Fâtıma'nın kocasıdır. Babası Zeyd, hanîflerdendir, Hz. Peygamber'in gönderilmesinden önce Allah'ın birliğine inanıp Kâbe'ye yönelmiş, Allah Teâlâ'ya kulluk etmiştir.

Hz. Said duası makbul, derecesi yüksek bir kimse idi. Hicretin elli birinci senesi yetmiş üç yaşında iken dünyaya veda etmiştir. Allah ondan razı olsun.

10. Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh

Hz. Ebû Bekir'in rehberliğiyle iman eden beş sahabiden sonra İslâm'la ilk şereflenendir. Uhud Gazvesi'nde Peygamberimiz'in huzurundan ayrılmamıştır. O gün, Resûlullah'ın mübarek yüzüne giren zırh halkalarını dişleriyle çıkarırken iki ön dişi çıkmıştır. Son derece âbid, dinin emirlerine bağlı, mücahid bir kimse idi. Resûlullah Efendimiz, *"Bu ümmetin emini Ebû Ubeyde'dir"*[121] buyurmuştur.

Şehadeti sırasında Hz. Ömer'e, "Ey müminlerin emîri! 'Birini veliaht tayin et' denildiği zaman, Ebû Ubeyde hayatta olsaydı onu halife tayin ederdim. 'Niçin ettin?' diye öbür tarafta sorulursa, 'Yâ Rabbi, resûlünün, *'Bu ümmetin emini Ebû Ubeyde'dir'* dediğini işittim, diye cevap verirdim" demiştir. İsmi geçen zat, hicretin on sekizinci senesi elli

121 Buhârî, Megâzî, 72; Ahbârü'l-Âhâd, 1.

sekiz yaşında iken vebaya tutularak ebedî yurda göç etmiştir. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

ASHÂB-ı KİRÂM HAKKINDAKİ GÖREVİMİZ ve CEMEL ve SIFFÎN HADİSELERİ

Sahâbe-i kirâm yüce peygamberler gibi masum değildir. İnsan olmalarından ötürü içlerinde bazı kusur veya ictihadlarında hata edenler bulunabilir. Fakat hepsi iyi niyete ve tertemiz bir itikada sahip ve Hz. Peygamber'in huzurunda bulunma şerefine nail olarak, İslâm'a hizmet etmiş olduklarından dolayı sahabenin herkesten daha fazla Cenâb-ı Hakk'ın marifetine ve Resûl-i Ekrem'in şefaatine mazhar olacakları şüpheden uzaktır.

Ashâb-ı kirâm ümmetin seçkinleri ve hidayet vesileleridir. Onlardan herhangi birine tâbi olan kimse hidayete kavuşur. Bundan dolayı bizim vazifemiz hepsinin hakkında hürmet ve muhabbette bulunmaktır. Ashâb-ı kirâmdan bazı yüce zatlar hakkında fevkalâde bir muhabbet ve hürmet beslememiz diğerleri hakkında düşmanlık ve husumet ihtimalini asla doğurmamalıdır. Böyle bir hal bizim için hiçbir fayda temin etmez. Bilakis Allah katında mesul ve Peygamber huzurunda mahcup olmamıza sebebiyet verir. Durum böyleyken ne kadar üzüntü vericidir ki bundan on dört asır evvel ashâb-ı kirâmdan bazıları arasında meydana gelen bir ihtilaf dolayısıyla hâlâ İslâm âleminde muhtelif düşünce akımları bulunmaktadır. Bu yüzden müslümanlar arasında düşmanlık ve husumet hüküm sürüyor. Bu durum İslâm ümmetine halel getirerek müslümanların kuvvetini zayıflatıyor. Bu gibi tarihî hadiseler tarih açısından edep dairesinde muhakeme edilebilir. Fakat bu muhakeme hiçbir yönüyle bizim ashâb-ı kirâma karşı yapmaya dinen mecbur olduğumuz saygıyı ihlal etmemeli ve müslümanlar arasında nefret tohumları ekmemelidir. İşte Cemel ve Sıffîn olayları da bu şekildeki tarihî olaylardandır.

"Câmiu'l-Kur'ân" yani Kur'an'ı bir araya getirme gibi övünç kaynağı bir unvana sahip olan Hz. Osman'ın hazin bir şekilde şehid edilmesi üzerine müslümanlar arasında büyük bir karışıklık meydana gelmiş,

bu yüzden Hz. Ali ve Hz. Talha ile Hz. Zübeyr arasında, aynı şekilde Hz. Ali ile Muâviye taraftarları arasında bir ihtilaf ortaya çıkmıştır. Halife Hz. Osman'ın mazlum kanını akıtmış olan caniler hakkında şer'î hükmün derhal icra edilmesi, gerek Talha ve Zübeyr ve gerek Muâviye tarafından talep ediliyor ve, "Hz. Osman'ın katilleri hakkında kısas icra edilmezse Allah'ın kitabının hükmü terkedilmiş olur" deniyordu.

Hz. Ali [radıyallahu anh] ise bu hususta teenni ile hareket edilmesini uygun görüyordu. Zaten mazlum şehidin katilleri sayılı iki üç kişiden ibaret değildi. Mısır, Basra ve Kûfe'den gelmiş birçok âsiden oluşmuşlardı ve bunların arkasında da birçok aşiret vardı. Bundan dolayı bunların içlerinden katilleri ayırıp haklarında hemen kısas hükmünü icra etmek İslâm toplumunda daha büyük facialarm ortaya çıkmasına sebebiyet verebilirdi. Bununla beraber Hz. Ali henüz hilafet makamına geçmiş ve fesat çevrelerini zayıflatacak kuvvet bulamamıştı. Bunun için katillerin zaman içinde yakalanarak cezalandırılmasını uygun görüyordu. Hikmet ve maslahat gereği de buydu. Fakat diğer taraf Hz. Ali'nin bu tavrını şer'î hükümlerin icrası hususunda müsamaha olarak algılamıştı. Bunun üzerine İmam Ali ile Hz. Talha ve Hz. Zübeyr arasında Basra yakınlarında bir savaş meydana geldi. Bu savaşta müminlerin annesi Hz. Âişe de bulunmuştur. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] başlangıçta uygun görmediği halde daha sonra yeğeni Abdullah b. Zübeyr'in ısrarı ve yalvarması üzerine Basra taraflarına gitmiş ve kendisine tahsis edilen bir deveye binerek harp meydanında bulunmuştu. Bundan dolayı bu olaya Cemel Savaşı denilmiştir. Hz. Talha ile Hz. Zübeyr İmam Ali'nin yaptığı nasihat üzerine savaş meydanını terkederek kenara çekilmişlerse de kendi ordularına mensup iki hain tarafından şehid edilmişlerdir.

Bu olay biter bitmez Hz. Ali ile Muâviye taraftarları arasında Fırat civarında daha şiddetli çatışmalar zuhur etmiş ve çok daha fazla müslüman kanı akmıştır. Bunlar da Sıffîn savaşları diye meşhurdur.

Şüphesiz ki bu acıklı olaylar her iki tarafın ictihadlarındaki farklılıklardan doğmuştur. Bütün Ehl-i sünnet uleması ve tarihçileri bu gö-

rüştedir. Yine şüphe yoktur ki Hz. Ali ictihadında isabet etmiş, diğerleri ise hatalı olmuştur. Fakat ictihada ehil olan kimselerin yaptıkları ictihadlarda isabetsizliklerinden dolayı sorumlu tutulup tutulamayacakları da bilinmektedir. Hatta aralarında müslümanları ebedî olarak göz yaşlarına boğan o hazin olaylar meydana gelmekle beraber yine o muhterem zatlar birbirlerinin kıymetini ifade etmiş ve birbirlerine karşı muhabbet ve hürmetle davranmışlardır.

Mâlum olduğu üzere Hz. Ali, Hz. Talha ile Hz. Zübeyr'in şehid olmalarından dolayı çok üzülmüş ve gözlerinden yaşlar akmıştır. Kendisi Sıffîn savaşlarında her iki taraftan öldürülenlerin cennetlik olduklarını,

قَتْلَاىَ وَقَتْلَى مُعَاوِيَةَ فِى الْجَنَّةِ

"Benim tarafımda bulunup da öldürülenler de Muâviye'nin tarafında bulunup öldürülenler de cennettedir" güzel cümlesiyle açıklamış ve bir keresinde, "Muâviye'nin emirliğini o kadar kötü görmeyiniz, çünkü onu kaybederseniz başların arkadan zuhur ettiğini görürsünüz" demişti. Gerçekten de öyle olmuştur.

Hz. Muâviye'den de rivayet edilmiştir ki: "Bir şahıs kendisinden bir mesele sormuş o da Hz. Ali'ye sor demiş. O da, Ey müminlerin emîri, bu mesele hakkında senin vereceğin cevap bence Hz. Ali'nin cevabından da geçerlidir, dediğinde Hz. Muâviye, ne kadar kötü düşünüyorsun, sen öyle bir zatı kerih görüyorsun ki Resûl-i Ekrem onu ilimle yüceltmiş ve onun hakkında,

اَنْتَ مِنِّى بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اِلَّا اَنَّهُ لَا نَبِىَّ بَعْدِى

"Sen bana Harun'un Musa'ya olan durumu gibisin. Ancak benden sonra bir peygamber gelmeyecektir"[122] buyurarak soru soranı azarlamıştır.

Hz. Muâviye'nin Hz. Ali [kerremallahu vechehû] hakkında minberlerden kötü söz sarfettiğine dair rivayetler asılsızdır ve hadis hafızları tarafından nakledilmemiştir. Müslümanlar arasında dehası, dindarlığı

122 Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 4; Tirmizî, Menâkıb, 21.

ve siyasetiyle meşhur olan Hz. Muâviye'nin bu gibi basit tavırlar ortaya koyarak müslümanları kendisinden nefret ettireceğine akıl sahipleri imkân veremez.

Hz. Muâviye'nin oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesi de o dönemin bir siyaseti, babalık sevgisi sonucudur. Zaten Hz. Muâviye ömrünün sonlarına doğru,

لَوْلَا هَوَايَ فِي يَزِيدَ لَأَبْصَرْتُ قَصْدِي

"Yezîd'e olan aşırı sevgim halifeliği ona bırakmama sebep oldu" demiştir.

Bununla beraber Mugîre b. Şu'be gibi bazı zatlar Hz. Muâviye'yi buna teşvik etmiş, "Ey müminlerin emîri! Gördük ki Osman'dan sonra nice ihtilaf meydana geldi, ne kadar kanlar döküldü, Yezîd'i veliaht tayin edersen gelecekte böyle bir ihtilaf meydana gelmez" demişlerdi. Gerçekte o dönem Kureyş içerisinde Ümeyyeoğulları'ndan daha kuvvetli bir sülale yoktu. Ümeyyeoğulları güç ve asabiyetlerine güvenerek idareye kendilerini herkesten daha fazla layık görüyorlardı. Hz. Muâviye hükümeti Hâşimoğulları'ndan bir zata veya başka bir aileye vermek istese bile Ümeyyeoğulları buna uymazlardı. Müslümanlar arasında yeniden ihtilaller başgösterirdi. Nitekim Ömer b. Abdülaziz hilafeti Hz. Ebû Bekir'in torunu Kasım'a bırakmak istediği halde Emevîler'in ileri gelenlerinden korkarak bu arzusunu yerine getirememişti.

İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1567) ve İbn Haldûn (v. 808/1406) gibi meşhur âlim ve tarihçilerin beyanına göre Hz. Muâviye oğlu Yezîd'in fâsıklığından haberdar değildi. Yezîd babasına karşı güzel davranışlarda bulunurdu. Hatta bir dönem bazı kötü davranışlarından da vazgeçmiştir. Bazılarının Yezîd'i istememeleri haset olarak yorumlanmaktaydı. Hz. Muâviye ölüm hastalığında Yezîd'i huzuruna çağırarak kendisine birtakım vasiyetlerde bulunmuş ve şöyle demiştir: "İmam Hüseyin zayıf bir zattır. Kûfe halkı onu senin üzerine gönderebilir. Ona karşı zafer kazandığında affedip güzel muamele et. Onun bize yakınlığı ve büyük hakkı vardır ki özellikle peygamber torunudur."

Özetle İslâm'ın ilk yıllarında en saygıya layık olan şahsiyetler arasında sadece ictihad ve maslahat gereği meydana gelen bu gibi ihtilaflar ve çatışmalar hakkında,

وَكَانَ أَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا

"Allah'ın emri belirlenmiş bir kaderdir" (Ahzâb 33/38) demekten başka bir çaremiz yoktur. Hele aşere-i mübeşerreden olan, başlangıcından itibaren İslâm uğrunda her türlü fedakârlıkta bulunarak Kâinatın Efendisi Peygamberimiz'in iltifatlarını kazanmış olan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr hakkında hürmet ve muhabbete engel bir düşüncede bulunmak asla câiz değildir.

Hz. Muâviye'ye gelince bu zat sahâbe-i kirâm arasında büyük bir mevki sahibidir. Hz. Peygamber'in kayınbiraderidir. Vahiy kâtipliği yapmış, iktidar ve yetenekleri kabul edilerek Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman tarafından emîr ve vali tayin edilmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Muâviye'nin mülk ve saltanata nail olacağını bir mucize olmak üzere,

اِذَا مَلَكْتَ فَاَحْسِنْ

"Mülk ve saltanata kavuştuğun zaman güzelce davran" hadis-i şerifiyle önceden haber vermiştir. Bu itibarla Hz. Muâviye kendisinin hilafete nail olacağına inanmaktaydı. Hz. Peygamber onun hakkında,

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا

"Ey Allahım, onu hidayete eren ve erdirenlerden eyle"[123] diye dua buyurmuştur. Şüphe yok ki Peygamberimiz'in bu duası kabul olmuştur.

---

123 Tirmizî, Menâkıb, 48; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/365.

Artık böyle bir zat hakkında atıp tutmak edebe nasıl uygun olur? Biz günümüzde meydana gelen birçok olayın sebep ve fâillerini bile hakkıyla tam olarak öğrenemiyoruz. Şu halde bundan asırlarca evvel iki İslâm topluluğu arasında meydana gelmiş olan bir ihtilaftan dolayı bir tarafa husumet ve düşmanlık besleyip dil uzatmaya kalkışmak nasıl câiz olabilir?

Bu iki taraftan biri hakkında din ve ahlâk âdabına uymayacak bir tarzda konuşan tarihçiler de yok değildir. Fakat bu tarihçilerin bilgileri, bu konudaki kanaatleri iyice tetkik edilirse bunların nihayetinde bir iki kaynaktan sızmış ve duygusallığa dayanmış oldukları kolay bir şekilde anlaşılır. Bu husustaki rivayetlerin hepsini birer kesin hakikat olarak telakki etmek doğru değildir.

Bir hadis-i şerifte, *"Cenâb-ı Allah ümmetimden bir kimse hakkında hayır murat ederse ashabımın muhabbetini onun kalbine koyar"*[124] buyrulmuştur.

Bundan dolayı biz Peygamber Efendimiz'in sahabesi olup ve onun iltifatını kazanmış olan bütün ashâb-ı güzîne karşı en samimi kalple muhabbet ve hürmet etmeyi dinî bir vazife kabul eder, hürmetle bağdaşmayan fikir ve kanaatleri İslâm âdabına aykırı kabul ederiz. Allah hepsinden razı olsun.

80. Hz. Peygamber'in Hanımları

Hz. Peygamber'in eşlerinin sayısı on birdir. Bunlardan yalnız dokuzu aynı zaman diliminde eşleri olmuştur. Aynı anda dörtten fazla kadını nikâhlamış olmasının meşruluğu dinî, sosyal, siyasî birtakım hikmet ve maslahatlar gereği olup sadece Resûl-i Ekrem'e ait hususlardandır.

Resûlullah'ın tertemiz hanımları müminlerin anneleridir. Muhterem kızı Fâtımatü'z-Zehrâ da tüm iffetli müminelerin hanımefendisidir. Allah kendilerinden razı olsun.

---

124 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 395.

AÇIKLAMA

Kâinatın Efendisi Peygamberimiz kemal ahlâk sahibi, adalet timsali yüce bir şahsiyete sahipti. Ayrıca diğer insanlar gibi (hâşâ) nefsanî arzusuna düşkün, eşleri arasında adaleti gerçekleştirmekten aciz olmadığından dokuz hanımı nikâhı altında toplaması meşru olmuştur.

HZ. PEYGAMBER'İN ÇOK EŞLİLİĞİNDEKİ HİKMETLER ve BU KONUDAKİ İTİRAZLARA CEVAP

Resûl-i Ekrem'in yüce kişiliğine vâkıf olmayan bazı Batılı bilginler Hz. Peygamber'in hanımlarının sayısının çokluğuna bakarak yüce şahsiyetli peygamberi şehvet düşkünü olarak algılamak istemişlerdir.

Halbuki yine birçok Batılı yazar Peygamber Efendimiz'in yirmi beş yaşına kadar evlenmeden önce iffetle ömür geçirmiş, sonrasında kendisinden yaşlı olan Hz. Hatice ile evlenerek yirmi beş sene kadar bu hanımla oldukça mutlu bir yuva içinde ahlâklı ve mutedil bir hayat sürdüğünü itiraf etmektedirler.

O halde gençliğin bittiği, şehvet duygularının azaldığı bir yaşta, nezih bir ömrün elli yaşından sonra Hz. Peygamber'in birçok kadını -ümmetin annesi olacak olan- nikâhına alması nasıl yorumlanabilir? Şüphe yok ki bu durum büyük bir hikmet, siyaset ve maslahattan başka bir şeye yorumlanamaz. Mâlumdur ki Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] dışındaki eşlerinin hepsi dul ve oldukça yaşlı kadınlardı. Eğer Hz. Peygamber şehevî bir amaç takip etseydi elbette daha genç kadınlar ve güzel kızlarla nikâhlanır veyahut câriye edinirdi. Fakat Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu evliliklerdeki nebevî maksadı gayet nezih, ulvî bir hedefe yönelik olmuştur ve bunda hiçbir şüphe de yoktur.

"Hz. Hatice annemizin vefatına kadar Hz. Peygamber'in bir eş ile yetinmiş olması Hz. Hatice'nin servetine olan ihtiyacından dolayıdır" denilemez. Böyle bir yorum nebevî hayata ve nübüvvet ikliminin hâlet-i rûhiyesine vâkıf olamamaktan yapılabilir.

Resûl-i Ekrem öyle bir kalp zenginliğine sahipti ki evrenin hazineleri önüne serilse onun dikkatini asla çekemezdi. Nitekim daha sonra dünya nimetleri olanca varlığıyla zat-ı şerifine yöneldiği halde bunlara asla değer vermeyip sade yaşamayı kendisi için bir övünç kaynağı olarak kabul etmiştir. Artık böyle ulvî karakterli bir şahsiyetin geçici bir servetten dolayı tabiatını zorlamış olması nasıl iddia edilebilir?

Eğer Fahr-i Kâinat Efendimiz'in ilgisi dünya malına yönelik olsaydı şüphe yok ki Hz. Hatice'den [radıyallahu anhâ] daha zengin eşlere nail olabilirdi. Resûl-i Ekrem'in asaleti ve yaratılış güzelliği Arap kabilelerini kendisine hayran bırakmıştı. Bundan dolayı Hatice annemiz de Hz. Peygamber'in sadece bu ulvî meziyetlerinden dolayı onunla hayat arkadaşı olmayı kendisi için büyük bir saadet telakki etmiş ve bu yolda her türlü fedakârlığı mukaddes bir görev bilmiştir. Ayrıca Resûlullah başka kadınlarla da evlenmiş olsaydı bu durumda Hz. Hatice'nin herhangi bir infial ve gücenmesi asla olmazdı. Zaten o toplumda bir erkek birçok kadınla evlendiği için bu muamele hiç kimsenin dikkatini çekip önemsemesine ve hatırının kırılmasına sebep olmazdı.

Bununla birlikte eğer Resûl-i Ekrem Efendimiz sadece Hz. Hatice'den gördüğü destek ve yardımdan dolayı onun üzerine evlenmeyi terketmiş olsaydı Hz. Âişe ile Hz. Hafsa annelerimizin üzerine de evlenmemesi gerekirdi. Çünkü bu iki annemizin babaları Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den yüce hedefinin temini için hem can hem de mal bakımından ne kadar yardım ve destek gördüğü mâlumdur.

Özetle Hz. Peygamber'in o zamana kadar bir hanımla yetinmiş olması nezih şahsiyeti için bir kadınla evlenmeyi yeterli görmesinden başka bir gerekçeyle açıklanamaz. Daha sonra birçok kadınla nikâhlanması da şüphesiz birçok ulvî sebeplerden dolayıdır. Nitekim aşağıdaki açıklamalardan da bu anlaşılacaktır.

1. Huveylid Kızı Hz. Haticetü'l-Kübrâ

Resûl-i Ekrem Efendimiz ilk defa Haticetü'l-Kübrâ annemizle evlenmiştir. Hz. Hatice evlendiğinde kırk yaşındaydı. Onun Peygambe-

rimiz'e hizmetleri çok fazladır. Kadınlardan ilk olarak İslâm'la şereflenen odur. Fahr-i Âlem Efendimiz ondan son derece razı olmuş, o hayattayken başkasıyla evlenmemiştir. Hz. Peygamber'in tertemiz eşlerinin en faziletlisidir.

Peygamber Efendimiz'in oğlu İbrahim dışındaki çocuklarının hepsi Hz. Hatice'den dünyaya gelmiştir. Nübüvvetin başladığı zamanda Hz. Fâtıma doğdu. Hz. Peygamber onu bütün çocuklarından fazla severdi. Onun hakkında "kadınların efendisi" buyurmuştur.

Hz. Hatice peygamberliğin onuncu senesinde altmış beş yaşındayken ahirete irtihal etmiş, Peygamber Efendimiz'i mahzun bırakmıştır. Allah ondan razı olsun.

2. Zem'a Kızı Sevde

Hz. Sevde annemiz amcasının oğlu Sekrân ile evliyken İslâm'la şereflenmiş ve Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Medine'ye döndüklerinde Sekrân vefat etmiş, Hz. Sevde de dul kalmıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz de Hz. Hatice'nin vefatından sonra dul bulunuyordu. Bunun üzerine Hz. Sevde annemizi nikâhı altına alarak bu mübarek kadını taltif buyurmuştur. Annemiz 54 (674) yılında vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun.

3. Hz. Âişe-i Sıddîka

Hz. Sıddîk-ı Ekber'in din-i mübîn-i İslâm uğruna ne kadar fedakârca hizmetlerde bulunduğu mâlumdur. İşte Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Ebû Bekir'in Allah'ın razı olduğu gayretlerine karşı bir takdir ve taltif alameti olmak üzere değerli kızı olan Hz. Âişe annemizi nikâhı altına alarak onu kendisine akraba olma şerefine nail buyurmuştur.

Hz. Âişe evlendiğinde çok genç bulunuyordu. Fakat bu durum sıcak ülkelerde evlenmeye engel değildir. Hatta Hz. Ömer peygamber ailesine akraba olma şerefini kazanmak için Hz. Ali'nin kızı, çok küçük olan, Ümmü Külsûm ile nikâhlanmıştı. Sıcak iklimlerde yaşayan insanların bedenen çok çabuk olgunlaştıkları bilinmektedir.

Bununla beraber Hz. Âişe annemizde yaratılıştan birçok güzellik bulunuyordu. Kendisi ancak yüce bir peygamberin eşi olmaya layıktı. Fakih, âlim, fasih, Araplar'ın tarihine ve Arap şiirine vâkıftı. İslâm toplumu, Hz. Peygamber'in birçok şahsî özelliklerini ancak Hz. Âişe gibi fazilet ve aklî melekesi yüksek biri vasıtasıyla öğrenilebilirdi. Gerçekten Hz. Âişe Resûl-i Ekrem Efendimiz'den birçok önemli dinî hükümleri öğrenerek sahâbe-i kirâm ve tâbiîne tebliğ etmiş ve bu hususta bütün annelerimizin önüne geçmiştir. Hz. Âişe'nin işte bu özellikleri Hz. Peygamber tarafından meydana gelmeden önce keşfedilmiş. Bu nadir fıtratlı kadın peygamber eşi olarak nikâhlanma şerefine nail kılınmıştır. Bu durumda bu huzurlu evlilikte çok büyük bir dinî fayda olduğu ve yüce bir hikmet barındırdığı apaçık ortada değil midir?

Hz. Âişe altmış altı yaşındayken ebediyet âlemine göçmüştür. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

4. Hz. Hafsa

Hz. Hafsa, Hz. Ömer'in muhterem kızıdır. Eşi Huneys ile beraber İslâm'ı kabul edip Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Huneys Bedir Savaşı'ndan sonra vefat ettiğinde Hz. Hafsa dul kaldı. O daima oruç tutan, ibadet ve taatle meşgul olan saygın bir kadındı. Hz. Ömer kızını Hz. Osman'a vermek istiyor, Hz. Osman da o niyette bulunuyordu. Sonra Hz. Osman, bu niyetinden vazgeçince Hz. Ömer'in kalbi kırılmıştı. Hatta bu durumu Peygamberimiz'e arzetti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, *"Yâ Ömer üzülme, Cenâb-ı Hak sana Osman'dan hayırlı bir damat verir"*[125] diye teselli vermiş. Ve daha sonra Hz. Hafsa'yı tertemiz hanımları arasına alarak Hz. Ömer'in övünmesine imkân sağlamıştır. Fahr-i Âlem hazretleri bu vesileyle hem İslâm yolunda büyük hizmet ve fedakârlığı olan Hz. Ömer'i taltif etmiş hem de saliha kadınlardan olan dul ve asil bir kadını nebevî muhabbet ve şefkate mazhar kılmıştır.

Hz. Hafsa annemiz 45 (665) yılında altmış yaşındayken ahiret âlemine göç etmiştir. Allah ondan razı olsun.

---

125 Hâkim, *el-Müstedrek,* 3/107; 4/49; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl,* nr. 36167.

5. Huzeyme el-Hilâliyye Kızı Hz. Zeyneb

Hz. Zeyneb'in eşi ve Fahr-i Âlem Efendimiz'in halasının oğlu olan Abdullah b. Cahş, Uhud Savaşı'nda şehid olunca Hz. Zeyneb dul kalmıştı. Çok merhametli olup daima fakir ve zayıfları yedirirdi. Bundan dolayı kendisi Câhiliye devrinde bile "miskinlerin annesi" diye anılmaktaydı.

Peygamber Efendimiz hayatını din yolunda feda eden muhterem bir şehidin eşi olan Hz. Zeyneb'i Ehl-i beyt'i arasına alarak onu taltif ve teselli etmiştir. Böylece bu mutlu evlilikte Resûl-i Ekrem'in şefkat ve merhametinin açık bir delili görülmektedir. Hz. Zeyneb annemiz nikâhından iki veya üç ay sonra vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun.

6. Ebû Ümeyye Kızı Hz. Ümmü Seleme

Ümmü Seleme'nin ismi Hind'dir. Önceden Ebû Seleme ile evliydi. Onunla beraber İslâm'la şereflendikten sonra Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Daha sonra Ebû Seleme Uhud Savaşı'nda aldığı yaranın etkisiyle vefat etmiş ve Ümmü Seleme dul kalmıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz de ilk müslümanlardan olma şerefine sahip olan bu muhterem annemizle evlenerek onun gönlünü almıştır. Bundan dolayı bu evlilik de Hz. Peygamber'in şefkatinin yüce bir tecellisinden ibaret bulunmaktadır. Ümmü Seleme annemiz 59 (679) yılında seksen dört yaşındayken vefat etmiştir.

7. Cahş Kızı Hz. Zeyneb

Hz. Zeyneb'in annesi Hz. Peygamber'in halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'dir. Resûl-i Ekrem Hz. Zeyneb'i kölesiyken âzat edip evlat edindiği Zeyd b. Hâris ile evlendirmişti. Hz. Zeyneb yüce bir karaktere sahip ve Peygamber Efendimiz'in soyuna mensup biri olduğu için evlenmeden önce, "Yâ Resûlallah! Halanızın kızını kölenize mi layık görüyorsunuz?" demiş ve Hz. Peygamber'in hanımlarının arasında bulunma şerefini kalben arzu etmişti. Fakat, *"İnanan hiçbir kadın ve erkek için yüce Allah ve Resûlü bir şeye hükmedince kişiye tercih hakkı yoktur"* (Ahzâb 33/36) mealindeki âyet-i kerimenin inmesine binaen nikâhlanma

işini Resûlullah'a havale etmişti. Hz. Zeyd bir müddet sonra Hz. Zeyneb'in kendisini şerefli ve asilzade olarak kabul ettiğinden kendisine karşı büyüklük taslayıcı bir tutum takındığını müşahede ettiği için Hz. Zeyneb'i nikâhı altında bulundurmaktan sıkılarak boşamak istediğini Peygamberimiz'e arzedince Resûl-i Ekrem Efendimiz, *"Hanımını tut, Allah'tan kork"*[126] diye ona hanımını boşamamasını tavsiye buyurdu. Bununla birlikte Hz. Zeyd'in Zeyneb annemizi boşadığı takdirde onu kendisinin nikâhı altına alması hakkında ilâhî bir ilhama mazhar olmuş ve bunu kalbinde saklamıştı.

Resûl-i Ekrem Efendimiz Zeyd b. Hârise'nin eşini boşamasını arzu etmiyordu. Çünkü boşama olduğunda zikredilen ilhama göre Hz. Zeyneb ile evlenmesi gerekiyordu. Halbuki bu takdir birtakım münafıkların, "Evlatlığının boşadığı hanımı aldı" diye kınayacaklarını biliyordu. Nitekim, *"Ey Muhammed! Hatırla o günü ki Allah''ın kendisine lutuf ve ikramda bulunduğu, senin de âzat edip evlatlık edinerek iyilik yaptığın kimseye, 'Hanımını tut ve Allah'tan kork' demiştin. Halbuki kalbinde bir sır saklıyordun ki Allah onu açığa çıkarıcıdır. İnsanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden sakınılmaya Allah daha layıktır"* (Ahzâb 33/37) mealindeki âyet-i celile bunu ifade etmektedir.

Fakat Hz. Zeyd daha sonra Zeyneb'i boşadı. Hz. Peygamber de Hz. Zeyneb'i hanımları arasına alarak akrabalık hukukuna riayet etti. Bununla beraber vaktiyle Resûl-i Ekrem'in emrine boyun eğmiş olduğundan dolayı Hz. Zeyneb'i hem taltif etmiş hem de bu evliliğin meşru olduğunu ashabına fiilen göstermiştir. Çünkü Câhiliye devrinde Araplar kendi babalarının vefatından sonra üvey anneleriyle evlenmekten çekinmedikleri halde evlatlık edindikleri kimsenin boşadıkları hanımıyla evlenmeyi uygun görmezlerdi. Bundan dolayı bazı münafıklar Hz. Peygamber'in bu evliliğini dedikodu vesilesi yaptılar. Halbuki İslâm şeriatı mutlak olarak anneleriyle evlenmeyi haram kılıp evlatlık edinilen kimselerin hanımlarını haram kılmamıştır. Bu sebeple Resûl-i Ekrem Efendimiz kendisi için evlatlık edinmiş olduğu Hz. Zeyd'in

126 Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 34.

boşadığı hanımını almakla bunun meşru olduğunu ümmetine fiiliyle ortaya koymuş oldu. Nitekim, *"Ne zaman ki Zeyd Zeyneb'i boşayıp iddeti de bitti, onunla seni evlendirdik, tâ ki müminler için evlatlıklarının boşadıklarıyla evlenmekte mani olmaya"* (Ahzâb 33/37) mealindeki âyet bunu belirtmektedir.

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb hakkında kalben bir meyli olduğuna dair olan rivayet sağlam bir kaynağa dayanmamaktadır. Az önce meali açıklanan,

وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ

"Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi insanlardan gizliyordun" (Ahzâb 33/37) âyet-i kerimesinden böyle bir meylin bulunduğuna delil getirmek uygun değildir.

Eğer Peygamber Efendimiz Hz. Zeyneb'e önceden böyle bir meyli olsaydı Zeyd ile onu evlendirmezdi. Hal böyleyken Hz. Zeyneb'in genç ve bekâr olduğu bir yaşta ona karşı bir meyli bulunmadığı halde dul olduktan sonra ona meyletmiş olmasını nasıl söyleyebiliriz? Nezih ahlâkı, ulvî fıtratı düşmanlarınca dahi kabul edilmiş olan Hz. Peygamber'in bu gibi şaibelerden uzak olduğu şüphesizdir. Hatta Ernest Renan gibi bazı insaflı müsteşrikler bile bu olayı Resûl-i Ekrem Efendimiz'in son derece ahlâkî nezahetine, ciddiyet ve istikametine delil kabul etmiştir.

Bununla birlikte Hz. Peygamber, Zeyneb hakkında kalbî bir meyil ve muhabbet hissetmiş olsa dahi bu durum gayri ihtiyarî olduğu için doğal olarak Peygamberimiz'in yüce şahsiyeti hakkında itiraza sebep olamaz.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] derdi ki: "Dindarlık bakımından Hz. Zeyneb'den daha hayırlı kadın yoktur; takva sahibi, doğru sözlü, akraba ziyaretine riayet eden ve çok sadaka veren bir kadındır." Hicretin 20. (641) yılında ahiret âlemine göç etmiştir. Allah ondan razı olsun.

8. Hâris Kızı Hz. Cüveyriye (Huzâiyye)

Hz. Cüveyriye Mustalikoğulları kabilesinin reisi Hâris'in kızı ve Müreysî Gazvesi'nde öldürülen Züşşüfreyn'in eşiydi. Kabilesiyle beraber esir olmuş ve sahâbe-i kirâmdan Sâbit b. Kays'ın hissesine düşmüştü. Esirlerden bazıları bir bedel karşılığında serbest bırakılmış, Hz. Cüveyriye'nin de serbest bırakılması yüksek bir bedel ödemesine bağlanmıştı. Hz. Cüveyriye'nin yardım talebinde bulunması üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz zikredilen bedeli vererek onu âzat etti ve Cüveyriye'nin rızasıyla onu nikâhına aldı. Kendisi Hz. Peygamber'in hanımı olma şerefine nail olunca sahâbe-i kirâm, "Resûl-i Ekrem'in akrabası nasıl esaretimiz altında bulunabilir" diyerek ellerindeki diğer esirleri de serbest bıraktılar.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] diyor ki: "Ben kavmi hakkında ondan hayırlı kadın görmedim, onun vesilesiyle Mustalikoğulları'ndan yüz aile hürriyetine kavuştu."

İşte Hz. Peygamber'in bu mutlu evliliği de bir kabilenin esaretten kurtulması hikmetini içermektedir. Hz. Cüveyriye 55 (675) yılında tarihinde vefat etti. Allah ondan razı olsun.

9. Hz. Ümmü Habîbe

Hz. Ümmü Habîbe, Ebû Süfyân'ın kızıdır. Hıristiyan olan eşi Ubeydullah b. Cahş ile müslüman olup Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Eşi Ubeydullah orada tekrar Hıristiyanlığa dönmüş ve sonra vefat etmişti. Eşinin vefatı üzerine Ümmü Habîbe gurbette kimsesiz ve yalnız kalmış, dengi bulunmadığı için kimseyle de evlenememişti. Çok merhametli olan Peygamber Efendimiz sırf dinini muhafaza için ülkesini ve akrabalarını terkederek gurbete çıkmış olan bu kıymetli annemizi de dine olan bağlılığından dolayı hanımı olma şerefine nail eyledi. Ümmü Habîbe'nin nikâhı Habeşistan Kralı Necâşî'nin sarayında vekâletle kıyılmıştır. Görülüyor ki bu mübarek evlilik de nebevî şefkatin büyük bir sonucudur. Bununla beraber o zamana kadar müslümanların en büyük

düşmanlarından olan Ebû Süfyân'ın İslâm'a karşı şiddetli düşmanlığını azaltma siyaseti de içerir. Hz. Muâviye kız kardeşinin Peygamberimiz'in eşi olmasından dolayı her zaman iftihar ederdi. Ümmü Habîbe validemiz 44 (664) yılında ahirete intikal etti. Allah ondan razı olsun.

10. Hz. Safiyye

Hz. Safiyye Benî Nadîr reislerinden Huyey b. Ahtab'ın kızıdır. Hz. Harun'un [aleyhisselâm] torunlarındandır. Eşi Kinâne, Hayber Savaşı'nda öldürüldüğünden dolayı dul kalmış ve esir olmuştu. Bu sırada ashâb-ı kirâmdan Dihye Peygamberimiz'in huzuruna gelerek, " Yâ Resûlallah! Bana bir câriye lutfet" demiş, Peygamber Efendimiz de, "Git bir câriye al" diye izin vermişti. Hz. Dihye gidip Safiyye'yi esirler arasından aldı. Bunun akabinde başka bir sahabi nebînin yanına gelerek, "Yâ Resûlallah! Dihye'ye Safiyye'yi vermişsiniz. Halbuki Safiyye Benî Kurayza ile Nadîroğulları'nın hanımefendisidir. Onun sizden başkasına verilmesi uygun değildir" dedi. Bunun üzerine Hz. Dihye Hz. Safiyye'yi bırakıp başka bir câriye aldı. Resûl-i Ekrem Efendimiz de onu kendi hissesine ayırıp âzat ederek ailesinin yanına dönmek ve peygamber eşi olmak tercihinde serbest bıraktı. Hz. Safiyye de peygamberin eşi olarak kalmayı tercih etmiş ve tereddütsüz İslâm'ı kabul etmişti. Böylece Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Safiyye'yi eşleri arasına alma lutfunda bulundu.

Şüphesiz ki Hz. Peygamber'in bu davranışında da büyük bir siyasî hikmet vardır. Hz. Safiyye şeref ve şan sahibi olduğundan sahâbe-i kirâm arasında kimin hissesinde kalsa diğerlerinin hatırı kırılmış olacaktı. Ayrıca çevrede bulunan yahudilerin müslümanlara karşı daha fazla düşmanlık beslemelerine de sebebiyet verebilirdi. Fakat Resûl-i Ekrem'in bu güzel davranışı sayesinde hem ashâb-ı kirâmdan hiçbirinin hatırının kırılmasına meydan verilmemiş hem Hz. Harun'un [aleyhisselâm] torunlarından olan necip bir kadınla evlenerek Hz. Harun'un ruhu şad edilmiş hem de yahudilerin kalplerinin kazanılmasına çalışılmıştır.

Bununla beraber İslâm'ı tereddütsüz kabul ederek Ehl-i beyt'i tercih eden asil bir annemiz bu suretle taltif edilmiştir.

Eğer Hz. Peygamber'in maksadı nefsî zevkler olsaydı Hz. Safiyye'yi câriye olarak alır, onunla nikâh kıymazdı.

Hz. Safiyye hicretin 50. (670) senesinde ebedî âleme göç etmiştir. Allah ondan razı olsun.

11. Hâris el-Hilâliyye Kızı Hz. Meymûne

Hz. Meymûne, Hz. Abbas'ın eşi Ümmü'l-Fazl'ın kız kardeşidir. Peygamberimiz bu evliliğinde Hz. Abbas'ı yetkili kılmıştı. Hz. Abbas da onu Peygamber Efendimiz'le nikâhladı.

Resûl-i Erkem bu suretle sevgili amcası Abbas'ı taltif etmiş ve bu vesileyle Kureyş'ten olmayan bir kabileyle hısımlık oluşturarak onların da gönüllerini kazanmaya çalışmıştır.

Hz. Meymûne annemiz 51 (671) yılında ahiret âlemine göç etmiştir. Allah ondan razı olsun.

Kısacası Peygamberimiz'in çok eşliliğinde daha başka birçok hikmet vardır ki âlimler bunu düşünmüşlerdir.

Hz. Peygamber'in bu güzel davranışı şehid eşleri hakkında büyük bir iyilik olmuştur. Çünkü onun yaptığı güzel işleri örnek alan sahâbe-i kirâm savaşlarda şehid olan mücahidlerin eşlerini nikâhlayarak çaresiz kadınların sefalette kalmasına engel olup onları korumuşlardır.

Bununla birlikte Peygamber Efendimiz'in yemesi, içmesi, uyuması gibi halleri, ailesiyle baş başa kaldıklarındaki münasebeti ve diğer meselelere ait pek çok fiil ve sözü ancak bu değerli eşleri vasıtasıyla bilinerek birçok şer'î hükmün çıkarılmasına kaynak olmuştur.

PEYGAMBERİMİZ'İN EŞLERİ MÜMİNLERİN ANNELERİDİR

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in eşleri başkalarıyla nikâhlanmaları haram olan, kendilerine hürmetin vâcip olduğu müminlerin anneleridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de,

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِن۪ينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْ

"Resûlullah müminlere öz nefislerinden evladır, eşleri de müminlerin anneleridir" (Ahzâb 33/6) buyrulmuştur.

Hz. Peygamber'den sonra değerli eşlerinin başkalarıyla evlenmeleri,

وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِه۪ٓ اَبَدًاۜ

"Resûlullah'ın eşlerini, kendisinden sonra nikâhlamanız ebediyen câiz olmaz" (Ahzâb 33/53) âyet-i kerimesiyle yasaklanmıştır. Bu yasaklamada Hz. Peygamber'e saygı, edebe riayet ve Peygamberimiz'in değerli hanımlarının kıymetini koruma, fesat kapısını kapama, ümmetin fertleri arasında rekabet ve nefreti önleme ve onun değerli eşlerinin nakledecekleri hadis-i şeriflere güvensizlik ihtimalini kaldırmak gibi hikmetler bulunmaktadır.

Gerçekten böyle bir nikâhın câiz olması Resûlullah Efendimiz hakkında yapılması farz olan hürmete engel olacağı gibi onun eşlerinin ümmet nazarındaki yüksek değerinin de kaybolmasına sebep olurdu.

Bir de bu şerefe nail olan kişi bunu vesile edinerek reislik ve hilafet iddiasında bulunup müslümanlar arasında bir fitne çıkarabilirdi.

Yine bu kişi Hz. Peygamber'e karşı edepli davranma görevini ihlal edeceğinden dolayı diğer müslümanların nefret ve düşmanlığını veyahut da bu şerefe nail olamayanların kıskançlık ve rekabetini üzerine çekmiş olurdu.

Bununla birlikte sonraki kocalarının emellerini geçerli kılmak için Peygamber Efendimiz'den gerçeğe aykırı hadisler rivayet edebilecekleri ihtimalinden dolayı nakledecekleri hadis-i şeriflere güven kaybolabilirdi. İşte bu husustaki yasaklama bu gibi sıkıntıların ortaya çıkmasına engel olmuştur.

Salât ve selâm nebî, Ehl-i beyt'i ve ashabının üzerine olsun.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLÂHÎ KİTAPLAR

81. İlâhî Kitaplar

İlâhî kitaplara iman etmek farzdır. Şöyle ki Allah Teâlâ peygamberlerin bazılarına ilâhiyat (iman), ibadet, ahlâk ve diğer hususlarla alakalı birçok hüküm ve hakikatleri ve bunları ifade eden lafız ve metinleri vahiy yoluyla öğretip telkin buyurmuştur ki onların toplamına kütüb-i ilâhiyye (ilâhî kitaplar), kütüb-i münzele (nâzil olan kitaplar), kütüb-i semâviyye (semavî kitaplar) denilir.

İlâhî kitaplardan Tevrat, Hz. Musa'ya; Zebûr Hz. Davud'a; İncil Hz. İsa'ya, Kur'ân-ı Kerîm'de hâtemü'l-enbiyâ yani son peygamber olan efendimiz Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Diğerleri de bir kısım mübarek sahifelerden ibarettir.

İşte bu ilâhî kitapların yüce peygamberlere indirilmiş birer ilâhî kitap olduğunu bilip tasdik etmek her mümin için zorunludur.

Şu kadar var ki Kur'ân-ı Mübîn'den önceki semavî kitaplar zamanın geçmesiyle birçok tahrife maruz kalmış, hatta onların asıl nüshaları tamamen elden çıkmıştır. Bugün Kitâb-ı Mukaddes adıyla bazı milletlerin ellerinde bulunan kitaplar ise sonradan yazılmış birer tarih mecmuası mesabesindedir. Bunların hiçbiri ilâhî kitaplardan sayılan, semavî kitaplara has olan yüce mahiyete sahip değildir.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ'nın insanlık hakkında tecelli eden büyük lutuflarından biri de yüce peygamberlere indirdiği kitaplardır. İnsanlık bu sayede birçok hakikate vâkıf olmuş, dünya ve ahiretle ilgili hakları, vazifeleri öğrenmiş, ruhen ve vicdanen feyiz alıp nurlanmıştır.

Bu kitapların dördü Tevrat, Zebûr, İncil, Kur'ân-ı Mübîn adındaki büyük kitaplardır. Diğerleri de bir kısım mübarek sahifelerden ibarettir. Bu şerefli sahifelerden onar sahife Hz. Âdem ve Hz. İbrahim'e, elli sahife Hz. Şît'e, otuz sahife de Hz. İdris'e nâzil olmuştur.

Biz müslümanlar işte bu ilâhî kitapların tamamına iman ederiz.

كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪

"Müminlerin hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler" (Bakara 2/285) âyet-i kerimesi müslümanların bu konudaki dinî anlayışını ifade etmektedir. Şu kadar var ki bugün Ehl-i kitap denilen yahudilerin, hıristiyanlarm ellerinde bulunup Kitâb-ı Mukaddes veya Eski ve Yeni Ahid ismiyle anılan kitapları, Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiği ilâhî kitaplar olarak telakki edemeyiz. Bunların sonradan uydurulan şeyler olduğunda şüphe yoktur.

TEVRAT-ı ŞERİF'İN ASIL NÜSHASI MEVCUT DEĞİLDİR

Bir kere Tevrat-ı şerif"e bakalım; şüphe yok ki bu ilâhî kitabın asıl nüshalarından bir eser kalmamıştır. Tarihçilerce mâlumdur ki İsrâiloğulları vaat edilmiş topraklara girmelerinden sonra nail oldukları millî hâkimiyeti daha sonra kaybederek asırlarca esaret altında kalmış ve bu müddet zarfında birçok hayatî musibete uğramış olduklarından gerek itikadî hükümlerini ve gerek bu hükümleri ihtiva eden Tevrat-ı şerif ile diğer indirilmiş sahifeleri muhafaza edememişlerdir. Zaten İsrâiloğulları arasında semavî kitapları ezberlemek değil, yüzünden okuyabilme şerefine bile çok az kimseler sahipti. Doğal olarak o tarihte

basım-yayım mevcut olmadığından bu kitapların nüshaları da çok az bulunuyordu. Bundan dolayı bu kitapların muhafazası mümkün olamamıştır.

Hz. Süleyman'dan [aleyhisselâm] sonra Yehûda saltanatına nail olan yirmi kadar İsrâiloğlu hükümdarlarından çoğu dinden dönmüş, dönemlerinde putperestlik yayılmış, taptıkları putları Beytülmakdis'e kadar sokmuşlardır. Rivayete göre bu hükümdarlardan Yoşiya[127] isimli şahıs tekrar Hz. Musa'nın dinine dönmüş, iktidarının on sekizinci senesinde Tevrat-ı şerif'in güya bir nüshası Hilkiya[128] isminde bir kâhin tarafından Beytülmakdis'te bulunup meydana çıkarılmıştır. İşte bu asırlardan sonra meydana çıkarılan bu kitabı, Tevrat-ı şerif diye telakki ederek nüshalarını çoğaltmaya başlamışlardır. Artık buna ne kadar itimat edileceği düşünülmelidir.

Bugün Tevrat'ın üç adet meşhur nüshası vardır:

1. Yahudilerle Protestan âlimlerince kabul edilen İbrânîce nüshadır.

2. Roma ve Şark kiliselerince muteber olan Yunanca nüshadır.

3. Sâmirîler'ce makbul olan Sâmirîce yazılmış nüsha.

Muteber sayılan bu üç nüsha arasında birbirinden farklı, birbirine zıt birçok yer vardır. Mesela, İbrânîce nüshada, Hz. Âdem'in yaratılışından Hz. Nuh'un tûfanına kadar geçen zaman 1650 sene olarak gösterildiği halde, Yunanca nüshada 226 sene, Sâmirîler'ce yazılan nüshada ise 130 sene geçtiği yazılmıştır.

Bu kitapların birçok yeri faydasız ve ifadeleri güzel bir insicamdan mahrum şeylerdir. Hele Hz. Musa'ya nispet edilen ilk beş sifir arasında şive, üslup ve ifade bakımından uyum mevcut değildir.

Her biri başka bir kimsenin kalemiyle başka bir tarihte yazılmıştır. Bir de bu kitaplar dilden dile tercüme edile edile birçok tahrife maruz

127 Nâşir: Milâttan önce 640 yılında tahta geçen seleflerinin putperest âdetlerini terkederek tekrar hak yola dönen, mâbeddeki putları ve bunlarla ilgili eşyaları kaldıran ve mâbedi tamir ettiren yahudi kralı (Kitâb-ı Mukaddes, II. Krallar, 23; ayrıca geniş bilgi için bk. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Ankara: Seba Yayınları, 1997, s. 84).

128 Nâşir: Kral Yoşiya'nın başkâhinidir (Kitâb-ı Mukaddes, II. Krallar, 23).

kalmıştır. Birinde mevcut olan bazı bölümlerin diğerlerinde mevcut olmadığı görülmektedir. Özellikle bu kitaplarda bazı peygamberlere isnat edilen vakaların hurafe ve efsane türünden olup, peygamberlerin ismet (günahsız oluşu) ilkesiyle, sıfatlarıyla bağdaştırılması mümkün olmadığından, bu kitapların Allah tarafından gönderilen kitaplar olma özelliğinden mahrum olduğunu çok güzel ispat etmektedir. Bütün bunlara rağmen bu kitapların içinde hakiki Tevrat'ın mübarek âyetlerinden bir kısmının tamamen veya kısmen mevcut olması ihtimali de vardır.

İNCİL-i ŞERİF'İN BİLE ASLÎ NÜSHASI MEVCUT DEĞİLDİR

İncil-i şerif'e gelince şüphe edilmez ki bunun da asıl nüshası daha Hıristiyanlığın doğuşunda tamamen kaybolmuş hükmüne girmiştir.

Hz. İsa, İbrânîce dilinin bir kolu olan Samar, Tiyn, Süryânî diliyle konuşmuş olduğu için İncil de bu lisan üzere nâzil olmuştur. Halbuki bugün bu dille yazılmış asıl bir İncil nüshası mevcut değildir. Bugün hıristiyanların ellerinde bulunan kitaplar ise çeşitli konulara dair sekiz yazar tarafından kaleme alınmış yirmi dört risaleden ibarettir. Bunların hiçbirinde semavî kitaplara has ifade üslubundan bir eser görülmez. Bu risalelerden İncil denilen dört adedi Hz. Mesîh'in tarihî hayatını bile tamamen anlatmamaktadır. Bu risalelerin tamamı, gelişi güzel bir şekilde İsa'nın Allah'ın oğlu olduğundan ve Hz. Âdem'den miras kaldığı vehim olunan bir günahtan bütün insanlığı kurtarmak için bu Allah'ın oğlunun kendisini aciz bir şekilde feda ettiğinden ve başka konulardan bahsetmektedir.

Bu risaleler bir ruhanî heyetin hüküm ve tasdikiyle kutsal kitaplar sınıfına sokularak Yeni Ahid adıyla isimlendirilmiş ve içlerinden yalnız dördüne İncil adı verilmiştir. Şöyle ki başlangıçta bu kitaplardan hiçbiri bütün hıristiyanlar tarafından kabul edilmiş değildi. Hıristiyanlardan her zümrenin elinde başka bir İncil nüshası vardı. Bu şekilde yüzlerce çeşit İncil kitapları meydana gelmiş, Hıristiyanlık dünyasında çok büyük bir ayrılığa sebebiyet vermişti. Nihayet Konstantin'in yaptığı müdahaleden dolayı milâdî 325 tarihinde Hıristiyanlığın inanç esaslarını va'z ve tesbit etmek için İznik şehrinde bir ruhanî meclisi toplanmış,

bu meclisi oluşturan 1000'den fazla üyeden yalnız Hz. Mesîh'in ulûhiyyetine inanan 318 üyenin kararıyla işte bu Yeni Ahid kabul edilmiştir. Bununla beraber bu şekilde meydana gelen kitaplar arasında birçok farklılık mevcuttur. Bunlardan bazıları çok garip birtakım inançları ihtiva etmektedir ki diğerlerinde böyle bir şeye rastlanamaz.

Mesela, Hz. Mesîh'in ölümü esnasında üç gününü zindanda (cehennemde) ki mahpusların ruhları arasında geçirmiş olduğu Petrus'un yazdığı risalede yazılı olduğu halde diğerlerinde böyle bir şeyden bahsedilememiştir. Hatta Yeni Ahid denilen bu kitapların bile yazarları tarafından kaleme alınan nüshaları tamamen mevcuttur denilmez. Bunlardan hiçbiri sağlam bir zincirle yazarına ulaşamaz. Hele bunların asılları sayılan nüshalar ile tercümeleri arasındaki farklılık ise çok açıktır.

İşte gerek Yeni Ahid ve gerek Eski Ahid kitapları hakkında yazılmış detaylı kitaplardan çok özet bir şekilde iktibas ettiğimiz şu açıklamalarımız bugün Avrupalı araştırmacılar tarafından da itiraf edilmektedir. Hatta hıristiyanlar Hz. Mesîh'e işareti kesin olan âyetleri yahudilerin Tevrat'tan çıkardıklarını iddia ederler. Aynı şekilde papanın manevi saltanatını tanımayan Protestan âlimleriyle papaya inanan Katolikler de birbirini söz konusu kitaplarda tasarruf ve tahrifatta bulunmakla itham ederler.

Semavî kitaplar arasında aslını, tarihî kıymet ve ulvîliğini muhafaza eden ancak Kur'ân-ı Mübîn olup diğer kitaplarda bu iki özelliğin görülemediğini itiraf eden müsteşriklerden biri de meşhur Renan'dır.

Artık müslümanlar, bu kitapları ilâhî kitaplar olarak kabul edemezler, artık müslümanlar bu hususta mazur değil midirler? Zaten Kur'ân-ı Azîm de ruhanî önderler tarafından önceki kitaplarda birçok tahrif ve değişiklikler yapıldığını bildirmektedir.

82. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından son peygamber, efendimiz Hz. Muhammed'e yirmi üç sene içerisinde âyet âyet, sûre sûre nâzil olmuştur. Bu apaçık kitap, insanlığın gerçek saadetini temin edecek her türlü hüküm ve meseleleri içermesi ve her türlü tahrif ve değişiklik-

ten korunmuş olmasından dolayı indirilmiş kitapların en faziletlisi ve hepsinin sonuncusudur.

Bu koruma altına alınmış yüce kitap, gerek lafızları gerek manası itibariyle çok muazzam, ebedî bir mucizedir. Bütün yaratılmışlar zümresi, bunun kısa bir sûresinin benzerini yapmaktan acizdir. Bütün edip ve şairlerin son derece şaşaalı belâgatı bu semavî mucizenin yanında çok sönük bir halde kalmıştır.

AÇIKLAMA

Resûl-i Ekrem Efendimiz son peygamber olduğu gibi ona indirilen Kur'ân-ı Kerîm de son kitaptır. Fesahat ve belâgatın eşsiz bir örneği mesabesinde bulunan Kur'ân-ı Azîmüşşan öyle bir kelâmî mucizedir ki onlarca Arap edibi onun yüceliğine karşı hayretler içerisinde kalmıştır. Hatta Hz. Peygamber'in gönderilişinden önce edipler arasında temayüz eden bazı Arap şairlerin belâgatın en yüksek mertebesinde görülen kasideleri altın yazılarla yazılarak Kâbe-i Mükerreme'nin duvarına asılmıştı ki bunlara muallakât-ı seb'a denilmesi meşhurdu. Daha sonra nâzil olmaya başlayan Kur'ân-ı Kerîm'in o ilâhî parıltılarına karşı çok sönük bir halde kaldıkları için bunları ilgilileri asılı bulundukları değerli konumdan aşağıya indirmişlerdir.

KUR'ÂN-ı KERÎM LAFIZLARI İTİBARİYLE ÇOK BÜYÜK BİR MUCİZEDİR

Yüce Kur'an'ın lafızları itibariyle çok büyük bir mucize olduğu apaçık bir gerçektir. Bir kere mâlumdur ki bir kişi ne kadar edip, ne kadar güçlü olursa olsun ilmî hakikatlere, hukukî ve felsefî meselelere dair yazacağı eserlerde o kadar belâgat ve fesahat ancak şairlerin hayal sahalarında hakkıyla ortaya çıkar.

Kur'ân-ı Mübîn ise baştan başa ilmî ve hukukî meselelerden, edep ve ahlâk ile kevnî hakikatlerden bahsettiği halde bu konuları en parlak, en yüce bir şekilde tasvir etmiştir.

İkinci olarak, mâlumdur ki edip ve şairlerden her biri en fazla görüp ülfet ettiği, en fazla uğraştığı bir edebî dalda başarı gösterebilir. Mesela bir edip, tabiat manzaralarını güzelce anlatabildiği halde manevi duyguları güzel bir şekilde tasvir etmeye muvaffak olamaz. Bir şair aşk, sevda ve nefsî duygularla ilgili eşsiz eserler yazabildiği halde ahlâka, vaaz ve ilâhiyata dair yazacağı eserlerde ehliyet gösteremez.

Nitekim Arap şairlerinden İmruülkays[129] sevinç ve coşku; Nâbiga[130] da korku ve endişeye ait konularda başarılı olmuştur. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm tasvir ettiği ve anlattığı her hususta fevkalâde bir edebî kudret göstermiştir. Tabiat manzaralarını anlama, manevi halleri açıklama, genel ahlâkı ıslah etme ve güzelleştirme, ilâhiyat ve hikmetlerle alakalı olan her Kur'an âyeti, belâgat ve nezahetin en kusursuz bir örneğidir. İşte bunun içindir ki birçok Arap edip, Hz. Peygamber'e karşı kılıç kuvvetiyle direnmeyi göze aldıkları halde tekrar tekrar vâki olan meydan okumaya rağmen Kur'ân-ı Azîm'in en kısa bir sûresinin benzerini getirmeye güç yetirememişlerdir.

KUR'ÂN-ı AZÎM MANASI İTİBARİYLE DE BÜYÜK BİR MUCİZEDİR

Kur'ân-ı Kerîm'in anlamları çok büyük bir mucize olduğu da birçok yönden sabittir. Mesela;

1. Kur'ân-ı Kerîm birçok hakikat ve güzellikleri, hikmet ve inanç konularını ihtiva eden en büyük bir şeriat ve medeniyetin temel esası olan yüce hükümleri içermektedir. Halbuki Hz. Peygamber ilim ve marifetten mahrum bir çevrede yetişmiş ve hiç kimseden bir şey öğrenmemişti. O halde Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği böyle derecesi yüksek bir kitabın çok yüksek bir mucize olduğundan şüphe duyulamaz.

---

129 Nâşir: Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairlerinden biri olup tam adı Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. Hâris Âkilü'l-Mürâr'dır. Milâdî 540 yılı civarlarında ölmüştür (bk. Ahmet Sarvan, "İmruülkays b. Hucr", *DİA*, 22/237).

130 Nâşir: Tam adı Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbiga ez-Zübyânî'dir. Câhiliye devrinin en ünlü Arap şairlerinden biridir. İmruülkays, Züheyr ve A'şâ ile birlikte dört büyük Câhiliye şairinden biri kabul edilir. Milâdî 604 yılı civarında öldüğü tahmin edilmektedir (Süleyman Tülücü, "Nâbiga ez-Zübyânî", *DİA*, 32/262-263).

2. Sıradan insanların birçok ilmî gelişmeler ve sürekli öğrenilen tecrübeler keşf ve tahmin edebildiği birtakım kevnî gerçekler vardır ki Kur'ân-ı Kerîm bunları on üç asır önce haber vermiştir. Nitekim güneşin kendi yörüngesinde dönmesi, gök cisimlerinde canlı varlıkların bulunması yapılan son keşif ve tahminlerden sayılmaktadır. Oysa Kur'an bu gerçekleri,

وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا

"Güneş kendisi için belirlenen yörüngede döner" (Yâsîn 36/38);

وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ

"Gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da onun delillerindedir" (Şûrâ 42/29) âyetleriyle bundan şu kadar asır önce haber vermiştir.

3. Kur'an âyetlerinin ifade tarzı öyle hikmetli, eşsiz ve benzersiz bir üsluptadır ki hiçbir şekilde ilmî keşiflere ve bilimsel hakikatlere aykırı ve ters görülmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünden itibaren şu kadar asırlar içerisinde yeniden binlerce hakikatler keşfedildiği halde bunların hiçbiri Kur'an'ın açıklamalarına aykırı düşmemiş, bilakis Kur'an âyetlerini destekleyerek onun daha güzel tefsir edilmesini temin etmiştir.

Mesela,

اَللّٰهُ الَّذِى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

"Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten Allah'tır" (Ra'd 13/2) âyet-i kerimesi, gök cisimlerinin bizim görebileceğimiz bir direğe dayanmadığını ifade edip görülemeyen bir direğe dayalı olduğuna -çekim kanunu bilimsel nazariyesine- aykırı değildir. Belki böyle bir dayanmayı üstü kapalı bir şekilde bildirmektedir.

4. Kur'ân-ı Kerîm, birtakım geleceğe ait işler hakkında bilgiler vermiştir ki bunlar daha sonra Kur'an'ın haber verdiği şekilde zuhur etmiştir. Mesela, sahâbe-i kirâmın güvenli bir şekilde Mekke-i Mükerreme'ye gireceklerine, insanların bölük bölük İslâm dinine dahil olacaklarına, Kur'an'ın ebedî olarak ilâhî koruma altında her türlü tahriften korunmuş olarak kalacağına; Farslılar'a mağlup olan Romalılar'ın üç seneden dokuz seneye kadar bir müddet zarfında söz konusu Farslılar'a galip geleceğine dair olan Kur'anî haberler tamamıyla gerçekleşmiştir.

5. Kur'ân-ı Kerîm son derece kolay bir şekilde ezberlenebilmektedir. Bunun içindir ki her asırda müslümanlar arasında yüz binlerce hafız mevcut bulunmaktadır. Birçok müslüman çocuk henüz sekiz dokuz yaşındayken Kur'an'ı ezberleme şerefine nail olurlar.

Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm'in her okunuşu okuyanlara başka bir lezzet, başka manevi bir zevk bahşeder. Ne kadar tilavet edilirse edilsin insana usanma hissi vermez.

Kureyş müşriklerinin en fasihlerinden olan Velîd b. Mugîre[131] bir gün Hz. Peygamber'in huzuruna gelip, bana biraz Kur'an oku dinleyeyim, demiş Resûlullah Efendimiz de,

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَٓائِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

" Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor" (Nahl 16/90) âyet-i kerimesini okumuş; Velîd güzelce dinledikten sonra, "Vallahi bunda bir tatlılık, güzel bir hoşluk var, çok derin ve gayet faydalı bir kelâm, onu insan söyleyemez" demiş ve kavminin yanına gedince, "Bilirsiniz ki sizin aranızda benim kadar şiirin çeşitlerini ve durumlarını bilen kimse yoktur. Muhammed'in okuduğu kelâm bunların hiçbirine benzemez. O kelâm her kelâma galip gelir, ona hiçbir kelâm galip gelemez" diye hakikati itiraf etmiştir.

---

131 Nâşir: Müşriklerin önde gelenlerinden biri olan Velîd b. Mugîre aynı zamanda İslâm'ın büyük kumandanı Halid b. Velîd'in babasıdır.

Fasih bir bedevî de,

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ

"Sana emrolunanı açıkça söyle" (Hicr 15/94) âyet-i kerimesini işittiği anda secdeye kapanmış, "Bu sözün edebî güzelliğine secde ettim" demiştir.

Kısacası, Kur'ân-ı Kerîm'in ebedî bir mucize olduğunda asla şüphe yoktur.

KUR'ÂN-ı KERÎM'İN ÂYETLERİ ARASINDAKİ UYUM

Kur'an'ın yüksek hakikatlerine vâkıf olmayan bazı Batılı yazarlar Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetleri arasında mükemmel bir uyum ve ahengin mevcut olmadığı iddiasındadırlar. Bunlar Kur'an'ı diğer insan ürünü olan kitaplar gibi birtakım bablara, fasıllara, ayrılmış ve bir tertibe göre yazılmış bir kitap mahiyetinde zannettikleri için bu iddiada bulunmuşlardır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm, insanların yazdığı kitaplar türünden değildir. Onun âyetlerinden her biri başka bir hikmete, başka bir olaydan dolayı nâzil olmuş; bazan da dinî bir maksadı temin için birkaç âyet-i kerimeden oluşan bir sûre birden indirilmiştir.

İşte Kur'ân-ı Kerîm bu üsluba göre tam yirmi üç senede nâzil olmuş ve Kur'an âyetlerinin böyle peyderpey nüzûlü hikmetin gereği olup ümmet-i merhume için başka bir ilâhî rahmet olmuştur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm bir seferde nâzil olmuş olsaydı o zaman insanların, dinî hükümlerinin tamamıyla birden mükellef olması gerekirdi. Bu durumun başlangıcında doğuracağı külfet, meşakkat ve sakıncaları ise mâlumdur.

Bundan dolayı Kur'an âyetlerinin bazılarının arasında uyum bulunmadığını iddiaya yer yoktur. Bununla beraber gerek Kur'ân-ı Kerîm'in her âyetini teşkil eden kelimeler arasında ve gerek âyetlerle bunlardan oluşan sûreler arasında öyle zannedildiği gibi bir uyumsuzluk mevcut değildir. Bilakis çok ince bir uyum ve ahenk mevcuttur.

Kur'an'ın bu gibi inceliklerini anlamak için tefsir ilmine tam manasıyla vâkıf olmak gerekir; Kur'an'ın meziyetlerini hakkıyla idrak edebilmek için yüzlerce ilim tedvin edilmiştir. İ'câzü'l-Kur'ân, esbâb-ı nüzûl, muhkemât ve müteşâbihât, teşbihât-ı Kur'âniyye bu türdendir.

BAZI KUR'AN ÂYETLERİNİN TEKRARLANMASINDAKİ HİKMET

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetlerin mevcudiyeti de kimi yabancı yazarlarca tenkit sebebi görülmüştür. Halbuki tekrar edildiği görülen bu âyetlerin nüzûlü arasında bazan on beş yirmi seneden daha fazla bir süre geçmiş, bunlardan her biri başka bir münasebet ve maslahat üzerine tekrar nâzil olmuştur. Bazan bir âyet-i kerimenin gerektirdiği bir yüce maksadı öneminden dolayı tekrar onaylamış ve teyit etmiştir. Bazan da din düşmanlarının dinin her türlü saldırılarına maruz kalan Hz. Peygamber'in kalbini teselliye ve azmini desteklemeye tekrar lüzum görmüştür. Bununla beraber bir konuya dair aynı mealde nâzil olan müteaddit âyet-i kerimenin her birinde başka bir yüce üslup tercih edilerek bu şekilde de Kur'ân-ı Kerîm'in aciz bırakan fesahati ortaya çıkmıştır.

KUR'ÂN-ı KERÎM'İN CEMEDİLMESİ ve BUNUN GÜZEL SONUÇLARI

Bazıları derler ki: Kur'an âyetleri, sıralanmayıp indiği şekliyle parça parça yazılmış olsaydı Kur'an'ın güzellikleri daha çok ortaya çıkacaktı. Halbuki bu iddia doğru değildir. Âyetlerin iniş sebeplerini bilenler Kur'an âyetlerinin tertibinde hayra zıt bir durum göremezler. Bir kere Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî vahye dayandığı gibi âyet-i kerimelerin gördüğümüz şekliyle sıralanıp düzenlenmesi de -Hz. Cebrâil'in öğretmesine dayalı olarak- peygamberin emriyle gerçekleşmiş olduğundan, yine vahye dayalı olmuş olur.

Şu husus bilinmektedir ki her âyet indikçe hangi sûrenin neresine yazılacağını Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] vahiy kâtiplerine em-

reder, onlar da öyle yazarlardı. Kur'ân-ı Kerîm daha Peygamber Efendimiz döneminde iken tamamen bu şekilde sıralanıp düzenlenmiş, sahâbe-i kirâm tarafından da o şekilde ezberlenmişti. Ancak tamamı bir yerde toplanmamıştı. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın halifelik döneminde meydana gelen Yemâme Savaşı'nda birçok hafız şehid oldu. Zamanla bazı âyet-i celilelerin unutulacağı dikkate alındı ve o seçkin halifenin emriyle Zeyd b. Sâbit'in [radıyallahu anh] başkanlığında bir kurra heyeti tarafından Kur'ân-ı Mübîn sayfa sayfa yazıldı. Her sûrenin âyetleri Peygamberimiz dönemindeki düzene göre yazıldı. Yalnız bu sûreler sırasıyla tertip edilmemişti. Hz. Osman'ın halifelik döneminde ise sûreler de sırasıyla düzenlenerek tamamı mushaf adıyla bir yerde toplanmış ve bu biçimde düzenlenen Kur'ân-ı Kerîm'in birçok nüshası yazılarak gerekli yerlere birer nüsha gönderilmiştir. İşte bundan dolayı zinnûreyn olarak isimlendirilen Hz. Osman'a "Câmiu'l-Kur'ân" (Kur'an'ı toplayan) üstün unvanı verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu şekilde toplanması hadis kitaplarından *Müstedrek*'te şöyle geçiyor:

جُمِعَ الْقُرْاٰنُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ: اِحْدَاهَا بِحَضْرَةِ النَّبِيِّ اَلثَّانِيَةُ بِحَضْرَةِ اَبِى بَكْرٍ
وَالْجَمْعُ الثَّالِثُ هُوَ تَرْتِيبُ السُّوَرِ فِى زَمَنِ عُثْمَانَ

"Kur'an'ın toplanması üç aşamadadır. İlki Peygamberimiz zamanında, ikincisi Ebû Bekir zamanında, üçüncüsü de Osman zamandaki sûrelerin sıralanıp düzenlenmesi şeklindedir."[132]

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde bir araya getirilip sıralanması âyet-i kerimelerin korunmasını, hem de ezberlenip okunmasını kolaylaştırmıştır.

Bütün Kur'an âyetleri Resûl-i Ekrem zamanından beri mükemmel bir tevâtür şekliyle nakledilegelmiş hem de her asırda yüz binlerce kişinin hafızasını süslemiştir.

---

132 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/181-187.

KUR'ÂN-ı MU'CİZÜ'L-BEYÂN'IN TERCÜMESİ MÜMKÜN DEĞİLDİR

Kur'ân-ı Kerîm'in güzelliklerini ve üstünlüklerini gerçek manada anlayabilmek için Arap diline tam manasıyla hâkim olabilmek, iyi bir belâgata ve çok mükemmel bir edebî zevke sahip olabilmek gerekir. Bazı yabancılar ellerindeki düzensiz, bitmemiş tercümelere baktıkları için doğal olarak Kur'ân-ı Kerîm'in olağanüstü belâgatını tam manasıyla anlayamıyorlar. Zaten hikmetli Kur'an ilâhî bir mükemmellik olduğu için onun gerçek anlamda bir tercümesi mümkün değildir. Tercüme denilen şeylerle de Furkân-ı Mübîn'in sağlamlığı, yüceliği, manevi üstünlükleri, nefis işaretleri tam manasıyla ortaya çıkmaz. Arapça'ya vâkıf olanlar bilirler ki bazan Arapça'ya mahsus bir edatın, bir üslubun barındırdığı derin anlamlar diğer dillere tercüme edilmesi halinde korunması mümkün olmaz. Zaten her dilin kendine has bir dil yapısı, bir ifade tarzı olduğundan tercüme edilecek dilin dil yapısına, ifade tarzına uyulmadığı takdirde aslının sahip olduğu belâgat ve yücelik ortaya çıkmaz. Riayet edildiği takdirde ise zorunlu olarak birçok tasarruf ve değişim meydana gelir. Aslının özelliği değişmiş olur. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in tercümelerinden hiçbiri Kur'ân-ı Mübîn'in anlatımındaki mükemmellik ve ifadelerinin duru ve düzgün oluşu özelliğini kendinde barındıramaz, onun yüksek manalarını içermez ve hiçbiri Kur'an yerine geçemez.

83. Kur'ân-ı Kerîm'in Muhtevası

Kur'ân-ı Mübîn'in yüce içeriği temel inanç konularına, ibadete, medenî hukuka, ceza hukukuna, etik ve ahlâka, nasihat ve öğütlerine, va'd ve vaîde[133], ibret dolu kıssalar, olaylar ve kâinatın nice harika hakikatlerine dair âyet-i celilelerden ibarettir.

Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in yüceliği,

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

133 Va'd, gelecekte kişiye bir faydanın ulaşmasını veya ondan bir zararın giderilmesini içerir. Vaîd ise bir zararın ulaşması veya bir faydanın giderilmesini içerir.

"Bu Kur'an bütün insanlar için bir açıklama, müttakiler için bir rehber ve öğüttür" (Âl-i İmrân 3/138) ilâhî beyanıyla açıklanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm tarihî kıssalara, olaylara ve kâinatın hakikatlerine ait âyetleri; Allah Teâlâ'nın kudret ve büyüklüğünü tasvir, insanlığın fikirlerini aydınlatmak ve insanların gafletten uyanmalarını sağlamak içindir. Yoksa tarih, coğrafya, astronomi gibi ilimleri öğretmek için değildir. Bunlar insanlığın çalışması sayesinde elde edilebilecek şeylerdendir. Bu hikmete dayanır ki Kur'ân-ı Mübîn'deki kozmolojik gerçeklerin en güzel, en harika kısımları tarihî olayların herkese ders veren parçaları anlatılmakla yetinilmiştir.

Bütün İslâm âleminin rehberi, kurtuluşu, mutluluk ilkesi olan Kur'ân-ı Kerîm İbn Abbas hazretlerinden rivayet olunan söze göre 6666 âyet-i kerimeden ibaret olup 114 sûreden oluşmuştur. Başlıca şu yüce gayeleri içermektedir.

1. İnançla İlgili Konular

Birçok Kur'an âyeti ulûhiyyet, peygamberlik, melekler, indirilen kitaplar, kazâ ve kader, mebde-meâd[134] ve diğer önemli inanç konuları hakkındadır. Nitekim İhlâs sûresinde Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyyeti,[135] samediyyeti,[136] anne-baba, oğul ve bir benzerinin olmasından uzak olduğu anlatılmıştır.

2. İbadetlerle İlgili Konular

Yüce Kur'an'da müslümanların sorumlu olduğu namaza, oruca, hacca, zekâta ve diğer bir kısım ibadetlere dair birçok âyet-i celile vardır. İnsanlığın ancak bunun gibi bedenî ve malî ibadetler sayesinde kurtuluşa ulaşacağı beyan edilmiştir.

---

134 Nâşir: Mebde Allah'ın mahlûkatı ilk olarak yarattığı sürecin adıdır. Meâd ise Allah'ın dünya hayatının son bulmasıyla ebedî olan ahiret hayatını başlatacağı dönemin adıdır.

135 Nâşir: Allah Teâlâ'nın zâtî sıfatlarından O'nun birliğini anlatan sıfat.

136 Nâşir: Allah'ın, her şeyin O'na muhtaç olması, O'nun ise hiçbir şeye muhtaç olmaması manasındaki sıfatı.

Nitekim,

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىۜ ﴿١٥﴾

"Temizlenen, Rabb'inin adını anıp O'na kulluk eden kimse kuşkusuz kurtuluşa ermiştir" (A'lâ 87/14-15) âyet-i celilesi bunu anlatır.

3. Muâmelâtla İlgili Konular

Medenî bir toplumun devamı, düzenin sürekliliği, aralarındaki ilişki ve davranışın güzelce devam etmesine bağlıdır. Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm'de alışveriş, emanet, hibe ve vasiyet, miras, nikâh, talâk gibi aile hayatına ait hususlarla ve diğer başka konularla alakalı pek çok hüküm vardır. Kısaca alışverişte doğruluk üzerine hareket edilmesi, ölçü ve tartıya dikkat edilmesi ve başka hususlar hakkında birçok âyet-i kerime mevcuttur.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَق۪يمِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلاً ﴿٣٥﴾

"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru teraziyle tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir" (İsrâ 17/35) âyet-i kerimesi buna örnektir.

4. Ukûbâtla (Ceza Hukuku) İlgili Konular

İslâm toplumunun mutluluğa ulaşması bu toplumu oluşturan fertlerin dinî ve dünyevî hükümlere hakkıyla uymalarıyla mümkün olur. Dolayısıyla bu hükümlere aykırı davrananlar İslâm toplumunun huzurunu ihlal, kendi felaket ve talihsizliklerini ortaya koymuş olacaklarından cezaya layık olurlar. Bu hikmetten dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de hırsız, zinakâr, katil, eşkıya vb. hakkında farklı cezalar belirlenmiştir. Sonuç olarak masum birini kasten öldüren kişinin kısas edilerek öldürülmesi Kur'an'ın hükümlerindendir. Kısasın insan toplumu için hayata sebep olduğu,

وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

"Kısasta sizin için hayat vardır" (Bakara 2/179) âyet-i kerimesiyle açıklanmıştır.

5. Âdap ve Ahlâkla İlgili Konular

Kur'ân-ı Kerîm'de edep, fazilet ve ahlâka dair birçok âyet-i kerime vardır. Bunlar İslâm dininin ahlâkî ve vicdanî hükümlerini oluştururlar. Allah Teâlâ'ya tazim, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e muhabbet ve hürmet, anne babanın hakkına riayet, insanlarla iyi ilişkiler Kur'ân-ı Kerîm'in öğrettiği edeple ilgili esaslardandır. İyiliği emredip kötülükten sakındırma, cahil kişilerden uzak durma da Kur'ân-ı Hakîm'in telkin ettiği üstün ahlâkî davranışlardandır. Âyet-i kerimede de,

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

"Sen affı tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir" (A'râf 7/199) buyrulmuştur.

6. Öğütler ve Tavsiyeler

İnsanlığı uyarmak için onun maddi ve manevi hayatına ait tehlikeli durumlardan onu korumak için indirilmiş birçok âyet-i celile vardır.

Müslümanların Allah Teâlâ'yı daima hatırlayarak gaflet ve şehvete dalmaktan sakınmaları, birbirlerini kardeş bilerek medenî ve toplumsal hallerini düzeltmeye çalışmaları, iyilik ve takva ile vasıflanmaları Kur'ân-ı Kerîm'in öğütlerindendir. Nitekim bir âyet-i kerimede,

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

"Müminler ancak kardeştir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz" (Hucurât 49/10) buyrulmuştur.

7. Va'd ve Vaîd (Tehdit)

Allah Teâlâ'nın emirlerine uyan, yasakladığı şeylerden sakınan müminlerin ödüle layık olacakları hakkındaki ilâhî vaadi içeren birçok âyet-i kerime vardır. Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine karşı gelip, yasakladığı şeyleri yapmaya cüret edenlerin cezalarını çekecekleri hakkında da ilâhî tehdidi içeren bir hayli Kur'an âyeti mevcuttur.

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍۚ ﴿١٣﴾ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفٖى جَحٖيمٍۚ ﴿١٤﴾

"İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennemdedirler" (İnfitâr 82/13-14) nazm-ı celili va'd ve vaîdi ihtiva etmektedir.

8. Kozmolojik Hakikatler

Kur'ân-ı Mübîn'de yaratılış izleri ve bunun harika sahneleriyle ilgili birçok âyet-i celile vardır. Bütün bu Kur'an anlatımları âlemin yaratıcısının kudret ve büyüklüğünü göstermek, kâinatın nimet ve faydalarından bahsederek insanlık için gösterilen Allah'ın lutuflarına dikkat çekme hikmetine dayanmaktadır. Yoksa astronomi, kozmoloji ve başka meselelere dair bilgi vermek için değildir. Bunlar peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesindeki büyük faydalardan değildir. Bu hikmete dayalıdır ki,

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِۜ قُلْ هِىَ مَوَاقٖيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّۜ

"Sana hilal şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir" (Bakara 2/189) âyet-i kerimesinde ayın gösterdiği farklı farklı aşamaların sebebini soranlara bu değişimdeki faydayı açıklamak suretiyle cevap verilmiştir.

9. Kıssalar ve Olaylar

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı büyük peygamberlerin seçkin hayatlarına, geçmiş ümmetlerin tarihî durumlarına dair bazı bilgiler verilmiştir. Bu husustaki Kur'an âyetleri kısmen Resûl-i Ekrem Efendimiz'in içi-

ni ferahlatma, kavminin her türlü eziyet ve sıkıntısına maruz kalan o yüce peygamberi teselli, kısmen de bu mübarek ümmete ibret ve öğüt verme hikmetine dayanır. Bu hikmete dayalıdır ki Kur'ân-ı Mübîn'de genellikle tarihî bir olayın en ibretli kısmı anlatılıp diğer kısımlarına dair ayrıntı verilmemiştir.

Geçmiş ümmetlerden bazılarının tarihî durumlarına dair Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın haber verdiği şeyler genellikle gerçek olaylardan ibarettir. Bunların arasında akl-ı selimin kabul edemeyeceği hiçbir kıssa yoktur.

İfadelerinde nice hikmetler barındıran Kur'an'ın bir kısım mitolojik hikâyeleri barındırdığına inanmak Kur'an hakikatlerine karşı pek büyük bir cehalettir. Kur'ân-ı Kerîm kendisine bunun gibi iddialarda bulunanları,

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ

"Onun önünden de ardından da bâtıl gelemez" (Fussılet 41/42) âyet-i kerimesiyle azarlayıp yalanlamaktadır. Mesela Kur'ân-ı Kerîm Nuh tufanına, Zülkarneyn'e, Sebe melikesine, Ashâb-ı Kehf'e dair bazı bilgiler veriyor ki bunlar esasında çok büyük olaylardır ve kısmen alışıldık durumlara terstir. Fakat bütün bunların hiçbiri akıl açısından imkânsız değildir. Allah'ın kudretini kabul eden, mucize ve diğer olağanüstü şeylere inananlar için Kur'an'ın anlattığı kıssaları akla aykırı görmek asla mümkün değildir.

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Çünkü O her şeye güç yetirendir" (Mâide 5/120).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÜCE MELEKLER

84. Meleklere İman

Meleklere inanmak farzdır. Şöyle ki Allah Teâlâ'nın melek denilen mümin, aziz, masum, emirlerine tam boyun eğen birtakım ulvî yaratıkları vardır.

Bunlar bulundukları yer bakımından arazî, semavî, arşî gibi kısımlara ayrıldığı gibi görevleri bakımından da "müdebbirât" ve "hafaza" ve başka isimlerle birçok kısma ayrılır.

Meleklerin bir kısmı daima tesbih ve tehlîl getirmekle meşgul, diğer bir kısmı da kâinattaki işleri yürütmeyle görevlidir. İçlerinden bir kısmı da Allah'ın vahyini aziz peygamberlere ulaştırmakla görevli olup elçilikle nitelenmişlerdir. İşte bunları bilip tasdik etmek gerekir.

Yüce meleklerin varlığı naklî olarak kesin, aklî olarak da mümkündür. Allah'ın meleklerinin kudret ve büyüklüğünü kabul etmiş olanlar melek denilen bir kısım yüce varlıkların varlığını tasdik etmekte asla tereddüt etmezler.

AÇIKLAMA

Melekler Allah Teâlâ'nın mübarek kullarıdır. Yapmakla sorumlu oldukları görevi yapma noktasında kendilerine asla bir bıkkınlık gelmez. Ayrıca masum oldukları için kendilerinden asla bir kötülük çıkmaz.

Nitekim,

لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾

"Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır" (Tahrîm 66/6) âyet-i kerimesiyle övülmüşlerdir. Hârut ve Mârut adındaki iki meleğe isnat edilen günah asılsızdır. Bunlar, İsrâilî mitolojiler olup asılsız bir rivayetten ibarettir.

Melekler çeşitli kısımlara ayrılır. Bir kısmı daima tenzih ve tehlîlle meşgul olup Allah sevgisiyle istiğrak halinde bulunurlar. Bunlara "illiyyîn, mukarrebûn" denir. Bir kısmı da yerde gökte işleri yürütmekle görevlidir. Bunlara "müdebbirât" adı verilir. Diğer bir kısmı da büyük peygamberlere ilâhî vahyi ulaştırmada aracı olup "elçilik" ile nitelenmişlerdir.

Büyük peygamberlerin çoğu Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla ilâhî vahyi almışlardır. Hz. Cebrâil ile Mîkâil, İsrâfil, Azrâil isimli dört melek elçilik rütbesine sahiptirler. Meleklerin bir kısmına "hafaza" denir ki her insan üzerine bunlardan iki melek görevlendirmişlerdir. Bunlar o insanın iyilik ve kötülüklerini yazarlar. Bunların insanların amelini yazmaları kuşkusuz bir ihtiyaçtan kaynaklanmaz. Belki bunların bu husustaki görevleri birtakım yüce hikmetlere dayalıdır. Sonuç olarak bu hakikate inananlar bu meleklerden utanarak kötülük yapmaya cüret edemezler ve bu inançları yüzünden Allah katında sevap alırlar. Bununla birlikte bu meleklerin yazış tarzı elbette bizim yazışımız gibi değildir. Bunun nasıl olduğunu kuşkusuz Allah Teâlâ bilir.

MELEKLERİN VARLIĞI NAKLEN SABİT AKLEN DE CÂİZDİR

Meleklerin varlığı şer'an sabit, aklen ise mümkündür. Bütün büyük peygamberler bunların varlığını haber vermiş, bütün dinlerin mensupları bu gerçeğe inanmış bulunmaktadır. Bundan dolayı melekleri inkâr etmek veya bunların hakkındaki naklî delilleri yorumlamaya kalkışmak câiz olmaz. Aksine kesin delil olmayan dinî naslar zâhirî manası göz ardı edilerek tevil edilemez. Sonra hiçbir şer'î nas yorumdan kurtulamaz ki bunun neden olacağı kötülükler saymakla bitmez.

İnsanların akılları, meleklerin ne varlığına ne de yokluğuna işaret eder. Belki mümkün işlerden olduğuna tanıklık eder. Melekleri inkâr etmek için bilimsel, aklî hiçbir delil ileri sürülemez. Tıp bilimi, doğa bilimleri gibi pozitif ilimlerle uğraşanla bu bilimlere dayanarak meleklerin olmadığını iddia edemez. Bu bilimler yalnız duyu ve tecrübe sahasına dahil olan şeylerden bahseder. Yoksa soyut şeylerden, tabiatüstü şeylerden, duyu ve tecrübeyle keşfolunmayacak kadar ince olan nurdan cisimlerden bahsedemez. Bu yön adı geçen bilimlerin görevi değildir. Bununla birlikte mademki bilim çevreleri tabiatta göremedikleri birtakım bilinçsiz kuvvetlerin varlığını söyleyerek bunların aracılığıyla birçok kozmik olayın meydana geldiğini iddia ediyorlar; o halde melek denilen bir kısım latif, hayat ve şuur sahibi kuvvetlerin varlığına ve bu vasıtayla bir kısım kozmolojik olayların meydana çıktığını söylemelerine ne engel vardır?

Her gün şahit olduğumuz birtakım ruhî ve manevi olaylar vardır. Bunları sadece doğa kuvvetleriyle nasıl açıklayabiliriz? Elbette bu doğa kuvvetlerinden başka ruhî, manevi birçok kuvvet daha mevcuttur. Bu kâinattaki kuvvetler şüphe yok ki bizim gördüğümüz, bildiğimiz kadar sınırlı ve basit değildir.

Bununla birlikte kâinatın genel şekline kıyasla bir atom seviyesinde olan dünya üzerinde bu kadar akıl ve hayat sahibi yaratıklar var olduğu halde kâinatın diğer kısımlarında hayat ve bilince sahip yaratıkların olmayışını nasıl söyleyebiliriz?

Eski filozoflar, melekleri inkâr etmiyorlardı. Hatta meleklere "yüce ruhlar, yüce akıllar, somut varlıklar" gibi adlar vermişlerdir. Ayrıca İşrâkıyye ekolünün kurucusu olan Eflatun, riyâzet ve nefsanî arzularla mücadele (mücâhede) sayesinde nefsin karanlıklarından kurtularak ruhları ve melekleri gördüğünü anlatmıştır. Hikmetli yaratıcının bu âlemde öyle varlıkları vardır ki biz onların varlıklarından henüz habersiziz. Nitekim Furkân-ı Mübîn'de,

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ

"Rabb'inin ordularını kendisinden başka kimse bilmez" (Müddessir 74/31) buyrulmuştur. Ne gerek var, bir damla suda mikrop denilen binlerce mikroorganizma bulunmuyor mu? Acaba birkaç yüzyıl önceki insanlara bu gerçek haber verilmiş olsaydı inanırlar mıydı? Halbuki bugün bunların varlığı mikroskop adındaki alet vasıtasıyla tamamen görülmektedir. Artık Allah'ımızın kudret ve büyüklüğüne kıyasla bu gibi varlıkların varlığını inkâr etmeye imkân yoktur.

85. Meleklerin Mahiyeti

Melekler erkeklik ve kadınlıktan uzak, yeme içme gibi hayatî şeylere ihtiyacı olmayan, en büyük işleri yerine getirebilen, en uzak mesafeleri olağanüstü bir hızla katetmeye müsait olan, istedikleri şekil ve biçime girmeye güçleri yeten varlıklardır. Bunların bu üstün özellikleri de naklî olarak kesin, aklen de câizdir.

AÇIKLAMA

Melekler kelâmcıların çoğuna göre latif, nurdan cisimlerdir. Filozoflar ve bazı İslâm âlimlerine göre ise melekler akıl ve ruh gibi soyut şeylerden sayılırlar. Meleklerde erkeklik ve kadınlık özellikleri yoktur. Çünkü bu özellikler aralarında üreme ve doğurganlık gerçekleşen varlıklara hastır. Meleklerde ise bu durum geçerli değildir.

Yine melekler farklı fıtratta yaratılmış olduklarından hayatlarını devam ettirmek için yiyecek ve içeceğe muhtaç değildirler.

Meleklerin çok büyük işleri yapmaya güçleri yeter. Cenâb-ı Hak dünyadaki bütün atomlara ve özellikle görünmeyen bir kuvvetten ibaret bulunan elektrik akımına birçok özellik vermiştir. Elektrik denilen kuvvet o kadar inceliğine rağmen en büyük cisimleri olağanüstü bir hızla sürükleyip çekiyor. İşte Allah Teâlâ yüce meleklere de birtakım üstün özellikler vermiştir. Onlar bu sayede birçok büyük işi yapabilirler.

Melekler en uzak mesafeleri en kısa zamanda katedebilirler. Bu yönleri de asla akla aykırı görülemez. Yerçekimi kanununu bilenler, yoğun cisimlerden olan gök cisimlerinin ne kadar hızlı döndüğünü bilenler, hele ışığın birkaç saniye zarfında ne kadar uzak mesafeleri katettiğini bilenler yüce meleklerin şu hareket ve yol katetmedeki hızlarını garipseyecek bir durum göremezler.

Meleklerin kendilerine has özellikleri görülmelerine engel olmaktadır. Bunları asıl şekilleriyle görmek yüce peygamberlerden başkası için mümkün değildir. Ancak maddî bir şekle mesela insan sûretine girmeleri şartıyla görülmeleri mümkün olur.

Melâike-i kirâmın bir kişinin şekline girerek görülebilmeleri de yüce yaratıcımızın mutlak kudreti açısından garipsenecek bir durum değildir.

MELEKLER ile İNSAN ARASINDAKİ ÜSTÜNLÜK

Melekler hakkında övgü ve methe aykırı söz söylemek kesin olarak haramdır. Hepsi Cenâb-ı Hakk'ın mümin, değerli kullarıdır. Bununla birlikte insanların elçisi, meleklerin elçisinden üstündür. Meleklerin elçisi de bütün insanlardan üstündür. Bu hususta ümmetin icmâı vardır. Takvada ileri giden insanlara gelince, tercih edilen görüşe göre onların geneli meleklerin genelinden üstündür. Çünkü melekler yaratılış bakımından günahsızdırlar. Onların ibadet ve Allah'a itaati bizim nefes alıp vermemiz gibi fıtrî bir özelliktir. Bu hususta hiçbir zahmet çekmez hiçbir engelle karşılaşmazlar. Halbuki insanlar birçok ilgi ve ihtiyacın tesiri altında bulunurlar. Sahip oldukları birtakım zararlı

kuvvetler kendilerini ibadetlerden ve faziletler ile kemalatı kazanmalarını engellemeye çalışırlar. Artık insan bu durum ile beraber bütün şu engelleri ortadan kaldırır ve insanlığa layık bir şekilde hareket eder, kulluk vazifesini güzelce yerine getirmeye çalışırsa elbette meleklerden daha üstün olur. Nimet külfete göre değil midir?

اَفْضَلُ الْعِبَادَاتِ اَحْمَزُهَا

"İbadetlerin en faziletlisi en zahmetli olanıdır."[137]

EK

CİN ve ŞEYTAN DENİLEN GİZLİ VARLIKLAR

Âlemlerin yaratıcısının yaratmış olduğu başka bir kısım gizli varlıklar vardır ki onlara da cin denir. Cinlerin varlığı dinen kesin, aklî olarak da mümkündür. Bütün dinlerin mensupları onların varlığına inanır. Meleklerin varlığının mümkün oluşunu ispat eden aklî deliller, bunların da varlıklarının mümkün olduğunu ispat eder.

Cinler meşhur görüşe göre latif ateş cisimlerinden ibarettirler. Bunlar esasında mâricden[138], yani saf ateş alevinden veya âdeta yanmakta bulunan bir lamba şişesi içerisinde mahsur kalan hava gibi yanmış bir havadan yaratılmışlardır. Cinler bazı özellikleri itibariyle meleklere benzerler. Özet olarak farklı şekillere girer ve çok zor işleri yapabilirler. Fakat hepsi toprak rengidir.

Kadîm filozoflar bunlara süflî ruhlar, yer ruhları adını vermişlerdir. Aralarında üreme gerçekleşir. İnsanoğlu gibi ibadet ve Allah'a itaat etmekle sorumlu tutulmuşlardır. Bir kısmı mümin diğer bir kısmı kâfirdir.

---

137 Sehâvî, el-Makâsıdü'l-Hasene, nr. 138.

138 Nâşir: "Cinleri de halis ateşten (mâric) yarattı" (*Rahmân* 55/15).

HZ. PEYGAMBER'İN CİN TOPLUMUNA DİNÎ HÜKÜMLERİ TEBLİĞ ETMESİ

Son peygamber olan Hz. Muhammed, "resûlü's-sakaleyn" yani insanlar ve cinlerin peygamberi olma şerefine sahip bulunması sebebiyle cin toplumuna bir kısım ilâhî hükümleri ulaştırmıştır. Özellikle cinlerden bir grup Hz. Peygamber'in okumakta olduğu bazı Kur'an âyetlerini dinleyerek Allah'ın birliğini tasdik etmiş ve bu olayı diğer cinlere de haber vermişlerdir.

Nitekim,

قُلْ اُو۪حِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُٓوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ ﴿١﴾ يَهْد۪ٓي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪

"Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur'an'ı) dinleyip de şöyle dedikleri bana vahyolunmuştur: Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona iman ettik" (Cin 72/1) âyet-i kerimesi bunu anlatır.

ŞEYTAN VESVESESİNİN OLUŞ ŞEKLİ

Cinlerin bir kısmı insanları sapkınlığa düşürmeye ve akıllarını çelmeye vakitlerini ayırırlar ki bunlara şeytan denilir. Zaten inat, dinî emirleri yapmaktan uzak duran, genel ahlâkı bozmaya çalışan insanlara da şeytan denir. Cin gibi gözle görülmeyen bir canlının insanoğluna vesvese vermesi bilimsel olarak imkânsız görülemez. Bazı filozoflar derler ki: Cinler latif gök cisimlerindendir. Bunlardan her biri gök parçalarından bir parçaya ilişir, sonra bu parçanın nüfuz ve hareketi vasıtasıyla yoğun cisimlerde mesela insan bedeninde bazı gizli davranışlar sergiler.

Ne hacet gözle göremediğimiz birtakım küçük canlıların insan psikolojisi üzerinde ne kadar kötü tesir bıraktığı bilimsel olarak ortada değil mi? O halde görünmeyen varlıklardan olup dinî ıstılahta şeytan diye adlandırılan birtakım latif cisimlerin insan psikolojisi üzerinde bazı etkilerde bulunabilmesi neden akla aykırı olsun. İşte Hz. Âdem'e tazim-

den dolayı secde etmede kibir gösteren İblîs de bu tür cinlerdendir. Bazı kimseler şeytanları insanların fıtratlarındaki birtakım şerli güçlerden kinaye sayarak bu husustaki şer'î nasları tevil etmeye çalışırlarsa da bu asla doğru değildir. Çünkü insanlara vesvese veren birtakım canlı, gizli varlıkların var oluşu naklen sabit, aklî olarak da imkânsız değildir. Bundan dolayı bu konudaki dinî nakilleri yorumlamaya ihtiyaç yoktur. Hele Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı varlıkları yalnız bizim görüp bildiğimiz şeylerden ibaret zannetmek kadar gafillik olamaz. Böyle bir zan, ilâhî varlıkların büyüklüğünü takdir edememekten kaynaklanır.

Bununla birlikte insanlardan doğan her kötülük mutlaka şeytandan gelen bir vesvesenin neticesi değildir. Belki insanların yaratılmış oldukları birtakım kötü kuvvetler, nefsanî arzular da günah işlemeye sevketmektedir. Bunun için herkes için nefsini düzeltme, ahlâkını güzelleştirmeye çalışmak önemli bir görevdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAZÂ ve KADER

86. Kazâ ve Kadere İman

Kazâ ve kadere iman etmek farzdır. Bu iman, aynı zamanda Allah Teâlâ'ya imana dahildir. Çünkü kader olacak olan şeylerin zaman ve mekânını, özelliklerini ve niteliklerini ve diğer ayrıntılarını yüce Allah'ın bilip ezelde takdir ve sınırlamasından ibaret olduğundan O'nun ilim ve irade sıfatıyla ilgilidir.

Kazâ da, Hak Teâlâ'nın irade edip takdir ettikleri şeylerin zamanı gelince ilim ve iradesine uygun olarak ortaya çıkarması demek olduğundan tekvin yüce sıfatıyla ilgilidir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı yaratan olduğuna, ilim ve iradesinin tüm parça ve bütünleri kapsadığına iman etmiş olanlar kazâ ve kadere iman etmiş olurlar. Şu kadar ki özel öneminden dolayı kazâ ve kadere imanın farz oluşu ayrıca açıklanmıştır.

AÇIKLAMA

Kazâ ve kader problemi en önemli kelâm problemlerindendir. Bu problem gerek farklı din mensupları arasında gerek farklı felsefe ekolleri arasında öteden beri birçok tartışmaya neden olmuştur. Bu problemin içeriğini hakkıyla anlamak insanlığın gücünün sınırları dışındadır. Bu hikmete bağlıdır ki müslümanlar kazâ ve kadere iman etmekle beraber bu meseleye uzun uzadıya derinlemesine dalmaktan, kaderin sırlarını keşfetmeye çalışmaktan menedilmişlerdir.

Hz. Ebû Hüreyre der ki: Biz kader meselesi hakkında tartışmakta iken ansızın âlemlerin övünç kaynağı Hz. Peygamber yanımıza geldi, mübarek yüzlerinde kızarıklık belli olacak şekilde kızdı ve dedi ki: *"Siz bundan mı sorumlusunuz? Yoksa ben bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu konuyu tartıştıkları için helâk oldular. Sakın bu mesele üzerinde tartışmayın."*[139]

Ne yazık ki müslümanlar hikmete uygun bu emre hakkıyla boyun eğmediler. Bu meseleyi uzatmaktan dolayı aralarında anlaşmazlıklar meydana geldi. Birtakım gruplar ortaya çıktı ve pek çok kimse bu yüzden sapıklık vadilerine düştü. Bununla birlikte Ehl-i sünnet âlimlerinin gayreti sayesinde bu mesele açıklığa kavuşarak müslümanların büyük bir kısmı bu hususta nezih, ılımlı bir yol tutmayı başardılar. Zaten aşağıda maddelerden bu durum iyi anlaşılır.

87. Kazâ ve Kaderin Kapsamı ve Mahiyeti

Bütün olaylar ve özellikle insanlardan ortaya çıkan tüm fiil ve hareketler, kâinatın yaratıcısının kazâ ve kaderiyle, yaratma ve takdir etmesiyle meydana gelmektedir. Nitekim yüce Peygamberimiz,

إِنَّ اللهَ صَانِعُ كُلِّ صَانِعٍ وَصَنْعَتِهِ

"Şüphesiz Allah, her sanatkârı ve sanatını yapan, yaratandır"[140] buyurmuştur. Bununla birlikte insanlar bir kısım ihtiyarî fiillere sahiptir. Bu

139 Tirmizî, Kader, 1.

140 Süyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, 2/278 (nr. 5377); bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/31-32; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 190.

fiillere göre sevap ve cezayı hak ederler. Hak Teâlâ insanın seçimine kalmış bu fiilleri insanların irade ve seçimlerine uygun olarak irade edip meydana getiriyor. Allah'ın âdeti, hikmetten dolayı hep böyle gerçekleşir. Budan dolayı herkesin bir kısım fiillerinde kendi seçim ve iradesi asıl olduğundan bu konuda zorlama ve dayatma yoktur.

AÇIKLAMA

Canlılardan sudûr eden fiiller ya seçimine dayalı (ihtiyarî) ya da zorunlu (ıztırarî) diğer ismiyle tabii fiiller olmak üzere iki kısma ayrılır. İnsanların seçimine dayalı fiiller, oturmak, yemek, içmek gibi seçim ve bilince dayalı fiillerdir. Zorunlu fiiller de uyumak, uyanmak, hazmetmek, büyümek gibi seçim ve bilince dayalı olmayan fiillerdir.

Bu iki kısım fiillerin hepsi diğer olaylar gibi Allah Teâlâ'nın kazâ ve kaderiyle, irade ve tekviniyle (yaratma) oluşmaktadır. Dinler ile filozoflar en çok insanların seçimine bağlı fiillerini tartışma konusu edinerek bunların Allah tarafından yaratılıp yaratılmaması hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu alandaki araştırma konularına kelâm ilminde "kulların fiillerinin yaratılması meselesi" adı verilmiştir.

KULLARIN FİİLLERİ HAKKINDA EHL-i SÜNNET'İN İNANCI

Ehl-i sünnet'e göre kullarının gerek zorunlu fiillerini gerek onların seçimine dayalı fiillerini yaratan ancak Allah Teâlâ'dır. Bir müminin imanı Allah'ın iradesine itaat etmekle oluştuğu gibi küfrü, isyanı da yine eksikliklerden münezzeh olan Allah'ın iradesiyle meydana gelir. Fakat bu şekilde ortaya çıkan ilâhî irade mümin ve kâfir olanların kendi irade ve seçimlerine bağlı olduğundan zorlamayı gerektirmez.

Gerçek o ki Allah Teâlâ kâinatın yaratıcısıdır. O'nun ezelî kudretiyle her şeyi vasıtasız meydana getirmeye gücü yeter. Ancak kullarını hikmetten dolayı birtakım hükümler ve ödevlerle sorumlu tutmuş olduğundan ilâhî adaletinin bir işareti olarak onlara irade ve kudret vermiştir. Her şahıs sahip olduğu bu iradeyle mümkün fiillerden dile-

diğini tercih edebilir. Aynı şekilde kudretiyle de tercih ettiği fiil üzerinde etki yapabilir. Bu konuda seçim yetkisi vardır. Sahip olduğu irade ve kudreti isterse hayra isterse şerre kullanabilir. Şu kadar var ki bir kimse kendi kudret ve iradesini bir fiile yöneltip de onu meydana getireceği anda hemen Cenâb-ı Hak -kendi kudret ve tekvin sıfatlarının daha evvel taallukuyla- o fiili yaratır. Sonradan yaratılmış kudretin direk etki etmesine imkân vermez. Çünkü âlemlerin yaratıcısı kendi yaratma sıfatına başkalarının ortaklığını kabul etmez. Bu halde o fiil, Allah'ın kudretiyle meydana gelmiş olur. Kulun hâdis (sonradan yaratılmış) kudreti de onda potansiyel olarak etki etmiş, meydana gelen o fiilin sevap ve günah diye nitelenmesine vesile olmuş olur ki buna da "kesb" denir.

İnsanlardaki hâdis kudretin böyle bir etkiye uygun olması ilâhî delillerin tamamlanması hikmetine bağlıdır. Artık hiç kimse kendi fiillerinden dolayı yüce Rabb'ine karşı itiraz etme yetkisine sahip değildir.

İşte Cenâb-ı Hak kullarının seçimine kalmış fiillerini daima onların seçim ve iradelerine uygun yarattığı -mesela hayrı isteyenler hakkında hayrı, şerri seçenler hakkında şerri yarattığı- için söz konusu fiiller kullara nispet edilir ve herkesin fiillerinde kendi iradesi esas olmuş olur. Bundan dolayı küfür ve günahı tercih edip seçenler kendi irade ve kudretlerini kötüye kullanmış olur, irade ve ilâhî kudretin o şekilde taalluk etmesine sebep olacaklarından daha sonra maruz kalacakları zarardan dolayı kadere bahane bulmaya hakları yoktur.

KULLARIN FİİLLERİ HAKKINDA KADERİYYE'NİN İNANCI

Kaderiyye mensupları, Cenâb-ı Hakk'ı kötülükleri yaratmaktan tenzih etmek için insanlara bir çeşit yaratma sıfatı isnat etmiş, Allah'ı tenzih etmeye çalışırken Allah'ın birliğine ortak koşmaya varacak bir hataya düşmüşlerdir.

Onlar şöyle söyler: Allah Teâlâ zorunlu fiillerin yaratıcısıdır, ihtiyarî fiillerin yaratıcısı değildir. Herkes kendi ihtiyarî fiillerini yaratır,

meydana getirir ve bu hususta kazâ ve kadere tâbi olmaz. Eğer böyle olmasaydı mükellefiyetin ortadan kalkması gerekirdi. Aksi takdirde cebir olması gerekirdi ve insanlar mecburi olarak yaptıkları şeylerden dolayı sorumlu tutulmuş olurlardı. Bu durum ise ilâhî adalete zıttır. Şu da var ki emir ile irade birdir. Mademki Cenâb-ı Hak küfür ile kötülüğü emretmez. O halde bu gibi kötü fiilleri de irade etmez.

Kaderiyye'nin bu düşüncesi tamamen bir aşırılıktır. Kulları yaratıcı vasfına yükseltmek nasıl câiz olabilir? Cenâb-ı Hak kulların fiillerini kendi irade ve tercihlerine göre irade ve var etmektedir. Dolayısıyla bu durumda niçin cebir söz konusu olsun? Emir ile irade ise bir ve ötekinin olmasını gerektirici değildir. Birçok kez bir şey emredildiği halde o şeyin vücuda gelmesi arzu edilmez. Nitekim bazan bir zat hizmetçisinin itaatsizliğini başkalarına göstermek için ona yapmayacağı bir şeyi emreder ve kendisi de emretmesine rağmen kalben o şeyin yapılmamasını ister.

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ

"Allah'tan başka bir yaratıcı var mı?" (Fâtır 35/3);

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

"Oysaki sizi ve yonttuğunuz şeyleri Allah yarattı" (Sâffât 37/96) gibi birçok âyet-i kerime varken insanların kendi fiillerinin yaratıcısı olduğuna nasıl inanabiliriz? İnsanlar kendi fiillerinin ayrıntılarını bilemezler. Mesela beş saniyelik bir mesafe içerisinde ayaklarının kaç defa hareket etmiş olduklarını idrak etmekten bile gafildir. Hiç böyle bir gafletle yaratıcılık bir arada olur mu? Bununla birlikte bu düşüncelerinden dolayı Kaderiyye tekfir edilemez. Çünkü onlar kulu her yönden yaratıcı olarak kabul etmiyor sadece, "Kul kendi fiilini Cenâb-ı Allah'ın ona verdiği araç ve vasıtalar sayesinde yaratır ve var eder" derler.

Üzülerek ifade etmem gerekir ki bir zamandan beri bazı yazarlar tarafından yaratma fiili insanlara isnat edilmektedir. Bu gibi tabirler

konuşma âdabına, dindarlığa zıt olduğundan kullanılmamalıdır. Hatta Kaderiyye'nin öncüleri bile yaratma kelimesini doğrudan doğruya insanlara isnat etmekten çekinmişlerdir.

KULLARIN FİİLLERİ HAKKINDAKİ CEBRİYYE'NİN GÖRÜŞÜ

Cebriyye mezhebi sadece kazâ ve kaderi dikkate alarak tamamen cebrî görüşü savunmuş, yüce Allah'ı acizlik ihtimalinden tenzih etmeye çalışırken farkında olmaksızın Allah Teâlâ'ya bir çeşit zulüm şaibesi isnat etmiştir. Bunlara göre kulların bütün fiillerinin yaratıcısı şanı yüce olan Allah'tır. Kulun hiçbir fiilinde irade ve tercih hakkı yoktur. İnsanların hareketleri diğer canlıların hareketleri gibidir. Kulların tercih etme imkânının olması onların yaratıcı olmasını gerektirir. Halbuki yaratıcılık yalnız yüce Allah'a mahsustur.

Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ilmi, kulların fiillerinden önce mevcuttur. Artık bu fiillerin ortaya çıkması zaruridir. Aksi takdirde ezelî olan ilâhî bilginin değişmesi gerekir ki tevhide inanan hiç kimse bunu söylemez.

Cebriyye mezhebinin bu görüşleri tefrite kaçmaktan ibarettir. İnsanların birtakım ihtiyarî fiillere sahip oldukları nasıl inkâr edilebilir? Özellikle tercih hakkına sahip olmak neden yaratıcılık vasfını gerektirsin? Yaratan ancak Allah Teâlâ'dır. Kul ise kâsibdir, yani eylemi yapandır. İnsan kendisine verilmiş olan araç ve sebepleri arzu ettiği bir eylemin ortaya çıkması için sarfeder. Her şeyi hikmetle yaratan Allah da o fiili kulun arzusu yönünde yaratır.

Ezelî olan ilâhî bilgi ise kulun irade ve seçme hürriyetine asla mani değildir. Çünkü Allah'ın ilmi bilinen şeylere tâbidir.[141] Yani Cenâb-ı Hak olacak olan şeyleri olacağından dolayı bilir, yoksa bildiği için o şeyler meydana gelmez. Mesela astroloji ilmine sahip olan bir kişi önümüzdeki falanca günün şu dakikasında güneş tutulması olacak diye önceden bilip haber verir fakat bu kişinin bu şekilde bu bilgiye sahip

141 Nâşir: Aslı Allah'ın ilmi mâluma tâbidir.

olması güneş tutulmasını gerektirmez. Aksine o tarihte güneş tutulmasının meydana gelecek olması o kişinin bunu bilmesine sebep olur.

Bundan dolayı ilâhî bilginin bizden meydana gelecek fiillerle ilişkisi, bu fiillerin kendi tercihlerimizle meydana gelmesi itibariyledir. Yoksa bu fiillerin meydana gelmesi ilâhî bilgiden dolayı değildir.

Bununla birlikte Allah Teâlâ'nın ilim ve iradesi kendi zâtî fiilleriyle de ilişkilidir. Halbuki yüce Allah kendi iradesiyle mutlak fâildir.[142] Eğer Allah'ın olayları bilmesi tercih etmeye engel olsaydı Cenâb-ı Hak zorunlu olarak[143] mutlak yapan olması gerekirdi. Oysa bu görüşü Cebriyye bile söylememektedir.

Şu husus da düşünülmelidir ki eğer insanların tercih hakkı ve kudreti olmasaydı, kendilerinin yaptığı fiillerden dolayı asla sorumlu tutulmamaları gerekirdi.

Halbuki,

جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

"Onların yaptıklarına karşılık olarak" (Secde 32/17) âyet-i kerimesi bu sorumluluğun var olduğuna tanıktır.

Gerçek şu ki bazı Kur'an nasları, insanların küllî bir kudret ve mutlak bir iradeden mahrum olduklarını, bütün yaratılmışların üstünde ezelî bir iradenin, muazzam bir ilâhî kudretin var olduğunu ifade etmektedir. Fakat bu nasların hiçbiri insanların cüz'î bir iradeden, sınırlı bir kudretten mahrum olduğuna delalet etmez. Bu tür şer'î naslar, insanların acizliklerini ifade ederek, kendilerini kibir ve gurura düşmekten korumaları hikmetini barındırmaktadır.

Özetle Cebriyye mezhebinin bu husustaki inancı o kadar zayıftır ki günümüzde böyle bir mutlak cebrîliğe inanan İslâm mezhebi kalmamıştır. Zaten küçük bir gruptan ibaret olan Cebriyye mezhebi Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'in ikna edici ve haklı delilleri karşısında varlığını koruya-

142 Nâşir: Fâil bi'l-ihtiyar.

143 Fâil bi'l-icâb.

mayıp hicrî dördüncü asrın başlarında yok olmuştur. Batılılar aşırı cebirci olan bu düşünce grubu için "fatalizm" kavramını kullanırlar.

88. Tabiat Kanunları

Kâinatta hüküm süren birtakım fıtrî kanunlar ve tabii kuvvetler, olaylar dizisinin basit sebeplerinden ibarettir. Bunların hiçbiri hakiki etken değildir. Bunların hepsi kadîm olan yüce yaratıcının kazâ ve kaderine tâbi olarak ve Allah'ın ezelî iradesi sebebiyle devam eden ve insanların irade ve tercihlerine engel olmayan şeylerdir. Bütün kâinat olaylarını ve özellikle beşerî fiilleri bir kısım maddi, tabii ve sonsuz illet ve sebeplerin zorunlu neticeleri olarak kabul edenlerin bu konulardaki görüşleri, hem semavî dinlerin ulvî hükümleriyle, hem de beşeriyetin vicdanî kanaat ve tecrübeleriyle reddedilmiş ve ilmen çürütülmüştür.

Özetle illet ve sebepler silsilesinin sonsuz bir şekilde devam edeceği kesin delillere göre imkânsızdır. Bununla birlikte illet ve sebepler silsilesi, sonsuz surette devam etse bile -bu silsilenin gerek her halkası ve gerek bütünü sonradan yaratılmış ve mümkün olduğundan- vâcibü'l-vücûd olan ilk fâile ve bir yüce yaratıcıya zorunlu olarak muhtaçtır.[144]

---

144 İllet ve sebepler silsilesi ve bütün olaylar imkân dahilinde olduğundan zaruri olarak bir vâcibü'l-vücûda (zatıyla var olan) dayanır ve onda son bulur. Çünkü mümkün olan her şey ne yaratılmasında ne de var olmasında bağımsız değildir. Mümkün olan bir şeyin varlığı ve yokluğu eşittir. Vâcibü'l-vücûd olan bir tercih sahibi ve etken bulunmasaydı mümkün olan şeyler meydana gelemezdi. Yoksa tercih edici bulunmadan bir tercih gerekli olurdu. Bir şey (kendi kendine) meydana gelmeyince, zaruri olarak başkasını meydana getiremez. Zira bir şey meydana getirmek varlık sahibi olmaktan bir fer'dir ve var olmaktan sonra gelir. Bundan dolayı mümkün olanların zorunlu bir varlığa dayanıp muhtaç olmaları hakikat, sonsuz bir teselsül ise bâtıldır.

Şöyle de denilebilir ki: Eğer bir vâcibü'l-vücûd bulunmasaydı geçmişte mümkinattan hiçbir şeyin bulunmaması gerekirdi. Çünkü o takdirde mümkinatın varlığını yokluğuna tercih edecek bir tercih ediciye ihtiyaç vardı. Aynı şekilde gelecekte de mümkinattan bir şey olmaması gerekirdi. Zira gelecekte olacak olanı var edecek bir varlık bulunmamış olurdu. Halbuki mümkinat silsilesi vardır. Öyle ise bir vâcibü'l-vücûd da vardır ve bu silsile O'nda son bulur.

AÇIKLAMA

Biz bu tabiat âleminde bir kısım yasaların var olduğunu görmekteyiz. Kâinattaki bütün işler bir ahenk ve düzen içerisinde cereyan ediyor. Aynı sebepler daima aynı olayları meydana getiriyor. Varlık alanına çıkan her şey; elektrik, ışık, hareket gibi bir kısım kuvvetlere tabii olarak boyun eğiyor. O halde kâinat sistemi bir kısım kuvvetlere karşı aciz midir? Her şey mecburi ve zorunlu olarak mı meydana geliyor? Canlı ve cansız varlıkların hiçbiri hürriyet ve tercih hakkına sahip değil midir? İşte akla gelen bu sorular farklı fikir ve düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Güzel bir din terbiyesiyle zihinlerini aydınlatamamış birçok kimse bu konularda şaşırıp kalmış, kendilerini dalâlet ve ateizme düşmekten kurtaramamışlardır.

Biz kâinatta birtakım yasaların ve kuvvetlerin varlığını, kâinatın bir kısım sebep ve sonuçlarla varlığını devam ettirdiğini kabul ederiz. Mesela, suyla birçok şey büyüyor, güneşin yaydığı sıcaklık ve ışıkla bitkiler olgunlaşıyor, çiçekler açılıyor ve hava hareketlerinin değişmesiyle hayatı idame ettirmek mümkün oluyor. İşte bunlar birer hakikattir. Fakat şuna da inanırız ki kâinata bu özellik ve kuvvetleri veren sadece alîm, hakîm ve kudret sahibi olan yüce yaratıcıdır. Sırf ilim ve hikmetinin kemal bir neticesi olarak bunları meydana getirmiş ve bunları olaylar zincirinin devam etmesi için birer basit sebep olarak yaratmıştır.

İCÂBİYYE/MADDECİ CEBRİYYE MEZHEBİ (DETERMİNİZM)

Öyle görülüyor ki Batılılar'ın "determinizm" dedikleri ekolün mensupları bu hakikati göremiyor. Bunlar bütün bu kanunları ve kuvvetleri hakiki birer etken kabul ediyorlar. Bunlara göre kazâ ve kader bu âlemde hükümran olan tabii kanunlardan başka bir şey değildir. Her hadise tabiatın değişmez olan kanunlarına tabidir. Her fiil önceden ve geçmişte olan şeylerin zaruri bir neticesidir. Bütün canlı ve cansız mahlûkat tabii kanunların mutlak hegemonyasındadır. Hiçbirinde ne hürriyet ne de iktidar vardır. İnsanların kendilerini tercih eden ve irade sahibi olarak zannetmeleri bir hayalden ibarettir.

İşte düşünceleriyle bu sıradan sebeplerin ötesine nüfûz edemeyen basiretsiz insanlar, âdemoğlunun hürriyet ve iradeden mahrumiyetini şu delillerle ispata çalışmaktadırlar.

1. Mademki bütün olaylar tabii yasaların varlığına dayandığına göre insanların ihtiyarî fiillerini gerçekleştirmesi düşünülemez. Zira ihtiyarî fiillerden her biri bu kanunları değiştiren hayret verici bir şey olur. Halbuki tabii kanunlar değişmezdir.

2. İnsanlardan ortaya çıkan her fiil bir sebepler silsilesinin zaruri neticesidir. Her insan bilerek veya bilmeyerek birçok etkinin tesiri altında bulunur. Artık bu durumla beraber insanın hürriyete, seçebilme imkânına sahip olduğu nasıl söylenebilir?

3. Bir insan düşünün ki bir fiili yapmakla terketmek arasında tereddüt ediyorsa şüphesiz ki bu tereddüt diğerine muhalif birtakım zaruri sebeplerin doğal neticesidir. Sonra bu sebeplerden hangisi galip gelirse insan ona tâbi olarak onun yol gösterdiği tarafı kabule mecbur olur. Demek ki insan o galip sebebin etkisi altında aciz bulunur. Dolayısıyla bu şekilde yaratılmış birinde nasıl hürriyet ve seçme gücü bulunabilir?

4. İnsan en fazla arzuladığı ve özlediği şeye teveccüh gösterir. Halbuki istek ve arzular zorunlu bir iştir. O halde böyle bir emri gerektiren şey tabii olarak zorunlu olarak bilenen bir fiilden ibaret olur.

5. İnsanlardan aynı zaman zarfında ortaya çıkan birtakım hareket ve eylemler daima aynı sayıda olmaktadır. Mesela her yıl nikâh, boşanma, intihar, ölüm kazaları gibi bir kısım olayların yaklaşık sabit bir sayıda olduğunu istatistik veriler göstermektedir. O halde beşerî fiillerin umumi ve dâimî yasalara tâbi olduğu ortaya çıkyor ki bu durumun insan hürriyeti ve seçme kabiliyetinin olabileceği düşüncesiyle bağdaştırılamaz.

MADDECİ CEBRİYYE (DETERMİNİZM) MEZHEBİNİ RET

Maddeci deterministlerin şu sayılan delillerinden hiçbiri beşeriyetin hürriyet ve iradeden yoksun olduğunu ispat edecek kuvvete sahip

değildir. Bu delillere karşı gayet ikna edici cevaplar verilmiştir. Biz bunların bir kısmını genel olarak ifade ediyoruz.

1. İhtiyarî fiillerin var olması neden tabii yasaları ihlal etsin? İhtiyarî fiiller de bu yasalar gibi insanlık âlemin fıtrî bir gerekliliğidir. Evet... Tabii kanunlar daima aynı olayları meydana getiriyor. Fakat bu kanunlar üzerinde diğer bir illetin mesela cüz'î iradenin dahil olmasıyla başka bir hadisenin meydana gelmesi akla uzak değildir. Böyle birtakım farklı farklı illetlerin araya girmesi üzerine bazı yeni eserlerin meydana gelmesinde ne mahzur vardır? Zaten tabii kanunların değişmez olduğu da kesin kabul görmüş değildir (65. maddeye bakınız).

2. Farzedelim ki insanların bütün fiilleri, birtakım illet zincirlerinin zorunlu birer neticesidir. O halde insanların irade ve seçme kabiliyetleri de bu illetler zincirinin tamamlayıcısıdır. Eğer insanların irade ve ihtiyarları zaruri olarak dahil olmayacak olsaydı illetler zinciri tamamlanmayacağından sevap fiilleri de meydana gelemezdi. İnsanlar ise sahip oldukları irade ve kudret sayesinde nefislerini birçok tabii etkenden koruyarak güç sahibi olurlar ki bunun inkârı imkânsızdır.

3. Bazı farklı sebeplerin varlığı bir fiili yapıp yapmama hususunda insanı tereddüde düşürebilir. Ancak bu sebeplerden hangisinin daha kuvvetli olduğunu biz ne ile anlayabiliriz? Hakikatte sonuca götüren sebebin kesin bir sebep olduğunu bize bildirecek hiçbir araç yoktur. İhtimal ki bir insanı başka başka istikametlere yöneltmek isteyen farklı iki sebepten biri o insanın cüz'î iradesi ile kuvvet bularak o sayede fiilin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı bu gibi sebepleri hakiki bir sebep olarak kabul ederek beşer iradesini inkâra kalkışmak doğru olamaz.

4. İnsanlardaki şevk ve arzunun zaruri olması fiilin meydana gelmesini zorunlu kılmaz. İnsan daima arzuladığı şeyi irade etmez, bazan arzuladığı şeyin tersine tercihte bulunur. Şevk ve arzu, cüz'î iradenin basit sebeplerinden ibarettir. Bunların mahiyetleri başka başkadır. Şevk ve arzu bize nispetle zaruri bir durum olabilir. Cüz'î irade ise böyle değildir. Bundan dolayı zevk ve arzunun zorunlu olmasından dolayı ne fiilin ne de cüz'î iradenin zorunlu olması gerekir.

5. İstatistikî bilgi zandan ibaret olduğundan dolayı hiçbir şeyi kesin olarak ispat edemez. İstatistikî bilginin birçok eksik yönleri vardır. İstatistiklere bağlı olarak çıkarılan sonuçlara tamamıyla itimat olunamaz. İstatistik iktisatçılara hizmet edebilir ancak psikoloji ve sosyolojide hüküm koyamaz.

İNSANLARIN SEÇME HÜRRİYETİNDEN YOKSUN OLDUĞUNU DÜŞÜNMEK DOĞRU DEĞİLDİR

Acaba insanları birtakım varlıklar gibi hürriyet ve seçme kabiliyetinden yoksun kabul etmek nasıl düşünülebilir? Sürekli müşahede edip durduğumuz şu varlıkları bir düşünelim. Şüphe yok ki cansız varlıklarda irade ve hürriyet namına bir şey mevcut değildir. Âlemleri yaratan Allah cansız varlıkları tabii yasalara tamamen uyacak şekilde yaratmıştır ki bunlar hakkında mutlak bir cebir vardır. Bunlar hakkındaki yaratma durumu hiçbir cüz'î iradenin varlığına bağlı değildir.

Bitkiler kısmında ise başka bir durum görülmektedir. Bunlar büyüyor, mesela çiçekler güneşin ilk doğuşuna karşı hoş bir şekilde açılırken yine güneşin yakıcı hararetine karşı duramayarak kendisini toplayıp duruyor.

Hayvanlara gelince, bunlarda bir çeşit irade ve tercih müşahede olunuyor. Her biri hayatını idameye hizmet eden gıdayı elde ediyor ve gerektiğinde hayatını müdafaaya çalışıyor.

İnsanlarda ise iş tamamen başkalaşıyor. Bunlarda sorumluluğu gerektirecek irade ve kudretin var olduğu tamamen ortaya çıkıyor. Bir olgunluk timsali olan insan akıl ve zekâsı sayesinde fıtrî kuvvetleri kendi hayatî menfaatleri yolunda kullanmaya güç yetiriyor, en kuvvetli hayvanları bile kendi hizmetine ve hegemonyasına alıyor. Gelişmek için gerekli olan şeyleri yaparak birçok keşfi başarıyor. Aynı şekilde mükerrem bir varlık olan insan ulûhiyyet fikrine sahiptir. Bazı ilâhî hükümlerle fiil ve davranışlarından dolayı sorumlu tutulmuştur. Bu şekilde yaratılmış olan bir varlığı irade ve tercih etme hürriyetinden nasıl yoksun kabul edebiliriz?

Eğer insanlarda irade ve hürriyet olmasaydı insanlık âleminde ne sorumluluktan ne de ahlâkî faziletlerden bir eser var olabilirdi. Herhangi bir fikir ne ahlâkî ne de ahlâkî olmayan şeklinde değerlendirilebilirdi. Nitekim cansız varlıkların hareketleri böyle bir nitelikle tanımlanamaz. Öyleyse birtakım kişileri yaptıkları cinayetlerden dolayı mazur görerek haklarında kanunî takipte bulunmamak gerekmez mi?

Özetle insanların hürriyet sahibi oldukları hem şer'î olarak hem de aklen sabittir. Milyonlarca insan kendisinin irade ve seçme kabiliyetine sahip olduğuna vicdanen inanmış ve buna kendisi şahitlik etmektedir. Binaenaleyh insanları seçme hürriyetinden yoksun olarak kabul etmek asla doğru değildir.

İSLÂM'DAKİ CEBRÎ DÜŞÜNCE ile MADDECİ DETERMİNİZM ARASINDAKİ FARK

Maddeci determinizm düşüncesi çok hatalıdır. Cebriyye mezhebiyle aralarında ciddi bir fark vardır. Şöyle ki cebrî düşünce insanlardan hürriyet ve iradeyi kaldırarak bütün irade ve kudreti kâinatın yaratıcısı şanı yüce olan Allah'a izafe edip bütün hadiseleri sadece Cenâb-ı Hakk'ın birer hikmet eseri olarak kabul ediyor. Maddeci deterministlerin çoğunluğu ise sadece tabiatı, tabiattaki kanunları ve kuvvetleri dikkate alıyor, bunların üzerinde büyük bir kudret sahibinin, gerçek bir yaratıcının varlığını ihmal ediyor ve kazâ ile kaderi tabiatın değişmez yasa ve kanunlarından ibaret görüyor. Bu bakış açısının neticesinde, kâinatı yaratan ve yasalarını koyan yüce Allah'ı hiç dikkate almıyor.

Halbuki gerçekte kazâ ve kader tabiattaki kanun ve ilkelerden ibaret değildir. Bunun aksine kâinatı yoktan var eden yüce Allah'ın kâinata yerleştirdiği tabiat kanun ve ilkeleri ve de bu kanunlar sebebiyle silsile halinde olayların ortaya çıkmasının takdir edilmesidir.

Özetle tabiattaki bütün sebepler ve sonuçlar Cenâb-ı Hakk'ın irade ve kudretiyle vücuda geldiğinden dolayı bunlardan hiçbiri Allah'ın kazâ ve kaderinin dışında değildir.

89. Kazâ ve Kader İnancı Hakkındaki Yanlış Değerlendirmeler

Kazâ ve kadere iman etmek farz olmakla beraber bunlara sığınmak câiz değildir. Yani insanların eylemleri, vâki olmasının ne öncesinde ne de sonrasında kazâ ve kadere isnat edilebilir.

Mesela, bir kimsenin "kader böyledir" diyerek bir kötülüğe yönelmesi veya bir kötülüğü işledikten sonra "kader böyleymiş" demesi özür olarak kabul edilemez.

Kazâ ve kadere itimat ederek sebeplere sarılmayı bırakmak ve sebeplere sarılmayı tevekküle aykırı görmek câiz değildir. Zira Cenâb-ı Hak hadiseleri birtakım sebeplere bağlamıştır. Kâinat düzeni ilâhî yasalarla[145] devam ettiğinden bu yasalara uymak gerekir.

AÇIKLAMA

Müslümanlar kazâ ve kadere iman etmekle mükelleftirler. Fakat müslümanlar hiçbir zaman kazâ ve kadere sığınarak kendi sorumluluklarından kaçamazlar.

Mesela bir müslüman, "Takdir-i ilâhî böyledir" diyerek bir kötülüğe yönelmesi veya bir kötülüğü işledikten sonra, "Ne yapayım, takdir-i ezelî böyleymiş" demesi özür olarak kabul edilemez. Çünkü takdir-i ilâhînin ne şekilde olduğu, kötülüğün vuku bulduğu ana kadar bizim tarafımızdan bilinmemektedir. Biz kendi ihtiyarî fiillerimizi, öncesini keşfedemediğimiz ezelî bir takdire isnat edemeyiz. Belki takdir-i ilâhînin bu şekilde ortaya çıkmasına kendi seçimlerimizle sebep olduğumuzdan dolayı sorumlu oluruz.

KAZÂ ve KADERE GÜVENEREK SEBEPLERE SARILMAKTAN VAZGEÇİLEMEZ

Müslümanların kazâ ve kadere güvenerek sebeplere sarılmayı terketmesi câiz değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak bütün sebeplerin yaratıcısıdır. Her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Mesela, hayatın devamlılığı için yiyecek ve içecekleri yaratmıştır. Öncelikle bu sebepleri, ardından

145 Nâşir: Âdât-ı ilâhiyye.

da sonuçlarını meydana getirmek sünnettullah[146] gereğidir. Biz insanlar daima ilâhî yasaların işleyişini dikkate alarak gerek geçimimizi temin etmek için, gerekse de ilerleme ve yükselmemiz için gerekli olan sebeplere sarılırız. Yoksa "kader ne ise ortaya çıkar veya ben Allah'a tevekkül ediyorum" diyerek sebeplere sarılmayı terkedemeyiz. Böyle bir hareket İslâm'ın ruhuna ve hikmete aykırıdır.

SEBEPLERE SARILMAK TEVEKKÜLE MANİ DEĞİLDİR

Gerçekte biz her hususta takdir-i ilâhîye razıyız. Yüce Allah'a tevekkülümüz tamdır ve O'na güveniriz. Bu anlayış bizim kulluk görevimiz olduğu gibi en güzel haslettir. Biz bu şekilde hem vicdanımızın rahat olmasını sağlarız hem de zihnimizi ve ruhumuzu en saf bir inançla süslemiş oluruz. Bizim bu şekilde sebeplere sarılmamız Allah'a olan tevekkül ve güvenimize engel değildir. Zira,

فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ

"Kararını verdiğin zaman artık Allah'a dayanıp güven" (Âl-i İmrân 3/159) âyet-i celilesi bizi bu şekilde düşünmeye sevketmektedir.

Evet, biz öncelikle sebeplere sarılır, sonra da Allah'a tevekkül ederiz. Mesela çiftçiysek önce tarlamızı sürer, tohumu toprağa atar, gerekiyorsa toprağı sular, ayrık otlarını da koparırız. Bunlar mahsulün ortaya çıkması için birer sebeptir. Bizim elimizden gelen de ancak budur. Bu arada toprağa ektiğimiz tohumun yeşermesi, doğal âfetlerden korunmasını Rabbimiz'e havale eder, hayatımızın devamı için gerekli olan tahıl ürünlerinin yetişmesini bir ilâhî lutuf olarak Allah'tan bekleriz. İşte tevekkülümüz de bu şekilde ortaya çıkar.

Cenâb-ı Hakk'a tevekkül ederek devesini bir yere bağlamadan Resûlullah'ın huzuruna gelen kişiye Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], *"Çık, deveni bağla sonra tevekkül et"*[147] diye uyarıda bulunmuştur.

---

146 Nâşir: "Allah'ın koyduğu kanun, tertip ettiği düzen" anlamına gelen bir Kur'an kavramıdır (bk. Nisâ 4/25-26; Ahzâb 33/37-38).

147 Tirmizî, Kıyâme, 60.

GAYRİ MÜSLİMLERİN MÜSLÜMANLARIN KAZÂ ve KADER HAKKINDAKİ İNANÇLARINI YANLIŞ ANLAMASI

İslâm dininin kazâ ve kader ile sebeplere sarılma hakkında telkin ettiği nezih inanç bu şekildedir. Ne yazık ki dinimizin bu ulvî hakikatlerine vâkıf olmayan bazı Batılılar, kendi çevrelerinde maddeci determinizmin ne kadar yaygın olduğunu görmezden gelerek, müslümanların kabul ettikleri kazâ ve kader inancını mutlak cebrî bir görüş olarak anlamışlardır. Bu Batılılar'a göre müslümanlar kendilerini tamamen seçme hürriyetinden mahrum zanneder. Onlara göre hiçbir müslüman ne tedbir alır ne sebeplere sarılır ne de tabii yeteneklerinden istifade etmeyi aklına getirir. Bütün müslümanlar ömürlerini tevekküle sığınarak tembellik ve miskinlik içerisinde geçirirler. Bundan dolayı da her türlü gelişmeden ve huzurlu bir hayattan mahrum kalırlar.

Bu müslümanlar hakkında ne kadar yanlış bir kanaattir!... Ne kadar büyük bir ön yargıdır!...

Daha önce de açıkladığımız üzere bugün İslâm dünyasında cebrî düşünceye sahip bir mezhep mevcut değildir. Kazâ ve kadere inanmak, yüce Allah'a tevekkül etmek ve güvenmek hiçbir zaman müslümanların ilerlemesine engel ve dünyevî işlerden geri kalmasına neden olmamıştır. İslâmiyet'in yükselme devirlerinde yaşayanların üstün vasıfları dünya tarihinin en parlak sayfalarını süslemektedir. Bu kişiler, o yoldaki nezih inanç ve itimatları sayesinde pek kısa bir zaman zarfında dünyanın doğusunu ve batısını hâkimiyeti altına almış, en güçlü kavimlerin asırlarca başaramadıklarını bir asır içinde gerçekleştirmeye muvaffak olmuştu. Onların Allah'a olan güven ve tevekkülleri kendilerini asla tembellik ve miskinliğe sevketmemiş, bilakis bu sayede en parlak ahlâkî olgunluğa erişmişlerdi. Yine bu sayede müslümanlar son zamanlarda uğradıkları birçok musibete ve talihsiz durumlara karşı metanetlerini kaybetmemişlerdir.

Acaba hangi millettir ki bir yüce yaratıcının varlığına inansın da onun kazâ ve kaderine inanmasın? Acaba hangi insandır ki kadîm olan bir mâbudun aciz bir kulu olduğunu itiraf etsin de O'nun yüce zatına tevekkül edip güvenmesin? Ona yakışan tevekkülünün mutlak bir cebrî

düşünceye varmaması, sebeplere sarılmayı tevekküle engel görmemesi, bütün müslümanlar gibi saf bir inanca sahip olarak hem kazâ ve kadere iman edip hem de sebeplere sarılmayı bir görev kabul etmesidir.

Bugün İslâm âleminde var olan gerileme ise başka etkenlerin ve sebeplerin olumsuz sonucudur. Kazâ ve kaderi yanlış anlayanlara, Hakk'a tevekkül etmeyi yanlış açıklayanlara yazıklar olsun!...

90. Allah'ın Fiillerinde Hikmet

Cenâb-ı Hakk'ın bütün ilâhî fiilleri birtakım hikmetleri ve maslahatları içerir. Allah'ın yarattıkları arasında boş yere yaratılmış bir şey mevcut değildir. Hayır ve şer sûretinde ortaya çıkan her şey Hak'tandır. Bütün her şey Allah Teâlâ'nın kazâ ve kaderine uygun olarak hikmet ve maslahatlar barındırır. Çünkü Cenâb-ı Hak ilim ve hikmetle muttasıf, yaratmasında eşi benzeri olmayandır.

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ alîm ve hakîm bir yaratıcı olduğundan dolayı elbette bütün fiilleri birçok hikmet ve maslahat içerir.

Hikmet ve maslahat denilen şeyler, âlemin düzeni ve yaratılmışların yararıyla ilgili olan işler demektir. Şüphe yok ki Allah'ın fiilleri hikmet ve maslahata göredir. Şunu ifade etmeliyiz ki bazı ilâhî fiillerdeki hikmet ve maslahatları tam olarak farkedemediğimizden bunları hakkıyla anlayamayız.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِى صُنْعِهِ الْعُقُولُ

سُبْحَانَ مَنْ بِقُدْرَتِهِ يَعْجِزُ الْفُحُولُ

Muazzam sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih ve tesbih ederim!

Sonsuz kudreti ile idrakleri aciz bırakan Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih ve tesbih ederim!

HAYIR ve ŞER HAKKINDA MÜTALAALAR

İnsanlık için anlaşılması zor olan şeylerden biri de "hayır ve şer" konusudur. Bu önemli mesele öteden beri insanların zihnini meşgul etmiştir. Kâinatta hayır (iyilik) mevcut olduğu gibi şer (kötülük) de mevcuttur. Hayır denilen şeylerin yaratıcısı şüphesiz ki feyiz ve bolluk sahibi olan Allah'tır. Peki, şer denilen şeyleri yaratan kimdir? Acaba şerri yaratmak merhametlilerin en merhametlisi olan yüce Allah'a yakışır mı? İşte bu sorular farklı dinî mezheplerin ve felsefî ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Birçok kimse Cenâb-ı Hak "şerrin yaratıcısı değildir" diyerek tenzihe çalışırken şirk çukuruna düşmüş, yine birçok kimse de bundan dolayı ulûhiyyeti inkâr edecek kadar ahmakça tavırlara sahip olmuştur. Bununla beraber aksine akl-ı selim sahibi kimseler hayır ve şer şeklinde tecelli eden her şeyin Allah'tan olduğu, her ikisini de yaratanın tek olan yüce Allah olduğu konusunda asla tereddüt etmez. Eğer âlemde ortaya çıkan bir kısım şerlerin musibetlerin yaratıcısı Allah Teâlâ'dan başkası olsaydı Cenâb-ı Allah'ın yaratması sınırlanmış ve bu kötülükler kendi iradesine aykırı olarak vuku bulacağından onun rab oluşunda -hâşâ- acizlik söz konusu olurdu. Halbuki yüce yaratıcı bu gibi noksanlıklardan münezzehtir.

Bununla beraber şerrin Hak'tan olması, şerrin hak olmasını gerektirmez. Cenâb-ı Hakk'ın şerre rızası yoktur. Kötülük yapmak meşru olarak kabul edilemez.

Allah Teâlâ, hikmet sahibi ve gaybı bilendir. Şerri yaratması nice hikmetlere dayandığından onu yaratması asla kötü değildir. Fakat olayların âkıbetini anlamaktan gafil olan biz insanlar için kötü olarak tanımlanan eylemleri yapmak bizim sorumluluğumuzdadır.

Cenâb-ı Hak, şerri bir hikmete binaen yaratmıştır. Fakat bundan korunmak için insanlara doğuştan bir kabiliyet ve ruhî hassasiyet ihsan etmiştir. Bir insan sahip olduğu bu kuvvet ve kabiliyetler sayesinde kendisini kötülüklerden engellemezse şüphesiz ki sorumlu olur.

İçinde bulunduğumuz insanlık âlemi bir imtihan yeridir. İnsan bu dünyada olgun davranışları ve hatalarına göre öteki âlemde ya ebediyen saadete kavuşacak ya da ebedî bir cezaya uğrayacaktır. Bundan dolayı bu imtihan dünyasında kötülük namına hiçbir şeyin olmaması yaratılış gayesiyle bağdaşmaz.

Şu da inkâr edilemez ki bize kötü görünen şeyler canlılar âlemine mahsus gibidir. Mesela beşeriyet âleminde düzeni ihlal eden birtakım durumlarla karşılaşılıyor. Zavallı insanlık!... İnsanlık birçok faciaya, kederlere maruz kalıyor. Birçok ihtiyaç temini ile pençeleşirken daima hayatta kalma mücadelesi veriyor. Fakat cansız varlıklarda ise şerrin var olduğunu söylemek pek doğru değildir. Cansız varlıklardaki mükemmel ahenk ve intizamı hiçbir şey ihlal etmemektedir.

Birtakım sapkın kimselere göre âlemde birtakım zarar veren, faydasız şeyler ve birçok feci hadiseler meydana gelmektedir. Bunların hiçbirinde bir hikmet görülmemektedir. Dolayısıyla oluş ve bozuluşun bulunduğu bu âlem yüce bir yaratıcının eseri değildir.

İnsanların her şeyi, her hadisenin bütününü, hikmetini tamamıyla idrak etme kabiliyetlerinin olduğunu düşünmek çok yanlış ve gafil bir inançtır. Kâinatta tezahür eden milyonlarca hikmetin, maslahatın, nadide güzelliklerin varlığını görmeyip de eksiklik olarak gördükleri bazı şeylerin mevcudiyetini yaratıcıyı inkâr etmeye delil olarak almaları onlar için çok acınacak bir haldir. Eskiden faydasız olduğu zannedilen birtakım maddelerin daha sonra bilimin ilerlemesi sayesinde ne kadar büyük faydaları ve özellikleri olduğu keşfedilmemiş midir? Acaba gördüğümüz noksanlıkların arka planında ulvî bir hedef yok mudur? Niçin meselenin bu tarafını değerlendirmiyoruz? Bu beşerî dünyanın olgunlaşması ancak şu gördüğümüz şekilde hayır ve şerrin bir arada olması durumudur. Bazı zehirli maddelerin hekimlerin çalışmalarıyla faydalı ilaçlar haline getirildiği gibi şer sûretinde görülen bazı olaylar diğer bazı olaylarla birleşince ne kadar da topluma hizmet eden faydalı neticeler ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber eşyanın mahiyeti zıtlarının görülmesiyle keşfedilebilir. Birtakım hastalıkların, kederlerin var olması sıhhat ve sağlığın kıymetini anlatır. Musibetler

ve sıkıntıların varlığı da insanların parlak fikirler üretmesine ve başarılı olup yüksek mevkiler elde etmesine vesile olmaktadır. İnsanlar karşılaştığı bela ve musibetlerden korunup sulh ve selâmete erişmek için yüce yaratıcıya sığınıyor ve böylece ümitle korku arasında bulunuyor. Bu suretle de rubûbiyyet ve ulûhiyyetin eserleri tezahür etmiş oluyor.

Birçok şey de vardır ki biz bunların sırrını ve ilâhî yönünü aklımızla kavrayamadığından dolayı şer olarak telakki ederiz. Halbuki bunların neticesinde nice gizli hikmetler ve büyük faydalar tezahür edip Allah'ın büyüklüğüne delil olur.

Ayrıca hoşumuza gitmeyen, şer olarak görünen birtakım şeylerin ilk sebebini niçin hiç düşünmüyoruz? Birçok ferdî ve toplumsal sorun vardır ki insanlar bunlara bilmeden sebep olmuşlardır. Sonuçta kendi istek ve irademizi kötü kullanıp kâinattaki ilâhî yasalara aykırı hareket ederek ve kendi ellerimizle hazırladığımız kötülüklerden dolayı yüce yaratıcıya nasıl dil uzatabiliriz?

اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَا

"Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz de yine kendinize etmiş olursunuz" (İsrâ 17/7).

91. Rızık Meselesi

Her canlının rızkını takdir edip ihsan eden Allah Teâlâ'dır. Çünkü O'ndan başka rızık veren yoktur. Nitekim yüce Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُوالْقُوَّةِ الْمَت۪ينُ ﴿٥٨﴾

"Şüphesiz ki rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır" (Zâriyât 51/58).

Helâl rızık olduğu gibi haram da rızıktır. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın harama rızası yoktur. Her ferdin rızkı ezelde takdir edilmiş olduğundan kimsenin rızkı artmaz, eksilmez ve kimse başkasının rızkını yiyemez.

AÇIKLAMA

Hayat sahibi her varlığın rızkı, yiyip içme ve çeşitli şekillerde nimetlerden istifade etmesi için Allah tarafından kendilerine verilen ve bahşedilen şeylerdir. Bundan dolayı rızık, helâli de haramı da kapsar. Ancak Hak Teâlâ harama razı olmadığından bunun sorumluluğu sahibine aittir.

Mu'tezile haramın rızık olmadığı görüşündedir. Onlara göre rızık canlıların faydalanmasında şer'î olarak yasaklanmayan şeylerdir. Haram ise böyle değildir. Eğer haram rızık olarak kabul edilirse bunun kötü bir davranış olarak görülmemesi ve sahibine sorumluluk yüklememesi gerekir.

Buna cevabımız şudur: Cenâb-ı Hakk'ın bir kulunu haram bir şeyden rızıklandırması, o kişinin kendi tercihleriyle sebeplere sarılmış olmasının neticesidir. Bu itibarla Allah'ın haram bir rızkı yaratmasından dolayı onun fiilleri hakkında -hâşâ- bir kötülük tasavvur edilemez. Bilakis kişi kendi irade ve kudretini gayri meşru bir yolda kullanarak yaptığı günah ve kabahati neticesinde elde ettiği haram bir rızık sebebiyle sorumlu ve azabı hak etmiş olur.

Ayrıca yaşadığı süre zarfında geçimini tamamen haramla sağlamış kişiler bulunabilir ki eğer haramı rızık olarak kabul etmeyeceksek bu kişilerin Allah tarafından rızıklandırılmamış olduğunu iddia etmiş oluruz. Fakat bu yorum şu âyet-i kerimeye aykırıdır:

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا

"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir" (Hûd 11/6).

92. Ecel ve Mahiyeti

Her canlının hayatı ve ölümü ölümsüz olan şanı yüce Allah'ın yaratması ve takdir etmesiyledir. Hiç kimse takdir edilmiş olan vakitten

evvel hayat sahibi olamaz ve hiç kimse eceli gelmedikçe de hayat nimetinden mahrum kalamaz. Bir kimsenin eceli geldiğindeyse bir saniye daha yaşayamaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَاءَ اَجَلُهَاۜ

"Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin ölümünü ertelemez" (Münâfikûn 63/11).

AÇIKLAMA

Dirilten ve öldüren ancak ezelî bir yaratıcı olan Allah'tır. Yarattıklarının bir kısmına hayat vermiş ve özellikle insanları imtihan etmek için hayat nimetini bahşetmiştir. Nitekim şu âyet-i kerime bunu ifade eder:

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ

"O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır" (Mülk 67/2).

Şahsî ömrün sona ermesi için ecel denilen belirlenmiş bir vakit olduğu gibi fertlerden oluşan toplum hayatı için de Allah katında bilinen bir son söz konusudur. Her ümmet ve cemaat ne kadar yaşarsa yaşasın şu âyet-i kerimenin ifadesi ile bir gün yok olacaktır:

لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۜ

"Her ümmetin bir eceli vardır" (Yunus 10/49).

ECELİN MAHİYETİ ve MAKTULÜN ECELİYLE VEFATI

Ecel, her hayat sahibinin yaşamının son bulması için Allah Teâlâ'nın takdir buyurduğu belirlenmiş vakittir. Herkesin bir eceli vardır. Ölüm sebepleri farklı olsa da ecel için değişme ve farklılaşma söz konusu değildir. Bundan dolayı maktul de Allah katında belirlenmiş olan eceliyle vefat eder. Öldürme fiilinin ardından Allah'ın ölümü ya-

ratması O'nun doğal yasasının gereğidir. Cenâb-ı Hak katilin maktulü öldüreceği zamanı ezelden bildiği için, maktulün ecelini bu minval üzere takdir etmiştir. Yoksa daha fazla ömrü olan maktulün hayatını katil kısaltmamıştır.

Mu'tezile'ye göre ise maktul eceliyle vefat etmemiş, bilakis katilin öldürmesiyle ecelinden önce vefat etmiştir. Eğer öldürülmeseydi daha da yaşayacaktı. Bundan dolayı katil kınanır ve cezayı hak eder.

Halbuki ecelin birden çok olmasını gerektiren bu görüş doğru değildir.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلاً

"Hiç kimse yok ki ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın" (Âl-i İmrân 3/145) benzeri birçok kesin naslar bu inanca aykırıdır. Katilin sorumluluğu takdir-i ilâhînin ne şekilde olduğunu bilmeden yasaklanmış olan öldürme eylemine girişmesi sebebiyle kötülüğe alet ve kazâ-i ilâhînin bu şekilde ortaya çıkmasına sebep olmasıdır.

ÖMRÜN ARTMASI ve EKSİLMESİ

Ömür için artma ve eksilme söz konusu değildir.

اَلصَّدَقَةُ تَزِيدُ فِى الْعُمْرِ

"Sadaka ömrü uzatır"[148] gibi hadis-i şerifler bazı ibadet ve taatin ömrün artmasına vesile olduğunu beyan etmiş ve bu şekilde hayırlı amellere teşvik edici olmuştur. Çünkü kulların yapacakları ibadet ve taatler Allah tarafından ezelde mâlum olduğu için bunların güzel amelleri vesilesiyle, Allah tarafından ömürleri ziyade olarak takdir edilmiştir. Yoksa önceden takdir edilmiş olan yaşam süreleri sonradan yapılacak olan ibadet ve taat sebebiyle yeniden bir artış değildir. Bununla birlikte bazılarına göre ömrün artmasından maksat dertsiz ve kedersiz neşeli bir ömür sürdürmekten ibarettir. Gerçekte güzel amellere muvaffak olan kişilerin gönül huzuru ve kalbî itminana nail oldukları inkâr edilemez.

---

148 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 4/517; bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 31.

بَرَكَةُ الْعُمُرِ فِى حُسْنِ الْعَمَلِ

"Ömrün bereketi amelin güzelliğindedir."

TABİİ ÖLÜM ve İHTİRAMÎ ÖLÜM

Kadîm tabiat filozoflarına göre ölüm iki kısımdır. Doğal rutubet ve hararetin yok olmasıyla vuku bulan ölüm tabii ölümdür. İhtiramî[149] ölüm ise helâk edici bir etken sebebiyle vaktinden önce gelen ölüm demektir. Tabiatçı filozoflar tabii ölüme kadar olan hayat süresini "tabii ömür" kavramıyla ifade eder ve insanların tabii ömürlerinin 120 yıldan ibaret olduğunu iddia ederler. Gerçekte de insanların çoğunun ömürleri bu süreyi aşmamaktadır. İlâhî irade böyle tecelli etmektedir. Fakat tabiatçıların bu konudaki kıyasları tam olmadığı gibi şartlarını da kapsayıcı değildir. Ayrıca belirtilen bu süreden daha çok yaşayan insanlara da rastlanmaktadır.

Eğer hayat sahibi olan insanlar uzun bir ömür yaşayabiliyorsa bundan daha çok da yaşayabilirler ki bu da mümkündür. O halde hayatın devam etmesine ancak bazı arızalar engel olabilir. Bu arızalar ise zaruri değildir. Bunların vuku bulmaması mümkündür.

Aslında ömür, haddizâtında tabii değildir. Bir ömrün tabii olarak 120 sene değil, bir dakika bile devamı mümkün değildir. Belki de ömür sadece bir Allah vergisidir ve Cenâb-ı Hakk'ın dilediği zamana kadar devam eder.

Bundan dolayı Hz. Nuh gibi bazı kişilerin çok uzun seneler yaşamış olduklarını akla aykırı görmeye veya bu seneleri aylara ve mevsimlere yorumlaya gerek yoktur.[150]

---

149 Nâşir: Eceli kazâ olarak da isimlendirilmektedir.

150 Hz. Nuh'un kavmi arasında 950 sene bulunduğu âyetle sabittir. *"Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı"* (Ankebût 29/14). Şüphesiz ki Kur'ân-ı Mübîn Peygamber zamanındaki insanlara hitap ediyor ve onların anlayacakları bir şekilde nâzil oluyordu. Bundan dolayı o dönemde yaşayan insanlarca bir yılın on iki aydan ibaret olduğu mâlum olduğundan âyette geçen senele-

Zaten kadîm dönemlerde yaşayan insanların fıtrî olarak bir özellikleri vardı. Nitekim eski insanlar ile günümüz insanları arasında fikrî, zihnî ve bedenî vb. açılardan büyük farklar olduğu bugün iddia edilmektedir.

Günümüz doktorlarından biri diyor ki: "Eski insanların çok uzun yaşadıkları bugün kabul edilmektedir. O vakit yerkürenin erken dönemi olduğu için saf bir havası olduğundan canlıların uzun ömürlü olması ve neşv ü nemâ bulması mümkün olmuştur. Rusya'da 10.000 sene önce yaşadığı zannedilen 'mamut' adındaki fillerin fosilleri bugünkü fillerden dört kat daha büyük cüsseye sahip oldukları tahminine sebep oluyor. O devirlere ait bitkilerin ve özellikle çınar ağaçlarının da fevkalâde büyük olduğu anlaşılıyor."

---

rin de bu anlamda olması en tabii bir durumdur. Meğerki eski dönemlere ait senelerin aylardan veya mevsimlerden ibaret olduğu kesin ve bu bakış açısı Asr-ı saâdet'teki insanlar tarafından da biliniyor olsun. Nitekim Muhyiddin İbnü'l-Arabî hazretlerine nispet edilen bir tefsir kitabında, *"Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı"* (Bakara 2/259) âyet-i kerimesini tefsir ederken eski insanların uzun ömre sahip olabilmeleri ifade edilmekle o dönemdeki senelerin aylardan veya mevsimlerden ibaret olabilmesi ihtimali de ileri sürülmüştür. En doğrusunu bilen Allah'tır.

ALTINCI BÖLÜM

AHİRET GÜNÜ

93. Ahiret Gününe İman

Ahiret gününe iman etmek farzdır. Ahiret günü, haşir vaktinden başlayan sonsuz bir zamandır. Kıyamet, sûrun üflenmesi, bedenlerin haşredilmesi, kitapların verilmesi, mîzan, sorgu/sual, havz-ı kevser, şefaat, cennet ve cehennem ahiret gününün içerisinde bulunan hususlardandır.

Ahiret ile ahiret günü içerisinde bulunan konular haddizâtında mümkün olan hususlardan olup yüce peygamberlerin kesin şekilde meydana gelmiş haberleriyle sabittir. Bundan dolayı her mümin için bunları bilip tasdik etmek gerekliliktir.

AÇIKLAMA

İnanılması zorunlu olan dinî konularımızdan biri de ahirete iman etmektir.

1. Ahiret günü: Bu kâinatın yok olmasından sonra yeniden birtakım âlemlerin varlık sahasına geleceği ve bütün ölülerin tekrar bedenlenerek hayat bulacağı günden itibaren başlayan sonsuz bir zamandan ibarettir.

2. Kıyamet: Bütün yaratılmışların hayatiyetini kaybedeceği ve bu kâinatın Allah katında takdir edilmiş olan ömrü sona erip tamamıyla yok olacağı güne denildiği gibi bütün ölülerin tekrar dirilip yaşama imkânına kavuşacakları güne de denir. Bu büyük bir kıyamettir.

Her insanın ölümü ise kendi hakkında bir küçük kıyamet demektir. Nitekim bir hadis-i nebevîde,

مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ

"Ölen kişinin kıyameti kopmuştur"[151] buyrulmuştur.

3. Sûr üflenmesi: Hz. İsrâfil'in [aleyhisselâm] "sûr" denilen ve mahiyeti Cenâb-ı Hak tarafından bilinen bir şeye üflemesinden ibarettir. Sûr üflenmesi hadisesi iki defa gerçekleşecektir.

Sûrun birinci üflenmesi: Hz. İsrâfil'in ilk defa sûra üflemesidir ki bunun üzerine pek şiddetli bir şekilde meydana gelecek olan bir sesin etkisiyle yerde ve gökte bulunanlar -içlerinden bazıları hariç olmak üzere- hayatını kaybedeceklerdir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ

"Sûra üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir" (Zümer 39/68) âyet-i kerimesi bunu anlatmaktadır.

Sûrun ikinci kez üflenmesi: Hz. İsrâfil'in ilk üflemeden bir hayli süre sonra ikinci defa sûra üflemesidir ki bunun üzerine bütün ölülerin ruhları yeniden teşekkül eden cesetlerine girerek hepsi yattıkları yerlerden kalkacaklardır.

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾

"Sonra ona bir kez daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!" (Zümer 39/68) âyet-i kerimesi de bunu ifade etmektedir.

---

151 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* nr. 2618; Sehâvî, *Makâsıdü'l-Hasene,* nr. 1181.

Sûrun üflenmesinden maksadın, ruhların bedenlere iade edilmesi anlamına geldiğine veya temsilî ifadeler olduğuna dair sözler zâhire ters olduğundan dikkate değer değildir.

4. Bedenlerin dirilmesi: Mahlûkatın ahiret gününde yeniden meydana gelecek olan bedenlerine ruhlarının tekrar girmesinden ve bu şekilde "arasat meydanı" denilen geniş, düz, herhangi bir bina izinin olmadığı bir mahalde toplanmalarından ibarettir. Bu hadiseye ba's, neş'e-i uhra da denilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de,

ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

"Sonra da şüphesiz, sizler kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz" (Mü'minûn 23/16) buyrulmuştur.

5. Kitapların verilmesi: Dünyadayken herkesin yaptığı güzel ve çirkin amellere dair hafaza denilen meleklerin tuttukları amel defterinin sahibine verilmesidir. Amel defteri ahiret gününde müminlere sağ taraflarından, kâfirlere de sol ve arka taraflarından verilecek ve her birine,

اِقْرَاْ كِتَابَكَۜ

"Kitabını oku!" (İsrâ 17/14) hitabı yöneltilecektir.

Amel defteri denilen bu kitapların dünyadaki kitaplara benzemeyeceği mâlumdur. Bunların hakikatini Allah Teâlâ bilir.

6. Mîzan: Mahşer gününde herkesin amellerinin miktarını bildiren bir şeydir ki bununla her şahıs kendi sevap ve günahının miktarını öğrenecektir.

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّۚ

"O gün tartı haktır" (A'râf 7/8) âyet-i kerimesi bunu anlatmaktadır. İlâhî adaletin tecellisine vesile olan bu mîzanın mahiyetini de ilm-i ilâhîye havale ederiz.

7. Sorgu/sual: Ahiret gününde mekândan münezzeh olan Allah Teâlâ'nın dilediği hususları kullarına sorması demektir. Bu büyük mahkemede bütün yaratılmış varlıklar amellerinden dolayı hesaba çekilerek Cenâb-ı Hakk'ın mutlak adaleti tam olarak tecelli edecektir.

وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ ﴿٢٤﴾

"Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler" (Sâffât 37/24) âyet-i kerimesi bu sorguyu anlatmaktadır.

8. Havz-ı kevser: Mahşer gününde Allah Teâlâ tarafından Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] ihsan edilecek olan gayet geniş bir havuzdur ki müminler bunun sütten beyaz, miskten daha güzel olan suyundan içerek kendilerine arız olan şiddetli harareti dindirebileceklerdir. Birçok müfessir,

اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾

"Biz sana kevseri verdik" (Kevser 108/1) âyet-i kerimesindeki "kevser"i işte bu kevser havuzu ile tefsir etmişlerdir.

9. Şefaat: Ahiret gününde mümin olan günahkârların affedilmeleri ve bağışlanmaları ve ibadet ve taat ehlinin daha büyük mertebelere ulaşmaları için yüce peygamberler ile ümmetin büyüklerinin ilâhî huzurda istirhamda bulunmalarıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz,

شَفَاعَتِى لِاَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِى

"Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir"[152] buyurmuştur.

Mahşer gününde bütün yaratılmışlara arız olacak olan olağanüstü ıstırap ve heyecan anında onların yargılanmaları ve hesaplarının bir an evvel görülmesi için şefaatte bulunacak olan zat, yalnız son peygamber olan Hz. Muhammed'dir [sallallahu aleyhi vesellem]. Buna "şefâat-i uzmâ" denir. Peygamber Efendimiz'in bu şekilde nail olduğu çok yüce ayrıcalığa da "makâm-ı mahmûd" ismi verilir.

152 Ebû Davud, Sünnet, 23; Tirmizî, Kıyâme, 11; İbn Mâce, Zühd, 37.

10. Sırat: Cehennem üzerine kurulmuş olan herkesin üzerinden geçeceği son derece ince ve keskin bir köprüdür. Cennete gidebilmek için ondan başka yol yoktur. Bunun üzerinden ümmetin büyükleri, göz kamaştıran bir yıldırım gibi geçer gider. Diğer müminler de salih amelleriyle uyumlu bir sürat ve ağırlıkla geçerler. Kâfir ve inkârcılarla bağışlanmaya mazhar olamayan müminlerin isyankârları ise bu köprüden geçmeyi başaramayıp cehenneme düşerler.

فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَح۪يمِ ﴿٢٣﴾

"Onlara cehennemin yolunu gösterin" (Sâffât 37/23) âyet-i kerimesi sıratın varlığına delildir.

Biz sıratın hakikatini Allah'ın ilmine havale ederiz. Bazı âlimlere göre sıratın kıldan ince kılıçtan keskin olduğuna dair rivayetler, bu köprünün üzerinden geçmenin çok güç olmasından kinayedir.

11. Cennet: Akla hayale gelmeyen ve dünya nimetleriyle asla kıyaslanamayacak olan bedenî ve ruhanî birçok nimet ve lezzeti barındıran ve sekiz tabakaya ayrılan bir sevap yurdudur.

12. Cehennem: Bütün kâfirlerle bazı günahkâr müminlerin azap görmeleri için yedi dereceye ayrılarak yaratılmış bir azap yurdudur (97. maddeye bakınız).

94. Berzah Âlemi, Kabir Hayatı, Kıyamet Alametleri

Ahiret günü ve onun unsurları hak olduğu gibi ahiret gününden önceki berzah âlemi, kabir ahvali, kıyamet alametleri de haktır. Sahih şer'î naslarla sabit olan bu gibi mümkün durumların ilâhî kudret ile meydana gelebileceğinden asla şüphe edilemez.

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١﴾

"O, her şeye kadirdir" (Mülk 67/1).

AÇIKLAMA

Berzah âlemi: Dünya ile ahiret arasında bir âlemdir. Yaratılmışların haşredilecekleri, yani tekrar dirilecekleri, yattıkları yerden kalkacakları zamana kadar devam eder. Bu müddet esnasında yaratılmışların ruhları berzah âleminde kendilerine ayrılan yerlerde kalırlar.

Kabir ahvali: Kabirde meydana gelecek sorgudan ve ölünün kabrinde ameline göre nimet veya azap görmesinden ve diğer hususlardan ibarettir.

Ölen bir kimse gerek bir mezara defnedilsin gerek denizlerin dibi bulunmaz çukurlarına atılsın ve gerek hayvanlar tarafından yenilsin mutlaka Rabb'inden, peygamberinden, dininden sorguya çekilecektir. Bu soruları sormakla Münker ve Nekir adındaki melekler görevlidir. Ancak yüce peygamberler ve çocuklar bu sorgudan muaftır.

Her ölü kabirde ya nimet ya da azap görecektir. Kabir, iman edenler ve salih amel işleyenler için âdeta cennet bahçelerinden bir bahçeye; kâfir ve dalâlet ehli için ise cehennem çukurlarından bir çukura dönecektir.[153]

Cenâb-ı Hakk'ın ölünün bedeninde lezzet ve elemi idrak edebileceği bir çeşit hayat yaratması ve ölünün de bu şekilde nimet veya azap görmesi imkân dahilindedir. Bu durum ruhun bedene iadesini, ölünün kabrinde hareket ve ıstırabını ve kendisinde azap ve sevabın izlerinin görülmesini gerektirmez. Yine ölü kabre girince ruhu bedenine veya bedenin uzuvlarından birine kısmen taalluk veya sirayet eder de ölü bu şekilde bir çeşit hayata kavuşarak kendisine yöneltilen soruyu anlaması, lezzet ve elemi idrak etme kabiliyetine sahip olması câizdir. Fakat ruhun bu taalluk ve sirayeti ölünün tamamen harekette bulunmasını gerektirmez. Farzedelim ki ölüye soru sorulduğu bir anda kabri açılacak olsa kendisinde asla bir hareket ve etkilenme (teessür) görülemez. Berzah âleminin hallerini dünya âleminin halleriyle tamamen kıyaslamak doğru değildir. Biz kabir hallerinin meydana geleceğine inanmakla beraber keyfiyetini ilm-i ilâhîye havale ederiz. Ancak bu halleri

153 اَلْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ اَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النِّيرَانِ Tirmizî, Kıyâme, 26.

temsil metoduyla biraz izah edebiliriz. Şöyle ki yanımızda iki kişinin uyumakta olduğunu farzedelim, bunlar derin bir uykuya dalmış, kendilerinde hiçbir kıpırdama gözükmemekte. Şimdi bunlardan biri çok tatlı bir rüya görüyor, güya en sevdiği arkadaşlarıyla beraber ruha en ferahlık veren bir bahçedeymiş. Bahçeyi süsleyen çiçeklerin güzel kokularından istifade ediyor. Çeşitli ağaçların meyvelerinden kopararak tatlı tatlı yiyor. Kendisini çok rahatlamış, çok mutlu bir halde buluyor. Bilakis diğeri pek sıkıntılı bir rüya görüyor. Âdeta birtakım canilerle beraber nefesi boğazına düğümlenmiş bir halde hapsedilmiş, hapishanenin her duvarından üzerine akrepler, yılanlar yağıyor. Artık bedenî ve ruhî olarak düştüğü sıkıntının sınırı yok. Halbuki biz bunların ikisinin de bir sükûnet uykusuna dalmış âtıl bir halde görüyoruz. Bunların ne rahatlığını ne de elem ve ıstırabını kavrayabiliyoruz.

Şimdi bir kere de bu iki kişinin gördüğü rüyaların çok uzun sürdüğünü farzedelim. Acaba bunların uyku halinde duydukları rahatlama ve sıkıntının uyanıklık halindeki rahatlama ve sıkıntıdan ne farkı vardır. Demek ki görünür sebeplerle meydana gelen zevk ve rahatlık veya elem ve sıkıntı manevi sebeplerle de ortaya çıkabiliyormuş.

İşte bunun gibi bir ölü de kabrinde ya rahatlamaya ya da sıkıntıya maruz kalır. İçerisinde bulunduğu kabir kendi hakkında ya taze çiçek bahçesi veya bir musibet çukuru haline gelir. Artık onların âlemi başka bir âlemdir. Dünyada yaşayanlar o âlemin hallerine bakışlarıyla nüfuz edemezler.

KIYAMET ALAMETLERİ

Kıyametin kopmasından önce bazı hadiseler meydana gelerek kıyametin yaklaştığına delalet edecektir. Bu alametler "eşrâtü's-sâa" adıyla da anılarak küçük alametler ve büyük alametler diye iki kısma ayrılır. İslâmî ilimlerin yok olmaya yüz tutması, cehaletin yaygınlaşması, sarhoşluk veren şeylerin alenen tüketimi, ahlâksızlığın yaygınlaşması küçük alametlerden sayılmaktadır.

Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz,

مِنْ اَشْرَاطِ السَّاعَةِ: اَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَثْبُتَ الْجَهْلُ وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ وَيَظْهَرَ الزِّنَا

"İlmin kalkması, cehaletin artması, içki içmenin artması, zinanın yaygınlaşması kıyamet alametlerindendir"[154] buyurmuştur.

Aşağıdakiler de büyük alametlerdendir.

1. Duhânın yani dumanın ortaya çıkması. Kırk gün devam edip mümine isabet ettiğinde onu nezleye tutulmuş bir hale getirecek ve kâfire isabet ettiğinde onu sarhoş gibi yapacak.

2. Rablik iddiasında bulunacak ve istidraç olmak üzere birtakım olağanüstülükler gösterecek olan deccâl adında bir şahsın ortaya çıkması.

3. İnsanlarla konuşacak gayet acayip bir dabbenin yerden çıkması.

4. Güneşin geçici olarak batıdan doğması.

5. Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] gökten inmesi ve bir müddet daha diri olarak Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] şeriatına göre yaşaması.

6. Ye'cûc ve Me'cûc adındaki iki kabilenin yeryüzüne yayılarak fesat çıkarmaya çalışmaları.

7. Üç hasef yani yer batmasının meydana gelmesi. Bu olay bir kez doğuda, bir kez batıda, biri de Arap yarımadasında gerçekleşecek.

8. Yemen'den dehşete düşüren bir ateşin zuhuru.

İşte bu büyük alametlerin ortaya çıkmasının ardından sûra birinci defa üflenecektir.

KIYAMET ALAMETLERİNİN GERÇEKLEŞMESİNİN İMKÂNI

Bu saydığımız alametlerden her biri haddizâtında mümkün ve naklî delillerle sabit olduğundan bunların vukuunu akla aykırı görmeye imkân yoktur. Böyle bir hareket, muhakeme noksanlığından, ilâhî kudreti anlamamaktan kaynaklanır. Bunları sırasıyla bir kere düşünelim:

---

154 Buhârî, İlim, 21; Müslim, İlim, 5.

1. Şüphe yok ki duhânın (duman) zuhuru mümkündür. Ara sıra hava tabakasının sisler, dumanlar içinde kaldığı; karanlık ve kasvete düşürücü bir renk aldığı görülmüyor mu? Artık havanın bir müddet duman içinde kalması, insanlar üzerinde muhtelif etkiler yapması Allah'ın kudreti açısından neden mümkün olmasın?

2. Deccâlin zuhuru da mümkündür. Dünya tarihi nice bozguncu, kan dökücü, tuhaflık gösteren savaşçıların, hilekârların, rablik iddiasında bulunan firavunların insanlığın başına bela olmuş olduğunu kaydetmiyor mu? Artık deccâl isminde lânetli bir şahsın zuhuruyla rablik iddiasında bulunması ve birtakım olağanüstülükler göstererek âlemi ifsada çalışması, bir süre sonra da bu olağanüstülükleri göstermekten aciz kalarak yok olup gitmesi neden akla aykırı olsun?

3. Dâbbetü'l-arzın çıkması da câizdir. Azamet ve kudretine yarattığı varlıklar içinde milyonlarca şahit bulunan Cenâb-ı Hak şüphe yok ki insanlar ile konuşabilecek bir hayvanı da geçmişten beri süregelen âdetine aykırı bir şekilde meydana getirmeye kadirdir. İnsanları akıl ve konuşma ile seçkin bir varlık olarak yaratan mutlak kudret diğer bir mahlûkunu da bir hikmetinden dolayı bu gibi özelliklere mazhar edebilir. Bunda tereddüt edecek bir yön yoktur.

4. Güneşin batıdan doğması da imkân dahilindedir. Gök cisimlerinin hareketleri kendilerinden kaynaklanmadığından zorunlu olarak kadir ve kayyûm olan yüce yaratıcı Allah Teâlâ'nın kudret ve iradesine dayanmaktadır. O halde ilâhî kudret her gezegenin devam eden hareketini tersine çevirebilir. Artık müşahedemize göre doğudan doğan güneşin ilâhî kudret ile bir süre için geçerli âdetine zıt bir şekilde batıdan doğması akla aykırı değildir.

5. Hz. İsa'nın nüzûlü de imkân dairesinin dışında değildir. Hayat veren ve öldüren Allah Teâlâ'dır. Bir kulunu dilediği kadar yaşatır ve dilediği yüce makamlara yükseltebilir. Bundan dolayı Hz. Mesîh'in de apaçık olan ilâhî kudret ile semaya yükseltilmesi ve çok uzun bir zaman diri olup ahir zamanda tekrar yeryüzüne nüzûlü ve son peygamber olan Hz. Muhammed'in şeriatı ile amel etmesi akla aykırı görülemez.

6. Ye'cûc ve Me'cûc'ün zuhuru da imkân dahilindedir.

Kur'ân-ı Kerim'de beyan edildiği[155] üzere Hz. Zülkarneyn[156] seyahati esnasında iki dağ arası (beyne's-seddeyn) denilen bir yere ulaştığında orada bir kavme rastlamıştı. Bu kavim, Zülkarneyn'e müracaat edip Ye'cûc ve Me'cûc ismindeki iki kabilenin kendi arazilerine tecavüz ettiğinden şikâyet etmiş, aralarındaki güzergâhın kapatılmasını istirham etmişlerdi. Hz. Zülkarneyn de orada demirden bir set inşa ettirdi. Artık o iki kabile bu seddi yıkmaya, aşmaya güç yetiremediler.

Bu set, ilâhî vaadin gelip çatmasıyla yok olup dümdüz olacaktır. Bu seddin kuzey kutup dairesinde iki dağ arasındaki bir geçitte inşa edilmiş olduğu zannediliyor.

Kadîm Türkistan'da Azerbaycan'da iki dağ arasında harap olmuş bir set vardır ki bugün bunun izleri görülmektedir. Bu seddin bulunduğu bölgeye Demirkapı denilmektedir. Bunun arkasında Akuk ve Makuk isminde bir kavim bulunmuştur. Bu set, Nûşirevân'a veya İsfendiyar'a nispet ediliyor. Muhtemelen Zülkarneyn'in yaptırmış ol-

---

155 Nâşir: Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresinin 83. âyetinden itibaren hakkında bilgi verilen Kur'an kıssalarındandır. Anlaşıldığı kadarıyla müşriklerin ve yahudilerin kimliği hakkında soru sormaları üzerine ilgili âyetler nâzil olmuştur. Beyzâvî'ye göre Zülkarneyn'in Büyük İskender olduğunda şüphe yoksa da peygamber olup olmadığı ihtilaflıdır. Yine salih bir mümin olduğu ve dünya hâkimiyetine nail olduğu veya İran ve Roma hükümdarı olduğundan veyahut da kahramanlık nişanesi olarak tacında iki boynuz bulunduğundan kendisine Zülkarneyn denildiği belirtilmekteyse de bu görüş bazı müfessirlerce fazla kabul görmemiştir.

156 Zülkarneyn, bazı muteber tarihçilerin ifadelerine göre Yemen'de yönetim sürmüş olan eski Yemen hükümdarlarından biridir. İsmi Sa'b b. Hâris'tir. Başında iki bölük saçları bulunduğu veya doğu ve batıya seyahat ettiği yahut zamanında iki asır (karn) bittiği için kendisine Zülkarneyn (iki asrın sahibi) denilmiştir. Bazıları Zülkarneyn ile İskender'in aynı kişi olduğunu iddia etmişlerse de bu asla doğru değildir. Zülkarneyn, İskender'den bir rivayete göre 1958 sene daha öncedir. Büyük bir zat olduğu Kur'an'ın beyanlarından anlaşılmaktadır. İskender ise Yunan hükümdarlarından putperest bir şahıstır. Kendisine memleketi itibariyle Yunanlı İskender denildiği gibi nesebi dikkate alınarak Rum İskender de denilir.

Yemen hükümdarları arasında Hint'e karşı savaşan, Azerbaycan taraflarını fetheden, Afrika'ya geçerek orada şehirler inşa eden, kabileler iskân eden hükümdarlar gelmiştir. Hz. Zülkarneyn'in bunlardan biri olması akla uzak değildir. Kendisi kadîm krallardan olduğu için tarihî durumları meçhul kalmış olabilir.

duğu set bundan ibarettir. Ancak zamanın geçmesiyle asıl yaptırıcısı unutularak başkasına nispet edilmiştir. Bu ihtimal, Abdullah b. Abbas hazretlerinden rivayet edilmektedir.

Doğuda da birtakım muazzam setler inşa edilmiş olduğu bilinmektedir. Özellikle Çin kıtasındaki 250 saatlik uzunlukta bulunan Çin Seddi meşhurdur.

Aynı şekilde 183 tarihinde Hazar kavmi[157] Kafdağı'ndan çıkıp Bâbülebvâb'ın öteki tarafına hücum ederek İslâm beldelerine büyük bir zarar vermişlerdi. Hârûnürreşid onların üzerine iki ordu sevketmiş ve açtıkları geçidi set çekerek kapattırmıştır.

Bundan dolayı Zülkarneyn hazretlerinin de böyle bir set inşa ettirmiş olmasını akla aykırı görmeye imkân yoktur. Bu seddin ilâhî vaadin gelip çatmasıyla yok olacağı ise,

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ

"Fakat Rabbim'in vaadi gelince, O, bunu yerle bir eder" (Kehf 18/98) âyet-i kerimesiyle sabittir. Büyük müfessirlerin bir kısmı bu vaadi kıyametin yaklaşması yahut Ye'cûc ve Me'cûc'ün yeryüzüne yayılacağı zaman şeklinde tefsir etmişlerdir. Bununla beraber bu vaadin takdir edilmiş başka bir zaman olabileceği ihtimalini de dikkate almışlar. Çünkü bu seddin kıyamete veya başka belli bir zamana kadar kalacağına dair açık bir Kur'an âyeti yoktur. İhtimal ki beyan edilen bu ilâhî vaat gelip çatmış ve bu set çok önceden yok olup gitmiştir. Kıyamet yaklaştığında da bu yok olup gitmiş seddin arkasında bulunan ve Kur'ân-ı Mübîn'de Ye'cûc ve Me'cûc ismiyle anılan iki kabile medenî dünyaya akın edeceklerdir. Bunda akla aykırı ne var? Zaten vaktiyle de birtakım vahşi, kan dökücü kabilelerin birer coşmuş tufan gibi her tarafa dağılarak imar edilmiş yeryüzünün kökünü kazıyıp yok ettiklerine tarih şahit olmamış mıdır? Artık bu gibi olayların tekerrür etmeyeceği nasıl iddia edilebilir?

157 Nâşir: Moğollar kastedilmekte.

7. Hasefin yani yer batması olayının gerçekleşmesi de mümkündür. Bunu açıklamaya aslında ihtiyaç bile yoktur. Yerkürenin farklı taraflarında sürekli birçok değişim meydana gelmiyor mu? Bazı kara parçaları denizlere, bazı denizler de kara parçalarına dönüşmüyor mu? Artık kıyamete yakın yeryüzünün üç noktasında birer yer batmasının meydana gelmesi nasıl akla aykırı görülebilir?

8. Yemen tarafından bir ateşin ortaya çıkması da mümkün durumlardandır? Dünyanın farklı semtlerinde vakit vakit birtakım volkanların püskürmesiyle etrafa ateşler saçtığı mâlumdur. Artık ahir zamanda Yemen tarafından dünyayı yakan bir ateşin zuhur etmesini inkâr etmeye mahal yoktur.

Netice itibariyle bu alametler akıl açısından mümkün olmakla beraber haklarında birçok hadis-i şerif de nakledilmiştir. Bu hadislerin ortak muhtevası mütevâtir derecesine ulaşmaktadır.

Bundan dolayı bu konudaki nasların zâhirini terkedip de bu alametleri kendi görüşüne uygun bir şekilde tevile, mesela güneşin batıdan doğuşunu "genel ahvalin tersine dönmesinden kinayedir" demeye lüzum yoktur. Ancak bu alametlere dair bazı ayrıntılar vardır ki bunlar sadece rivayet kabilinden kabul edilir ve haber-i ahad yoluyla vârid olduğundan inanç konularında itibar edilmezler.

95. Büyük Kıyamet

Büyük kıyametin vuku bulacağı bütün semavî dinler tarafından haber verildiği gibi modern bilim de bunu itiraf etmektedir. Şöyle ki: Bütün mahlûkat hayattan mahrum kalacak, göklerin ve yerlerin düzeni bozularak son bulacak ve sonrasında yeni âlemler meydana gelecektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de,

اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا

"Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur" (Mü'min 40/59) buyrulmuştur. Ancak kıyametin ne zaman vuku bulacağını yüce yaratıcıdan başkası bilemez.

AÇIKLAMA

Kadîm filozoflar gökkubbe ve yıldızlar âleminde bozulma ve düzelmenin[158] söz konusu olmadığını söylüyorlardı. Bundan dolayı da kâinat manzumesinin yok olmaya mahkûm olmasını kabul etmiyorlardı. Halbuki bugün bütün bilim adamları ve filozoflar canlı ve cansız bütün varlıkları kapsayıcı bir kıyametin geleceği kanaatindedirler.

KIYAMETİN MEYDANA GELİŞ ŞEKLİ HAKKINDAKİ BİLİMSEL TEORİLER

Filozoflar kıyametin nasıl gerçekleşeceğine dair birçok görüş ve ihtimaller ortaya koyuyor ve özetle şöyle söylüyorlar:

"Bu âlemde her şeyin değişim ve dönüşüm geçirdiği duyularla ve tecrübeyle sabittir. Bütün canlılar kesin bir surette yok olmaktadır. Bu gidişle bir gün gelecek ne yeryüzünde ne de diğer âlemlerde hiçbir varlıktan eser kalmayacak ve bu şekilde canlıların hepsini ve bütün yaratılmışları kuşatan genel bir kıyamet gerçekleşecektir.

Aynı şekilde astronomi araştırmaları neticesinde anlaşılıyor ki uzayda birçok parlak kütleler, âlemler ebedî olarak yok oluyor. Âdeta beşerî âlemde var olan farklı hayat safhaları semavî cisimlerde de işliyor; milyonlarca parlak yıldızlar uzayda varlık sahasına çıkıyor, büyüyor, tekâmül evrelerini geçiriyor, ihtiyarlıyor, daha sonra letâfetini, şaşaasını kaybederek sönüp gidiyor. Bu gidişle de bir gün gelecek ki bütün cansız varlıklar zeval bularak bütün evrenin kıyameti meydana gelecektir."

Bilim adamları bu sözleri söyledikten sonra diyorlar ki: "Acaba bizim âlemimize ait kıyamet ne şekilde meydana gelecektir? Canlı ve cansız varlıkların yok olmasını sağlayacak sebepler ve etkenler ne gibi şeylerdir? Muhtemelen güneş sistemini oluşturan gezegenlerden her biri vaktiyle güneşten ayrılmış bir ışık kaynağıydı. Sonra yavaş yavaş sönerek ışığını kaybetmiş, ancak güneşten aldığı ışık sayesinde üzerinde canlılık meydana gelmiştir. Fakat bir gün gelecek güneş de enerji-

158 Nâşir: Metnin aslında hark ve iltiyâm şeklinde geçiyor.

sini, canlılara hayat kaynağı olan sıcaklığını kaybedip sönecektir. İşte bu halin meydana gelmesi sebebiyle güneşin etrafında dönen gezegenlerden hiçbirinin üzerinde hayat emarelerinden bir şey kalmayacak ve bütün canlıların kıyameti meydana gelmiş olacaktır.

Gezegenlerden her biri kendi üzerindeki suları, havayı, oksijeni ve diğer şeyleri ortadan kaldırıp yok ederek bu şekilde üzerinde yaşayan mahlûkatın hayatına son verecek olması da mümkündür. Nitekim aydaki suların, havanın ay tarafından bu şekilde yutulduğu zannedilmektedir. Şüphe yok ki bizim içinde bulunduğumuz gezegen de devamlı soğuduğundan yer kabuğu kalınlaşmakta, yer kabuğu kalınlaştığı için de üzerindeki sular yerin derinliklerine inerek yavaş yavaş azalmaktadır. Aynı şekilde oksijen gibi havayı oluşturan ve canlıların hizmetinde olan maddeler de yer kabuğu tarafından kesin bir şekilde emilmektedir. Bu durumun devamı ise gelecekte yeryüzünde yaşayan canlıların hayatına son verecektir.

Ayrıca muhtemel ki bütün kâinatı istila eden büyük bir fırtınanın, dev bir gücün evrene yayılmasıyla bütün kâinat tekrar zerrelere ayrılacak veya cisimler arasındaki dengeyi sağlayan yerçekimi kanununun kaybolmasıyla kâinatın düzeni bozulacak, cisimler birbirleriyle çarpışıp parçalanacak ve bu şekilde de cansız varlıkların kıyameti meydana gelecektir. Özellikle bir kuyruklu yıldızın dünyaya çarpacak olması yeryüzünde kıyametin kopmasına yeterlidir. İşte bütün âlemler bu gibi sebepler yüzünden acı bir sonla karşılaşacaklardır. Fakat bu kıyametlerin meydana gelmesi, iz kalmayacak bir şekilde âlemleri tamamen yok etmeyecektir. Belki sonsuz fezada başka âlemler, başka ışık saçan kütleler meydana gelecek, kâinatın genişliği yine olanca aydınlığı ve olanca azametiyle parlayıp duracaktır."

KIYAMETE DAİR KUR'AN'IN BAZI BEYANLARI

Şimdi bir kere de Furkan-ı Hakîm'in kıyamet hakkındaki bazı âyet-i kerimelerini hatırlayalım. Bilimin henüz şöyle böyle tahmin edebildiği birtakım hakikatleri Kur'ân-ı Mübîn'in ne kadar mükemmel bir

açıklama ile ne kadar veciz bir üslup ile ortaya koyduğunu düşünelim de Kur'an'ın yüceliğine hayran olalım:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ

"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır" (Kasas 28/88) âyet-i kerimesine göre yüce yaratıcıdan başka her şey son bulacaktır. Birbirleriyle daima hayat mücadelesinde bulunan, şu koskoca dünyayı aralarında taksim edemeyen gaflet içerisindeki ihtiraslı insanlar elbette bir gün varlık sahasından yok olacak, her taraftan,

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ

"Bugün hükümranlık kimindir?" (Mü'min 40/16) yüce hitabı tecelli edecektir.

Fakat insanlığın başına gelecek olan bu felaketler bütün mahlûkata da arız olacaktır.

İnce ince ışıklarıyla ufukları aydınlatan güneş,

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾

"Güneş katlanıp dürüldüğünde" (Tekvîr 81/1) yüce âyetin delaletiyle ışıktan mahrum kalacak; parlak parlak tuluatıyla gecelerimizi aydınlatan ay,

وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾

"Ay tutulduğu, ayla güneş bir araya getirildiği zaman" (Kıyâme 75/8-9) âyet-i kerimesi gereğince ebedî bir tutulmaya uğrayarak güneş ile birleşecektir.

Gök kubbede pırıl pırıl parlayan o gönlü okşayan yıldızlar, o ateş kütleleri,

وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْۙ ﴿٢﴾

"Yıldızlar (kararıp) döküldüğünde" (Tekvîr 81/2) ilâhî beyanı gereğince dolu taneleri gibi her tarafa saçılacak, yeryüzündeki çeşitli renklerde kimyevî maddeleri barındıran dağlar,

وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْۙ ﴿٣﴾

"Dağlar (sallanıp) yürütüldüğünde" (Tekvîr 81/3),

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ ﴿٥﴾

"Dağlar da atılmış renkli güne döner" (Kâria 101/5) âyetleri gereğince harekete geçecek, tıpkı rüzgâra tutulmuş rengârenk yün parçaları gibi havada uçuşacaktır.

Atmosferi işgal eden bulutlar,

وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْۙ ﴿٤﴾

"Gebe develer salıverildiğinde" (Tekvîr 81/4) nazm-ı celilinden anlaşıldığına göre âtıl bir hale gelecek, artık bunların bereketli damlalarından yeryüzü mahrum kalacaktır. Yerküreyi kaplamış olan denizlere gelince,

وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْۙ ﴿٦﴾

"Denizler kaynatıldığında" (Tekvîr 81/6) bunlar da âyet-i kerimeye göre uçsuz bucaksız sularını kaybedecektir. Bununla birlikte kâinatın böyle elim bir âkıbete uğrayacağı zamanı ancak Allah Teâlâ bilir. Bunun ne kadar zaman sonra meydana geleceği asla kestirilemez. Nitekim,

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّ۪يۚ لَا يُجَلّ۪يهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَۜ

"Resûlüm! Sana kıyametin ne zaman meydana geleceğini soruyorlar; sen onlara de ki: O'nun meydana geleceği zamanı bilmek Allah'a mahsustur.

Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz"[159] (A'râf 7/187) mealindeki âyet-i kerimesi bu hakikati beyan eder.

Fakat kıyamet darbesine uğrayan kâinatın, bir daha var olmayacak ve tamamen yok olup gideceğini mi zannediyorsunuz? Hayır, hayır!... Kendi zatını,

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ﴿٢٩﴾

"O her an yaratma halindedir" (Rahmân 55/29) nazm-ı kerimiyle niteleyen yüce yaratıcının nice mükemmel âlemleri meydana getirecek yaratma sıfatı her zaman tecelli edecektir. Nitekim,

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ

"O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür" (İbrahim 14/48) âyet-i kerimesi de gösteriyor ki kıyamet gününde insanlığın varlığının zerrelerini sinesinde saklayan zemin, bu hazin durak ve şu azamet timsali gökler ya şekil ve sûret itibariyle değişip dönüşecek ya da bunların yerine başka âlemler kaim olacaktır.

İşte Kur'an'ın hikmetli açıklamaları; kıyamete dair bu gibi daha pek çok gerçekten insanlığı haberdar etmektedir ki insan bu Kur'anî mucizeleri düşündükçe:

جَمِيعُ الْعِلْمِ فِى الْقُرْاٰنِ لٰكِنْ / تَقَاصَرَ عَنْهُ اَفْهَامُ الرِّجَالِ

"Kur'an'da bütün bilgiler mevcuttur fakat / İnsanların anlama yetileri bunları anlama noktasında yetersizdir" demekten kendini alamıyor.

96. Haşir

Her insan vefat ettikten sonra zerrelere dönüşecek, cesedi ahiret gününde muazzam ilâhî kudretle yeniden teşekkül edecek ve her fer-

159 A'râf 7/187. Aynı mealdeki âyetler için bk. Nâziât 79/42-43; Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; Lokman 31/34; Tâhâ 20/15.

din ruhu kendi cesedine tekrar taalluk ederek bu şekilde cismanî ve ruhanî olmak üzere umumi haşir meydana gelecektir. Nitekim Kur'ân-ı Mübîn'de,

ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

"Sonra da şüphesiz, sizler kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz" (Mü'minûn 23/16) buyrulmuştur.

AÇIKLAMA

Mâlum olduğu üzere bütün mahlûkat yok olacaktır. Son bulmak ya cisimlerin bir bütün olarak yok olmasından veya cisimleri oluşturan parçaların ayrılması ve karışmasından ibarettir. Hangi şekilde olursa olsun yaratılmışlar yok olduktan sonra ilâhî kudretle tekrar var olacak ve bu şekilde son diriliş meydana gelecektir.

Bir kere şüphe yok ki ilâhî kudret açısından ma'dûmun iadesi câizdir. Çünkü bir şey ma'dûm olduktan sonra tekrar vücuda gelmesi mümkündür. Eğer imkânsız olsaydı ilkinde de vücuda gelmezdi. Zatın gereği olan şey zaman itibariyle değişmez. Bir zaman için varlığı mümkün olan bir şey başka bir zamanda imkânsız olamaz.

Şu da kabul edilmiştir ki her hususta iade, yoktan yaratmadan ve ilk yaratmadan daha kolaydır. Zira bir şey başlangıçta vücuda gelince vücut ile vasıflanma yetisine sahip olur. Daha sonra varlıkla vasıflanmayı daha hızlı bir şekilde kabule uygun hale gelir.

Nitekim,

وَهُوَ الَّذٖى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ

"O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır" (Rûm 30/27) âyet-i kerimesi de bunu söyler.

Bununla birlikte bu fark bizim hâdis kudretimiz açısından böyledir. Yoksa kadîm kudret sıfatı açısından ilk yaratılış ile yeniden yaratılış denktir. Aralarında kolaylık itibariyle bir uygunsuzluk düşünülemez.

İkinci olarak yine şüphe edilmez ki farklı parçaların toplanarak önceki şekil ve sûretini kazanması da mümkündür. Kâinatta hiçbir şeyin büsbütün yok olmadığı ancak şekil ve sûretinin dönüştüğü, en nihayet ya zerrelere ayrılarak veya gaz haline ve başka şeylere dönüştüğü bilimin temel kabullerindendir. O halde zerrelere dönüşecek olan yaratılmış bedenlerin ahiret gününde yeniden toplanarak eski sûretini kazanması ve böylece yeniden teşekkül edilen bedenlere kendi ruhlarının kavuşmasıyla bir ahiret hayatının meydana gelebilmesi ilâhî kudret açısından neden câiz olmasın?

Bir kimyager önce kemiyet ve keyfiyetini bildiği muhtelif kimyevî maddeleri birbirine karıştırarak bir karışım meydana getirir. Sonra bu karışımı incelemeye başlayarak bunu oluşturan maddeleri birbirinden tamamen ayırabilir. Bir kimyagerin bu güce sahip olduğu inkâr edilemez. Öyleyse bu âlem kimya hanesini varlık sahasına getiren bütün küllîleri ve cüzleri bilen, kâinatı yoktan var eden yüce yaratıcı her şeyin vücudunun parçalarını diğerinin bedeninin parçalarından ayırarak bu dünyadaki şekil ve sûretine dönüştüremez mi? Allah Teâlâ'nın buna kadir olduğu nasıl inkâr edilebilir? Ulûhiyyet fikrinden haberdar olanlar için böyle bir inkâr mümkün müdür? Yüce yaratıcı olan,

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًاۚ ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعٖيدٌ ﴿٣﴾

"Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu, akla uzak bir dönüştür" (Kâf 50/3) diyenlere karşı,

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْۚ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفٖيظٌ ﴿٤﴾

"Biz toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır" (Kâf 50/4),

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

"İlk yaratmada acizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler" (Kâf 50/15) buyurmuyor mu?

CİSMANÎ HAŞRİ İNKÂR EDENLERİN DELİLİNİ İPTAL

Cismanî haşri inkâra cüret edenler derler ki: Bazı insanları hayvanlar parçalıyor, yiyor, o hayvanlarla başkaları gıdalanıyor, bu şekilde de bir insanın bir hayvanın vücudu, diğer hayat sahibi olan yaratılmışların bedenlerinin parçalarını oluşturuyor. Artık bunların hangisi ahirette yeniden yaratılacak olsa diğerini yeniden yaratmaya imkân kalmaz, dolayısıyla cismanî haşir mümkün değildir.

Cevaben deriz ki: İnsanların vücudu iki kısımdan müteşekkildir. Bir kısmı asıl cüzdür ki her insanın ömrünün başlangıcından sonuna kadar devam eder, başkalarının asıl cüzüyle birleşmez, asla değişmez ve son bulmaz. Diğeri de zâit cüzlerdir ki yeme içme ile gelişir. Daima dönüşüme ve dağılmaya maruz kalır. Bu cüzün değişmesiyle insanın aslı değişmez. Bundan dolayı bir insan hayvanlar tarafından yenilse dahi onu yiyen hayvanın aslî cüzüyle birleşmez. Belki o hayvanın gelişen bedeninde geçici bir zaman için yer etse de sonradan yine ondan ayrılır. İşte bu insandaki aslî cüzdür ki kıyamet gününde toplanacak ve birtakım ilave cüzler de eklenerek ruhun taallukuyla insan asıl hali üzere yeniden hayata mazhar olacaktır.

Nitekim,

كُلُّ ابْنِ اٰدَمَ يَأْكُلُهُ التُّرَابُ اِلَّا عَجْبَ الذَّنَبِ مِنْهُ خُلِقَ وَفِيهِ يُرَكَّبُ

"Her insanın vücudunu toprak yiyecektir, ancak acbü'z-zeneb denilen kemik müstesna, insan bu kemikten yaratılmış olduğu gibi öldükten sonra da

bundan terkip edilip hayat bulacaktır"[160] mealindeki hadis-i şerifi bunu ifade eder.

İnsandaki zâit cüzler öneme sahip değildir. Bir insan yaşadıkça zâit cüzleri birçok değişikliğe uğrar; bundan beş on sene evvelki insan ile aynı insanın şimdiki vücudunu teşkil eden zâit cüzlerin farklılığından şüphe edilemez. Halbuki insan yine o insandır. On sene evvelki suçundan dolayı tutuklanarak ceza verilebilir. Bunda adalete engel olan bir yön düşünülemez. Çünkü bu beden âdeta ruhun bir elbisesi mesabesinde olup his ve şuurdan mahrumdur. Asıl cezayı çeken ve cezanın acısını hisseden ruhtur. Ruhsuz, hayatsız bir beden hiçbir şeyden etkilenmez. Bundan dolayı zâit cüzlerin aslî cüze katılmasıyla ahirette azaba uğramasının adalete engel olacağı söz konusu dahi olamaz. Ayrıca aslî cüzle birleşen bu zâit cüzlerin yine aynı insanın dünya hayatında dağılmış olan kendi zâit cüzlerinden ibaret olabilmesi de câizdir.

Özetle Cenâb-ı Hak mevcudu da ma'dûmu da önceki şekline iade etmeye kadirdir. Cismanî haşir hakkındaki Kur'an âyetleri o kadar sarih, o kadar kesindir ki şeriata inanan kimse için bunları tevile imkân yoktur. Fahreddin er-Râzî hazretlerinin dediği gibi Kur'ân-ı Kerîm'e iman ile cismanî haşri inkâr bir kalpte bulunamaz.

Yazıklar olsun ki aslî maddesi bir damla sudan ibaret olan gafil insan kendisinin nasıl bir şaheser gibi yaratılmış olduğunu unutur da zerrelere dönüşecek olan vücudunun tekrar yaratılabileceğini akla uzak görür de hiç muazzam ilâhî kudreti aklına getirmez.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

"Resûlüm o inkârcılara de ki: Bu çürümüş kemikleri başlangıçta kim yarattıysa yine o yaratır, hayat verir. Bunları başlangıçta yaratan, yaratmanın bütün ayrıntısını, nasıllığını bilir. O'nun ilim ve kudret dairesinin dışında hiçbir şey kalmaz" (Yâsîn 36/79).

160 Müslim, Fiten, 28; Ebû Davud, Sünnet, 24; Nesâî, Cenâiz, 117.

97. Cennet ve Cehennem

Cennet ile cehennem hâlihazırda yaratılmış durumdadır. Müminler cennette bedenî ve ruhanî birçok nimete ebedî olarak ulaşacak, kâfirler de cehennemde bedenen ve ruhen ilelebet azaba uğrayacaklardır. Bunların böyle sürekli bir şekilde mükâfat ve cezaya uğramaları kendilerinin kesin olarak kabul etmiş oldukları inançlarının neticesidir.

AÇIKLAMA

Cennet ile cehennemin şu anda mevcut olduğuna ve cennet ile cehennem ehlinin bunlarda ebedî kalacağına,

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

"Cennet müttakiler için hazırlanmıştır" (Âl-i İmrân 3/133);

أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

"Cehennem kâfirler için hazırlanmıştır" (Bakara 2/24);

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

"Orada ebedî olarak kalıcıdırlar" (Nisâ 4/57) bunlar gibi birçok Kur'an âyeti şahitlik etmektedir. Cennet ile cehennem son bulmayacağı gibi burada yaşayanlara da bir son gelmeyecektir. Bir mümin cennette sonsuza dek ilâhî nimetlere mazhar olacak, kâfir de cehennemde ebediyen cezaya uğrayacaktır. Çünkü bunlardan her birine kendi inancına göre muamele edilecektir. Bunlardan her birinin inancı âdeta kendi nefsinde yerleşik bir hal, dâimî bir meleke halini almıştır. Şöyle ki mesela Allah'ın vahdâniyyetini tasdik veya inkâr eden bir kimse binlerce sene yaşayacak olsa bu konudaki inancını muhafaza etme kararlılığında bulunur. Bu inancı âdeta yok olması mümkün olmayan yerleşik bir durum halindedir. Bundan dolayı bu inancı sebebiyle göreceği mükâfat veya ceza da son bulmaz.

CENNET NİMETLERİ ile CEHENNEM AZABI DÜNYA NİMETLERİ ve AZABIYLA KARŞILAŞTIRILAMAZ

Cennet nimetleri yalnız isim yönünden dünya nimetlerine benzer, yoksa mahiyetleri bambaşkadır. Hiç ebediyet ve saadet makamı olan cennetin nimetleriyle sıkıntılı ve fâni bir yer olan dünyanın nimetleri eşit olur mu? Ancak Kur'ân-ı Kerîm, birçok yüce hakikati daima insanların anlayabileceği bir şekilde açıklar, Kur'an'ın üslubu böyledir. İşte bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerîm'de ahiret nimetleri insanların bildikleri dünya nimetlerine benzetilerek anlatılmıştır. Yoksa cennet nimetleri gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, akla ve hayale gelmeyen şeylerdir. Bununla birlikte İslâm'a göre ahiret nimetlerinin en büyüğü rü'yetullah sonucu meydana gelecek olan manevi zevktir.

Bazı hıristiyan yazarlar Kur'ân-ı Kerîm'in cennette maddi nimetlerin varlığını haber vermesinden dolayı İslâm dinini tenkit etmek istemişlerdir. Halbuki cennette maddi nimetler olduğunu kendi ellerindeki İnciller de haber vermektedir. Örnek olarak Matta İncili'ne göre Hz. İsa yakalanacağı gece akşam yemeğini havârilerle yerken, "Artık ben şarabı bundan sonra ancak cennette içeceğim" demiştir. Yine bunun gibi Luka İncili'ne göre Hz. Mesîh havarilere hitaben, "Sizinle cennette bir sofra üzerinde yiyip içeceğim" demiştir.

Cehennem azabına gelince şüphe yok ki bu da dünya azabıyla mukayese edilemez. Ceheneme düşenlerin karşılaşacakları bedenî ve ruhî azabın şiddet derecesini hatırlamak bile insanın tüylerini ürpertir.

Kâfir olarak bu dünyadan ayrılanlar ebediyen cehennem azabında kalacaklar. Müminlerden âsi olanlar bir müddet kaldıktan sonra affedilip cennete girecek ve bunların cehennemde görecekleri azap nispeten hafif olacaktır.

CENNET ile CEHENNEMİN VARLIĞI DİNEN SABİT OLDUĞU GİBİ BİLİMSEL OLARAK DA İNKÂR EDİLEMEZ

Kadîm filozoflar kâinatı pek sınırlı bir şekilde tasavvur ederlerdi. Bunlara göre yerküre âlemin merkeziydi. Bütün gökler yerküreyi

çepeçevre kuşatmış, bütün yıldızlar gök tabakalarında yerleşmiş idi. Bunların ardında başka âlemler mevcut değildi.

İşte kâinatı böyle tahayyül edenler için tabii olarak Kur'ân-ı Mübîn'in haber verdiği cennet ve cehennem için uygun bir mekân bulunamazdı. Bu kısa görüşlü filozofların her sözünü hakikat gibi telakki eden bazı dar fikirli kimseler de bu iki âlemin varlığını inkâr ederek işin içinden çıkıyorlardı. Halbuki astronomi ilminin gelişmesi kâinatın fevkalâde büyüklüğünü ortaya koydu. Şu sonsuz uzayı aydınlatan ve mesafelerin uzaklığından dolayı bizlere çok küçük görünen sayısız yıldızlardan birçoğunun yerküreden milyonlarca defa daha büyük olduğunu âdeta matematiksel bir kesinlikle meydana çıkardı. Artık bugün kim cennet ile cehennem adında iki âlemin mevcut olmasını inkâr edip garip karşılayabilir?

Evet, öyle kimseler bulunabilir ki sadece ellerindeki astronomi araçlarıyla göremedikleri için bu gibi âlemleri inkâra kalkarlar. Fakat öncelikle insaf edilmeli, acaba bugün astronominin ilerlemesiyle beraber bu koskoca kâinatı oluşturan milyarlarca maddeden her birinin varlığını, mahiyetini, büyüklük derecesini tamamen keşfetmeyi başarmış mıdırlar? Bir şeyin görülememiş olması onun varlığının olmamasını gerektirir mi? Acaba kudret sahibi yüce yaratıcının cennet ile cehennemi şu sonsuz uzayın astronomi aletleriyle görülebilmesi mümkün olmayacak derecede uzak bir yerinde yaratmış olması mümkün değil midir? Allah Teâlâ'nın kudretinin, ilâhî yaratmanın büyüklük ve azametinin farkında olanlar için bu gibi aklın câiz gördüğü şeyleri inkâra kalkışmak mümkün müdür? Bununla beraber cennet ile cehennemin yerini belirleme hususunda kesin naslar mevcut olmadığından biz bu konuyu Allah'ın ilmine havale ederiz.

98. İnsanın Mahiyeti

İnsan bir beden ile ruhtan oluşmuş bir mahlûktur. Fakat insanın asıl hakikati, "ben" diye kendisinden tabir edilen ve daima aynılığını koruyan ruhtan, o rabbânî latifeden ibarettir. Daima değişim ve dönü-

şüme maruz bulunan beden ise ruhun bir aleti (idrak, irade, hassasiyet) gibi ruhun eserlerinin ortaya çıkış aracı olmaktan başka bir şey değildir.

Ruhun, o yüce cevherin mahiyetini tamamıyla idrak etmek beşeriyet için mümkün değildir. Biz ruhun varlığını ancak eserleriyle ve etkileriyle kavramaktayız. Ruhun mevcudiyeti, ebediyete yönelişi, ilmî, ahlâkî üst derecedeki birçok delille sabit olduğu gibi sem'î delillerle de sabittir.

AÇIKLAMA

İnsanların bir maddi beden ile ruhtan müteşekkil olduğu herkesçe kabul edilen bir durumdur. Ancak ruh, mahiyeti itibariyle bedenin dışında müstakil bir varlığa sahip midir? Ruhun mahiyeti idrak edilebilir mi? Ruh, ölümden sonra yok oluyor mu yoksa bâki olarak kalıyor mu, diye ihtilaf edilmiştir.

Bunlar birtakım önemli sorulardır ki öteden beri düşünürlerin zihinlerini meşgul edip durmuştur.

RUHUN MEVCUDİYETİ ve BU HUSUTAKİ İSLÂM AKÎDESİ

Biz müslümanlar ruhun varlığına inanırız. Dinî naslarımız ruhun varlığını ve bir ilâhî emirden ibaret olup vefat ettikten sonra başka bir âleme iltihak edeceğini haber veriyor. Ruhun varlığına gösterdiği çeşitli eserler ve etkilerden her biri pek açık bir şekilde şahitlik ediyor. Şu kadar ki ruhun mahiyeti, maddi olup olmaması meselesi inanç yönünden tâlî meselelerdendir. Zarûriyyât-ı diniyyeden biri değildir.

RUH HAKKINDA MADDECİLERİN DÜŞÜNCESİ ve BU DÜŞÜNCENİN ELEŞTİRİSİ

Maddi ve duyularla kavranamayan her şeyi hiç düşünmeden inkâr edecek kadar zayıf bir fikre sahip olan maddeciler bedenden bağımsız bir ruhun varlığını kabul etmiyorlar. Bunlara göre ruh, hayat, bütün aklî yetenekler, sinirlerin hareketlerinden, beynin fiillerinden, bedenin

uzuvlarının güzel bir şekilde bir araya gelip verdiği neticelerden başka bir şey değildir. Bunlar diyorlar ki:

1. İnsan ile hayvanlar arasında bir fark yoktur. Bunlar birbirlerinden mahiyet itibariyle farklı değildir. Her ikisinde de ancak bedenî mizaç vardır. Şuur yönüyle birdirler. Aralarındaki fark yalnız derece itibariyledir. Artık insanda hayvandakinden yüce manevi bir ruhun varlığı iddia edilemez.

2. Fikir, ihsas, vicdan gibi bütün nefsî ameller beynin fiillerinden ibarettir. Beyin bulunmadıkça bunlar da bulunamaz. Düşüncenin ve diğer şeylerin varlığı beynin varlığına, güzel bir şekilde teşekkül etmesine bağlıdır. O halde ruh, beynin fiilinden başka bir şey değildir.

3. Maddi ve ölçülemeyen, gözle görülüp elle tutulamayan bir şey mevcut olamaz. Binaenaleyh maddi olmayan ve bedenden başka bir ruhun mevcudiyeti düşünülebilir değildir.

Şimdi maddecilerin bu iddialarını biraz inceleyelim:

Öncelikle insan ile hayvanlar arasında yalnız derece itibariyle değil mahiyet yönüyle de büyük bir fark bulunduğu ruh bilimcilerce de sabittir. İnsandaki şuur ve hisler ile hayvanlardaki şuur ve hisler nasıl denk olabilir?

İnsan akleder, tefekkür eder, düşünür ve istidlalde bulunur. Birçok özelliklere sahiptir. Artık insan ruhu ile hayvan ruhu nasıl aynı mahiyette zannedilebilir? (70. maddenin açıklamasına bakınız).

İkinci olarak, beyin gibi bölünmez parçalardan müteşekkil olup daima değişen ve yenilenen bir şey, insanda devamlı tecelli eden bu kadar eşsiz özelliklerin, yüksek idrakin kaynağı nasıl olabilir? Beyin yalnız ruhun bir aracıdır. Beyin bulunmadıkça ruh tesirini ortaya koyamaz. Bu açıdan beyin ne kadar mükemmel olursa ondaki özellikler de o oranda mükemmel olur. Nitekim müzisyen bir kişi müzik aletinin mükemmelliğine göre maharetini gösterir. Bir zat ne kadar güzel iyi bir hattat olursa olsun kırık bir kalemle yazacağı şeylerde o ince güzelliği göstermeye muvaffak olamaz.

İşte mükemmel olmayan bir beyindeki ruh da zorunlu olarak tesirini hakkıyla ortaya koyamaz. Fakat bu durum ruh ile beynin bir olması sonucunu neden gerekli kılsın? Bu durum neticede beyin ile ruhun ilişkisini ispat eder, yoksa aynı şey olduğunu ispat etmez.

Üçüncü olarak, maddi olmayan şeylerin mevcut olmadığı nasıl iddia edilebilir? Maddeciler duyularımızın ve idraklerimizin arkasında başka şeylerin mevcut olmadığını hangi delile dayanarak ispat edebilir? Fikir, vicdan ve his denilen şeylerin varlığını maddeciler de yok sayamaz, halbuki bunlar maddi değillerdir.

Özetle bizim telakki ettiğimiz şekilde bir ruhun varlığını maddecilerin inkâr etmeleri insanlık âlemini hayvanlar derecesine düşürmek, insanları hayatın faziletlerinden mahrum bırakmak, insanları bir ümitsizlik ve hüsran içerisinde yaşatmak gibi basit gayelerden başka bir şeye matuf değildir.

RUHUN MÜSTAKİL OLARAK MEVCUDİYETİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Bereket versin ki son zamanlarda maddeci felsefe büyük bir sarsıntıya uğramış, ruhçu felsefe galibiyet elde etmiştir. Vaktiyle ruhun varlığına inananları cehaletle, akılsızlıkla itham eden birçok filozof ve bilim adamı daha sonra yaptıkları inceleme, araştırma ve tecrübeler neticesinde fikirlerini değiştirmiş, bu hususta birçok kitap yayımlayarak ruhun müstakil mevcudiyetini itirafa mecbur kalmışlardır. Hatta birtakım kimseler daha da ileri giderek ruhlar ile konuştuklarını, hatta ruhlarının fotoğrafını bile çektiklerini iddiaya cüret etmişlerdi.

Allah'a hamdolsun ki biz müslümanlar ruhun mevcudiyetini ispat için bu adamlar gibi spiritüalizm metoduna muhtaç değiliz. Ruh çağırmanın bir hakikat olduğunu tasdik etmeyi gerekli görmüyoruz. Ancak şunu demek isteriz ki vaktiyle duyulardan başka bir şeye inanmak istemeyen birtakım kimseler daha sonra bu kadar ileri gitmiş, yaptıkları ruhî incelemeler neticesinde ruhların mevcudiyetini âdeta mahsusattan ve bedîhiyyattan saymışlardır.

RUHUN VARLIĞINI İSPATLAYAN BAZI DELİLLER

1. İnsan yalnız maddi bir bedenden, şu gördüğümüz organ ve âzalardan ibaret değildir. Çünkü bunlar daima gelişir ve zayıflar, değişikliğe maruz kalır. Hatta bilim adamlarının açıklamalarına göre insan bedeni en fazla bir ay zarfında tamamıyla değişim geçirir. Halbuki insan şahsiyeti bu gibi noksanlıklardan korunmuştur. Bugün gördüğümüz bir şahsın hakikati ne ise bundan otuz kırk sene sonra da odur. Velev ki bazı uzuvlarını bir kaza neticesinde kaybetsin. Bu durumda insanın değişmediğini göstermek için bu maddi bedenin dışında başka bir şeyin varlığı ortaya çıkıyor ki o da ruhtur.

2. Ruhun varlığına hafıza gücümüz, zihnî melekelerimiz şahittir. Beyin daima değişiyor ve yenileniyor. Halbuki ezberlediklerimiz, ilmî müktesebatımız değişmiyor. Eğer ruh mevcut olmasaydı beynimizin cüzlerinin parçalanmasıyla hafızamız yok olur, ilmî birikimimizi devam ettirmemiz mümkün olmazdı.

3. Ruhun varlığına ahlâkî sorumluluğumuz delildir. Eğer ruh mevcut olmasaydı ahlâkî mesuliyet düşünülemezdi. Beden daima değişmekte olduğundan geçmişte cinayeti işlemiş olan şahsın vücudu sonradan tamamen değişmiş olacağından artık ona ceza tatbik edilmesi adalete engel olmuş olurdu. Halbuki o cinayeti işleyen şahıs daima aynı şahıs kabul edilerek sonradan hakkında tertip edilen cezanın adalete engel olduğunu hiç kimse söyleyemez. Bu hal ise şüphe yok ki değişim geçirmeyen bir ruhun varlığından kaynaklanmaktadır.

4. İnsandaki seçme özelliği ve şuur kendisinin maddi bir bedenden ibaret olmadığına şahittir. Zira beden âtıldır. Kendisi hareket etmeye müsait değildir. His ve şuurdan mahrumdur. Oysa insanın hareket ve seçim kabiliyeti vardır. Kendi zatını ve diğer şeyleri hissedebilir. Artık şüphe yok ki bu gibi haller beden dışındaki bir ruhun etkisinden ibarettir.

5. İnsan bedeni cansız varlık konumundadır. Onun hareketlerini düzenleyen, faydalı şeyleri meydana getiren, akletmesini sağlayan düzenleyici kuvvet vardır. Bu kuvvet ise şüphe yok ki bedenden başka-

dır. Cansız varlık mesabesinde bulunan bir beden ile böyle bir kuvvet aynı olamaz.

6. İnsanlarda ortaya çıkan birtakım fiil ve haller vardır ki bunlar beş duyu dışında kalıp sıradan hadiselerden ayrılmaktadır. Keşf, ilham, meydana gelişinden önce bir şeyi hissetmek, kalbe gelen fikirler ve geleceğe ait haberler bu cümledendir. İnsanda bir ruhun varlığı tasdik edilmedikçe bu halleri açıklamaya imkân düşünülemez. Bunlar insanda şahsiyet sahibi bir ruhun varlığına delildir.

7. İnsanlar uyku halinde bazı şeyler görürler, daha sonradan o şeyler görüldüğü gibi veya ona yakın bir şekilde zuhur eder. Bu garip hadise ise insanda bedenden başka bir kuvvetin varlığına delildir.

8. İnsanlar bedenen zayıftırlar. Bu itibarla birçok hayat sahibi mahlûkattan aşağı bir mertebede bulunurlar. Halbuki diğer taraftan büyük bir zekâya, fıtrî ve sanatsal kabiliyete sahiptirler. Meydana getirdikleri ilmî ve sanat eserleri kendilerinin ne büyük bir istidat ve irfana sahip olduklarını ispat eder. Artık şüphe yok ki bu hal kendilerinde var olan manevi bir kuvvetten, ruh denilen ilâhî bir latifeden kaynaklanmaktadır.

9. Tam sıhhatli bir insan farzediniz ki bir dakika önce canlı iken bir dakika sonra vefat ediyor. Şimdi şu bir dakika önceki insan ile bir dakika sonraki insan arasında vücut ağırlığı, organ oranı, beden yapısı ve diğer yönlerden ne fark vardır? Halbuki o insan bir dakika önce sağ iken bir dakika sonra ölmüştür. Demek ki insanda hayat kaynağı olan ve ruh denilen başka bir cevher, başka bir kuvvet vardır ki onun yok olmasıyla ölüm hâsıl oluyor.

10. Bütün insanlık kendi vücudunu oluşturan uzuvlarını zatî gerçekliğinden ayrı kabul eder. Kendisinin bir ruha sahip oluşuna fıtraten inanır. Bu hususa vicdanı da şahitlik eder. İnsanların bu konudaki kanaatleri apaçıktır. Artık bedenden başka bir ruhun varlığı nasıl inkâr edilebilir? Bu husustaki fıtrî kabullerin, vicdanî şehadetlerin hata olduğunu kim ispat edebilir?

Bir kişi düşünün! Bu kişi, okulda sıraların önünde ayaklarıyla dolaşıyor, elleriyle bir kitap forması tutuyor, ağzıyla da o formadaki yazı-

ları size anlatıyor, aynı şekilde söylerken düşünüyor, her sözünü fikrî bir muhakeme neticesinde serdediyor. Demek ki bu zat kendi âzalarını, hislerini kullanıyor. O halde bu zat, kullandığı âza ve hislerinden başka bir şeydir. Çünkü bir şeyi kullanan kimse elbette kullandığı o şey ile bir değildir. Nitekim bir kâtip, kullandığı kalem ve kalemtıraştan farklı bir şeydir. Öyleyse alet mesabesinde bulunan şu duyu ve âzaları kullanan zat kimdir? Şüphe yok ki "ben" diye kendisinden bahsettiğimiz ruhtan, insanın nefs-i nâtıkasından başka bir şey değildir.

Özetle, ruhun bedenden başka bir mevcudiyete sahip olduğuna,

يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ اِرْجِعٖٓي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾

"Ey mutmain olmuş nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabb'ine dön" (Fecr 89/27-28) şeklindeki ilâhî beyanı da pek güzel delalet etmektedir. "Rabb'ine dön" hitabına muhatap olan "nefs-i mutmain" şüphe yok ki ölüme maruz olan maddi bedenden başka bir şeydir.

"Hak yolunda şehid olanlara ölü demeyiniz, bilakis onlar Rablerinin katında hayat sahibi olup rızıklandırılırlar" (Âl-i İmrân 3/169) mealindeki âyet-i kerime de ruhun bedenden farklı olduğuna bir delildir.

RUHUN MAHİYETİ İDRAK EDİLEBİLİR Mİ?

"Ruhun mahiyeti nedir? İnsanlığın bunu idrak etmesi mümkün müdür?" sorusuna gelince, İslâm âlimlerinin bir kısmı (selefîler) diyor ki: Ruh ilâhî bir sırdır, bunun mahiyetini anlamak insanlık için imkân dahilinde değildir. Bugüne kadar âlimlerden, filozoflardan binlercesi gelip geçtiği halde hiçbiri ruhun mahiyetini keşfetmeyi başaramamıştır. Zaten psikoloji de yalnız ruhun işlerinden, nefsin kurallarından bahsediyor. Ruhun mahiyeti hakkında sessiz kalıyor. Ruhun mahiyetini idrak edememek onun olmadığını iddia etmeye gerekçe olamaz. Âlemde birçok şey vardır ki biz bunları göremediğimiz halde varlıklarını asla inkâr edemeyiz. Bugün elektriğin mahiyeti keşfedilememiştir. Halbuki onun varlığını inkâr edecek bir tek kişi yoktur.

Ruhun mahiyetini idrak etmenin mümkün olmadığını iddia eden bu şahıslar şu âyet-i kerimeyi delil olarak getiriyorlar:

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٨٥﴾

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh Rabbim'in emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir" (İsrâ 17/85).

Fakat İslâm âlimlerinin diğer bir kısmı (müteahhirîn) ruhun idrak edilmesinin mümkün olduğunu söyler. Bu kişilerin iddiasına göre وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ *"Sana ruh hakkında soru sorarlar"* âyet-i kerimesi, ruhun bütünüyle idrak olunamayacağına delalet etmez. Bilakis insanların ruhun mahiyetini bir dereceye kadar anlamaya muvaffak olabileceklerine delalet eder. İşte وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا *"Size ancak az bir bilgi verilmiştir"* ilâhî beyanı bunu ima etmektedir:

Böyle düşünen İslâm mütefekkirleri ruhun mahiyetini anlama hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf başlıca üç şekle ayrılabilir.

1. Ruh; canlı, hareketli, nuranî, bedene muhalif latif bir cisimdir. Farklılaşmaktan, değişmekten, ayrılmaktan ve dönüşmekten uzaktır. Gül suyunun güle sirayeti gibi bir sûrette ruh bedene sirayet eder. Ruhun bedene sirayetiyle hayat hâsıl olur. Ruhun bedenden sirayetinin kesilmesiyle ölüm meydana gelir. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İbn Kayyim el-Cevziyye, İmam Şa'rânî gibi birçok meşhur İslâm âlimi bu kanaattedir.

2. İnsan ruhu soyut bir cevherdir. Maddi ve bölünmesi mümkün olmadı gibi mekâna da muhtaç değildir. Cesede hulûl etmez. Bedenden kesin bir şekilde bağımsızdır. Hem kendini hem de yaratıcısını bilir. Ceset vasıtasıyla hisseder ve tecrübe eder. Gaybî meseleleri de vasıtasız idrak eder. Ruhun bedene taalluk etmesiyle hayat meydana gelir, bedenle ilişkisinin kesilmesiyle de ölüm gerçekleşir.

Biz ruhun bu ilişkisini bir elektrik hadisesiyle kısmen örneklendirebiliriz. Şöyle ki sürekli tramvayları görüyoruz. Bunlar özel bir kuvvetin etkisi olmaksızın hareket ediyor. Bazan da sebebi görülmeksizin

ansızın duruyor. Şüphe yok ki bu hadise görülmeyen elektrik akımının olup olmamasıyla alakalıdır. Görmediğimiz bir şimşek kuvveti o koskoca cisimleri en hızlı bir şekilde sevkediyor; bu kuvvetin kesilmesiyle o cisimler derhal bulundukları yerde sabit kalıyor. İşte bunun gibi ruhun taalluku da bedeni harekete geçiriyor. Bu taallukun ortadan kalkmasıyla beden hareketten mahrum kalıyor. İmam Gazâlî, Râgıb el-İsfahânî ve mutasavvıflardan birtakım âlimler de bu düşünceye sahiptir. Ruhun varlığına inanan filozofların çoğunluğu da bu kanaattedir.

3. İnsan ruhu manevi bir nurdur. İlâhî tecelliden hâsıl olmuş Rahmân'ın feyzinden doğmuştur. Ruhun yüce Allah'ın zatından feyzi, bir şeklin veya güneş ışığının aynaya çarpmasına benzetiliyor ki bu çarpmadan dolayı güneşin kaynağından bir şey eksilmediği halde yansıma gerçekleşiyor. Mutasavvıflardan bir kısmı da bu kanaate sahiptir. İlim, Allah katındadır.

RUHUN EBEDÎLİĞİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER

"İnsan ruhu fâni midir, bâki midir?" meselesine gelince şüphe yok ki ruh sonradan yaratılmış olduğundan haddizâtında sonludur.[161] Ancak hikmetle yaratan yüce Allah insanın nefs-i nâtıkasını, yani ruhunu fenâ bulmaktan korumuştur. İnsan ölmekle ruhu yok olmaz. Şu kadar ki ruhların taalluk ettikleri cesetlerden ayrılmaları ve ceset vasıtasıyla gösterdikleri birtakım eserlerden mahrum kalmaları ruhlar hakkında bir nevi helâk demektir. Böylece ruhların ebedî olarak yaşamaları,

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ

"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır" (Kasas 28/88) âyet-i celilesine aykırı olmaz. Bununla birlikte ruhların âni bir yok oluşa maruz kalarak tekrar iade edilmesi de câizdir.

---

161 Ruhların cesetlerden iki bin sene önce yaratıldığını,

خَلَقَ اللهُ الْاَرْوَاحَ قَبْلَ الْاَجْسَادِ بِاَلْفَىْ عَامٍ

"Allah Teâlâ, ruhları cesetlerden iki bin sene önce yarattı" (Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 5/16) hadis-i şerifi söyler. Ruh, Eflatun'a göre kadîm, Aristo'ya göre hâdistir.

RUHUN EBEDÎLİĞİ ARZU ETTİĞİNİ İSPAT EDEN DELİLLER

1. Bilindiği üzere insan düşüncesi daima yüceliklere meyillidir. Her insan aklî melekelerinin ve manevi kuvvetlerinin yüksek bir gayeye yönelik olduğuna inanır. Halbuki dünyada hayallerdeki bu gaye meydana gelmiyor. Aynı şekilde insanlar bu fâni kargaşa dünyasında daima ıstırap içinde, telaş içinde yaşıyorlar. Oysa beşer zehir gibi bir hayatın acılarını tatmak için yaratılmamıştır. Eğer insan böyle bir gaye için bu fâni dünyaya getirilmiş ise bu durumda hayvanlardan bile bedbaht demektir. Çünkü hayvanlar mükellef olmadıkları için sorumlu değillerdir; akıl ve fikre sahip olmadıkları için de manevi etkilerden uzaktırlar. Zavallı insan ise böyle değildir. İnsanın diğer bir âlemde ebedî bir hayata kavuşacağı, o âlemde yüce bir gayenin meydana geleceği şüphesizdir. Bunun aksi ise hikmet ve maslahata zıt olduğundan üzerinde düşünmeye bile değmez.

2. Bu sıkıntılı dünyada hiç kimse birikimiyle ilim ve faziletine uygun bir mutluluk ve mükâfata nail olamıyor. Birçok faziletli ve dindar kişi, çalışmalarının neticesinden mahrum kalıyor, zulüm ve gadre uğruyor, hayatın zevklerinden nasiplenemiyor. Bunun aksine hain ve kötü amel sahibi pek çok kimse çok mutlu ve müreffeh bir halde yaşıyor. Bu gibi mâkûs durumlar ise Allah'ın ezelî inâyeti ve mutlak adaletiyle bağdaştırılamaz. Öyleyse insan hayatı yalnız bu fâni dünya ile sınırlandırılamaz. Bilakis insan ebedî bir âleme yöneliyor. O âlemde mesaisinin karşılığını elde edecektir.

3. Bedenlerden ayrılmış olan ruhların bazı tezahürleri tecrübeyle sabittir. Mesela bundan şu kadar zaman önce vefat eden bir zatın bize vuku bulacağını rüyadan haber verdiği şey daha sonra o şekilde gerçekleşiyor. Bu tür şeyler çok fazla meydana gelmiyor. Artık bu durum ruhların bekasından başka neye yorumlanabilir?

4. Birçok kişiye göre ruh basit bir cevherdir. Bir tek şahsiyete sahiptir. Basit olan bir mahiyet ise yok olmaktan korunmuştur. Artık bunun aksi sabit olmadıkça ruhun bekası akıl dışı kabul edilemez.

5. Bütün insanların fıtratı ebedî bir âlemin varlığına kanidir. İnsanlar yeni bir âlemde mükâfata nail olmak için dünya hayatında birçok hayırlı işler meydana getirirler. Bütün milletler, ölülerinin ruhlarının mutluluğu için dua eder, sadaka verirler. Artık bütün insanlığın bu husustaki kalbî düşüncesi, ahlâkî kanaatinin hatalı olduğu nasıl düşünülebilir? Bu gibi yüce meselelerde vicdanın şahitliği fıtratın yönelişinin kıymet ve ehemmiyeti inkâr edilemez.

6. İşte ruhun bekası hakkında bu gibi birçok ilmî, ahlâkî ve tabiatüstü deliller mevcut olduğu gibi bir kısım sem'î deliller de vardır ki bu hususta asıl delil değerinde olan da bunlardır.

Bütün âlemleri kapsayan Allah'ın mutlak adaletinin insanlık hakkında kemaliyle tecelli etmesi için ebediyet âleminin varlığını bütün yüce peygamberler haber vermişlerdir.

Tüm insanlar Allah Teâlâ'nın kudretinin bir eseri olan o ebedî âleme döneceklerdir. Bu hususta ilâhî bir vaat vardır ki bunda asla aksi bir durum olmaz. Cenâb-ı Hak o âlemde iman ve itaat ehline yüce adaletiyle mükâfat verecektir. Küfür ve dalâlet sahipleriyse sadece kendi günah ve isyanları yüzünden çok acı bir azaba uğrayacaklardır.

Nitekim Kur'ân-ı Mübîn'de,

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ
حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

"Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Allah bunu bir gerçek olarak vaat etmiştir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra iman edip salih ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için onu (yaratmayı) tekrar eder. Kâfirlere gelince, inkâr etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır" (Yunus 10/4) buyrulmuştur.

Özetle, o ebediyet âleminde her şahıs dünyadaki amellerine göre mükâfat ve ceza görecektir. O yüce âlemde dindar ve faziletli insanlar, ebedî olarak mutluluğa kavuşacaktır. İnkârcılar ve ateistler de ebedî bir şekilde cezaya uğrayacaklardır. Bu mutluk ve cezanın devamlılığı ise şüphe yok ki yaşam kaynağı olan ruhun bekasının mümkün oluşunu gerektirir.

SONUÇ

Kâinatın bazı eşsiz tabloları hakkındadır.

99. Kevnî Deliller

İnsanlığın her yönüyle bilgi sahibi olmasını hedefleyen İslâm dininin içermiş olduğu üstün âyetlerden (naslar) bir kısmı kâinatın bazı eşsiz tablolarıyla ilgilidir. Özetle yedi kat göklerin varlığına, arş, kürsî ve levhin mevcudiyetine, gökyüzünün birçok nuranî, ışık saçan yıldızlarla donatılmış olduğuna, şihâb[162]denilen gök olayına, gökler gibi yerlerin de birden fazla olduğuna, yeryüzünün oluşumuna, buradaki birtakım fıtrî yeteneklere, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım, deprem gibi fiziksel olaylara, yeryüzüne lutuflar bahşeden yağmur damlalarına ve başka birçok konuya dair âyet ve hadisler vardır. Bütün bunlar, yüce Allah'ın varlığını ispat etme, kudret ve azametini gösterme ve böylece insanlığın düşüncesini irfan nuruyla aydınlatma gayesine yöneliktir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِۙ ﴿١٩٠﴾

"Yerlerin ve göklerin yaratılışında, gece ile gündüzün peş peşe gelişinde akıl sahipleri için ibretler vardır" (Âl-i İmrân 3/190). Bu sebeple biz böyle

162 Şihâb, semadan yıldız kayıyor gibi görünen şuleye denir. Kur'an'da, Mülk sûresinde ifade edildiğine göre yıldızlar (şihâb) levh-i mahfûz denilen ilâhî bilgilerin yer aldığı kata çıkmak isteyen cin şeytanlarına atılan birtakım semavî engelleyicilerdir. Bunlarda mahiyet itibariyle hem yıldız hem taş hem de ateş anlamı saklıdır.

muazzam varlıkların sahip olduğu incelikleri, güzellikleri ve faydaları düşünerek dikkatli davranmakla sorumluyuz. Yoksa bunların belirlenerek şu mahiyette veya bu yapıda ve şekilde bulunduklarına iman etmekle mükellef değiliz. Bunlar dinin inanılması zorunlu olan konulardan değildir. Ancak bu konulardaki âyet ve hadisleri zâhirî anlamlarında kabul eder, aksine bir delil bulunmadıkça onları yorumlamaktan kaçınırız. Başarı Allah'tandır.

AÇIKLAMA

Semavî dinler, ilâhiyata, ibadetlere, ahlâka, toplumsal hadiselere, dünya ve ahirete yönelik işleri öğretmeyi ve düzenlemeyi hedefler. Yoksa âlemin nasıl yaratıldığına, âlemde geçerli olan birtakım kanunlara, pozitif bilimlere dair açıklama yapmayı hedeflemez. Bunlar semavî dinlerin gayesinin dışındadır. Bununla birlikte semavî dinler sadece beşeriyeti irşad ve ikaz etme amacı ve hikmetinden dolayı birçok varlık âlemine yönelik eserlerden bahsetmiştir. Özellikle İslâm dini, bu konularla ilgili bir hayli ileri derecede bilgiler vermiştir. İşte bir kısmını kısaca burada açıklıyoruz.

1. Semavat-Gökler

Kâinatın yaratıcısı Allah, yüce kudretini rakamlarla ifade etmekten aciz olduğumuz şu fezada yedi katmandan ibaret olan semavat denilen ve meleklerin durdukları yerler olan gök cisimlerini yaratmıştır. Şu âyet bunu dile getirmektedir:

اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ

"O Allah ki yedi kat gökleri tabaka tabaka yarattı" (Mülk 67/3).

Bundan dolayı biz göklerin varlığını tasdik ederiz. Fakat bunlardan her birinin mahiyetini, sayısını ve niteliğini bilemediğimizden bu konuyu ilâhî ilme havale ederiz.

Kadîm filozoflardan birçoklarına göre ve özellikle Batlamyus'a[163] göre gökler, yerküreyi çepçevre kuşatmıştır, yıldızlar da bu gök tabakalarında yerleşmiştir. Sonra Copernicus'un (Kopernik)[164] astronomi teorisine taraftar olanlar bu gök tabakalarını inkâr etmişlerdir. Bunlar, "Biz elimizdeki mükemmel gözlem aletleriyle uzay denilen boşlukta sadece yıldızları görüyoruz, bunlardan başka gök tabakalarını göremiyoruz. Bu sebeple göklerin varlığına inanamayız. Gök kubbesi olarak gördüğümüz şey gerçekte mevcut değildir. Belki hayalî bir şeydir, rüzgâr akımının ışıkla birleşmesinden oluşmaktadır" demektedirler.

Şimdi bu düşüncelere güzelce dikkat edilirse anlaşılmaktadır ki bu teori taraftarları bizim iddia ettiğimiz göklerden bahsetmiyorlar, ancak yerküresini kuşattığı kabul edilen tabakaları ve başımızın üzerinde kubbe gibi mavi renkte görülen şeyin hakiki bir kubbe olduğunu inkâr ediyorlar. Gerçekte semavatın yerküreyi kabul edildiği şekilde kuşatmadığına, başımızın üzerinde kubbe gibi görülen şeyin semavî kitaplarda açıklanan semalardan ibaret olmadığına biz de inanabiliriz.

Zaten İslâm âlimlerinden bir kısmı semaların görünmediğine, yıldızların semalarda sabit ve yerleşik olmayıp, semanın altında soyut boşlukta döndüğüne inanmışlardır. Fakat şu gördüğümüz mavi, tahayyül edilen kubbenin ötesinde gözlem aletleriyle görülmesi mümkün olmayan ve dinî terminolojide "semavat" olarak isimlendirilen birtakım yüksek tabakaların varlığına gelince, bunu bilimsel olarak ne ispata ne inkâra imkân vardır.

Bilginin kaynaklarını sadece duyu ve tecrübeden ibaret görenler semaları göremedikleri için "gökler vardır" diyemezler. Fakat sadece duyu ve tecrübeleri içinde bulunmadığı için "semavat yoktur" da diyemezler. Çünkü bir şeyi görememek, keşfedememek onun yok olmasını gerektirmez. Bu herkesçe kabul edilmiş temel bir hükümdür. Muhte-

163 Nâşir: Yaklaşık olarak 85 ve 165 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Daha ziyade astronomi alanındaki çalışmalarıyla tanınan bilim adamı yerküre merkezli âlem anlayışının babası kabul edilir.

164 Nâşir: Nicolaus Copernicus, 1473-1543 yılları arasında yaşamış Polonyalı bir bilim adamıdır. Dünya yerine güneşin merkezde bulunduğu güneş merkezli evren modelini formülleştiren astronomdur.

melen uzayın sonsuz genişliği veya göklerin şeffaflığı yahut diğer zorunlu atmosferik sebepler göklerin görülmesine engel olmaktadır.

Birtakım bilimsel teorilere uygun düşsün diye semavatı, "yedi gezegen"ler veya başka bir şey olarak yorumlamak doğru olmaz. Geçmişte Batlamyus'un felekler teorisine temel ve değişmez bir hakikat gözüyle bakılıyordu. Daha sonra bu teorinin yanlış olduğu ortaya çıktı; bunun yerine Copernicus'in evren teorisi geçti. Yarın da bu teorinin yanlış olmayacağı nereden bilinebilir? Bu gibi teoriler devamlı değişir, sürekli eleştiriye hedef olur. Şimdiye kadar buna benzer teorilere dayanarak uzay ile evrenin maddesinin sonsuz olduğu iddia edilmiyor muydu? Halbuki şimdi de Albert Einstein (1879-1955) ileriye sürdüğü meşhur bir teoriye dayanarak uzayın, evrenin sınırlı olduğu ortaya konuluyor. Bu şekilde de astronomi büyük bir değişim arefesinde bulunuyor. Artık ikide bir değişen birtakım teorilere dayanarak âyet ve hadislerle sabit olan bir gerçeği yorumlamaya neden ihtiyaç duyalım? Bizim için bilginin kaynakları duyu ve tecrübelerden ibaret değildir. Birer doğru haber veren kişiler olan peygamberlerin haberleri de bilginin kaynaklarındandır. Bu sebeple bütün peygamberlerin haber verdikleri "semaları" (gökleri) inkâr etmeye veya birtakım teorilere uygun düşsün diye sübjektif bir tarzda yorumlamaya gerek yoktur.

2. Arş ve Kürsî

Semaların üstünde arş ve kürsî adıyla iki yüce âlem vardır. Kürsî, semalardan ve yeryüzünden geniştir. Arş da kürsîden geniştir. Yüce melekler arşın etrafında tesbih ve hamd ile meşguldür. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ

"Ve melekleri görürsün ki arşı etrafından kuşatmışlardır. Rab'lerine hamd ile tesbihte bulunurlar" (Zümer 39/75).

Kürsînin genişliğinin ölçüsü şu âyetle sabittir:

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ

"O'nun kürsîsi yerleri ve gökleri kaplamıştır" (Bakara 2/255).

Arş ile kürsînin varlığı aklen mümkün, şer'an da sabittir. Bununla birlikte bunların mahiyetine ve hakikatine dair kesin ayrıntılı bilgi yoktur. Bu bakımdan ilk dönem İslâm âlimleri (selef-i sâlihîn), arş ile kürsî hakkındaki âyetleri müteşâbih saymışlardır.[165] Daha sonra gelen âlimler de bunları çeşitli şekilde yorumlamışlardır. Bu sebeple biz bunların varlığına inanmakla beraber mahiyetlerinin nelerden ibaret olduğunu ilâhî ilme havale ederiz.

3. Levh ve Kalem

Levh ve kalem iki yüce varlıktır. Varlıkların mukadderatı bu kalem ile levh üzerine yazılmıştır. Bu yazma tarzı elbette bizim bildiğimiz şekilde değildir.

İlk yaratılan şeyin bu kalemden ibaret olduğuna dair bazı hadisler vardır.

اِنَّ اَوَّلَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ فَقَالَ لَهُ: اُكْتُبْ فَجَرَى بِمَا هُوَ كَائِنٌ اِلَى الْاَبَدِ

"Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Allah O'na 'yaz' dedi; o da olmuş ve sonsuza kadar olacak olan her şeyi yazdı."[166]

Levh terimine "kitâb-ı mübîn" ve "levh-i mahfûz" da denmektedir. Kalem ile levhin nurdan ibaret olduğuna dair bazı rivayetler vardır, fakat bunlar tevâtür derecesine ulaşmamıştır. Bu açıdan konu hakkında âlimlerin birçok açıklaması bulunmaktadır. Biz bunların hakikatini de Allah'ın ilmine havale ederiz.

---

165 Müteşâbih: Birden fazla anlam taşıyan ve bu sebeple anlaşılmasında güçlük bulunan lafız veya ifadeye denir.

166 Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 66.

4. Yıldızlar ve Gezegenler

Yüce Allah gökyüzünü milyonlarca parlak yıldızlarla nurlandırmıştır. Özellikle güneşi ışık kaynağı, ayı da ışıklandırıcı olarak yaratmıştır. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُورًا

"Güneşi ışıklı ve ayı nurlu yapan O'dur" (Yunus 10/5).

Diğer yıldızlar da gökyüzünü süsleyen, her gece birer yol gösterici lamba gibi parlayan sayısız nurlu cisimlerden ibarettir. Bunlardan her biri kendine ait bir yörüngede döner. Her biri çok büyük olmasına rağmen, sadece dünyaya uzaklığı dolayısıyla sadece parlak bir nokta gibi görünür.

Nitekim yeni astronomi âlimleri de diyor ki: Gök kubbesi sayısız ışıklı cisimlerin gezip dolaştığı yerdir. Güneşin kendisi ışık verir, ay ise kendiliğinden ışıklı değildir. Güneşten aldığı ışıkla ışık verir. Diğer yıldızlar da iki kısımdır: Bir kısmı çok güzel parlaklığa sahiptir. Işıklarında bir çeşit titreme görülür ve kendileri hareketsiz bir şekilde göründükleri için "hareketsiz sabit yıldızlar" diye isimlendirilir. Diğer kısmı ise bu sabit yıldızlardan ışık alan ve onların çekim güçlerine uyarak etraflarında dönen birçok yıldızdır ki bunlara da "seyyar" (gezegen) adı verilir.

Her sabit yıldız kendine tâbi olan seyyar yıldızlarla bir âlem hükmündedir. Güneş sistemimiz de bu âlemlerden sadece birini oluşturmaktadır. Bütün bu parlak semavî cisimler -İngiliz bilim adamlarından Newton'a göre- uzayda asılı bir şekilde bulunduğu, felekler denilen şeylerin birer cisimden ibaret olmayıp yıldızların dönüş yerlerinden, yani uzay içinde hareket ederken işgal ettikleri boşluktan ibaret olduğu fikrine varmışlardır. Fahreddin er-Râzî *Tefsir*'inde şöyle der:

"Niçin, yıldızlar başka bir cisimde çakılı, yerleştirilmiş olmaksızın kendi kendilerine hareket etmektedirler, denilmesin?"

Halbuki eski astronomi uzmanları sabit yıldızları bir semada, güneş ile diğer hareketli yıldızları başka semalarda yerleşmiş kabul ederlerdi.

Özetle, biz bu gökyüzünde bulunan cisimlerden her birini ilâhî kudretin nur saçan eserleri olarak kabul ederiz.

5. Şihâb

Kâinatı yaratan Allah şu mavi gök kubbesini kandiller gibi parlak bir şekilde görülen yıldızlarla süslemiş ve bu yıldızların bir kısmını gökyüzüne çıkmak isteyen şeytanları taşlamak ve engellemekle görevlendirmiştir. Şu âyet-i kerime bunu ifade etmektedir:

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾

"Andolsun ki yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve şeytanlara çılgın alev azabını hazırladık" (Mülk 67/5).

Nitekim,

اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾

"Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş onu kovalar" (Hicr 15/18) âyeti de semaya çıkarak gökte bulunan varlıkların sözlerini çalmaya ve bu şekilde meleklerin sırlarını öğrenmeye çalışan birtakım gizli varlıkların parlak bir ışıkla (şihâb) engellendiğine işaret etmektedir.

Şihâb denilen ateş yığınıyla birtakım görülmeyen akıl sahibi cisimlerin engellenmesi ve yakılması, Allah'ın kudreti açısından asla uzak bir ihtimal değildir.

Zaten bugünkü astronomi bilimi de semavî cisimlerin yaşadığını ve hatta bunlarla dünyada bulunan insanlar arasında gelecekte savaşların çıkabileceğini mümkün görmüyor mu?

Biz, astronomiyle uğraşan bilim adamlarının bu gibi sözleriyle iddiamızı desteklemeye muhtaç değiliz. Ancak şunu söylemek istiyoruz ki bilim ilerledikçe Kur'an'ın mucizeleri daha fazla belirginleşiyor. Furkân-i Hakîm olan Kur'an, yeryüzünde olduğu gibi gökyüzünde de hayat sahibi varlıkların bulunduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın dilediği zaman bunları bir araya getirmeye kadir olduğunu bundan on dört asır önce haber vermiştir.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ ف۪يهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍۜ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ
اِذَا يَشَٓاءُ قَد۪يرٌ ﴿٢٩﴾

"Gökleri, yeri ve bunların içine yaydığı canlıları yaratması da O'nun âyetlerinden (birliğinin ve kudretinin işaretlerinden)dir. O, dilediği zaman onları toplamaya da kadirdir" (Şûrâ 42/29).

Bilimde ileri gitmiş olan bugünkü Avrupalılar geçmişte göklerin meskun olduğunu bilmek şöyle dursun, kendi sosyal çevrelerini bile bilmekten acizdiler.

İşte birtakım ateş saçan gök cisimleri ile bazı kötü ruhları taşlayıp kovduğunu haber veren Kur'an âyetlerinde fiziksel âlemle ilgili hakikatler dile getirilmektedir. Belki bilimin gelecekteki ilerlemesi bu hakikati de olanca açıklığıyla ispat etmeyi başaracaktır.

Büyük müfessirlerin açıklamalarına göre kayan bazı gök cisimleri yıldızlardan ibaret değildir ve her kayan gök cismi mutlaka şeytanları taşlamak için kaymaktadır da denilemez. Belki kevkeb denilen yıldızlardan ayrılan ve yıldız şeklinde görülen şihâb denilen ışıklı gök cisimleri şeytanları taşlamakla görevlendirilmiştir. Kur'an'ın bu konudaki açıklamalarından maksat da budur.

Şu da mümkündür ki uzayda dönüp duran pek küçük birtakım yıldızlar vardır ve bunların bir kısmı ile şeytanlar taşlanarak engellenmektedir.

Büyük müfessirlerin şihâb hakkındaki bu değerlendirmeleri, bilimsel teorilere uygun düşmektedir. Çünkü yeni astronomiye göre

de şihâb denilen yıldızlar, uzayda yüzen birtakım küçük cisimlerden ibarettir. Bunların zaman zaman yeryüzüne yaklaşmaları durumunda yerküresinin çekimine kapılarak hızlı hareket ettikleri için parçalanarak bilinmeyen bir bölgeye düşerler. Hele gökyüzünden düşen ve çoğu demir madenini içeren bir kısım küçük ve büyük taş parçaları vardır ki bunlara "gök taşı" denir. Eskiden bunların aydaki yanardağlardan atıldığı zannedilmekteydi. Bugün ise bunların kayan küçük yıldızlardan ibaret olduğu düşünülmektedir.

6. Birden Çok Dünyanın Varlığı

Yüce Allah gökler gibi yerleri de birden çok yaratmıştır. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

اَللّٰهُ الَّذ۪ى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ

"Yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratan Allah'tır" (Talâk 65/12).

Ancak birden çok dünyanın varlığı meselesinde ihtilaf vardır.

Bilindiği gibi bizim üzerinde bulunduğumuz dünya birçok katmanı içermekte, birbirine bitişik birtakım kıtalara ayrılmıştır. İşte bazılarına göre yeryüzü bir kısım katmanlara sahip veya birtakım kıtalara ayrılmış olması yüzünden gökler gibi birden çok olduğu kabul edilmiştir.

Diğer bazılarına göre de birbirinden ayrılmış yedi tane dünya vardır ki bunlar aynı hizadadır yahut da her iki gök katmanının arasında bir dünya (arz) bulunmaktadır.

Yeryüzünün bu şekilde birden çok olmasına bir engel yoktur. Milyonlarca cismin dolaştığı yer olan şu sonsuz uzayda dünyayla aynı özellikte başka altı küre daha bulunabilir. Fakat bir kısım yıldızlar vardır ki bunlar devamlı ufkun altında bulundukları için asla ortaya çıkmazlar. Bunlara "devamlı gizli olanlar" denir. Muhtemelen bizim göremediğimiz söz konusu dünyalar bu türdendir.

Gökyüzünde daha ince ve hareketsiz cisimler, karanlık kütleler vardır ki bunlar asla görünmezler. Bundan dolayı mümkündür ki biz bu yerkürelerini birer yıldız olarak görüyoruz da bundan haberimiz yoktur.

Bizim dünyamız güneş etrafında dönen küçük bir yıldız olduğu gibi, diğer yerküreleri de başka sitemlere dahil birer yıldızdan ibaret olabilir. Kâinatın şu hayret edilecek genişliğini idrak edenler diğer ulvî cisimlerin yanında birer kum tanesi gibi kalan birkaç yerküresinin varlığını asla akıldan uzak tutmazlar.

7. Yeryüzünün Oluşumu ve Yaratılmasındaki İlâhî Bağışlar

Kur'an'ın değerli açıklamalarına göre gökler ve yeryüzü bitişikken daha sonra ayrılmış, dünyanın yüzeyi tesviye edilerek insanoğlunun yaşayabileceği elverişli bir yer haline getirilmiştir.

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

"Yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?" (Gâşiye 88/20).

Bu ve benzeri âyetler yeryüzünün düz ve yassı olduğunu göstermekteyse de bu, onun görünüşünün ve üzerinde ikamet edilmesinin mümkün olması anlamındadır. Yoksa bu durum onun küre şeklinde olmasına aykırı değildir. Zorunlu olarak oldukça geniş olan bir kürenin her tarafı âdeta düz bir şekilde görülür ve üzerinde oturulması mümkün olur.

Ay tutulması anında ayın üzerinde, yerin gölgesinden ortaya çıkan karaltının bir daire şeklinde görülmesi; her sabah vadilerden önce dağ başlarının aydınlanması; güneşin dünyanın bir tarafında battığı halde diğer tarafında doğmaya başlaması, dünyanın yuvarlak olduğunu gösterir.

İşte yeryüzünün oluşumu hakkında Kadı Beyzâvî, Fahreddin er-Râzî ve Ebüssuûd gibi meşhur müfessirlerin ifadeleri bu doğrultudadır. Bilimin son keşifleri de bunu desteklemektedir. Bugün varlık bi-

limle uğraşan bilim adamlarının açıklamalarına göre, önceleri uzayda farklı yoğunluklarda bulunan çeşitli renklerde ışık saçan gök cisimleri var olmuş ve sonra bu cisimlerden birtakım parçalar ayrılarak onların etrafında dönmeye başlamıştır. Kısaca insanlığın güzel bir yaşam yeri olan dünya da güneşten ayrılmış bir küredir. Zamanın geçmesiyle katmanları oluşarak üzerinde bitkiler ve hayvanlar dönemleri başlamıştır.

Bize göre dünya ister küre şeklinde olsun isterse düz olsun her hâlükârda bir kudret eseri, bir hikmet örneğidir. Bu güzel yeryüzünün her tarafında birçok geniş yollar, uçsuz bucaksız denizler, geniş sahralar, güzel ormanlar, değerli madenler, lezzetli su kaynakları vardır. Bundan başka birçok ilâhî ikram vardır ki bunlardan her biri bu dünyanın nasıl sanat eserlerine sahip olduğunu ispat etmeye yeter.

وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنٖينَۙ ﴿٢٠﴾

"Kesin olarak inananlar için yeryüzünde birçok alamet vardır" (Zâriyât 51/20).

8. Gök Gürültüsü, Şimşek, Yıldırım

Gök gürültüsü, şimşek, yıldırım denilen bazı gökyüzü işaretleri birer eşsiz varlık olaylarıdır. Büyük bazı müfessirler şu âyetin tefsirinde gökyüzünde gerçekleşen bu olayları şöyle açıklıyorlar:

اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَٓاءِ فٖيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فٖٓى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِؕ

"Yahut onların (münafıkların) durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar" (Bakara 2/19).

Ra'd: Rüzgârların, şiddetli akım ve baskısına maruz kalan bulut kütlelerinin birbiriyle çarpışıp parçalanmasından ortaya çıkan gürültüdür.

Berk: Bulutlardan açığa çıkan parıltıdan, şiddetli bir parlamadan ibarettir.

Sâika: Bulutların birbiriyle çarpışması sonucunda açığa çıkan bir ışık yumağı olan alevden, kuvvetli bir ateş parçasından ibaret olup, çabuk sönmekle birlikte isabet ettiği şeyleri yakar ve mahveder.

Bu tanımlamalar, bu konudaki bilimsel açıklamalara anlam olarak uygundur. Zaten yeni astronomi bilginleri diyorlar ki: Bulutların birbirleriyle çarpışmasıyla gerçekleşen yıldırım şiddetli bir şekilde havayı sarsar. Bu esnada bir gürültü duyulur ki buna gök gürültüsü (ra'd) denir.

Bulutların birbiriyle çarpışması sonucunda kendilerinde bulunan (+) ve (-) değerdeki elektriklerin birleşmesiyle parlak bir elektrik şelalesi açığa çıkar ki buna da şimşek (berk) denir.

Bulutların arasındaki elektrik gücü genişleyerek artınca bunlardan kıvılcımlar, ateşler ortaya çıkar. Buna da yıldırım (sâika) denir.

Yüce Allah tarafından, Kur'an'da gök gürültüsünün tesbih ettiği şöyle beyan edilmektedir:

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ

"O'nu, gök gürlemesi hamd ile tesbih ederler" (Rad 13/13).

Bu âyette geçen "ra'd"dan maksat ya bu isimdeki bir melektir ya da bildiğimiz gök gürültüsüdür. İkinci anlamda kabul edilirse ra'd'ın Allah'ı tesbih etmesi, O'nun varlığına, kudret ve gücüne delalet etmesi demek olur.

Evet... Şüphesiz gök gürültüsü ve yıldırım gibi gök olayları, kâinatı yaratan Allah'ın varlığına, kudret ve azametine delalet ve şahitlik eder. İnsan bir defa şunu düşünmelidir; bulutlar çok sayıda su moleküllerinden oluşmaktadır. Böyle olmakla birlikte kendilerinden şiddetli bir ateş (enerji) açığa çıkıyor. En yakıcı bir madde kendisinin zıddı olan söndürücü bir maddeden ortaya çıkıyor. Bir yaratma şaheseri

olan bu husus, o yüce yaratıcının üstün kudretine delalet etmez mi? Zaten kâinatta var olan hiçbir şey yoktur ki kendisine ait bir dille, manevi bir durumla yaratıcısını tesbih etmiş olmasın, O'nun birliğine işaret etmiş olmasın; ne var ki gafil insanlar bu hakikati idrak edemezler.

9. Zelzele

Ara sıra dünyanın bazı bölgelerinde deprem meydana gelmektedir. Öteden beri devam edegelen bu olay sonucunda birçok yer harap olmuş, çok sayıda yer değişiklikleri meydana gelmiş ve bu sebeple birtakım kavimler yok olup gitmiştir. Nitekim Hz. Salih'e [aleyhisselâm] tâbi olmayan Semûd kavmi ile Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] öğütlerini kabul etmeyen Medyen halkı güçlü bir depreme yakalanarak bulundukları yerlerde yerle bir olduklarını, oralarda hiç ikamet etmemiş gibi bir hale geldiklerini Kur'an ifade etmektedir.

فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾

"Bu yüzden onları bir sarsıntı tuttu ve oldukları yerde diz üstü çöküverdiler" (A'râf 7/78).

Depremlerin ortaya çıkış sebeplerine gelince, biz bu konuda bilim adamlarının açıkladığı sebepleri inkâr etmeyi gerekli görmeyiz.

Zelzele (deprem), dünyanın içine doğru giden yağmur sularının merkezdeki sıcaklığın etkisiyle buharlaşmasından veya yerin derinliklerinde bulunan bazı yanıcı maddelerin parlamasından meydana gelebileceği gibi, dünya kabuğunun derinliğindeki bazı tabakaların yerinden oynayıp parçalanmasından ya da yeryüzünün altındaki bazı doğal mağaraların ve boşlukların yıkılmasından dolayı gerçekleşebilir. Bunda inkâr edilebilecek bir durum yoktur. Bu gibi olayların bazı sebeplere bağlı olduğu şüphesizdir. Ancak İslâm'a göre bu sebeplerden hiçbiri bizzat etken değildir. Bu olayların meydana gelmesi için böyle birtakım görünür maddi sebepler olduğu gibi birtakım görünmeyen manevi sebepler de vardır. Sebepler zincirinin sadece bazı maddi sebeplerle sınırlı olduğunu iddia etmek kadar gafilce bir hareket tarzı olamaz.

10. Bulutlar-Yağmurlar

Bütün nimetleri bahşeden kudret sahibi yüce Allah gökten yağdırdığı yağmurlarla yeryüzüne hayat armağan ediyor, canlıların hayat kaynağı olan hububatı, bitkileri meydana getiriyor. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْۚ

"Gökleri ve yeri yaratan, yukarıdan indirdiği su ile rızık olarak ürünler yetiştiren Allah'tır" (İbrahim 14/32).

Bazıları yağmurların gökyüzünden inmesini belirten Kur'an âyetlerini büyük meleklerin bulunduğu yer olan semadan ibaret kabul etmişlerdir. Fakat büyük müfessirlerin çoğu bu görüşte değildir.

Sema kelimesi Arapça'da "yükseklik" anlamındaki "sümüv" kelimesinden alınmış ortak bir terimdir. Meleklerin bulunduğu yer olan yüksek tabakalardan her birine sema denildiği gibi, bulutlara ve her şeyin üst kısmına, hatta odanın tavanına da denilir. Bu sebeple yağmurların gökyüzünden inmesi, bulutlardan veya üst taraftan inmesi demektir. Nitekim şu âyet de bunu ifade etmektedir:

ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ ﴿٦٩﴾

"Suyu buluttan indirenler sizler misiniz yoksa onu biz mi indiririz?" (Vâkıa 56/69).

Özetle, bütün varlık âlemindeki olaylar gibi berrak berrak yağmur taneleri de Cenâb-ı Hakk'ın birer parlak hikmet eseridir. Bizim vazifemiz ise bu gibi sanat eserlerinin her zerresinde ortaya çıkan ilâhî kudretin yansımalarını düşünerek dikkatli olmaktan ibarettir.

KÂİNAT TABLOLARINI TEMAŞA

Vücud-i pâkini ispat için hallâk-ı zîşanın
Birinci şahidim bu levh-i zerrîn-i tabiattır.

Manası:

Yüce Allah'ın varlığını ispat etmek için
Birinci şahidim tabiatın altın tablolarıdır.

Şimdi kendimizi şu kâinatın en yüksek ve her tarafa bakan bir noktasında kabul ederek bu sayacağımız sanat eseri tabloları şöyle hayalimizde bir seyredelim:

1. İşte baktığımız yerde kâinat olanca parlaklığıyla beliriveriyor. Ufuklar son derece hoş bir bahar sabahının aydınlığıyla güzelliklere gark olmuş; gök kubbeleri oldukça hoş, cezbedici bir renk almış, daha pek çok yüce âlem şu sonsuz fezaya ışık saçmaktadır.

2. Sanki kudret sahibi yüce yaratıcının azameti tecelli etmiş, kudret kürsîsi âşikâr olmuş da basiret sahiplerine gayb âleminin büyüklüğünü gösteriyor. İbret almaya hazır olan uyanık kalplere binlerce hakikati ilham ediyor.

3. İnsan dikkatle baktıkça güya şu kâinatın üstünde çok ulvî, nurdan meydana gelmiş bir levha görünüyor. Bu levha üzerine yine nurdan yaratılmış, hikmet saçan bir kalem ile bütün hikmet sırları yazılmış bulunuyor.

4. Allah'tan başka her şeyin son bulmaya mahkûm olduğunu anlatmak için olmalıdır ki az sonra bu muazzam manzara değişiyor; altından ışıklarıyla her tarafı yaldızlayan güneş yavaş yavaş batmaya başlıyor. Gitgide dağların tepelerindeki sönük ışıkları da kayboluyor. Gökyüzünün ve bütün varlıkların ruhları okşayan letâfeti sanki son buluyor. Fakat bu böyle kalmıyor, önümüzde kâinat kitabının başka bir sayfası açılıyor. Karşımızda gayet renkli bir şafak levhası tecelli ediyor. Artık gökyüzünün, o lacivert renkli kubbenin her tarafından

birçok altın gibi ışık saçan yıldızlar yüz gösteriyor. Kâinat sayfalarının altın yaldızlı bir sayfası konumunda bulunan gökyüzündeki o parlak yıldızlar, âdeta Kur'an âyetlerinin sonundaki altın noktalar gibi parıl parıl parlıyor. Biraz sonra doğmaya başlayan ay ise kendine mahsus bir ihtişam ile ufukları nur içinde bırakıyor.

5. Şu kadar ki şihâb denilen bazı ışık saçan ateşvari noktalar ara sıra uzayda birer doğrusal ve kavisli hatlar oluşturarak birer meçhul semte gidiyor. Sanki gecenin şu debdebesini, şu azametini gafil bir bakışla temaşa etmek isteyenlerin başlarına gökyüzünden ateşler yağıyor.

6. Bununla beraber geceye ait olan şu düzeni, sanat ahengini yeni bir sabah levhasının ortaya çıkışına kadar hiçbir şey bozamıyor. Sabah olduğunda ise artık güneşin, o büyük ışık saçan cismin parlamasının aksettiği yeryüzü başka bir renk ile süsleniyor, dünyanın her kıtası başka bir aydınlığa mazhar oluyor.

7. Dünyanın her tarafı rengârenk çiçeklerle, altın gibi yapraklarla bezenmiş, hoş bir cennet bahçesini andırıyor; yeşil ağaçlıklardan, güzel ormanlardan kuşların tatlı tatlı nağmeleri işitiliyor; birtakım ırmakların ahenkli akışı ruhu okşuyor; yüksek yüksek kayalardan dökülen şeffaf şelalelerin gürültüsü kalplere derin bir genişlik kazandırıyor, denizlerin, o uçsuz bucaksız suların dalgaları güneşin parıltısıyla birleşerek çok nurlu birer levha meydana getiriyor.

8. Fakat ara sıra gökyüzünü korkunç bulutlar kaplıyor; bunlar bazan açılıyor, dağılıyor, birer güneş yansıması gibi birçok renkle süsleniyor. Bazan da oldukça yoğun ve dehşet verici bir hal alıyor. Bu esnada müthiş gürültüler işitiliyor; birçok ateşler, kıvılcımlar parıldıyor ve etrafa saçılıyor.

9. Bir taraftan da yeryüzünün dinginliğini bozacak, garip bir sarsıntı hissediliyor. Sanki bir hikmet eli, dünyaya verdiği bir sarsıntıyla gafil insanları dalmış oldukları gaflet uykusundan uyandırmak istiyor.

10. Bazan da gökyüzünün bazı noktalarını kaplayan çok latif bir buluttan yeryüzüne pırlanta elmas parçaları gibi berrak taneler serpili-

yor. Bu tanelerin düştüğü her yerden âdeta bir hayat ışığı parıldamaya başlıyor.

Fakat çok devam etmiyor, şu kâinattaki sanatkârane güzelliği, hoş ahengi bozar gibi görünen bütün arızalar yok oluyor. Yine gökyüzü açılarak önceki doğallığını kazanıyor, yine her taraf bir tazeliğe, bir nezahete gark olup duruyor.

İşte kendisini bu kadar nurlu, eşsiz manzaralar karşısında bulan bir insan, nasıl olur da kendinden geçerek,

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاًۚ

"Ey Rabbimiz, sen bunları boş yere yaratmadın" (Âl-i İmrân 3/191) diyerek secdeye kapanmaz. Kendisinde bir ibret alma eseri ortaya çıkarak kâinatın yaratıcısının varlığını, kudretini, büyüklüğünü ve hikmetini kabul etmeye mecbur olmaz?

Hâtemü'l-enbiyâ olan Peygamber Efendimiz, geceleri ibadet için kalktığında o lâhutî bakışlarını gökyüzüne çevirerek,

اِنَّ ف۪ي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِۚ ﴿١٩٠﴾

"Şüphe yok ki göklerin ve yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün yer değiştirmesinde elbette tam akıl sahipleri için açıkça deliller vardır" (Âl-i İmrân 3/190) âyetini okur. Bu âyet-i celileyi gafil bir şekilde okuyanlar hakkında da,

"Bu âyeti okuyup da anlamını düşünmeyenlere yazıklar olsun!"[167] buyururdu.

***

Allahım! Bizi layıkıyla tefekkür eden zihni açık kimselerden kıl. Hamd sadece sana mahsustur ey âlemlerin Rabb'i! Salât ve selâm hâtemü'l-enbiyâ olan Peygamber Efendimiz'e ve bütün peygamberlere ve onların aileleri ve ashaplarının üzerine olsun.

---

167 Buhârî, Tefsîr, 17, Edeb, 118, Tevhîd, 27; İbn Hibbân, *es-Sahîh,* 2/386 (nr. 620).

Kelâm ilmi hakkındaki bu risâlenin telifi, her şeyi çok iyi bilen ve her işini hikmetle yapan Allah'ın yardımıyla ve Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'e hizmet etme şerifine nail olan, Dârü'l-hilâfeti'l-İslâmiyye'de Sahn-ı Semân Medresesi'nde kelâm dersleri vermekle görevli, seyyidlerden ve edebî birçok eserin sahibi ve *Mesnevî*'nin üçüncü cildinin şârihi Erzurumlu Ali b. Muhammed Sıtkı oğlu hacı hafız Ahmed Hamdi'nin oğlu Ömer Nasuhi Bilmen isimli bu aciz kul tarafından tamamlandı. Allah onları ve diğer bütün müminleri hâtemü'l-enbiyâ olan Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] hürmetine affeylesin.

Yıl 1342/1923

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1988.

Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Ankara: Seba Yayınları, 1997.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Kahire, ts.

a.mlf., *el-Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1995-2001.

Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (nşr. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (nşr. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad 2003.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik, *el-Müsnedü'l-Kebîr* (nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1424/2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh* (nşr. Mustafa Dîb el-Bûğâ), Beyrut 1987.

Ebû Davud, Süleymen b. Eş'as, *Sünen* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), [baskı yeri ve tarihi yok], Dârü'l-Fikr.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen* (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki), İstanbul, ts.

Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahid, İstanbul: Kitâbü Mukaddes Şirketi, 1997.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin İbn Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki), Beyrut, ts.

Sarvan, Ahmet, "İmruülkays b. Hucr", *DİA*, 22/237-238.

Süyûtî, Celâleddin, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1993.

Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat* (nşr. Târık b. Avzullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Kahire 1415.

a.mlf., *el-Mu'cemü's-Sagîr* (nşr. Muhammed Şekûr), Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1985.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr.), Beyrut, ts.

Topaloğlu, Bekir–İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Tülücü, Süleyman, "Nâbiga ez-Zübyânî", *DİA*, 32/262-263.

İNDEKS

C-Ç

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O-Ö

P

R

S-Ş

T

V

Y

Z